

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLMA NİTELİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
DENİZ CEYHUN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. RIZA AYHAN

ANKARA-2017

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 31 / 10 / 2017

Öğrencinin Adı, Soyadı : Deniz CEYHUN

Öğrencinin Numarası : 21420147

Anabilim Dalı : Özel Hukuk

Programı : Tezli Yüksek Lisans

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı : Prof. Dr. Rıza AYHAN

Tez Başlığı : Ticari Defterlerin Delil Olma Niteliği

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam .174... sayfalık kısmına ilişkin, .09 / .06 / 2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafındanturnitin..... adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % ..17.....'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

Onay

31 / 10 / 2017

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad,

Prof. Dr. Rıza AYHAN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Deniz CEYHUN tarafından hazırlanan “Ticari Defterlerin Delil Olma Niteliği” adlı bu çalışma Jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 18/10/2017

(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu):

İmzası

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ramazan ARSLAN – Başkent Üniversitesi

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Rıza AYHAN – Başkent Üniversitesi

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Hayrettin ÇAĞLAR – Gazi Üniversitesi

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../20.....

Prof. Dr. Doğan TUNCER

Enstitü Müdürü

TEŐEKKÜR

Bu çalışmanın her aőamasında değerli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve destek olan, tezin danıőmanlıęını üstlenen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Rıza AYHAN' a, yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Hayrettin AğLAR' a, Prof. Dr. Nalan AKDOğAN' a ve Yargıtay 11. Hukuk Dairesi Üyesi Dr. Adem ASLAN'a sonsuz teőekkürlerimi bir borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bana destek olan Av. Kaya GENçOğLU' na ve aileme de őükranlarımı sunarım.

Deniz CEYHUN

ANKARA, Mayıs 2017

ÖZET

Ticari işletmenin tüm işlemlerinin kaydedildiği ticari defterler, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenmiştir. Türk Ticaret Kanunu dışında, ticari defterlere ilişkin hükümlere Vergi Usul Kanunu, Kooperatifler Kanunu gibi diğer kanunlarda da yer verilmektedir. Ticari defterler, ticari işletmenin mali durumunun, alacak ve borç ilişkilerinin tespiti bakımından önem arz eder. Kredi kuruluşlarına, işletme ile işlem yapmak isteyen üçüncü kişilere, işletmenin ekonomik durumu hakkında bilgi verir. Bu sayılanlar dışında, ticari defterlerin bir önemli işlevi de delil olarak kullanılabilmesidir.

6762 sayılı Kanun'un aksine, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na ticari defterlerle ispat hükümleri alınmamıştır. Bu hükümler 6102 sayılı Kanun yerine, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda tanzim edilmiştir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenen ticari defterlerle ispata ilişkin hükümler, 6762 sayılı Kanun'daki ticari defterlerle ispat hükümlerine benzerlik göstermekle birlikte, bu hükümler birbirleri ile aynı değildir. Zira kanun koyucu Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda bu hükümlerle ilgili olarak önemli değişiklikler getirmiştir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu kapsamında ticari defterlerin özel delil olarak kullanılabilmesi için bir takım genel şartların oluşması gerekmektedir. Defterlerin delil olarak kullanılabilmesi için lüzumlu olan genel şartların dışında, ticari defterlerin sahibi lehine olarak delil olabilmesi, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda sıkı şartlara bağlanmıştır. Bu sebeple, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 222. maddesinde belirtilen şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterler, sahibi lehine delil olur. Ancak ilgili madde hükmünde öngörülen şartlardan bazıları, uygulamada adil olmayan sonuçlara yol açabilecek şekilde kaleme alınmıştır. Kanun koyucu ticari defterlerin sahibi aleyhine delil teşkil etmesi için özel bir şart belirtilmemiştir. Dolayısıyla kanunda belirtilen şartlara uygun olarak tutulmamış defterler sahibi aleyhinde delil olur.

Anahtar Kelimeler: Ticari Defterler, Delil, İspat, Türk Ticaret Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu

ABSTRACT

Commercial books are recorded all transactions of commercial enterprise in, are arranged in Turkish Commercial Code No. 6102. Apart from the Turkish Commercial Code, provisions relating to trade books are included in various other codes such as code of tax procedure, cooperative law. Trade books are important in determining the financial status of commercial enterprise as well as the receivables and liabilities of the enterprise. Banks and the third parties who want to do business with the enterprise can receive information about the enterprise through the trading books. Apart from these, an important function of the commercial books is that they can be used as evidence.

Unlike the Commercial Code No 6762, the provisions of proof with commercial books have not been included in Turkish Commercial Code No 6102. Instead of Turkish Commercial Code, these provisions are regulated in Code of Civil Procedure No 6100. Although the provisions of evidence with the commercial books that have arranged in the Code of Civil Procedure No 6100 are similar to the provisions of evidence with the commercial books that were contained in the Commercial Code No 6762, these provisions are not the same as each other. Because legislator has brought significant amendments relating to the provisions of proof with the commercial books which are included in the Civil Procedure Code No 6100.

In order to utilize the commercial books as special evidence under the Civil Code Procedure, some general conditions must be established. Except for the general conditions, the use of commercial books as evidence in favor of its owner is bound to certain conditions in the Civil Procedure Code. For this reason, commercial books that are kept in accordance with the specified conditions in Code of Civil Procedure in article 222 will be evidence in favor of the owner. However, some of these conditions envisaged in the relevant article may lead to inequivalent consequences in practice. The legislator has not provided any special circumstances for the commercial books to be evidence against the owner. Therefore, the commercial books that are not kept in accordance with the conditions in law will be evidence against the owner.

Key Words: Commercial Books, Evidence, Proof, The Turkish Commercial Code, The Civil Procedure Code

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR CETVELİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
TİCARİ DEFTERLER	5
I. TİCARİ DEFTERLERE İLİŞKİN GENEL KAVRAMLAR	5
A. TİCARİ DEFTER KAVRAMI.....	5
B. TİCARİ DEFTERLERİN TARİHÇESİ	6
C. TİCARİ DEFTER TUTMANIN FAYDALARI VE ÖNEMİ	7
1. Genel Olarak	7
2. Ticari Defter Tutmanın Faydaları	8
a. Tacir Açısından Faydaları	8
b. Üçüncü Kişiler ve Alacaklılar Açısından Faydaları	9
c. Kamu Açısından Faydaları	9
3. Defter Tutulmasının TTK, VUK, İİK ve HMK Açısından Önemi	10
a. Defter Tutulmasının TTK Açısından Önemi	10
b. Defter Tutulmasının VUK Açısından Önemi	10
c. Defter Tutulmasının İİK Açısından Önemi	10
d. Defter Tutulmasının HMK Açısından Önemi	11
D. TİCARİ DEFTER TUTULMASINA İLİŞKİN SİSTEMLER.....	11
1. Ticari Defter Tutulmasında Benimsenen Sistemler	11
a. Serbest Sistem	11
b. Yasal (Mecburi) Sistem	12
c. Karma Sistem	12
2. 6102 Sayılı TTK’ da Benimsenen Sistem	12
II. TİCARİ DEFTERLERİN TUTULMASI YÜKÜMLÜLÜĞÜ	13
A. TTK’YA GÖRE TUTULMASI GEREKEN TİCARİ DEFTERLER	13
1. Genel Olarak	13
2. TTK’ da İsmen Sayılan Tutulması Zorunlu Ticari Defterler	14
a. Gerçek Kişi Tacirlerin Tutmakla Yükümlü Olduğu Ticari Defterler	15
aa. Yevmiye Defteri	15
bb. Defteri Kebir	16
cc. Envanter Defteri	16
dd. İşletme Defteri	18
b. Tüzel Kişi Tacirlerin Tutmakla Yükümlü Olduğu Ticari Defterler	19
aa. Ticaret Şirketleri	19
aaa. Pay Defteri	20
bbb. Yönetim Kurulu Karar Defteri	21
ccc. Genel Kurul Toplantı ve Müzakere Defteri	21
bb. Amacına Ulaşmak için Ticari İşletme İşleten Dernek ve Vakıflar	22
cc. Kendi Kuruluş Kanunları Gereğince Özel Hukuk Hükümlerine Göre	

Yönetilmek veya Ticari Şekilde İşletilmek Üzere Devlet, İl Özel idaresi, Belediye ve Köy ile Diğer Kamu Tüzel Kişileri Tarafından Kurulan Kurum ve Kuruluşlar.....	22
3. İsmen Sayılı Olmayan Defterler.....	23
4. İhtiyari (İsteğe Bağlı) Defterler.....	24
B. DİĞER KANUNLAR ÇERÇEVESİNDE TUTULMASI GEREKEN DEFTERLER	24
C. TİCARİ DEFTER TUTMA YÜKÜMLÜLÜĞÜNE TÂBİ OLANLAR	27
1. Genel Olarak	27
2. Gerçek Kişi Tacir Kavramı	27
a. Tacir.....	28
aa. Küçük ve Kısıtlılar	28
bb. Ticaret Yapmaktan Menedilenler.....	29
b. Tacir Sayılma.....	29
c. Tacir gibi Sorumlu Olma.....	30
3. Tüzel Kişiler.....	31
a. Ticaret Şirketleri	32
b. Amacına Ulaşmak için Ticari işletme İşleten Dernek ve Vakıflar.....	33
c. Kamu Tüzel Kişileri Tarafından Kurulan Kurum ve Kuruluşlar	36
4. Hâkim Teşebbüs.....	38
5. Donatma İştiraki.....	38
D. TİCARİ DEFTER TUTULMASI YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BAŞLAMASI VE SONA ERMESİ	39
1. Genel Olarak	39
2. Gerçek Kişiler Bakımından Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlama ve Sona Erme Anı	40
3. Tüzel Kişiler Bakımından Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlama ve Sona Erme Anı	41
4. Hâkim Teşebbüsün Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlama ve Sona Ermesi Anı	42
5. Donatma İştirakinin Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlama ve Sona Erme Anı	42
E. TİCARİ DEFTERLERİN TUTULMASI YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN YERİNE GETİRİLMESİ.....	42
F. DEFTER TUTMA USULÜ.....	44
1. Genel Olarak	44
2. Şekle İlişkin Usul	45
a. Fiziki Ortamda Tutulan Defterlerin Tâbi Olduğu Şekle İlişkin Usul.....	45
b. Elektronik Ortamda Tutulan Defterlerin Tâbi Olduğu Şekle İlişkin Usul	48
aa. Elektronik Defter Kavramı ve Elektronik Defter Tutulabilmesi için Gerekli Şartlar	48
bb. Elektronik Ortamda Tutulan Defterlerde Açılış ve Kapanış Onayının Yapılması	49
3. İçeriğe ilişkin Usul	51
a. Defterlerin Tutulması Sırasında Uyulması Gereken Kayıt Düzeni.....	51
b. Defterlerin Tutulması Sırasında Uyulması Gereken Birtakım İlkeler.....	53
III. TİCARİ DEFTER VE BELGELERİN SAKLANMASI VE ZİYAI.....	55
A. TİCARİ DEFTER VE BELGELERİN SAKLANMASI.....	55
B. TİCARİ DEFTER VE BELGELERİN ZİYAI	57

IV. TİCARİ DEFTERLERİN HİÇ YA DA KANUNA UYGUN BİR ŞEKİLDE TUTULMAMASININ SONUÇLARI	60
A. GENEL OLARAK	60
B. HUKUKİ YAPTIRIMLARI	62
1. Hiç ya da Kanuna Uygun Bir Şekilde Tutulmayan Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhine Delil Olması	62
2. Ticari Defterlerin Hiç ya da Kanuna Uygun Şekilde Tutulmaması Halinde Konkordato Talebinin Reddedilmesi	62
C. CEZAI YAPTIRIMLAR	63
1. Hiç ya da Gereği gibi Defter Tutulmamasına İlişkin Olarak TTK m. 562'de Öngörülen Cezai Yaptırımlar	63
2. Hiç ya da Gereği gibi Defter Tutulmamasına İlişkin Olarak Diğer Kanunlarda Öngörülen Cezai Yaptırımlar	64
İKİNCİ BÖLÜM	65
6100 SAYILI HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU'NA GÖRE TİCARİ DEFTERLERLE İSPAT USULÜ VE TİCARİ DEFTERLERİN İSPAT KUVVETİ.....	65
I. 6100 SAYILI HMK ÇERÇEVESİNDE İSPAT, DELİL, BELGE VE SENET KAVRAMLARI	65
A. İSPAT KAVRAMI	65
B. DELİL KAVRAMI VE DELİL ÇEŞİTLERİ	66
1. Delil Kavramı	66
2. Delil Çeşitleri	67
a. Kesin (Kati) Deliller	67
b. Takdiri Deliller	68
C. BELGE VE SENET KAVRAMI, SENETLE İSPAT ZORUNLULUĞU VE SENETLE İSPAT ZORUNLULUĞU KURALININ İSTİSNALARI	68
1. Belge ve Senet Kavramları	68
a. El Yazısı ile İmza	70
b. Güvenli Elektronik İmza	71
2. Senetle İspat Kuralı	72
3. Senetle İspat Kuralının İstisnaları	73
4. Senede Karşı Senetle İspat Kuralı (Senede Karşı Tanıkla İspat Yasağı) ve İstisnaları	77
II. BELGE VE SENET KAVRAMLARININ TİCARİ DEFTERLERLE İLİŞKİSİ.....	78
III. TİCARİ DEFTERLERLE İSPAT USULÜ	79
A. TİCARİ DEFTERLERLE İSPATA İLİŞKİN KURALLARIN 6100 SAYILI HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU' NDA DÜZENLENMESİNİN SEBEPLERİ	79
B. TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLARAK KULLANILMASININ NEDENLERİ	81
C. DELİL OLARAK KULLANILAN TİCARİ DEFTERLER	82
D. ÜÇÜNCÜ KİŞİLERE AİT TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLARAK KULLANILMASI.....	84
E. TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLARAK KULLANILABİLECEĞİ DAVALAR VE TİCARİ DEFTERLERİ DELİL OLARAK KULLANABİLECEK KİŞİLER.....	85
IV. TİCARİ DEFTERLERİN İSPAT KUVVETİ.....	90
A. TİCARİ DEFTERLERİN KESİN DELİL OLUP OLMADIĞINA İLİŞKİN	

GÖRÜŞLER.....	90
1. Genel Olarak	90
2. Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olduğuna İlişkin Görüşler	91
a. 6762 Sayılı TTK' ya Göre Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olduğuna İlişkin Görüşler	91
b. 6100 Sayılı HMK' ya Göre Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olduğuna İlişkin Görüşler	93
3. Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olmadığına İlişkin Görüşler	95
a. 6762 Sayılı TTK' ya Göre Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olmadığına İlişkin Görüşler	95
b. 6100 Sayılı HMK' ya Göre Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olmadığına İlişkin Görüşler	97
4. Yargıtay'ın Görüşü.....	97
B. TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLMASI	99
1. Genel Olarak	99
2. Ticari Defterlerin Delil Olarak (HMK m. 222) Kullanılabilmesinin Genel Şartları	100
a. Uyuşmazlığın Her İki Tarafının da Defter Tutma Yükümlülüğüne Tâbi Olması.....	100
b. Uyuşmazlık Konusunun Her İki Tarafın Ticari İşletmesi İle İlgili Bir İşlemden Kaynaklanması.....	102
3. Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Olması.....	105
a. Genel Olarak.....	105
b. Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Olmasının Şartları	106
aa. Ticari Defterlerin Kanuna Göre Eksiksiz ve Usulüne Uygun Olarak Tutulması, Açılış ve Kapanış Onaylarının Yapılmış Olması (HMK m. 222).....	106
aaa. Ticari Defterlerin Kanuna Göre Eksiksiz ve Usulüne Uygun Olarak Tutulması.....	107
bbb. Ticari Defterlerin Açılış ve Kapanış Onaylarının Yapılmış Olması ...	108
ccc. Ticari Defterlerin Birbirlerini Doğrular Nitelikte Olması.....	110
bb. Defter Kayıtlarının Aksinin İspat Edilmemiş Olması (HMK m. 222/3)..	112
aaa. Karşı Tarafın Kanuna Uygun Olarak Tutulmuş Ticari Defterlerindeki Kayıtların Bunlara Aykırı Olmaması veya İlgili Hususta Hiçbir Kayıt İçermemesi.....	112
bbb. Defter Kayıtlarının Aksinin Senet ya da Diğer Kesin Delillerle İspatlanmamış Olması	116
4. Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhine Delil Olması	117
a. Genel Olarak.....	117
b. Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhinde Delil Olmasının Şartları.....	118
aa. Genel Olarak	118
bb. Ticari Defterlerin Açılış ve Kapanış Onaylarının Bulunmaması, İçerdiği Kayıtların Birbirini Doğrulamaması	119
cc. Uyuşmazlığın Tacir Olan Tarafının Kendi Defterlerine Dayanması.....	121
dd. Taraflardan Birinin, Karşı Tarafın Ticari Defterlerine Delil Olarak Dayanması.....	122
aaa. Taraflardan Birinin, Karşı Tarafın Ticari Defterleriyle Birlikte Başka Delillere de Başvurabilmesi.....	122
bbb. Taraflardan Birinin, Sadece Diğer Tarafın Ticari Defterlerinin İçeriğini	

Kabul Etmesi (Delillerin, Diğer Tarafın Ticari Defterlerine Hasredilmesi)	124
5. Ticari Defterlerin Delil Olmasının Hukuki Sonuçları.....	127
a. Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Olmasının Hukuki Sonuçları.....	127
b. Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhine Delil Olmasının Hukuki Sonuçları	128
c. Ticari Defterler Bakımından İkrarın Bölünmezliği Kuralı.....	128
aa. Genel Olarak	128
bb. Kanuna Uygun Olarak Tutulmuş Ticari Defterlerde İkrarın Bölünmezliği Kuralının Uygulanması	130
cc. Kanuna Uygun Olarak Tutulmamış Ticari Defterlerde İkrarın Bölünmezliği Kuralının Uygulanmaması.....	131
C. TİCARİ DEFTER VE BELGELERİN İNCELENMESİ	132
1. Genel Olarak	132
2. Ticari Defterlerin Teslimi.....	133
3. Ticari Defterlerin İbrazı	134
a. Genel Olarak.....	134
b. Ticari Defterlerin İbrazı Konusunda TTK ve HMK' da Yer Alan Düzenlemeler	134
c. İbraz Edilen Ticari Defterlerin Tarafalara Ait Olması	135
d. Ticari Defterlerin İbrazında Defterlerin İncelenmesi Usulü.....	135
e. Ticari Defterlerin İbraz Edilmemesinin Sonucu.....	138
4. Ticari Defterlerle Birlikte Dayanak Belgelerin de İbrazının Gerekip Gerekmediği Meselesi	139
D. ZAYİ BELGESİ ALINMAMASININ İSPAT HUKUKU BAKIMINDAN SONUÇLARI.....	141
E. TİCARİ DEFTERLERİN DELİL SÖZLEŞMESİNE KONU EDİLMESİ.....	143
1. Delil Sözleşmesi.....	143
a. Delil Sözleşmesi Kavramı ve Delil Sözleşmesinin Hukuki Niteliği	144
b. Delil Sözleşmesinin Şekli.....	144
c. Delil Sözleşmenin Türleri.....	145
d. Delil Sözleşmesinin Kapsamı ve Sınırları	146
2. Ticari Defterlerin Delil Sözleşmesine Konu Edilmesi.....	147
a. Her İki Tarafın Ticari Defterlerinin Münhasır Delil Sözleşmesine Konu Edilmesi	147
aa. Genel Olarak	147
bb. Her İki Tarafın Ticari Defterlerinin Konu Edildiği Münhasır Delil Sözleşmesinin Genel İşlem Şartı Şeklinde Yapılması	149
b. Sadece Bir Tarafın Ticari Defterlerinin Münhasır Delil Sözleşmesine Konu Edilmesi	151
aa. Genel Olarak	151
bb. Sadece Bir Tarafın Ticari Defterlerinin Konu Edildiği Münhasır Delil Sözleşmesinin Genel İşlem Şartı Şeklinde Olması	151
cc. Sadece Bir Tarafın Ticari Defterlerinin Konu Edildiği Münhasır Delil Sözleşmesinin Haksız Şart Şeklinde Olması.....	153
SONUÇ.....	155
KAYNAKÇA	165

KISALTMALAR CETVELİ

Bkz.	: Bakınız
AB	: Avrupa Birliği
BATİDER	: Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi
BanK	: 5411 sayılı Bankacılık Kanunu
BÜHFD	: Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
C.	: Cilt
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
DernK	: 5253 sayılı Dernekler Kanunu
Der. Yön.	: Dernekler Yönetmeliği
E.	: Esas No
EDGT	:13.12.2011 Tarihli, 28141 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 1 Sıra Numaralı Elektronik Defterlere İlişkin Genel Tebliğ
EİK	: 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu
EÜHFD	: Erzinan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HD	: Hukuk Dairesi
HMK	: 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülü
İİK	: 2004 Sayılı İcra İflas Kanunu
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
K.	: Karar No
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname

KİK	: Kamu İktisadi Kuruluşu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KoopK	: 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu
m.	: Madde
MÜHFD	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
NK	: 1512 sayılı Noterlik Kanunu
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
p.	: Paragraf
RG.	: Resmi Gazete
S.	: Sayı
SK	: 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu
SerPK	: 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBK	: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
TCK	: 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu
TDİT	: Ticari Defterlere İlişkin Tebliğ (RG. 19.12.2012/28502)
TFRS	: Türkiye Finansal Raporlama Standartları
TKHK	: 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TMK	: 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu
TMSK	: Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu
TSY	: Ticaret Sicil Yönetmeliği
TTK	: 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu

- TÜBİTAK** : Türkiye Bilimsel Teknik ve Araştırma Kurumu
- UEKAE** : Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü
- Vak. Yön.** : Vakıflar Yönetmeliği
- VUK** : 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu
- Y.** : Yargıtay
- YHGK** : Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
- YÜHFD** : Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

Ticaret kavramı, insanların ihtiyaçlarını karşılama isteği sonucunda ortaya çıkmıştır. Eski çağlarda ticaret, kişilerin elinde olan eşya ya da malı, kendilerinde olmayan ve gereksinim duydukları diğer ürünlerle değiştirmeleri yoluyla yapılmaktaydı. Zamanla insanlar arasında iş bölümünün oluşması, üretim mallarındaki çeşitliliği arttırmış ve bu husus, ortak bir değişim aracı olan paranın bulunmasına sebebiyet vermiştir. Paranın bulunması ile birlikte, ticaret kolay ve yaygın hale gelmiştir.

Ticaretin yaygın hale gelmesi, ekonomik hayatın gelişmesine, mal üreten ve hizmet veren işletmelerin büyümesine, bunların sayıca artmasına ve işlem çeşitliliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde ise, işletmeler, yapmış olduğu işlemleri kayıt altına alma gereği duymuştur. İşletmelerin, işlemlerini kayıt altına alması da muhasebe bilimi ile mümkün olmaktadır. Muhasebe, işletmenin varlığını, kaynaklarını alacak ve borçlarını belirli bir sistem dâhilinde kaydeden ve yorumlayan bir bilim dalıdır. İşletmenin finansal işlemlerinin kayıt altına alınması ve bunların yorumlanmasında, hem işletmenin kendisinin hem de işlem yaptığı tarafın menfaatinin olduğu açıktır. Muhasebenin, tarafların hak ve menfaatlerinin ilgili olduğu bir alan olması sebebiyle, hukuk düzeninin de muhasebeye müdahalesi de kaçınılmaz olmuştur. Nitekim muhasebe alanında, özellikle son yıllarda, hukuki düzenlemeler artmıştır.

İşletmeler, muhasebeleştirme işlemini, ticari defter kullanarak gerçekleştirirler. Ticari defterler ile ilgili düzenlemelere, 6762 sayılı mülga TTK' da olduğu gibi, 6102 sayılı TTK' da da yer verilmiştir. Ancak, 6102 sayılı kanunla ticari defter kavramı genişletilmiş; işletmenin muhasebesiyle ilgili işlemlerin kaydedildiği defterlerin yanında, işletmenin muhasebesi ile ilgisi olmayan ve işletmeye ilişkin alınan kararlar ile ortakların sahip olduğu payların kaydedildiği defterler gibi defterler de, bu kavram içerisine alınmıştır. Defterlerin tutulmasına ilişkin hükümlerle birlikte, yine işletmenin muhasebesi ile ilgili olarak bilanço ve envanter gibi mali tablolara ilişkin düzenlemelere de TTK' da yer verilmesi, ticaret hukuku ve muhasebenin, birbirinin ayrılmaz parçası olduğunu göstermektedir.

İşletmelerin, işlemlerini ticari defterler vasıtasıyla kayıt altına almalarında; işletmenin kendisinin, işletme ile işlem yapan kişi ya da kurum ve kuruluşların, devletin menfaati vardır. Devlet bütçesinde en büyük gelir kalemi olan vergiler, işletmelerin geliri üzerinden hesaplanır ve vergilerin belirlenmesinde işletmenin defter ve belgeleri esas alınmaktadır. Yine işletmenin tüm işlemlerinin, ticari defterlere işlenmesi ile işletmenin mali durumu rahatlıkla tespit edilebilir ve bu sayede işletmenin geleceği ile ilgili doğru kararlar alınabilir. Kredi talebinde bulunulan bankaya, işletmeye kredi verilebileceği hususunda; yine işletmeye ortak olmak isteyen üçüncü kişiye, işletmenin ortağı olması ya da olmaması gerektiği konusunda defterler bilgi vereceğinden, defterlerin tutulmasında diğer işletmelerin ve üçüncü kişilerin de menfaati vardır. Bu faydaların tam olarak sağlanabilmesi bakımından defterlerin de, hukuk düzeni tarafından belirlenen ilke ve kurallar dâhilinde tutulması gerekmektedir

Ticari defter tutulmasının, belirtilen faydaları dışında, defterlerin delil olma işlevi de vardır. Günümüzde ekonominin gelişmesi, işletmelerin sayıca artması ve teknolojinin ilerlemesi ile çok sayıda hızlı ve çeşitli işlemler yapılabilmektedir. Bütün bunlar, kaçınılmaz olarak beraberinde uyuşmazlıkları da getirmektedir. Bir anlaşmazlık halinde, kişiler içinde oldukları uyuşmazlığı mahkemeye taşıyabilir ve bunu mahkeme aracılığıyla çözüme kavuşturmak isteyebilir. İhtilafı mahkemeye taşıyan taraflar, iddialarını ispat etmek için delillere başvurabilir. Bu anlamda, işletmenin yapmış olduğu işlemlerle ilgili çıkan uyuşmazlıklarda, işletmenin tüm işlemlerinin kaydedildiği ticari defterlerde bir ispat aracı olarak kullanılabilir.

6762 sayılı TTK' da, ticari defterlerin ispat aracı olarak kullanılabilmesi hususu hükme bağlanmıştı. Ancak, ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlere, 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6102 sayılı TTK' da yer verilmemiş; ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesine ilişkin hükümler, 6100 sayılı HMK' da düzenlenmiştir. Bazı önemli değişiklikler yapılarak, bu hükümlerin 6102 sayılı TTK yerine, 6100 sayılı HMK' ya alınması, bir takım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple, ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlere HMK' da yer verilmesinin nedenlerini, anılan hükümlerde yapılan önemli değişiklikleri, yine söz konusu hükümde yer alması gereken hususları ve ilgili maddeye yönelik getirilen eleştirileri, defterlerin tek başına delil değerinin olup olmadığı, defterlerin bir ispat vasıtası olarak kullanılmasının gerekliliği ile HMK' da yer alan yeni

düzenlemeye göre, defterlerin hangi şartlar altında delil olarak kullanılabilceği ve defterlerin delil niteliğinin ne olduğunu yeniden incelemek ihtiyacı doğmuştur.

Bu çalışma bir giriş, iki bölüm ve bir de sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş kısmında, çalışma konusunun ne olduğu açıklanarak, konunun sınırlandırılması yapılmıştır. İlk bölümde, ticari defterlere ilişkin genel kavramlar, ticari defterlerin tutulması yükümlülüğü, ticari defter ve belgelerin saklanması ve zıyı ile ticari defter tutulmamasının hukuki ve cezai yaptırımları incelenecektir. Ticari defterlere ilişkin genel kavramlarda ticari defter kavramı ve defterlerin tarihçesi, ticari defter tutulmasının faydaları ve önemi ile defter tutmaya ilişkin benimsenen sistemler belirtilecektir. Ticari defterlerin tutulması yükümlülüğünde ise, TTK' ya göre tutulması gereken defter türleri, defter tutma yükümlülüğüne tâbi olanlar, defter tutma yükümlülüğünün başlama ve sona erme anı, ticari defter tutma yükümlülüğünün yerine getirilmesi ile ticari defterlerin tutulmasında şekle ve içeriğe ilişkin usul irdelenecektir.

Ticari defter ve belgelerin saklanması ve zıyı konusunda ise defter ve belgelerin saklanması yükümlülüğü birbirinden ayrı, fakat birbirini tamamlayan yükümlülükler olduğu, defterlerin yangın, sel, deprem gibi doğal afet ya da hırsızlık gibi defter sahibi tacirin elinde olmayan sebepler sonucu yok olması halinde verilen zayı belgesinin nasıl talep edileceği ve hangi şartlar altında verilebileceği konusu incelenecektir. Ticari defterlerin hiç ya da gereği gibi tutulmamasının sonuçlarında ise, uygulanacak olan hukuki ve cezai yaptırımlar konusuna yer verilmiştir.

Çalışmamızın asıl konusu olan ikinci bölümde ise, 6100 sayılı HMK' ya göre ticari defterlerin delil niteliği konusu irdelenecektir. İlk olarak, ispat ve delil kavramları ile kesin delil ve takdiri delil olmak üzere delil çeşitleri, 6100 sayılı HMK' da benimsenen belge ve senet kavramları ile senetle ispat zorunluluğu kuralı ve bu kuralın istisnaları, senede karşı senetle ispat kuralı ve bu kuralın istisnaları incelenecektir. İkinci olarak, ticari defterlerle ispat usulü başlığı altında, ticari defterlerle ispat kurallarınının 6102 sayılı TTK yerine 6100 sayılı HMK' da düzenlenmesinin sebepleri, ticari defterlerin delil olarak kullanılmasının nedenleri, delil olarak kullanılabilcek ticari defterler, ticari defterleri delil olarak kullanabilcek kişiler ve hangi davalarda ticari defterlerin delil olarak kullanılabilceği konuları ele alınacaktır. Bir sonraki konu olan ticari defterlerin ispat kuvveti başlıklı

konuda ise, ticari defterlerin hukuki niteliği bakımından kesin delil olup olmadığına ilişkin görüşlere değinilecektir. Ticari defterlerin delil olması konusunda, defterlerin sahibi lehine ve aleyhine delil olması için gereken şartlar ile ticari defterlerin delil olmasının hukuki sonuçları belirtilecektir. Ticari defterlerin incelenmesi ile ilgili olarak, ticari defterlerin teslimi ve ibrazı konularına yer verilecektir. Son olarak, bir ispat aracı olan ticari defterlerin, delil sözleşmelerine konu edilmesi üzerinde durulacaktır.

Sonuç kısmında ise, ticari defterlerin delil niteliği hususunda, ortaya çıkan tartışmalar ve görüşler doğrultusunda varılan sonuçlara yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARİ DEFTERLER

I. TİCARİ DEFTERLERE İLİŞKİN GENEL KAVRAMLAR

Ticari defterlerin hem 6762 sayılı mülga TTK' da hem de 6102 sayılı yeni TTK' da ticaretle uğraşan kişiler bakımından tutulması zorunlu kılınmıştır. Bununla birlikte, defterlere ilişkin düzenlemelerin, yalnızca TTK' da değil; 213 sayılı VUK, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ve 2004 sayılı İİK gibi pek çok kanunda yer aldığı görülmektedir. Kanunlara göre tutulması zorunlu olan defterler, usulüne uygun tutulduklarında pek çok yarar sağlamaktadır. Dolayısıyla ticaret hayatının ve aynı zamanda hukukun önemli bir unsuru olan ticari defterlere ilişkin genel kavramlarda; ticari defter kavramının, defterlerin tarihçesinin, defter tutmanın faydalarının, defterlerin tutulmasına ilişkin benimsenen sistemlerin incelenmesi ihtiyacı doğmuştur.

A. TİCARİ DEFTER KAVRAMI

Bilim, sanayi ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak hızlanan ticari hayatta tacir, işletmesi ile ilgili bir günde birden fazla işlem yapabilmektedir. Tacirin, işlem yoğunluğunda yapmış olduğu her bir muameleyi, hatırlamasına imkân yoktur. Bu itibarla tacir tarafından yapılan her işlemin kaydedilmesi, zorunluluktan önce bir gerekliliktir. Buna göre ticari defterler, tacir tarafından ticari işletmenin hesaplarıyla kanunlarda gösterilen diğer işlemlerin kaydedildiği defterlerdir¹.

Ticari defterlerin, kanun koyucu tarafından TTK' da tanımı yapılmamakla birlikte, 6102 sayılı TTK m. 18/1, 64/1'de tacirin, ticari defter tutmakla yükümlü olduğu hüküm altına alınmıştır. Buna göre ticari defter tutma yükümlülüğü, tacir olmanın bir sonucudur. Ticari defterlere ilişkin düzenlemelere; 6102 sayılı yeni TTK dışında, Vergi Usul Kanunu, Bankacılık Kanunu, Kooperatifler Kanunu ve Sermaye Piyasası Kanunu'nda yer verilmiştir; fakat anılan kanunlarda da defterlerin tanımına rastlanılmamaktadır.

¹Domanıç, Hayri/Ulusoy, Erol, Ticaret Hukukunun Genel Esasları, Arıkan Yayınları 5. Baskı, İstanbul 2007, s. 309; Ülgen, Hüseyin/Helvacı, Mehmet/Kendigelen, Abuzer/Kaya, Arslan/Nomer Ertan, Füsün, Ticari İşletme Hukuku, On İki Levha Yayıncılık 4. Baskı, İstanbul 2015, s. 584

B. TİCARİ DEFTERLERİN TARİHÇESİ

Ticaretin tarihi ile ticari defterlerin tarihini birbirinden ayırt etmek zor olmakla birlikte, ticari hesaplara milattan önce yaşamış Sümer ve Mısır medeniyetlerinde rastlanılmış, Yunan ve Roma medeniyetlerinde ise muhasebenin modern kabul edilen usulleri dahi bilindiği tespit edilmiştir². Orta çağda ise ticari hayatın gelişmesiyle birlikte ticari defterlerin tutulmasına önem verilmesine karşılık, defterlerin tutulması zorunluluğuna ilişkin hukuk alanında herhangi bir düzenleme yapılmamıştır³.

Ticari defterlere ilişkin ilk düzenleme Fransa’ da 1673 tarihli Ordonance de Commerce adlı emirnamede tanzim edilmiş ve bu düzenlemeyi pek çok ülkeye mehz teşkil eden 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu takip etmiştir⁴. Türk Ticaret Hukukunda ticari defterlere ilişkin ilk düzenleme, 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu’ nun tercümesi olan 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret’ te faslı sani (2. Fası), m.3-9 arasında yer almıştır⁵.

1926 tarihli 865 sayılı Ticaret Kanunu’ nda ticari defterlere ilişkin hükümler de 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret’ ten alınmıştır⁶. 1926 tarihli TK ile 1949 tarihli VUK’ da ticari defterlere ilişkin hükümler arasındaki uyumsuzluğu gidermek amacıyla VUK’ da esas alınan kuralların, 1956 tarihli TK tasarisına alınması uygun görülmüştür⁷. 1956 tarihli 6762 sayılı Ticaret Kanunu’ndaki ticari defterlere ilişkin hükümlerin bir kısmı 1926 tarihli 865 sayılı kanundan⁸, bir kısmı ise 1949 tarihli Vergi Usul Kanunu’ndan⁹ alınmıştır¹⁰.

1956 tarihli Ticaret Kanunu, teknolojinin gelişmesi ile muhasebe usulü kayıtların bilgisayar gibi elektronik ortamda yapılması, defter ve belgelerin elektronik ortamda

² Erem, Turgut, Ticaret Hukuku Prensipleri, Hilâl Matbaacılık, İstanbul 1971, s.211(Bkz. 1 No.lu dipnot)

³ Erem, s. 211 (Bkz. 1No’lu dipnot)

⁴ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 585

⁵ Arslanlı, Halil, Kara Ticareti Hukuku Dersleri Umumi Hükümler, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1960 s. 118; Karayalçın, Yaşar, Ticaret Hukuku Dersleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 2. Baskı, Ankara 1960, s. 238

⁶ Arkan, Sabih, Ticari İşletme Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 20. Baskı, Ankara 2015, s. 342; Bkz. 865 sayılı TTK’ nın 66 ilâ 86. maddeleri

⁷ Karayalçın, s. 238

⁸ 6762 sayılı TTK m. 79- 80; m. 82-86; m. 67/1, 68/1ve 4, m. 78, 1926 tarihli 865 sayılı TTK’ dan alınmıştır (Karayalçın, s. 239 Bkz. 2 No.lu dipnot).

⁹ 6762 sayılı TTK m. 70, 72 VUK m. 174, 176’dan alınmıştır. 6762 sayılı TTK m. 71 VUK m. 175’den, 6762 TTK m.73 VUK m. 177, 175/1-2’den, 6762 sayılı TTK m. 74 VUK m. 183’den, 6762 sayılı TTK m. 76 VUK m. 185, 187’den alınmıştır (Karayalçın, s. 239 Bkz. 1 No.lu dipnot).

¹⁰ Karayalçın, s. 238, 239

saklanması gibi zamanın değişen ve gelişen koşullarına uyum sağlayamaması itibariyle AB’deki düzenlemeler de göz önünde bulundurularak hazırlanan 6102 sayılı yeni TTK yürürlüğe girmiştir¹¹.

C. TİCARİ DEFTER TUTMANIN FAYDALARI VE ÖNEMİ

1. Genel Olarak

Ticaretin ilerlemesinde toplumun çıkarlarının olduğu şüphesizdir ve ticaretin ilerlemesi düzenli tutulmuş defter ve muhasebe kaydı ile mümkündür¹². Düzenli tutulmuş defter ve muhasebe kaydı ise, tacirin ticari işletmesi ile ilgili yaptığı her işlemin ticari defterlere kaydedilmesini gerektirmektedir.

Ticari defterlerin neden tutulması gerektiğine ilişkin 6102 sayılı TTK’da açık bir düzenleme olmasa da “Defter tutma yükümlülüğü” başlıklı TTK m. 64/1’den defter tutmanın amacı çıkarılmaktadır. TTK m. 64/1’e göre her tacir, ticari defterleri tutmak ve defterlerinde, ticari işlemleriyle ticari işletmesinin iktisadi ve mali durumunu, borç ve alacak ilişkilerini ve her hesap dönemi içinde elde edilen neticeleri bu kanuna göre açıkça görülebilir bir şekilde ortaya koymak zorundadır.

Ticari defter tutmak; işletmede mali nitelikteki hareketleri tespit etmek, kaydetmek, tasnif etmek¹³, borç ve alacak ilişkilerini, her hesap dönemi sonunda işletmenin kâr veya zarar durumunu tespit etmek, kâr ya da zarar durumuna göre işletmenin geleceği ile ilgili kararlar almak veya gerekli tedbirleri almak bakımından önemlidir¹⁴.

Belirtilen sebeplerle, tacirin ticari defter tutmasındaki amacı, hem kendisi hem de işletmesi bakımından fayda sağlamaktır. Bu kimselerin tutmuş oldukları defterler ile hem kendileri hem de işletmeleri açısından sağlamış oldukları yararlar, hukuk alanına da yansımaktadır. Dolayısıyla defter tutmak, hem özel hukuk hem de kamu hukuku

¹¹ Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 586

¹² Arar, Kemal, Kara Ticareti Hukuku Cilt 1, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1942, s. 40

¹³ Ayhan, Rıza/Özdamar, Mehmet/Çağlar, Hayrettin, Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar, Yetkin Yayınevi 8. Baskı, Ankara 2015, s. 405

¹⁴ Bahtiyar, Mehmet, Ticari İşletme Hukuku, Beta Yayınları 15. Baskı, İstanbul 2014, s. 152, 153

bakımından önem teşkil eder¹⁵. Defter tutmanın faydaları; tacir, üçüncü kişiler ve alacaklıları, kamu açısından incelenebileceği gibi defter tutmanın önemi ise ticaret hukuku, vergi usul hukuku, icra iflas hukuku ve medeni usul hukuku gibi çeşitli hukuk dalları bakımından ele alınabilir.

2. Ticari Defter Tutmanın Faydaları

Ticari defter tutmanın faydaları; tacir, üçüncü kişiler ve alacaklılar ile kamu açısından incelenebilir.

a. Tacir Açısından Faydaları

Tutulması lazım gelen defterlerin, kanununda öngörülen şartlara uygun olarak tutulması halinde bu defterler, taciri yaptığı her işlemi aklında tutmak yükümlülüğünden kurtaracağı gibi işletmenin yönetimini de kolaylaştıracaktır¹⁶. 6102 sayılı TTK m. 64/1’de düzenlendiği üzere ticari defterler; ticari işletmenin borç ve alacak ilişkilerini, iktisadi ve mali durumunu ve hesap dönemi sonunda işletmenin kâr ve zarar durumunu gösterir. İşletme kâr etmiş ise gelecek için yeni yatırım kararları alınabilmesine ya da işletme zarar etmiş ise gerekli tedbirlerin alınmasına olanak sağlamaktadır. 6102 sayılı TTK m. 64/4’de öngörülen işletmenin muhasebesi ile ilgili olmayan; yönetim kurulu karar defterinde yönetimle ilgili, genel kurul müzakere ve toplantı defterinde genel kurulda görüşülen hususlar, alınan kararlar görülebilir¹⁷. Pay defterinde ise şirket ortaklarının kimler olduğu belirlenebilir¹⁸.

Ayrıca, 6100 sayılı HMK m. 222/2 gereğince, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş, açılış ve kapanış onayları yapılmış, birbirini doğrulamış defter kayıtları delil olarak kabul edilir.

¹⁵ **Bozer**, Ali/ **Göle**, Celal, Ticari İşletme Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 3. Bası, Ankara 2015, s. 227s

¹⁶ **Erem**, s. 212; **Doğanay**, İsmail “*Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerine Bir İnceleme*”, BATİDER Mart 1971 Cilt 6, S. 1, s. 1

¹⁷ Bkz. RG. 19.12.2012/28502 TDİT m. 10/1 ve 11/1

¹⁸ Bkz. RG. 19.12.2012/28502 TDİT m. 9/2’ de Anonim ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerde pay defterine yapılacak kayıtların en az; pay sahibinin adı, soyadı veya unvanı, pay sahibinin iletişim bilgileri vb. bilgileri içermesinin şart olduğu düzenlenmiştir.

b. Üçüncü Kişiler ve Alacaklılar Açısından Faydaları

Ticari defterler, üçüncü kişilere işletmeye sermaye koyarak ortak olup olmama konusunda fikir verebileceği gibi işletmeye kredi verecek olan bankaya işletmenin mali durumu hakkında bilgi de verir¹⁹. Alacaklılar açısından ticari defterlerin faydası ise alacaklılar, alacağının zamanında ödenip ödenmeyeceğini mali kayıtlara dayanarak tespit edebilir²⁰.

c. Kamu Açısından Faydaları

Tacirin kazancının vergiye esas alınan miktarı belirlenirken, tacirin ticari defterleri esas alınmakla birlikte, tacir olan mükellefin mali kayıtlarının yardımıyla üçüncü kişilerin vergi karşısındaki durumu da denetlenebilir (VUK m. 171). Kazancın vergiye esas alınan miktarının belirlenmesi açısından önemli olan ticari defterler aynı zamanda, kamu gelirinin azalmasına yol açan kayıt dışı ekonominin önüne geçilebilmesi açısından da önemlidir²¹.

Türk hukuk sistemimizde, vergiyi doğuran olaylar, vergi mükelleflerinin kayıtlarından izlenebilmekte ve bu kayıtların oluşturulması da defter tutmakla mümkün olmaktadır²². İşlemlerini kayıt altına almayan ticari işletmeler, vergi kaybına sebebiyet vermektedir²³. Bu açıdan bakıldığında, defterlerin; eksiksiz ve doğru bir şekilde tutulması kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önemli bir yere sahiptir²⁴. Bu bakımdan tacirin, ticari defter tutmasında kamu yararı da vardır.

¹⁹ **Bilgili**, Fatih, “Ticari Defter, Cari Hesap, Acente”, EÜHFD, C.XVI, S. 3-4, S. 55-9, s. 56; **Bilgili**, Fatih/**Demirkapı**, Ertan, Ticari İşletme Hukuku, Dora Yayınları 9. Basım, Bursa 2013, s. 245

²⁰ **Bilgili**, Ticari Defter, s. 56; **Polat**, İlayda İrem, Ticari Defterlerin Delil Niteliği, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 8

²¹ **Arslan**, Cem Barlas, “Türk Ticaret Kanunu Tasarısında Ticari Defterler ve Belgeler”, Terazi Hukuk Dergisi Mayıs 2009, S.33, s. 45-53, s. 46; Kayıt dışı ekonomi kapsamlı bir kavram olması itibarıyla bu kavramla ilgili çok sayıda tanım yapılmıştır. Kayıt dışı ekonomi ile ilgili tanımlardan biri: “Kayıt dışı ekonomi ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın (alım-satım), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek kayıtlı ekonominin dışına taşınmasıdır” (**Arslanoğlu**, Suphi, Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S. 39, Temmuz 2008, s. 199-211, s. 200). Yine bu kavramla ilgili başka bir tanım ise: “Vergisel anlamda kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetlerin tümüdür” (**Arslanoğlu**, s. 200).

²² **Arslan**, s. 50

²³ **Arslan**, s. 47

²⁴ **Arslan**, s. 47

3. Defter Tutulmasının TTK, VUK, İİK ve HMK Açısından Önemi

a. Defter Tutulmasının TTK Açısından Önemi

Kanuna uygun, eksiksiz ve düzenli olarak tutulmuş ticari defterler, ticari işlemlerle ticari işletmenin iktisadi ve mali durumunu, borç ve alacak ilişkilerini ve her hesap dönemi içinde elde edilen sonuçları açıkça görülebilir bir şekilde ortaya koyar (TTK m. 64/1).

b. Defter Tutulmasının VUK Açısından Önemi

Mükellef tacirin vergi ile ilgili servet, sermaye ve hesap durumunu tespit etmek; vergi ile ilgili faaliyet ve hesap neticelerini saptamak; vergi ile ilgili işlemleri belli etmek; mükellefin vergi karşısındaki durumunu hesap üzerinden kontrol etmek ve incelemek; mükellef tacirin hesap ve kayıtlarının yardımıyla üçüncü şahısların vergi karşısındaki durumlarını denetlemek ve tetkik etmek açısından önemlidir (VUK m. 171)²⁵.

c. Defter Tutulmasının İİK Açısından Önemi

Ticari defterlerin kanunun öngördüğü şekilde usulüne uygun ve eksiksiz tutulmaması halinde iflas eden tacir, taksiratlı müflis sayılır ve TCK' nın ilgili maddelerince cezalandırılır (İİK m. 310/5). Dolayısıyla tacirin, kanunun öngördüğü şekilde ticari defter tutması iflas eden taciri, taksiratlı müflis olmaktan ve ceza almaktan kurtarır.

İcra tetkik merciinden konkordato talep eden borçlunun, bu talebinin kabul edilebilmesi için konkordato projesine ayrıntılı bir bilanço, gelir tablosu ve defter tutma yükümlüsü olan şahıslardan ise, defterlerin durumunu bildiren bir cetvel eklemesi gerekir ve bu cetvel, TTK' nın ilgili maddesi gereğince, tutulması zorunlu ticari defterlerin tutulup tutulmadığını gösterir (İİK m. 285/1)²⁶. Konkordato talebinin kabul edilmesi için borçlu tacir, kanunda öngörülen şekilde defter tutmalı ve gerçeğe uygun olmayan kayıtlarla icra

²⁵ **Özkaya**, Niyazi, Defter Tasdikinde Özellikli Durumlar, Yaklaşım, Aralık 2010, S. 216, s. 192-197, s. 192

²⁶ Konkordato projesine eklenecek olan bilanço, gelir tablosu ve ticari defterlerin durumunu bildiren cetvel, borçlu tacirin işletmesinin aktif ve pasifine ilişkin değerlendirme yapılmasını sağlar, işletmenin gelir ve giderlerine ilişkin ekonomik durumu hakkında hâkime bilgi verir (**Kuru**, Baki/**Arslan**, Ramazan/**Yılmaz**, Ejder, İcra ve İflas Hukuku, Yetkin Yayınevi 27. Baskı, Ankara 2013, s. 629 bkz. 3 No.lu dipnot). Konkordato ise, mali durumu bozuk olan borçlunun, alacaklıların yarısını ve alacakların üçte ikisini aşan çoğunluğu ile yaptığı ve ticaret mahkemesinin onayı ile hüküm ifade eden bir anlaşmadır (**Kuru/Arslan/Yılmaz**, İcra iflas, s. 625).

mahkemesini yanılıacak davranışlarda bulunmamalıdır²⁷. Aksi halde borçlu tacir, cezai müeyyide ile karşı karşıya kalır (İİK m. 334).

d. Defter Tutulmasının HMK Açısından Önemi

6100 sayılı HMK m. 222 gereğince tacir, kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutmuş olduğu ticari defterlerini delil olarak kullanabilir. Buna göre, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş, açılış ve kapanış onayları yaptırılmış, defter kayıtları birbirini doğrular şekilde tutulmuş ticari defterler, delil olarak kabul edilir (HMK m. 222/2)²⁸. Anılan şartlara uygun olarak tutulan ticari defterler, diğer tarafın yine bu şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterlerindeki kayıtların bu defterlere aykırı olmaması ya da ilgili hususta hiçbir kayıt içermemesi halinde de sahibi lehine delil olurlar (HMK m. 222/3). Usulüne uygun olarak tutulmayan ticari defterler ise tacirin aleyhine delil teşkil eder (HMK m. 222/4).

D. TİCARİ DEFTER TUTULMASINA İLİŞKİN SİSTEMLER

1. Ticari Defter Tutulmasında Benimsenen Sistemler

Ticari defterlerin tutulması konusunda; serbest sistem, yasal sistem ve karma sistem olmak üzere üç farklı sistem kabul edilmiştir.

a. Serbest Sistem

Bu sistem kendi içerisinde tam serbesti ve yarı serbesti olmak üzere ikiye ayrılır²⁹. Tam serbesti sistemi (İngiliz sistemi), taciri defter tutma konusunda özgür bırakmaktadır; ancak bu sistemde, iflas ve haciz gibi hallerde, defter tutulmaması tacire yaptırım uygulanmasına sebebiyet vermektedir³⁰. Yarı serbesti sisteminde, defter tutulması zorunlu olmakla birlikte, tutulacak defterleri kanun belirlemez, hangi defterlerin tutulacağını işletmenin mahiyet ve önemine göre tacir belirler³¹. İsviçre ve Alman Hukukunda bu

²⁷ **Kuru**, Baki, İcra ve İflas Hukuku El Kitabı, Adalet Yayınevi 2. Baskı, Ankara 2013, s. 1451

²⁸ Bkz. İkinci Bölüm, "Ticari Defterlerin Delil Olması" Başlıklı konu s. 97

²⁹ **Topal**, Önder, Ticari Defterlerin Delil Niteliği, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 29

³⁰ **Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 588; **Topal**, s. 29

³¹ **Ayhan/Özdamar/Çağlar**, s. 406

sistem uygulanmaktadır³².

b. Yasal (Mecburi) Sistem

Yasal sistemde (Fransız sistemi), tacirin tutması gereken defterlerin belirlenmesi tacire bırakılmamış, tutulması gereken defterler kanun koyucu tarafından açıkça belirtilmiş ve bu defterlerin tutulması zorunlu olarak öngörülmüştür³³.

c. Karma Sistem

Bu sistemde (İtalyan sistemi), tutulması zorunlu defterler kanunda açıkça belirtilmiştir; ancak, bu defterler yanında, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği başkaca defterlerin tutulması da zorunlu olarak öngörülmüştür³⁴. Karma sistemde kanunda açıkça belirtilen, tutulması zorunlu defterler dışında tacire takdir hakkı tanınmış ancak bu takdir hakkı, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği diğer defterler ibaresi ile sınırlandırılmıştır³⁵. 6762 sayılı TTK' da karma sistem benimsenmiştir. Anılan mülga kanunda, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği defterleri belirleme hakkını tacire bırakılmakla birlikte, bu kısmi takdir hakkını VUK m. 171-209 arasındaki hükümlerle ortadan kaldırmıştır³⁶.

2. 6102 Sayılı TTK' da Benimsenen Sistem

6762 sayılı TTK karma sistemi benimserken, 6102 sayılı TTK yasal sistemi benimsemiştir³⁷. 6102 sayılı TTK m. 64/3' de fiziki ortamda tutulan defterler, 4. fıkrada

³² Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 406; Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 588

³³ Domaniç/ Ulusoy, s. 309; Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 588

³⁴ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 588

³⁵ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 407

³⁶ Domaniç/ Ulusoy, s. 310

³⁷ 26 Haziran 2012 tarihli, 6335 sayılı kanunla yapılan değişiklikten önce, 6102 sayılı TTK m. 64/5' te kanunda belirtilen defterler dışında tutulacak defterleri Türk Muhasebe Standartları Kurulunun çıkaracağı bir tebliğle belirleneceği düzenlemesi yer alıyordu. Bu sebeple, söz konusu değişiklikten önce 6102 sayılı yeni TTK' da karma sistem benimsemişti. (Huysal, Ayşegül Sezgin, Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler, 6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu'nu Beklerken, MÜHFD, C. 18, S. 2, Yıl 2012, s. 191-204, s. 196). Ancak kanunda belirtilen defterler dışında tutulacak defterleri, TMSK' ya çıkaracağı bir tebliğle belirleme yetkisi verilmesi eleştirilmiş ve sonuç olarak 6102 sayılı TTK m. 64/5'deki bu düzenleme 6335 sayılı kanunun 8. maddesi ile kaldırılmıştır (Kaya/Horasan, s. 274)

Kanunla düzenlenmemiş bir hususun, bir kurulun çıkaracağı tebliğ ile düzenlenmesi, Anayasa'nın yasama yetkisinin Türkiye Büyük Millet meclisine ait olduğuna ilişkin 7. maddesine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kanun koyma yetkisini düzenleyen 87. Maddesine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Moroglu, Erdoğan, Türk Ticaret Kanunu ile Yürürlük ve Uygulama Kanunu Tasarısı Değerlendirme ve Öneriler, Vedat Kitapçılık 6. Baskı, İstanbul 2009, s. 60; Dursun, Hasan, Yeni Türk

ise, işletmenin muhasebesi ile ilgi olmayan defterler açıkça belirtilmiş; madde metninden işletmenin mahiyeti ve öneminin gerektirdiği bütün defterler ibaresi çıkarılmış ve böylece karma sistem yasal sisteme dönüşmüştür. TTK m. 64/5’ de ise, 4. 1. 1961 tarihli ve 213 sayılı VUK’ da defter tutmaya ve kayıt zamanına ilişkin hükümlere uyulmasının zorunlu olduğu hüküm altına alınmıştır.

II. TİCARİ DEFTERLERİN TUTULMASI YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Ticari defterlerin tutulması yükümlülüğünde; TTK’ya göre tutulması gereken ticari defterler, diğer kanunlara göre tutulması gereken defterler, kimlerin ticari defter tutma yükümlülüğüne tâbi olduğu, defter tutma yükümlülüğünün başlama ve sona erme anı ile bu yükümlülüğün bizzat tacir tarafından yerine getirilip getirilemeyeceği meselesi irdelenmiştir.

A. TTK’YA GÖRE TUTULMASI GEREKEN TİCARİ DEFTERLER

1. Genel Olarak

6762 sayılı TTK m. 66’ da tutulması gereken ticari defterler; işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği defterler ile yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri olarak düzenlenmekteydi. Yine mülga TTK m. 69/2’ de tutulması tacirin isteğine bırakılmış defterlerin tutulabileceği de öngörülmekteydi. 6102 sayılı yürürlükte olan TTK’ da ise tacirin, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği defterleri tutmak zorunda olduğu ibaresi, kanun koyucu tarafından çıkarılmış ve söz konusu maddede “tutulması tacirin isteğine bırakılan defterler” gibi bir ibare de kullanılmamıştır.

Ayrıca 6762 sayılı TTK’ da tutulması gereken zorunlu defterler olan; yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterinin her birinin hangi esasları içereceği ayrı ayrı düzenlenmiş³⁸, fakat 6102 sayılı TTK’ da tutulması zorunlu defterler olan yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile bu defterlerin nasıl tutulacağı ya da hangi esasları

Ticaret Kanunu’nun Vergi Hukukuna Etkileri, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011, s. 59, 60; **Şua**, Halil İbrahim, Türk Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Ticari Defterlere Getirilen Yenilikler ve Değerlendirilmesi, Adalet Dergisi, Yıl: Ocak-2007, s.237-243, s.238); Ayrıca 6335 sayılı kanun değişikliğinden önce TMSK’ ya verilen defterleri belirleme yetkisinin, defterlerin tacir tarafından tutulmaması halinde verilecek olan cezanın, suç ve cezaların kanunilik ilkesini ihlal edeceği şeklinde de eleştirilmiştir (**Şua**, s. 238).

³⁸ Bkz. 6762 sayılı TTK m. 70, 71 ve 72

içereceğine ilişkin hususlara TTK m. 64/3’de yer verilmemiştir. İlgili maddede, söz konusu defterlerin fiziki ortamda ya da elektronik ortamda nasıl tutulacağı, kayıt zamanları, açılış kapanış onayları ile onay yenileme şekli ve esaslarının Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı tarafından müşterek çıkarılan tebliğle³⁹ belirleneceği hükme bağlanmıştır (TTK m. 64/3).

Yine kanun koyucu 6762 sayılı kanundan farklı olarak, 6102 sayılı TTK m. 64/4’de işletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterlerini de ticari defter olarak öngörmüştür (TTK m. 64/4). TTK m. 64/5’ de bu kanuna tâbi gerçek ve tüzel kişilerin 213 sayılı VUK’ da defter tutma ve kayıt zamanlarına ilişkin hükümlere ve aynı kanununun 175. ve mükerrer 257. maddelerinde yer verilen yetkiye göre yapılan düzenlemelere uymak zorunda oldukları da hüküm altına alınmıştır (TTK m. 64/5). O halde, kanun koyucu TTK’da belirtilen defterlerin tutulmasının, VUK’da sayılan defterlerin tutulmasına engel olmayacağı şeklinde bir düzenleme getirmiş ise, bu husus, diğer kanunlarda hükme bağlanan ve tutulması zorunlu defterlerin de tutulması gerektiği şeklinde anlaşılabilir. Bu sebeple, defter tutma yükümlülüğü kapsamında, tacirin, TTK ve VUK’da belirtilen defterler ile birlikte, diğer yasal düzenlemelerde öngörülen tüm defterleri tutması gerekmektedir⁴⁰. Ancak VUK ve diğer yasalarda belirtilen defterler, “Diğer kanunlar çerçevesinde tutulması gereken defterler” başlığı altında incelenecektir.

Yukarıda yapılan tüm açıklamalara göre TTK m. 64/3’ de öngörülen yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile TTK m. 64/4’de belirtilen pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterleri ticari defterlerdir. TTK kapsamında tutulması gereken defterler; TTK’da ismen sayılı olan ticari defterler, ismen sayılı olmayan defterler ve tutulması isteğe bağlı (ihtiyari) defterler şeklinde tasnif edilebilir.

2. TTK’ da İsmen Sayılan Tutulması Zorunlu Ticari Defterler

TTK m. 64/3’de öngörülen yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile TTK m. 64/4’ de belirtilen işletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan pay defteri, yönetim

³⁹ 19.12.2012 tarihli, 28502 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Ticari Defterlere İlişkin Tebliğ”

⁴⁰ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 608

kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defteri TTK' da hüküm altına alınan ismen sayılmış, tacir tarafından tutulması zorunlu defterlerdir. Tutulması zorunlu olan, ismen sayılı defterler de kendi arasında gerçek kişi tacirlerin ve tüzel kişi tacirlerin tutmakla yükümlü olduğu defterler olarak ayrıma tâbi tutulabilir.

a. Gerçek Kişi Tacirlerin Tutmakla Yükümlü Olduğu Ticari Defterler

TTK m. 64/3' de hüküm altına alınan yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile TTK m. 64/3'ün son cümlesinde TDİT'e yapılan atıfta gerçek kişi tacirlerden VUK' a göre ikinci sınıf tüccar sayılanların⁴¹ tutması gereken işletme defteri (TDİT geçici madde 1), gerçek kişi tacirlerin tutmak zorunda olduğu ticari defterlerdir.

aa. Yevmiye Defteri

Kayda geçirilmesi gereken işlemlerin, ilgili dayanak belgelerden çıkarılarak tarih sırası ile maddeler halinde düzenli olarak yazıldığı defterdir (VUK m. 183, TDİT m. 6/1)⁴². Yevmiye defterindeki maddelerin en az; madde sıra numarası, tarih, borçlu hesap, alacaklı hesap, tutar, her kaydın dayandığı belgelerin türü ile varsa tarih ve sayılarını içermesi gerekir (TDİT m. 6/2). Yevmiye defteri ciltli ve sayfaları müteselsil sıra numaralı olmakla birlikte, vergi kanununa uygun olmak şartıyla müteharrik yapraklı da olabilir (VUK m. 183, TDİT m. 6/3).

⁴¹ 6102 sayılı TTK' da ikinci sınıf tüccar kavramına yer verilmemiş; birinci sınıf tüccar ve ikinci sınıf tüccar ayrımı VUK' ta hükme bağlanmıştır. VUK m. 177' de birinci sınıfa dâhil tüccarlar düzenlenmiştir. VUK m. 177; "Aşağıda yazılı tüccarlar I inci sınıfa dâhildirler:

1. Satın aldıkları malı olduğu gibi veya işledikten sonra satan ve yıllık alımlarının tutarı 168.000 TL veya satışlarının tutarı 230.000 TL'yi aşanlar;

2. Birinci bentte yazılı olanların dışındaki işlerle uğraşp da bir yıl içinde elde ettikleri gayri safi iş hasılatı 90.000 TL'yi aşanlar;

3. 1 ve 2 numaralı bentler de yazılı işlerin birlikte yapılması halinde 2 numaralı bentte yazılı iş hasılatının beş katı ile yıllık satış tutarının toplamı 168.000 TL'yi aşanlar;

4. Her türlü ticaret şirketleri (Adi şirketler iştigal nevileri yukarıdaki bentlerden hangisine giriyorsa o bent hükmüne tâbidir.);

5. Kurumlar vergisine tâbi olan diğer tüzel kişiler (Bunlardan işlerinin icabı bilanço esasına göre defter tutmalarına imkân veya lüzum görülmeyenlerin, işletme hesabına göre defter tutmalarına Maliye Bakanlığınca müsaade verilir);

6. İhtiyari olarak bilanço esasına göre defter tutmayı tercih edenler."

VUK m. 178' de ise ikinci sınıf tüccarlar hükme bağlanmıştır. VUK m. 178; "Aşağıda yazılan tüccarlar II inci sınıfa dâhildirler:

1. VUK m. 177' de yazılı olanların dışında kalanlar,

2. Kurumlar vergisi mükelleflerinden işletme hesabı esasına göre defter tutmalarına Maliye Bakanlığınca izin verilenler,

Yeniden işe başlayan tüccarlar yıllık iş hacimlerine göre sınıflandırılıncaya kadar ikinci sınıf tüccarlar gibi hareket edebilirler."

⁴² **Karahan**, Sami, Ticari İşletme Hukuku, Mimoza Yayınları 27. Baskı, Konya 2015, s. 287

Yevmiye defteri, içerik ve özellik bakımından hem muhasebe ile ilgili hususta diğer ticari defterlerin dayanağını teşkil eder hem de ticari işletmenin alacağına ödenip ödenmediğinin ya da işletme ile ilgili tüm işlemlerin tespitinde önemli bir rol oynar⁴³. Hangi işlemlerin yevmiye defterine kaydedilmesi gerektiği konusunda herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. Ancak yevmiye defterine genellikle ticari işletmenin malvarlığında meydana gelen bütün değer hareketleri, değer hareketlerinin değişimi, zaman sırasına göre kaydedilir⁴⁴.

bb. Defteri Kebir

Yevmiye defterinde zamana göre kaydedilen işlemlerin, buradan alınarak düzenli bir şekilde hesap plânına göre tasniflendiği defter, defteri kebirdir (VUK m. 184, TDİT m. 7/1). Daha öncede belirtildiği üzere, yevmiye defterine işlemler, hiçbir sınıflandırmaya tâbi tutulmadan, sadece tarih sırasına göre kaydedilmektedir. Bir işletmenin yapmış olduğu işlemler hakkında bilgi edinebilmek için, yevmiye defterine alınmış olan işlemlerin sınıflandırılarak niteliklerine göre bölünmesi, başka bir ifade ile işlemlerin açılacak hesaplara dağıtılması gerekir⁴⁵. İşte yevmiye defterine kaydedilen işlemlerin, defteri kebirde sistemli olarak tasnif edilmesi demek, işlemlerin niteliklerine göre sınıflandırılması anlamına gelmektedir. Defteri kebirde yapılan kayıtlar en az; tarih, yevmiye defteri madde sıra numarası, tutar ve toplu hesaplarda yardımcı nihai hesapların isimleri bilgisini içermelidir (TDİT m. 7/2). Defteri kebir ciltli ve sayfaları müteselsil sıra numaralı olmakla birlikte, vergi kanununa uygun olmak şartıyla müteharrik yapraklı da olabilir (TDİT m. 7/3, VUK m. 183/2).

cc. Envanter Defteri

Envanter defteri, ticari işletmenin açılışında ve açılıştan sonra her hesap dönemi sonunda taşınmazların, alacakların, borçların, nakit para tutarının, varlıklar ile borçların değerlerinin teker teker kaydedildiği, ciltli ve sayfaları müteselsil sıra numaralı defterdir (TDİT m. 8/1; TTK m. 66/1; VUK m. 185, 186). VUK m. 183/2 uyarınca envanter defteri müteharrik yapraklı olarak da kullanılabilir.

⁴³ Doğanay, İnceleme, s. 13; Karayalçın, s. 250

⁴⁴ Karayalçın, s. 247; Karayalçın, Yaşar, Muhasebe Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü, Ankara 1988, s. 72

⁴⁵ Sevilengül, Orhan, Genel Muhasebe, Gazi Kitabevi 16. Baskı, Ankara 2011, s. 71

Envanter çıkarmak ile envanter defteri tutmak farklı kavramlar olup, envanter defterine faaliyet dönemi sonunda çıkarılan envanter ve bilançolar kaydedilir⁴⁶. Envanter çıkarmak; saymak, ölçmek, tartmak ve değerlendirmek yoluyla işletmeye ait varlık ve borçları saptamaktır⁴⁷. Bir işletme, faaliyet döneminde istediği kadar envanter çıkartabilirse de, envanter defterine VUK m. 185 gereğince, dönem başında ve dönem sonunda çıkarılan envanterler kaydedilir.

Envanter, belirli bir zaman diliminde bir işletmenin aktif ve pasiflerinin kanunda öngörülen şekilde yapılan değerlemeler anlamına gelen bir liste demektir⁴⁸. Envanter çıkarılırken, işletmenin mevcut mal varlığı sondaj yöntemine göre genel kabul gören matematiksel-istatistiksel yöntemler yardımı ile çeşit, miktar ve değer olarak belirlenir (TTK m. 67/1). Tacir her faaliyet dönemi sonunda bir envanter düzenler, faaliyet dönemi ya da hesap yılı on iki ayı geçemez. Envanter, düzenli bir işletme faaliyetinin akışına uygun bir süre içinde çıkarılır (TTK m. 66/2)

Bilanço ise, bir işletmenin, belirli bir tarihte sahip olduğu varlıklar ile bu varlıkların sağladığı kaynakları gösteren mali tablodur⁴⁹. Bir işletmenin varlığı (aktif), o işletmenin sermayesi ile borçlarının toplamından (pasifinden) meydana gelmektedir. Başka bir ifade ile bir işletmenin varlığı, o işletmenin sermayesi ve borçlarının toplamına eşittir (VUK m. 192/4). Bilanço bu eşitliğin tablo haline getirilmiş şeklidir. Zira VUK m. 192/2'de bilançonun, aktif ve pasif olmak üzere iki tabloyu içerdiği öngörülmüştür. Bu eşitliğin, yani tablonun sol bölümü aktif, sağ bölümü ise pasif tablosudur. O halde aktif tablosu, işletmenin varlığından, pasif tablosu ise, işletmenin sermayesi ve borçlarından oluşmaktadır⁵⁰. Bilançonun denkliği ilkesine göre, her iki tarafın da birbirine tutar bakımından denk olması gerekmektedir⁵¹.

Tacir, ticari faaliyetinin başında ve her faaliyet döneminin sonunda varlık ve borçlarının tutarlarının ilişkisini gösteren tabloyu, yani bilançoğu çıkarmak zorundadır

⁴⁶ **Karayalçın**, Muhasebe, s.74, 75; **Karayalçın**, s. 252; **Arslanlı**, s. 125; **Mutluer**, Kamil, Vergi Hukuku Genel ve Özel Hükümler, Turhan Kitabevi 3. Baskı, Ankara 2011, s. 71

⁴⁷ **Sevilengül**, s. 84;

⁴⁸ Gerekeçe, m. 66/1

⁴⁹ **Sevilengül**, s. 31; **Türkmen**, Muharrem, Genel Muhasebe, İlya İzmir Yayınevi 1. Baskı, İzmir 2011, s. 29

⁵⁰ **Türkmen**, s. 29; **Sevilengül**, s. 31

⁵¹ **Türkmen**, s. 29

(TTK m. 68/1).

dd. İşletme Defteri

VUK' a göre ikinci sınıf tüccar sayılan gerçek kişi tacirler, yeni bir düzenleme yapıncaya kadar yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri yerine VUK' a uygun olarak işletme hesabı defteri tutabileceklerdir (TDİT Geçici Madde 1). VUK m.178 uyarınca, VUK m. 177' de belirtilen limitleri aşmayanlar, ikinci sınıf tacir kabul edilir. Esnaf ve tacir ayrımına yönelik Bakanlar Kurulu Kararnamesinin⁵² birinci maddesinde VUK m. 177'ye atıf yapılmıştır. Anılan kararnameye göre, VUK m. 177'de belirtilen sınırları aşmayanlar, esnaf ve sanatkâr sayılır; bunlar, esnaf ve sanatkâr siciline ve odalarına kaydedilir. Dolayısıyla VUK m. 178 anlamında ikinci sınıf tacir olarak kabul edilen kişi, TTK m. 11/2'de anılan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile esnaf olarak vasıflandırılmaktadır⁵³. Bu anlamda işletme defterini, bilanço esasına göre defter tutan tacir değil, esnaf işletmesi işleten kişi, yani esnaf tutar.

İşletme defteri, işletme hesabı esasına göre tutulur (VUK m. 193). İşletme hesabının sol tarafını gider, sağ tarafını gelir kısmı oluşturur. Gider kısmına satın alınan mallar veya yaptırılan hizmetler karşılığında ödenen veya borçlanılan paralar ve işletme ile ilgili bütün giderler kaydedilir. Gelir kısmına ise, satılan mal bedeli veya yapılan hizmet karşılığı olarak tahsil edilen paralarla, tahakkuk eden alacaklar ve işletme faaliyetinden elde edilen diğer tüm gelirler kaydedilir (VUK m. 194/1-2). Gider ve gelir kayıtlarının en az sıra numarası, kayıt tarihi, işlemin niteliği ve meblağı içermesi gerekmektedir (VUK m. 194/2).

İşletme hesabı esasına göre defter tutanlardan emtia ile ilgili iş yapanlar, emtia envanteri çıkarmak zorundadır (VUK m. 195/1). Emtiaya, satmak amacı ile alınan mal ya da imal edilen mallarla ham madde ve yardımcı maddeler de dâhildir (VUK m. 195/2).

İşletme hesabı esasına göre defter tutanlar, her hesap dönemi sonunda işletme hesap özeti çıkarırlar. İşletme hesap özetinde gider tablosuna çıkarılan envantere göre hesap

⁵² 21.07.2007 tarih ve 26589 sayılı RG

⁵³ **Demirkapı**, Ertan, Ticari İşletmenin Tespiti Açısından Esnaf İşletmesi Kavramının Değerlendirilmesi, GÜHFD, C. XVII, Yıl 2013, S. 1-2, s. 371-441, s. 419

dönemi başındaki emtia mevcudunun değeri, hesap dönemi süresince satın alınan emtianın değeri ile yapılan bilumum giderler yazılırken, gelir tablosuna hesap dönemi süresince satılan emtianın değeri ile hizmet karşılığı alınan paralar ve hesap dönemi sonundaki emtia mevcut değeri yazılır (VUK m. 196).

Bu defterler dışında VUK' da düzenlenen ve sınai müesseselerin tutması gereken imalat defteri (VUK m.197), kombine imalat defteri (VUK m.199), bitim işleri defteri (VUK m. 200) gibi defterleri tutmak zorundadırlar.

b. Tüzel Kişi Tacirlerin Tutmakla Yükümlü Olduğu Ticari Defterler

Tüzel kişi tacirler; ticaret şirketleri, amacına ulaşmak için ticari işletme işleten dernek ve vakıflar ile kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar olmak üzere üçe ayrılırlar (TTK m.16/1).

aa. Ticaret Şirketleri

Ticaret şirketleri kollektif, komandit, anonim, limited ve kooperatif şirketlerden ibarettir (TTK m. 124/1). Kollektif ile komandit şirket şahıs; anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket sermaye şirketi sayılır (TTK m. 124/2). Ticaret şirketleri tüzel kişiliği haizdir (TTK m. 125/1).

TDİT m. 5/1 gereğince, gerçek veya tüzel kişi olup olmadığına bakılmaksızın her tacir yevmiye defteri, envanter defteri ve defteri kebiri tutmakla yükümlüdür. Buna göre tüzel kişi tacir olan ticaret şirketleri de diğer defterler yanında bahsi geçen defterleri de tutmak zorundadır. Şahıs şirketi olan kollektif ve komandit şirketler, bu defterlerin yanında genel kurul toplantı ve müzakere defterini de tutarlar (TDİT m. 5/2). Anonim ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler ile kooperatifler (TDİT m. 3/1-g), TDİT m. 5/1'de öngörülen defterler ile birlikte; pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterlerini, limited şirketler ise TDİT m. 5/1'de belirtilen defterlerle birlikte pay defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterini tutmakla yükümlüdürler (TDİT m. 5/3).

aaa. Pay Defteri

Pay defteri, TDİT m. 9' da hükme bağlanmış; ilgili hükümde pay defterinin mahiyeti (TDİT m.9/1) ve bu deftere kaydedilecek hususlar ile bu kayıtlarda hangi bilgilerin yer alması gerektiğine ilişkin esaslar (TDİT m. 9/2, m. 9/6) öngörülmüştür. Nitelik itibariyle pay defteri, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler ile limited şirketlerde şirket ortaklarının, anonim şirketlerde ise pay sahiplerinin kaydedildiği ciltli ve sayfaları müteselsil sıra numaralı defterdir (TDİT m. 9/1). Her pay sahibi defterde ayrı bir sayfada, yine payı ya da pay senedini devralan ortak veya pay sahibi de ayrı bir sayfada izlenir (TDİT m. 9/7).

TDİT m. 9' da pay defterine yapılacak kayıtlar ile bu kayıtların hangi bilgileri içereceği hususu hem anonim ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler bakımından (TDİT m. 9/2) hem de limited şirketler açısından (TDİT m. 9/6) ayrı ayrı ele alınmıştır. Anonim ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerde pay defterine; senede bağlanmamış pay ve nama yazılı pay senetleri sahipleri ile intifa hakkı sahipleri kaydedilir (TDİT m. 9/2). Ancak payın devredilmesi halinde ya da pay üzerinde intifa hakkı kurulması halinde, payı devralan pay sahibi ile intifa hakkı sahibinin pay defterine kaydedilebilmesi için payın usulüne uygun olarak devredilmesi ve pay üzerinde intifa hakkının kurulduğunun ispat edilmesi gerekmektedir (TDİT m. 9/3).

Anonim ve sermayesi paylara bölünmüş şirketlerde pay defterine yapılacak kayıtların hangi bilgileri içereceği hususu TDİT m. 9/2'de öngörülmüştür. İlgili tebliğ hükmüne göre bu kayıtlar en az; pay sahibinin adı soyadı veya unvanı, pay sahibinin iletişim bilgileri, varsa pay üzerinde intifa hakkı sahiplerinin adı soyadı veya unvanı ve intifa hakkı sahibi oldukları paylar, varsa intifa hakkı sahiplerinin iletişim bilgileri, payın nominal değeri, sahip olunan pay sayısı ve toplam tutar, payın tertibi, payın edinilme tarihi, deftere kayıt tarihi, payın senede bağlanıp bağlanmadığı ve türü, payın edinimi ve devrine ilişkin gerekli açıklamaları içermelidir (TDİT m. 9/2).

Limited şirketlerde ise pay defterine kaydedilecek hususlar, TDİT m. 9/6'da hükme bağlanmıştır. Buna göre limited şirketlerde pay defterine; ortakların adları, adresleri, her ortağın sahip olduğu esas sermaye payının sayısı, esas sermaye paylarının devirleri ve

geçişleri itibari değerleri, grupları ve esas sermaye payları üzerindeki intifa ve rehin hakları sahiplerinin adları ve adresleri yazılır (TDİT m. 9/6).

Yine anılan tebliğde; anonim, sermayesi paylara bölünmüş komandit ve limited şirketler tarafından tutulan pay defterinde, her pay sahibi ile pay senedini devralan yeni ortağın ya da pay sahibinin ayrı bir sayfada izleneceği de öngörülmüştür (TDİT m. 9/7).

bbb. Yönetim Kurulu Karar Defteri

Yönetim kurulu karar defteri, anonim şirketlerde yönetim kurulunun, sermayesi paylara bölünmüş şirketlerde yöneticinin veya yöneticilerin şirket yönetimi ile ilgili aldıkları kararların yazılacağı ciltli ve sayfa numaraları teselsül eden defterdir (TDİT m. 10/1). Yönetim kurulu karar defterindeki kayıtlar en az karar tarihini, karar sayısını, toplantıda hazır bulunanları, kararın içeriğini ve üyelerin imzalarını içermelidir (TDİT m. 10/2).

Kollektif ve komandit şirketler, TDİT m. 5/2 gereğince genel kurul toplantı ve müzakere defteri tutar. Bu sebeple yönetim kurulu karar defteri tutmazlar. Bu şirketler, yönetimle görevlendirilen ortağın veya ortakların yahut bütün ortakların şirket yönetimi ile ilgili olarak aldığı kararlar da genel kurul toplantı ve müzakere defterine TDİT m.10/2' de belirtilen hususlar dikkate alınarak kaydedilir (TDİT m. 11/3).

Limited şirketlerde müdür veya müdürler kurulunun şirket yönetimi ile ilgili olarak aldığı kararlar, genel kurul toplantı ve müzakere defterine yazılabileceği gibi ayrı bir müdürler kurulu karar defteri de tutulabilir. Müdürler kurulu karar defterinin tutulması halinde bu defterin açılış ve kapanış onayları, yönetim kurulu karar defterine ilişkin hükümlere tâbidir. Kararların genel kurul toplantı ve müzakere defterine kaydedilmesi halinde, TDİT m. 10/2'de belirtilen hususların yazılması zorunludur. Ayrı bir müdürler kurulu karar defteri tutulduğu takdirde, müdür veya müdürler kurulu kararları, genel kurul toplantı ve müzakere defterine kaydedilemez (TDİT m. 11/4)

ccc. Genel Kurul Toplantı ve Müzakere Defteri

Genel kurul toplantı ve müzakere defteri, tüzel kişi tacirlerin genel kurul

toplantılarında görüşülen konuların ve alınan kararların kaydedildiği ciltli ve sayfa numaraları teselsül eden defterdir (TDİT m.11/1). Genel kurul toplantı ve müzakere defteri, şirket genel kurul toplantısı yapılırken genel kurulda sorulan sorular, verilen cevaplar, sunulan önergeler, alınan kararlar işlenerek düzenlenebileceği gibi hazırlanan toplantı tutanağının deftere yapılandırılması şeklinde de tutulabilir (TDİT m. 11/2).

Kollektif ve komandit şirketlerde yönetici ya da yönetici ortaklar tarafından şirket yönetimi ile ilgili alınan kararlar da genel kurul toplantı ve müzakere defterine kaydedilir; kayıtların TDİT m. 10/2' de belirtilen bilgileri içermesi gerekmektedir (TDİT m. 11/3).

Limited şirketlerde ayrı bir müdürler kurulu defteri tutulmamış ise, müdür ya da müdürler kurulunun şirket yönetimi ile ilgili aldığı kararlar da genel kurul toplantı ve müzakere defterine TDİT m. 10/2' de belirlenen hususlar da dikkate alınarak kaydedilir (TDİT m. 11/4).

bb. Amacına Ulaşmak için Ticari İşletme İşleten Dernek ve Vakıflar

Dernek ve vakıflar, iktisadi bir amaç için kurulamazlar (5253 sayılı DernK m. 2, TMK m. 56, TMK m. 101/1); fakat amaçlarını gerçekleştirmek için ticari işletme işletebilirler (TTK m. 16/1). Amacına ulaşmak için ticari işletme işleten dernek ve vakıflar, gerçek kişi tacirler gibi yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri tutmakla yükümlüdürler (TDİT m. 5/1).

cc. Kendi Kuruluş Kanunları Gereğince Özel Hukuk Hükümlerine Göre Yönetilmek veya Ticari Şekilde İşletilmek Üzere Devlet, İl Özel idaresi, Belediye ve Köy ile Diğer Kamu Tüzel Kişileri Tarafından Kurulan Kurum ve Kuruluşlar

Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından, kendi kuruluş kanunları gereğince, özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere ihdas edilen kurum ve kuruluşlar da tacir sayılır (TTK m. 16/1, TDİT m. 3/1-g ve TDİT m. 3/1-ğ). Kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek ya da ticari şekilde işletilmek üzere devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan ticari işletmeler: Yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterini tutmakla yükümlüdür (TDİT m. 5/4,

TDİT m. 5/1).

3. İsmen Sayılı Olmayan Defterler

6762 sayılı mülga TTK m. 66/1’de düzenlenen, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği tüm defterleri tacirin tutmak zorunda olduğu öngörülmekteydi. İsmen sayılı olmayan yani belirsiz zorunlu defterler, mahiyet itibariyle belirsiz olduklarından uygulamada karmaşık bir durum yaratmaktaydı çünkü bu defterleri tayin edecek herhangi bir merci yoktu ve tacir, bu defterleri kendisi belirlemek zorunda idi⁵⁴. Tacirin belirlemiş olduğu, belirsiz zorunlu defterlerden hangilerinin doğru seçilmiş defterler olduğunu onaylayacak herhangi bir merci de yoktu⁵⁵. Bu sebeple defterler, uygulamada ticaret mahkemesi tarafından tayin edilen bilirkişi tarafından tespit ediliyordu; fakat daha sonra ticaret mahkemesi, bu defterlerin tespitinin görev alanına girmediği gerekçesiyle tespit taleplerini reddetmekteydi⁵⁶. Dolayısıyla tacir, basiretli bir iş adamı gibi davranarak belirlenmesi güç olan, belirsiz zorunlu defterleri ya kendisi belirlemek ya da uzman kişiler tarafından belirlenmesini sağlamak durumundaydı⁵⁷. Aksi halde tacir, söz konusu defterleri tutmadığı takdirde, ismen sayılı olan zorunlu defterleri kanuna uygun olarak tutmuş olsa dahi tacirin fiilen tutmuş olduğu belirli zorunlu defterler, tacirin aleyhine delil teşkil etmekteydi (6762 sayılı TTK m. 1465).

6335 sayılı kanun ile yapılan değişiklikten önce, 6102 sayılı TTK m. 64/5’de yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri dışında tutulacak defterlerin TMSK tarafından bir tebliğ ile belirleneceği öngörülmekteydi. 6335 sayılı kanun değişikliği ile 6102 sayılı m. 64/5’de hüküm altına alınan “Yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri dışında tutulacak defterler TMSK tarafından bir tebliğ ile belirlenir” ibaresi kaldırılmış; tacirin tutmakla yükümlü olduğu ismen sayılı olmayan defterlere ilişkin bir düzenlemeye TTK’ da yer verilmemiştir.

⁵⁴ **Somuncuoğlu**, Ünal, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defterlerin İbrazi ve Delil Olma Nitelikleri, İstanbul Barosu Dergisi, C. 86, S.1, 2012, s. 198-202, s. 198

⁵⁵ **Somuncuoğlu**, s. 198

⁵⁶ **Somuncuoğlu**, s. 198

⁵⁷ **Doğanay**, İnceleme, s. 10; **Doğanay**, Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Beta Yayınları, İstanbul 2004, s. 469; **Karayalçın**, s. 258

4. İhtiyari (İsteğe Bağlı) Defterler

İsteğe bağlı defterler; alacak defteri, müşteri defteri, kasa defteri gibi tacirin işlerini düzenlemek ve kolaylaştırmak amacı ile zorunlu defterler haricinde, tacirin kendi isteği ile tuttuğu defterlerdir⁵⁸. 6762 sayılı TTK m. 69/2' de tutulması tacirlerin isteğine bırakılan defterlerin beyanının, sicil memurluğuna verilmesi halinde isteğe bağlı defterlerin de sahibi lehine delil olarak kullanabileceği düzenlenmişti. Dolayısıyla 6762 sayılı kanuna göre tacir, kanunda sayılı zorunlu defterler dışında isteğe bağlı defter de tutabiliyordu. TTK' da ise isteğe bağlı defterlerin tutulmasına ilişkin bir düzenleme yer almamakla birlikte, isteğe bağlı defterlerin tutulmasını yasaklayan herhangi bir düzenleme de bulunmamaktadır⁵⁹. Ancak bu defterlerin, ticari defter niteliğinde olduğuna ilişkin bir hüküm olmaması sebebiyle ispat işlevinin olduğunu belirtmek mümkün değildir⁶⁰.

B. DİĞER KANUNLAR ÇERÇEVESİNDE TUTULMASI GEREKEN DEFTERLER

Tacirin, defter tutma yükümlülüğünü tam olarak yerine getirilebilmesi için, TTK' da belirtilen defterlerin yanında, diğer yasalarda öngörülen tüm defterleri de tutmuş olması gerekmektedir. Buna göre, KoopK m. 89 ve Koop. Muh. Yön. m. 2' de, 5411 sayılı Bank m. 28' de, 5684 sayılı SK m. 18/4' de, 6362 sayılı SerPK ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan tebliğlerde belirtilen tutulması zorunlu defterler ile 213 sayılı VUK' da sayılan defterler tutulmalıdır.

Kooperatifler Kanunu m. 89 gereğince kooperatiflerin, kooperatif birliklerinin, kooperatif merkez birliklerinin ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin muhasebe usulleri ve zorunlu olarak tutacakları defterler, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenebilir. KoopK m. 89'a dayanılarak Kooperatifler, Kooperatif Birlikleri, Kooperatif Merkez Birlikleri ve Türkiye Milli kooperatifler Birliği Muhasebe Yönetmeliği hazırlanmıştır (Koop. Muh. Yön. m. 9). Anılan yönetmeliğin ikinci maddesinde, kooperatifler ve bunların üst kuruluşlarının, kanuni defterler dışında, yani TTK' da sayılan defterlerin yanında, VUK' da belirtilen defterleri ve kasa defteri, stok giriş çıkış defteri gibi

⁵⁸ Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 602; Bilgili, s. 62; Bilgili/Demirkapı, s. 252

⁵⁹ Taşdelen, Nihat, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu' na Göre Ticari Defterler, İÜHFD, C. 3, S. 1, Yıl 2012, s. 257-294, s. 263; Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 602; Bilgili, s. 62; Bilgili/ Demirkapı, s. 252

⁶⁰ Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 602

yardımcı defterleri de tutmaları gerektiği hükme bağlanmıştır.

5411 sayılı BanK m. 28' de, bankaların karar defteri tutmaları öngörülmektedir. Bu karar defterine; yönetim kurulu, denetim komitesi ve kredi komitesi ile müdürler kurulu kararları yazılır (BanK m. 28). Kararlar, aralarında açıklık bırakılmamak ve satır aralarında çıkıntı olmamak şartıyla, tarih ve numara sırasıyla TTK' nin defterlerle ilgili hükümleri gereğince, onaylanmış müteselsil sayfa numaralı ayrı birer deftere, metnin doğruluğu hususunda hiçbir şekilde şüpheye yol açmayacak biçimde günü gününe kaydedilir (BanK m. 28).

Kooperatifler ve bankalar dışında, sigorta ve reasürans şirketleri ile sermaye piyasası kurumlarının da TTK' da öngörülen defterlerin yanında, kendi özel kanunları ve bu kanunlara dayanılarak çıkarılan tebliğlerde öngörülen defterleri tutmaları gerekir. Sigorta ve reasürans şirketlerinin, diğer kanunlara göre tutulması zorunlu olan defterler haricinde, Hazine Müsteşarlığınca belirlenmiş defterleri tutması lazım gelir. (SK m. 18/4). Sermaye piyasası kurumları ise, 6362 sayılı SerPK ve bu kanuna dayanarak çıkarılan tebliğlerde belirtilen defterleri tutarlar. Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya ilişkin Esaslar Tebliği (II-14.1) m. 19' da, yatırım fonları ile konut finansmanı ve varlık finansmanı fonları dışında kalan ihraççılar ve sermaye piyasası kurumlarınca, anılan tebliğe göre hazırlanan finansal tablolarda yapılan, tüm açılış ve cari dönem düzeltme ve sınıflandırma kayıtlarının, sermaye piyasası muhasebe defterine yapılacağı hükme bağlanmıştır.

213 sayılı VUK' da ise, yine VUK' a göre tutulması gereken defterler belirlenmiştir. VUK m. 182' de, bilanço esasına göre defter tutanların işlemlerini; yevmiye defteri, defteri, kebir ve envanter defterine kaydetmeleri öngörülmektedir. Nitekim TTK m. 64/5' uyarınca, TTK' ya tâbi gerçek ve tüzel kişiler, VUK' un defter tutma ve kayıt zamanıyla ilgili hükümleri ile yine VUK m. 175 ve mükerrer 257' nci maddesine uymak zorundadır. Yine anılan maddede, TTK' nin defter tutma ve tablo düzenlenmesine ilişkin hükümlerinin VUK' un uygulanmasına, vergi kanunlarına uygun olarak vergi matrahının tespit edilmesine ve buna ilişkin mali tabloların hazırlanmasına engel teşkil etmeyeceği hükme bağlanmıştır.

TTK m. 64/5 ile TTK m. 88/1 birlikte değerlendirildiğinde, bu iki maddenin birbiri

ile çeliştiği görülmektedir. Zira TTK m. 64/5, VUK' un defter tutma hükümlerine uyulmasının zorunlu olduğunu belirtirken, TTK m. 88/1 ise, düzenlenen münferit ve konsolide tabloların; Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan TMS' ye, kavramsal çerçevede yer alan muhasebe ilkelerine ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlara uygun olmak zorunda olduğunu öngörmektedir⁶¹. VUK hükümlerine göre hazırlanan mali tablolar, özel amaçlı tablolardır ve bunlar, vergi otoritesinin bilgi ihtiyacı için hazırlanır⁶². VUK' a göre hazırlanan mali tablolarda maksat, vergi matrahını, yani vergiye esas alınan miktar ya da değeri belirlemektir. Oysa TMS' ye göre çıkarılan mali tablolar, genel amaçlı finansal tablolardır (TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu p. 7). Bu tablolar, geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olmak, işletmenin finansal durumunu ortaya koymak, nakit akışları hakkında bilgi sağlamak, yöneticilerin kendilerine emanet edilen kaynakları ne etkinlikte kullandıklarını göstermek gayesi ile hazırlanır (TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu p. 7). Bu açıdan, VUK hükümlerine ve TMS' ye göre düzenlenen finansal tablolar arasında amaç farkı vardır.

VUK hükümlerine ve TMS' ye göre çıkarılan finansal tablolar arasındaki uyumsuzluğa yol açan diğer önemli etmen ise, finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan değerkleme ölçütleridir⁶³. VUK hükümlerine göre düzenlenen finansal tablolarda, VUK m. 258'de tanımlanan değerkleme ölçütü kullanılır. VUK m. 258' e göre değerkleme, vergi matrahlarının hesaplanması ile ilgili ekonomik değerklerin tespitidir. Değerlemede esas alınan ölçütler, VUK 261 vd. maddelerinde hükme alınmıştır. Standartlarda, değerkleme kavramının karşılığı olarak, TMS 39' da "ölçme" terimi kullanılmaktadır. Kavramsal çerçevede ölçüm, "*finansal tablolarda yer alan unsurların, bilançoda ve gelir tablosunda tahakkuk ettirilecekleri ve gösterilecekleri parasal tutarların belirlenmesi işlemi*" şeklinde tanımlanmıştır (Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve p. 4.54). Bu açıdan, VUK ve TMS' de öngörülen değerkleme ölçütleri birbirinden farklıdır ve finansal tablolar, her iki düzenlemede belirtilen değerkleme ölçütleri esas alınarak

⁶¹ TMSK tarafından yayımlanan TMS, Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlar için bkz. <http://www.kgk.gov.tr>

⁶² Akdoğan, Nalan, VUK Yasası'nın Muhasebe Standartları ile Uyumlu Hale Gelmesi için Yapılması Gereken Değişikliklere İlişkin Öneriler, Gazi Kitabevi, Ankara 2016, s. 3

⁶³ Akdoğan, s. 5

hazırlandığında, tutarları birbirinden farklı iki finansal tablo ortaya çıkmaktadır⁶⁴.

Birbirinden farklı tutarlar içeren iki finansal tablonun ortaya çıkması ise, bir uyumsuzluk halinde, VUK hükümlerindeki değerlendirme ölçütlerine göre hazırlanan finansal tablonun mu, yoksa standartlarda sayılan değerlendirme ölçütlerine göre çıkarılan finansal tablonun mu delil olarak esas alınacağı gibi bir sorunu beraberinde getirmektedir. Bunun dışında TTK’ da, hem VUK’a (TTK m. 64/5) hem de TMS’ ye uygun olarak finansal tablo hazırlanmasına (TTK m. 88/1) ilişkin düzenlemelerin hükme bağlanmış olması, çift kayıt yapma ihtimalini arttıracı bir etmendir. Ortaya çıkabilecek bu problemlerin önüne geçilebilmesi bakımından, işletmelerin, tüm ilgililerince kullanılabilir tek finansal tablo düzenlemeleri sağlanmalı ve tek finansal tablo hazırlanabilmesi için 213 sayılı VUK ile TMS uygulamaları arasındaki uyumsuzluklar giderilmelidir⁶⁵.

C. TİCARİ DEFTER TUTMA YÜKÜMLÜLÜĞÜNE TÂBİ OLANLAR

1. Genel Olarak

Defter tutma tacir sıfatına bağlı bir yükümlülük (TTK m. 18/1, m. 64/1) olmasına karşın, kanun koyucu, tacir sayılanlar (TTK m. 12/2) ile tacir gibi sorumlu olanların (TTK m. 12/3) yanında, tacirlere ilişkin hükümlerin uygulandığı donatma iştirakinin (TTK m.17) ve ayrıca hâkim teşebbüsün de (TTK m. 195/5) defter tutmakla yükümlü olduğunu kabul etmiştir.

2. Gerçek Kişi Tacir Kavramı

Kanun koyucu, TTK m. 12/1’de gerçek kişi taciri tanımlamış; fakat bazı hallerde TTK m. 12/1’ deki tacir kavramına istisna getirerek, TTK m.12/2’ de tacir tanımına uymamasına rağmen bu maddede belirtilen unsurları yerine getiren gerçek kişilerin, tacir sayıldığını hüküm altına almıştır. Yine TTK m. 12/3’ de öngörüldüğü şekilde davranan kişilerin ise, tacir gibi sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Bu sebeple gerçek kişi tacir kavramı içine; tacir (TTK m. 12/1), tacir gibi sayılan (TTK m. 12/2) ve tacir gibi sorumlu olan (TTK m. 12/3) kişiler girmektedir.

⁶⁴ Akdoğan, s. 5

⁶⁵ Akdoğan, s. 5

a. Tacir

Bir işletmeyi, kısmen de olsa kendi adına işleten kişiye tacir denir (TTK m. 12/1). Gerçek kişinin, tacir sıfatına sahip olabilmesi için; bir ticari işletmenin mevcut olması ve kişinin, var olan bu ticari işletmeyi kısmen de olsa kendi adına işletmesi gerekmektedir⁶⁶.

TTK m.12/1'de "kısmen de olsa kendi adına işleten" ibaresi ile tacirin, başka tacirlerle adi ortaklık şeklinde bir ticari işletme işletilebileceği ifade edilmek istenilmiştir⁶⁷. Ticari işletme işleten adi ortaklıkta, her bir ortak tacir sıfatına sahiptir. Ortakların sahip olduğu tacir sıfatı sebebiyle defter tutma yükümlülüğü vardır⁶⁸. Ancak adi ortaklıkta, her bir ortağın ayrı ayrı defter mi yoksa müşterek defter mi tutması gerektiği tartışmalıdır. Doktrinde, defter tutma yükümlülüğünün, tacir olma sıfatından kaynaklanması nedeniyle ortakların ayrı ayrı ticari defter tutması gerektiği görüşünü savunanlar⁶⁹ olduğu gibi, defter tutuma yükümlülüğünün ticari işletme işletme şartına bağlı olduğunu, bu sebeple ortakların müşterek defter tutması gerektiği görüşünde olanlar da vardır⁷⁰.

Bir tacirin birden fazla işletmesi varsa tacir, her bir ticari işletmesi için ayrı ayrı defter tutmalıdır⁷¹.

aa. Küçük ve Kısıtlılar

Küçük ve kısıtlılara ait ticari işletmeyi, küçük ve kısıtlılar adına işleten yasal temsilciler tacir sayılmaz; tacir sıfatı, küçük ya da kısıtlıya aittir. Ancak yasal temsilciler, ceza hükümlerinin uygulanması bakımından tacir gibi sorumlu olurlar (TTK m. 13).

Burada, küçük ya da kısıtlının mı, yoksa bunların yasal temsilcilerinin mi defter tutmakla yükümlü olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. TTK m. 13 hükmünden açıkça anlaşılacağı üzere, küçük ve kısıtlılara ait ticari işletmeyi yine bunlar adına yasal

⁶⁶ Arkan, s. 115

⁶⁷ Kayar, İsmail, Ticari İşletme Hukuku, Detay Yayıncılık 6. Baskı, Ankara 2008, s. 110; Poroy, Reha/Yasaman, Hamdi, Ticari İşletme Hukuku, Vedat Yayınevi 14. Baskı, İstanbul 2012, s. 128

⁶⁸ Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Nomer Ertan, s. 590

⁶⁹ Bozer/ Göle, s. 225; Arkan, s. 337; Bilgili/Demirkapı, s. 251

⁷⁰ Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Nomer Ertan, s. 590

⁷¹ Kaya Ali/Horasan, Emre, Ticari Defterlere İlişkin Yeni Ticaret Kanunu Hükümlerinin Muhasebe Açısından Değerlendirilmesi, MÜHFD-HAD, C.18, S. 3, s. 271; Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 589; Bilgili, Ticari Defter, s. 60; Bilgili/Demirkapı, s. 250; Bahtiyar, s. 153-154

temsilcileri işletse bile tacir sıfatı, küçük ve kısıtlılara ait olur. Bu sebeple, tacir sıfatını haiz olan küçük ve kısıtlılar defter tutmakla yükümlüdür.

bb. Ticaret Yapmaktan Menedilenler

Kişisel durumları, yaptıkları işin niteliği ya da meslek ve görevleri nedeniyle kanundan veya bir yargı kararından doğan bir yasağa aykırı bir şekilde ya da başka kişinin veya bir makamın izninin alınmasının gerekli olduğu durumlarda, izin alınmaksızın bir ticari işletmeyi işleten kimse tacir sayılır (TTK m.14/1). 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 28/1 maddesi uyarınca memurların, tacir veya esnaf sayılmayı gerektirecek faaliyetlerde bulunamayacağına ilişkin düzenleme, meslek ya da görev nedeni ile ticaret yapmanın yasaklandığı duruma örnektir⁷².

Eczanelerin ruhsatname ile açılmasına izin verilmesi (6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkındaki Kanun m. 5/1) ise, ticari faaliyet yapılmasının bir şahsın ya da makamın iznine tâbi olduğu duruma örnektir⁷³. Yine bankaların kurulması, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu iznine tâbidir (Bankacılık Kanunu m. 6). Anılan yasağa aykırı bir şekilde ticari işletme işleten kimseler, tacir sayıldığından (TTK m. 14/1), defter tutmakla yükümlüdür. Ayrıca, bu yasağa aykırı olarak ticari işletme işleten kimselerin; hukuki, cezai ve disipline ilişkin sorumlulukları saklıdır (TTK m.14/2).

b. Tacir Sayılma

TTK' da bir ticari işletmeyi kurup açtığını, sirküler, gazete, radyo, televizyon ve diğer ilan araçlarıyla halka bildirmiş veya işletmesini ticaret siciline tescil ettirerek durumu ilan etmiş olan kimsenin, fiilen işletmeye başlamamış olsa bile, tacir sayılacağı hüküm altına alınmıştır (TTK m. 12/2).

⁷² 657 sayılı Kanun m. 28/1: Memurlar Türk Ticaret Kanununa göre tacir veya esnaf sayılmalarını gerektirecek bir faaliyette bulunamaz, ticaret ve sanayi müesseselerinde görev alamaz, ticari mümessil veya ticari vekil veya kollektif şirketlerde ortak veya komandit şirkette komandite ortak olamazlar (Görevli oldukları kurumların iştiraklerinde kurumlarını temsilen alacakları görevler hariç). Memurlar, mesleki faaliyette veya serbest meslek icrasında bulunmak üzere ofis, büro, muayenehane ve benzeri yerler açamaz; gerçek kişilere, özel hukuk tüzel kişilerine veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ait herhangi bir iş yerinde veya vakıf yükseköğretim kurumlarında çalışamaz.

⁷³ 6197 sayılı Kanun m. 5/1: Serbest eczaneler, eczacılık yapma hakkını haiz bir eczacının sahip ve mesul müdürlüğünde yönetmelikte belirlenen belgelerle il sağlık müdürlüğünce düzenlenmiş ve valilikçe onaylanmış bir ruhsatname ile açılır. Ruhsatname konusunda meydana gelecek sorunların çözüm yeri Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumudur.

Tacir sıfatının kazanılmasına ilişkin genel kural, ticari işletmenin işletilmeye başlamasıdır; ancak TTK m. 12/2’de düzenlenen hallerde işletme, fiilen işletilmeye başlanmamış olsa dahi kişinin tacir sayılması söz konudur⁷⁴. Ticari işletmeyi fiilen işletmek demek müşteri çevresi ile işlemlere girilmesi demektir⁷⁵. Bu durumda TTK m. 12/2’nin lafzından, ortada mevcut bir işletmenin olduğu fakat müşteri çevresi ile işlemlere henüz girilmediği anlaşılmaktadır⁷⁶. Zira mevcut bir ticari işletme olmaksızın, ticari işletmenin kurulup açıldığı çeşitli araçlarla ilan edildiği takdirde, TTK m. 12/2 yerine 12/3 olan tacir gibi sorumlu olma hali gündeme geleceğinden, burada işletmenin varlığı gereklidir⁷⁷.

Ayrıca, bir ticari işletmenin kazancının değişmesi ve esnaf işletmesi sınırı içinde kalması olasıdır. TTK m. 12/2 hükmü, esnaf işletmeleri sınırı içinde kalmasına karşın, ticari işletme işletiyormuşçasına davranan kişinin tacir sayılmasına hizmet etmektedir⁷⁸. TTK m.12/2’ye göre tacir sayılan kişi, tacir olmanın haklarından faydalanacağı gibi külfetlerine de katlanır⁷⁹. Dolayısıyla tacir sayılan kişi defter tutmakla yükümlüdür.

c. Tacir gibi Sorumlu Olma

Bir ticari işletme açmış gibi kendi adına, bir adi şirket adına ya da hukuken var olmayan bir şirket adına, ortak sıfatıyla işlem yapan kimse, işlem yaptığı üçüncü kişilere karşı tacir gibi sorumlu olur (TTK m. 12/3). Burada üçüncü kişilerle işlem yapan kişi, tacir sıfatına sahip değildir⁸⁰. Gerçekte tacir olmayan fakat kendini tacir gibi tanıtan kişinin, üçüncü kişileri aldatma sonucunda yine bu kişilerle yaptığı işlemlerden tacir gibi sorumlu olması söz konusudur⁸¹.

Tacir gibi sorumlu olma hususunda dikkat edilecek şartlar; tacir gibi davranan

⁷⁴ Arkan, s. 119

⁷⁵ Karahan, s. 87 (Bkz. 2 No.lu dipnot); Arkan, s. 119

⁷⁶ Karahan, s. 87 (Bkz. 2 No.lu dipnot)

⁷⁷ Arkan, s. 119; Karahan, s. 87 (Bkz. 2 No.lu dipnot); Poroy/Yasaman, s. 127; Aksi görüşe göre; TTK m. 12/2’nin lafzından mevcut bir ticari işletme olmasının şart olduğu anlamı çıkarılamaz. Zira TTK m. 12/2’nin mevcut ticari işletmelerle ilgili bir düzenleme olduğu kabul edildiğinde, kişi tescil ve ilan şartı olmaksızın tacir sıfatını kazanacağından mevcut olan ticari işletmenin var olduğunu tescil ve ilan ettirmek, üçüncü kişiler bakımından herhangi bir sakınca doğurmayacaktır (Kayar, s. 115).

⁷⁸ Arslanlı, s. 44

⁷⁹ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s.205; Arkan, s. 119; Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 589

⁸⁰ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s.205, 206

⁸¹ Kayar, s. 117; Arslanlı, s. 45

kişinin tacir sıfatına sahip olmaması, mevcut bir ticari işletmenin bulunmaması ve üçüncü kişilerin iyi niyetli olmasıdır⁸². Üçüncü kişilerin iyi niyetli olması ise, tacir gibi davranan kişinin, tacir olmadığını bilmemesi ya da bilebilecek durumda olmamasıdır⁸³.

TTK m. 12/3 ile yaratılan hukuki görünüşe güvenen iyi niyetli üçüncü kişilerin menfaatlerinin korunması amaçlanmıştır⁸⁴. Başka bir ifade ile tacir gibi davranan kişi ile işlemi yapmakta beklentisi olan iyi niyetli üçüncü kişinin beklentilerinden yoksun bırakılmaması amaçlanmıştır⁸⁵.

Tacir gibi sorumlu olan kimse, tacirlere tanınan haklardan yararlanamaz; fakat tacir olmanın sonuçlarına katlanmak zorunda kalır⁸⁶. Bu nedenle tacir gibi sorumlu olanlar da tacir ve tacir sayılanlar gibi defter tutma yükümlülüğüne tâbi olduğu kabul edilmektedir⁸⁷. Tacir gibi sorumlu olan bir kişi ile işlem yapan iyiniyetli tacirin kendi defterlerine delil olarak dayanabilmesi için tacir gibi sorumlu olan kişinin de defter tutma yükümlülüğüne tâbi olması bir zorunluluktur⁸⁸. Bu anlamda iyi niyetli tacirin HMK m. 222' den yararlanmasını sağlayabilmek açısından, tacir gibi sorumlu olan kişinin defter tutma yükümlülüğüne tâbi olduğunu kabul etmek; tacir gibi sorumlu olan kişinin fiili olarak defter tutmasının mümkün olup olmadığı hususu üzerinde durmamak gerekmektedir⁸⁹.

Yukarıda izah edilen ve gerçek kişi kavramına giren tacir ve tacir sayılanlar, tutulması zorunlu olan defterlerden yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterini tutmakla yükümlüdürler. Tacir gibi sorumlu olan kişilerin de yukarıda belirtildiği üzere, bu defterleri tutma yükümlülüğüne tâbi olduğu kabul edilmelidir.

3. Tüzel Kişiler

Tüzel kişi tacirler; ticaret şirketleri, amacına ulaşmak için ticari işletme işleten vakıf ve dernekler ile kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre

⁸² **Battal**, Ahmet, “*Tacir Gibi Sorumlu Olan (TTK m. 14/3), Tacir Olmanın Hangi Sonuçlarına Tâbi Tutulmalıdır?*”, Yargıtay Dergisi, C. 23, S. 4, Ekim 1997, s. 539-556, s. 541

⁸³ **Kayar**, s. 117

⁸⁴ **Arkan**, s. 116

⁸⁵ **Battal**, s. 548; **Bozer/Göle**, s. 46

⁸⁶ **Arkan**, s. 116; **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 589

⁸⁷ **Arslanlı**, s. 121; **Arkan**, s. 343; **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 590; **Ayhan/Özdamar/Çağlar**, s. 206

⁸⁸ **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 590

⁸⁹ **Arkan**, s. 343; **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 590

yönetilmek ya da ticari şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlardır (TTK m.16/1). Tüzel kişi tacirler, defter tutma yükümlülüğünü yönetici organları aracılığıyla yerine getirir⁹⁰.

a. Ticaret Şirketleri

Ticaret şirketleri; kollektif, komandit, anonim, limited ve kooperatif şirketlerden ibarettir (TTK m. 124/1). Kollektif ile komandit şirket şahıs; anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket sermaye şirketi sayılır (TTK m. 124/2). Kollektif ve komandit şirketler, bir ticaret unvanı altında bir ticari işletmeyi işletmek amacıyla kurulan şirketlerdir (TTK m. 211, 304). Anonim, limited ve kooperatif şirketleri ise kanunen yasaklanmamış her türlü ekonomik amaç ve konular için kurulabilirler (TTK m. 331/1, 573/3; KoopK m. 1/1). Ticaret şirketleri, tüzel kişi tacir sayılmaları (TTK m. 16/1) nedeniyle defter tutmakla yükümlüdürler ve bu yükümlülüklerini yönetim organları aracılığıyla yerine getirirler⁹¹.

Yönetici kişiler; kollektif şirketlerde ortaklardan her biri ya da yönetici ortak veya yönetici ortaklar (TTK m. 218/1), komandit şirketlerde komandite ortaklardır (TTK m. 309/2). Yönetim organı; anonim şirketlerde yönetim kurulu (TTK m. 365/1, 375/1-c, f), limited şirketlerde müdür ya da müdürler (TTK m. 623), kooperatif şirketlerde ise yönetim kuruludur (KoopK m. 55).

Her ticaret şirketi, TDİT m. 5/1 gereğince yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri tutmak zorundadır. Şahıs şirketi olan kollektif ve komandit şirketler, anılan defterler ile birlikte genel kurul toplantı ve müzakere defterini de tutarlar (TDİT m. 5/2). Anonim ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler ile kooperatifler (TDİT m. 3/1-g); pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterlerini, limited şirketler ise pay defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterini tutmakla yükümlüdürler (TDİT m. 5/3). Ancak TDİT m. 5/3'de limited şirketler bakımından TDİT m. 11/4 hükmünün saklı olduğu belirtilmiştir. Buna göre limited şirketlerde müdür ya da

⁹⁰ Karahan, s. 284

⁹¹ Ülgen/Helvaci/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 592; Tacirin tüzel kişi olması halinde defter tutma yükümlülüğü, yöneticiler ya da yönetim kurulu eliyle yerine getirilir. Yöneticiler ve yönetim kurulu, ilgili tüzel kişiye ilişkin hükümlere göre belirlenir; sorumlulukta yine aynı hükümlere göre belirlenir. Gerekece m. 64/1<<http://www.ticaretkanunu.net/turk-ticaret-kanunu-madde-gerekeceleri-birinci-kitapmadde-11-123/>>, Erişim 09.08.2016.

müdürler kurulunun şirket yönetimi ile ilgili olarak aldığı kararlar, genel kurul toplantı ve müzakere defterine kaydedebileceği gibi ayrı bir müdürler kurulu karar defteri de tutulabilir (TDİT m. 11/4).

b. Amacına Ulaşmak için Ticari İşletme İşleten Dernek ve Vakıflar

Amacına ulaşmak için ticari işletme işleten vakıflar ve dernekler tacir sayılır (TTK m. 16/1). Dernekler, kazanç paylaşma dışında ortak bir amacı gerçekleştirmek için bilgi ve çalışmaların birleştirilmesi yoluyla gerçek ya da tüzel kişiler tarafından kurulabilen kişi topluluklarıdır (TMK m. 56/1, 5253 sayılı DernK m. 2-a). Dernekler, kazanç paylaşma amacı ile kurulamazlar; fakat amaçlarına ulaşmak için ticari işletme işletebilirler (TMK m. 56/1, TTK m. 16/1). Amacına ulaşmak için ticari işletme işleten dernekler, tacir sayılacağından defter tutmakla yükümlüdürler (TTK m. 16/1). Dernekler, defter tutma yükümlüğünü yönetim organı aracılığıyla yerine getirir (TMK m. 84, 85).

Vakıflar; gerçek ya da tüzel kişilerin, yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan, tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır (TMK m. 101/1). Vakıflar da dernekler gibi, iktisadi gaye sağlamak için kurulmazlar, fakat tüzüklerinde yazılı amacı gerçekleştirmek için ticari işletme işletebilirler⁹². 6762 sayılı TTK m. 18' de, amacına ulaşmak için ticari işletme işleten vakıfların, tacir sayılacağına ilişkin bir düzenleme öngörülmemektedir. Ancak uygulamada vakıfların, derneklere göre daha fazla ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren ticari işletme işletmeleri ve işlettikleri ticari işletme sebebiyle tacir oldukları sonucuna varılabildiği için 6102 sayılı TTK m. 16/1' e “vakıflar” ibaresi ilave edilmiştir⁹³. TTK m. 16/1 gereğince, tacir sayılan vakıflarda defter tutma yükümlülüğü, vakfın yönetim organı (TMK m. 109) aracılığıyla yerine getirilir.

Ticari işletme işleten dernek ve vakıflar bakımından dikkat edilmesi gereken bir husus ise, hem derneklerin hem de vakıfların tutacağı tüm defterlerin ticari defter niteliğinde olup olmadığıdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, ticari işletme işleten dernek ve vakıfların TMK'dan ve TTK'dan kaynaklanan iki sıfatı vardır: Ticari işletme işleten dernek ve vakıflar, hem TMK m. 56/1, TMK m. 101/1 uyarınca tüzel kişilik sıfatına hem

⁹² Karahan, s. 91

⁹³ Gerekçe m. 16 <<http://www.ticaretkanunu.net/turk-ticaret-kanunu-madde-gerekceleri-birinci-kitapmadde-11-123/>>, Erişim 09.08.2016

de ticari işletme işletmeleri itibariyle de TTK m. 16/1 gereğince tacir sıfatına sahiptir. Dernekler, 5253 sayılı DernK m. 11/4 ile Dernekler Yönetmeliği'nin 31. ve 32. maddeleri gereğince⁹⁴, vakıflar ise 5737 sayılı Vakıflar Kanunu m. 31/1 ile Vakıflar Yönetmeliği m. 51 uyarınca⁹⁵ dernek ve vakıf olmaları itibariyle defter tutma yükümlüğüne tâbidir. Bununla birlikte, amacına ulaşmak için ticari işletme işleten dernek ve vakıfların, sahip oldukları tacir sıfatı sebebi ile defter tutma mükellefiyetleri de vardır. Burada, ticari işletme işleten dernek ve vakıfların, dernek ve vakıf tüzel kişiliğine sahip olmaları nedeni ile tutmuş oldukları defterlerin, ticari defter mahiyetinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, derneklerin Dernekler Yönetmeliği m. 32/b-1 gereğince tutmakla yükümlü oldukları; üye kayıt defteri, evrak kayıt defteri ve yönetim kurulu karar defteri, ticari defter niteliğinde olabilir mi?

Derneklerin, tüzel kişi olmaları nedeniyle tutmuş oldukları üye kayıt defterinin, evrak kayıt defterinin ve yönetim kurulu karar defterinin, ticari defter mahiyetinde olup olmadığı tespit edilirken, ticari defterlerin tanımının dikkate alınması gerekmektedir. Ticari defterler, ticari işletmenin her türlü işleminin kaydedildiği defterler olduğuna göre, dernek üyeleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı üye kayıt defterinin (Der. Yön. m. 32/a-2), gelen ve giden evrakların kaydedildiği evrak kayıt defterinin (Der. Yön. m. 32/a-3) ya da dernek yönetim kurulu kararlarının yazıldığı yönetim kurulu karar defterinin (Der. Yön. m. 32/a-1) derneğin iktisadi işletmesi ile ilgili her türlü işlemi içermemesinden bahisle, bu defterlerin ticari defterler niteliğinde değerlendirilemeyeceği kanaatindeyiz.

Yukarıda belirtilen sebepler doğrultusunda, amacına ulaşmak için ticari işletme işleten dernek ve vakıfların, tacir sıfatına sahip olmaları itibariyle tutmakla yükümlü oldukları ticari defterler; yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteridir (TDİT m. 5/1, Der. Yön. m. 32/b-2, Vak. Yön. m. 51/b).

Amacına varmak için ticari işletme işleten vakıf ve derneklerin tacir sayılacağına ilişkin TTK m. 16/1 hükmünün istisnası TTK m. 16/2' de düzenlenmiştir. Buna göre, kamu yararına çalışan dernekler ve gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar, bir ticari işletmeyi ister doğrudan ister kamu tüzel kişileri aracılığıyla

⁹⁴ 31.03.2005 tarihli, 25772 sayılı RG.

⁹⁵ 27.09.2008 tarihli, 27010 sayılı RG.

işletseler dahi, tacir sayılmazlar (TTK m. 16/2).

Öğretide, kamu yararına çalışan dernekler ile gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıfların işlettiği ticari işletmelerin, tacir sayıldığı görüşünde olan yazarlar vardır⁹⁶. Maden suyu işletmesini işleten ve kamuya yararlı dernek konumunda olan Kızılay, tacir sayılmaz⁹⁷. Ancak tacir sayılmayan dernek ve vakıfların işlettiği ticari işletmenin de TSY m. 58 gereğince, ticaret siciline tescili gerekmektedir. Bu bakımdan kamuya yararlı derneğin işlettiği maden suyu işletmesi, tüzel kişiliği olmasa da tacir sayılır⁹⁸. Böylece ortaya tüzel kişiliği bulunmayan dolayısıyla da taraf ehliyeti olmayan bir tacir grubu çıkmıştır⁹⁹. Tüzel kişiliği olmayan bu işletmelerin, taraf ehliyetinden yoksun olmaları itibariyle aleyhlerine iflas takibi yapılamayacağı gibi iflas davası da açılmaz¹⁰⁰. Yine bu işletmeleri kuran kamuya yararlı dernekler ve gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar, tacir sayılmadığından, bunlar aleyhine de iflas takibi yapılamaz ve iflas davası açılmaz¹⁰¹. Dolayısıyla TTK m. 16/2 hükmünün amacı, söz konusu dernek ve vakıfların iflasını önlemek¹⁰² ve bunları tacir olmanın olumsuz sonuçlarından korumaktır¹⁰³.

TTK m. 16/2 hükmü gereğince, tacir sayılmayan dernek ve vakıfların, tüzel kişiliği bulunmayan işletme işletmeleri halinde, defterleri, tacir sayılmayan dernek ya da vakfın mı, yoksa bunlar tarafından ihdas edilen işletmelerin mi tutacağı konusu önemlidir. Daha önce de belirtildiği üzere, TTK m. 18/1 uyarınca defter tutmak, tacir olmanın bir sonucu olduğuna göre, TTK m. 16/2’de belirtilen dernek ve vakıfların defter tutma yükümlülüğünden bahsedilemez. TTK m. 12/1’de tacirin tanımı yapılırken, tacirin kişi olması gerektiği konusu dikkate alındığında, tacir sayılmayan dernek ya da vakıf tarafından kurulan ve tüzel kişiliği olmayan işletmenin bir hukuk kişisi olmadığı da açıktır. Başka bir ifade ile bu işletmenin, hukuk düzeni tarafından tanınmış bir kişiliği olmadığından taraf olma ehliyeti de yoktur. Bu sebeple kurulan işletmelerin, tacir olmanın hak ve

⁹⁶ **Arkan**, s. 124; **Karayalçın**, s. 135; Karşı yönde bkz. **Göle**, Celal/ **Bilgeç**, Hakan, Ticari İşletme İşlettikleri Halde Tacir Sayılmayan Dernek ve Vakıflara İlişkin Düzenlemenin (TTK m. 16/2) Değerlendirilmesi, BTİDER, S. 4, C. XXXII, Yıl 2016, s. 5-19, s. 10

⁹⁷ **Arkan**, s. 124

⁹⁸ **Arkan**, s. 124

⁹⁹ **Arkan**, s. 124, 125

¹⁰⁰ **Kuru**, Baki, İflas ve Konkordato Hukuku, Ankara 1971, s. 30, 31

¹⁰¹ **Kuru**, Konkordato, s. 31

¹⁰² **Domanıç/Ulusoy**, s. 204; **Karahan**, s. 91

¹⁰³ **Kayar**, s. 121

yükümlülüklerine tam olarak tâbi olmasının imkânı yoktur¹⁰⁴. Dolayısıyla bu işletmelerin tacir sayılması mümkün değildir.

TDİT m. 5/4' de defter tutma yükümlülüğü, kamu yararına çalışan dernekler ve gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar tarafından kurulan ticari işletmelere verilmiştir. Kanunda hükme bağlanan genel kural, defter tutma yükümlülüğünün tacirlere ait olduğudur (TTK m.18/1, TTK m. 64/1). Buna karşın TDİT m. 5/4 ile söz konusu genel kurala bir istisna getirilerek, tacir sayılmayan bir işletmenin de defter tutacağı hususu öngörülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, TTK' da yer alan ilgili genel kuralın istisnasının, yine kanun yerine tebliğde düzenlenmesi, bizce yerinde olmamıştır.

TTK m. 16/2'ye göre tacir sayılmayan dernek ve vakıflar tarafından kurulan ticari işletmeler; yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterini tutmakla mükellefler (TDİT m. 5/4). Söz konusu dernek ve vakıfların, tüzel kişiliği bulunan bir işletme kurmaları halinde, bizzat işletmenin kendisi defter tutacaktır.

c. Kamu Tüzel Kişileri Tarafından Kurulan Kurum ve Kuruluşlar

Kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar tacir sayılır (TTK m. 16/1). Kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar ile kastedilen, kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere kamu tüzel kişileri tarafından kurulan, 233 sayılı KHK ile düzenlenen, kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) ve diğer kurum ve kuruluşlardır¹⁰⁵.

Kamu iktisadi teşebbüsleri, kamu iktisadi kuruluşları ile iktisadi devlet teşekküllerinden meydana gelmektedir (233 Sayılı KHK m. 2/1). İktisadi devlet teşekkülü (İDT), sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek amacıyla kurulan kamu iktisadi teşebbüsüdür (233 sayılı KHK m. 2/2). Kamu

¹⁰⁴ Göle/Bilgeç, s. 10

¹⁰⁵ Bahtiyar, s. 91; Arslanlı, s. 53; İmregün, Oğuz, Kara Ticareti Hukuku Dersleri, Filiz Kitabevi 10. Baskı, İstanbul 1993, s. 38

iktisadi kuruluğu ise (KİK), sermayesinin tamamı devlete ait olup tekel niteliğindeki mal ya da hizmetleri kamu yararı gözeterek üretmek ve pazarlamak amacıyla kurulan ve bu hizmeti sebebiyle ürettiğı mal ve verdiği hizmetler imtiyaz sayılan kamu iktisadi teşebbüsüdür (233 sayılı KHK m. 2/3). İktisadi devlet teşekkülüne örnek olarak T.C. Ziraat Bankası Anonim Ortaklığı, T.C. Vakıflar Bankası Anonim Ortaklığı; kamu iktisadi kuruluşlarına örnek olarak TCDD İşletmesi, Tekel İşletmeleri, Devlet Hava Meydanları İşletmesi verilebilir¹⁰⁶. Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan teşebbüsler tüzel kişiliğe sahip olup, 233 sayılı KHK’ de saklı tutulan konular dışında özel hukuk hükümlerine tâbidir (233 sayılı KHK m. 3/1, 4/1-2). TTK m. 16/1’ deki düzenleme sebebi ile İDT ve KİK’ ler tacir sayılır ve defter tutmakla yükümlüdürler.

Kamu iktisadi teşebbüsleri dışında, kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar da tacir sayılır (TTK m. 16/1). 205 sayılı kanun ile Milli Savunma Bakanlığına bağlı olarak kurulan OYAK, 278 sayılı kanunla kurulan TÜBİTAK, belediyelere bağlı olarak kurulan ASKİ gibi kuruluşlar örnek olarak verilebilir¹⁰⁷.

Kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar, tüzel kişiliğı bulunmayan ticari işletme işletmeleri halinde yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterini tutar (TDİT m. 5/4, TDİT m. 5/1). Buna karşın, TTK m. 16/1’ de sayılan kamu tüzel kişilerin kurulan kurum ve kuruluşlar, tüzel kişiliğı olan bir işletme ihdas ederler ise, defter tutma yükümlülüğü, tüzel kişiliğı bulunan işletmeye ait olacaktır. Tüzel kişiliğı bulunan işletmenin tutması gereken defterler, tüzel kişiliğın anonim şirket ya da diğer ticaret şirket türlerinden biri olmasına göre belirlenecektir.

Devlet, il özel idaresi, belediye, köy ve diğer kamu tüzel kişileri, bir ticari işletmeyi ister doğrudan doğruya ister kamu hukuku hükümlerine göre yönetilen ve işletilen bir tüzel kişi eliyle işletsinler, kendileri tacir sayılmazlar (TTK m. 16/2). Bu sebeple, ticari işletmeyi

¹⁰⁶ Bkz. 233 sayılı KHK ekindeki İDT ve KİK ilişkin liste

¹⁰⁷ **Bahtiyar**, s. 92; **Karahan**, s. 92; **Kayar**, s. 123

işleten Devlet, il özel idaresi, belediye, köy ve diğer kamu tüzel kişileri tacir niteliğine sahip değildir, burada tacir niteliğine sahip olan işletilen ticari işletmedir. Tacir olmayan ancak ticari işletme işleten bu tüzel kişilerin defter tutma yükümlülüğü yoktur¹⁰⁸.

4. Hâkim Teşebbüs

Bir ticaret şirketi, doğrudan veya dolaylı olarak diğer ticaret şirketinin üzerinde, TTK m. 195/1' de öngörülen şartları sağlıyor ise; bu şirket hâkim, diğer şirket, bağlı şirkettir (TTK m. 195/1-b). Hâkim şirkete dolaylı olarak bağlı bulunan şirketler, hâkim şirketle birlikte şirketler topluluğunu oluştururlar (TTK m.195/4). Şirketler topluluğuna ilişkin hükümler, hâkim teşebbüse uygulanır ve hâkim teşebbüs tacir sayılır (TTK m. 195/5). Tacir sayılan hâkim teşebbüs, tacir olmanın hükümlerine tâbidir; defter tutmakla yükümlüdür (TTK m. 18/1). Hâkim teşebbüsün tutmakla yükümlü olduğu defterler, teşebbüsün gerçek kişi veya tüzel kişi olmasına göre belirlenir¹⁰⁹.

Hâkim teşebbüsün, hâkim olması itibariyle TFRS 10'da¹¹⁰ konsolide finansal tablolar hazırlaması gerektiği öngörülmesine karşın, bu teşebbüsün bağlı teşebbüse vermiş olduğu yönergelerin kaydedileceği herhangi bir defter TTK'da düzenlenmemiştir. Hâkim teşebbüsün bağlı teşebbüse vermiş olduğu talimatların kaydedileceği, bağlı teşebbüs üzerindeki otoritesi ve kontrolü münasebetiyle bağlı teşebbüse ilişkin vermiş olduğu kararların tespiti açısından, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği defterlerin tutulmasının lazım geldiği de söylenebilir.

5. Donatma İştiraki

Donatma iştiraki, birden fazla kişinin paylı (müşterek) mülkiyet şeklinde maliki oldukları bir gemiyi, menfaat sağlamak amacı ile aralarında yaptıkları sözleşme gereğince kendileri adına ve hesabına suda kullanmalarıdır (TTK m. 1064/1).

Donatma iştiraki tüzel kişiliğe sahip değildir¹¹¹. Ancak TTK m. 17'de, tacire ilişkin

¹⁰⁸ Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 606

¹⁰⁹ Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 606

¹¹⁰ Türkiye Finansal Raporlama Standardı 10, 28.10.2011 tarih ve 28098 sayılı RG

¹¹¹ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 220; Domaniç/Ulusoy, s. 206; Bozer/Göle, s. 56; 6762 sayılı eski TTK'nın 16. madde gerekçesinde donatma iştirakinin tüzel kişiliğe sahip olmadığı fakat ticarete iştirak ettiği için

hükümlerin donatma iştirakine de uygulanacağı öngörülmektedir. İlgili madde hükmünde, donatma iştirakinin kendisinin ya da her bir müşterek donatanın tacir sayılacağı hususu açıkça belirtilmemiştir. Bu sebeple donatma iştirakinin kendisinin mi, yoksa her bir müşterek donatanın mı, tacir sıfatına sahip olduğu konusu tartışılmış; bu hususta farklı görüşler ortaya çıkmıştır¹¹². Bir görüş donatma iştirakinin TTK m. 11/1 anlamında ticari işletme olduğunu ve müşterek donatanların bu işletmeyi kısmen de olsa kendi adlarına işletmeleri nedeniyle tacir sayıldığını, adi şirkete ilişkin hükümlerin donatma iştirakine de kıyasen uygulanacağını ifade etmiştir¹¹³. Aksi bir görüş ise, tacir sıfatının donatma iştirakine ait olduğunu, dolayısıyla tacir olmanın hüküm ve sonuçlarına donatma iştirakinin kendisinin tâbi olduğu belirtmiştir¹¹⁴.

Tacirlere ilişkin hükümlere tâbi olan donatma iştiraki (TTK m. 17), defter tutmakla yükümlüdür (TTK m. 18/1). Donatma iştiraki; yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterini tutar (TDİT m. 5/1). Donatma iştirakinde defterler gemi müdürü tarafından tutulur (TTK m. 1074/1)¹¹⁵. Gemi müdürü atanmamış ise defterler, paydaş donatanlar tarafından tutulmalıdır (TTK m. 1066, 1067)¹¹⁶.

D. TİCARİ DEFTER TUTULMASI YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BAŞLAMASI VE SONA ERMESİ

1. Genel Olarak

Defter tutma yükümlülüğü, TTK' da tacir olmanın sonucuna bağlanmış bir yükümlülüktür (TTK 18/1). Defter tutma mükellefiyetinin öngörüldüğü maddede, bu yükümlülüğün ne zaman başladığı ve sona erdiği açıkça belirtilmemiştir. TTK m. 87 ise bu boşluğu doldurmak amacıyla düzenlenmiş bir maddedir¹¹⁷. TTK m. 64/1uyarınca, her

tacirlere ilişkin olan hükümlerin donatma iştirakine uygulanması önemlidir (**Karayalçın**, s. 136 bkz. 22 No.lu dipnot).

¹¹² **Ayhan/Özdamar/Çağlar**, s. 220; **Domaniç/Ulusoy**, s. 206; **Karahan**, s. 93; **Kayar**, s. 128; **Arkan**, s. 131

¹¹³ **Ayhan/Özdamar/Çağlar**, s. 220; **Domaniç/Ulusoy**, s. 206; **Karahan**, s. 93

¹¹⁴ **Kayar**, s. 128; **Arkan**, s. 131; Ayrıca bu görüş; TTK m. 1084'de donatma iştirakinin iflase tâbi olduğuna ilişkin düzenlemeyi de belirterek donatma iştirakinin kendisinin tacir sayıldığına ilişkin görüşünü desteklemiştir.

¹¹⁵ **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 594

¹¹⁶ **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 594

¹¹⁷ Gerekçe m. 87 <<http://www.ticaretkanunu.net/turk-ticaret-kanunu-madde-gerekceleri-birinci-kitapmadde-11-123/>>, Erişim 10.08.2016

tacirin ticari defter tutma yükümlülüğü olduğuna göre, bu yükümlülük tacir sıfatının kazanılması ile başlar, tacir sıfatının sona ermesi ile birlikte defter tutma yükümlülüğü de sona erer¹¹⁸. Tacir sıfatının kazanılma ve sona erme anı gerçek ve tüzel kişiler, donatma iştiraki ve hâkim teşebbüs bakımından farklıdır.

2. Gerçek Kişiler Bakımından Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlama ve Sona Erme Anı

Tacir, TTK' da bir işletmeyi kısmen de olsa kendi adına işleten kişi olarak tanımlanmıştır (TTK m. 12/1). İlgili madde hükmüne göre, tacir sıfatının kazanılması açısından iki unsurun varlığı söz konusudur; mevcut bir ticari işletmenin olması ve bu ticari işletmenin kısmen de olsa kendi adına işletilmesidir¹¹⁹. Bu iki unsurun birlikte varlığı halinde gerçek kişi, tacir sıfatını kazanır (TTK m. 12/1). Gerçek kişiler bakımından defter tutma yükümlülüğü, tacir sıfatının kazanılması ile birlikte başlar¹²⁰. Bu yükümlülük söz konusu iki unsurdan birinin ortadan kalkması ile yani tacirin, tacir sıfatını kaybetmesi ile sona erer¹²¹.

Tacir sayılan kişiler (TTK m. 12/2) açısından defter tutma yükümlülüğü, tacir sayıldığı andan itibaren başlar ve bu yükümlülük, kişinin tacir sayıldığı süre içerisinde devam eder¹²². Tacir gibi sorumlu olan kişi (TTK m. 12/3) bakımından ise bu yükümlülük kişinin, tacir gibi davranarak üçüncü kişilerle işlem yaptığı anda başlar ve söz konusu yükümlülüğün sona erme anı somut olaya göre belirlenir¹²³.

¹¹⁸ **Kayar**, s. 129; **Arkan**, s. 346; **Taşdelen**, s.267, 268; **Ülgen/Helvaci/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 595, 596; **Domaniç/Ulusoy**, s. 310; **Ayhan/Özdamar/Çağlar**, s. 408; Gerekçe m. 64/1

¹¹⁹ Tacir sıfatının gerçek kişiler tarafından kazanılmasında en önemli unsur ticari işletmesi kendi adına işletme unsuru oluşturur. Ticari işletmeyi işleten ancak kendi adına işletmeyenler örneğin ticari temsilciler, ticaret şirketlerinin organ ortakları, veli ya da vasi gibi rızai ve yasal temsilciler gibi tacir sıfatını kazanamazlar (**İmregün**, s. 33, 34).

¹²⁰ İşletmesini ticaret siciline tescil ettirmekle yükümlü olan işletme sahipleri için defter tutma mükellefiyeti; işletmeyi, ticaret siciline tescil ettirme yükümlülüğünün doğduğu andan itibaren başlar (TTK m. 87, TSY m. 50). Ticaret siciline tescil, tacir sıfatının kazanılmasında zorunlu bir husus değildir. Başka bir ifade ile tescil, tacir sıfatının kazanılması açısından kurucu nitelikte değil, bildirici niteliktedir; bu sebeple tescil, tacir olmanın bir sonucudur (**Bozer/Göle**, s. 45, Bkz. 1 No.lu dipnot; **Kayar**, s. 128, 129; **Karayalçın**, s. 141; **Arslanlı**, s. 55).

¹²¹ Tacir, ticari faaliyetine son verdiği anda ya da işletmeyi bir başkasına devrettiğinde durumu, on beş gün içinde ticaret siciline bildirmek durumundadır (TSY m. 51). Ticaret sicilinden terkin ise tacir sıfatının sona ermesi için şart değildir; üçüncü iyi niyetli kişilere karşı tacir sıfatının sona erdiğinin ileri sürülmesi bakımından önemlidir (**Karayalçın**, s. 141; **Kayar**, s. 129; **Bozer/Göle**, s. 58; **Arslanlı**, s. 55).

¹²² Gerekçe m. 64/1

¹²³ Gerekçe m. 64/1

3. Tüzel Kişiler Bakımından Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlama ve Sona Erme Anı

Tüzel kişi tacirler ve tüzel kişi tacir olan ticaret şirketlerinin hangi şirketlerden ibaret olduğu ve bunların defter tutma yükümlülüğünün bulunduğu yukarıda izah edilmişti¹²⁴. Ticaret şirketlerinin defter tutma yükümlülüğünün başladığı zamanı tespit etmek bakımından, tüzel kişilik kazandıkları zamanı belirlemek önemlidir. Çünkü ticaret şirketleri, tüzel kişilik ile birlikte tacir sıfatını da iktisap eder¹²⁵.

Ticaret şirketleri, ticaret siciline tescil edildikleri anda tüzel kişilikle birlikte (TTK m. 232, 317, 355/1, 588/1; KoopK m. 7) tacir sıfatını kazanmaları itibariyle, bunların defter tutma yükümlülüğü de ticaret siciline tescil ile başlar. Tacir sıfatının sona ermesi halinde, yani tüzel kişiliğin kaybedilmesi halinde, defter tutma yükümlülüğü de ortadan kalkar. Ticaret siciline tescil ile kazanılan tüzel kişilik, tasfiyenin sonunda şirkete ait kaydın ticaret sicilinden terkinin ile sona erer¹²⁶.

Amacına ulaşmak için ticari işletme işleten dernek ve vakıflar ile kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere, kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar ticari işletmeyi işletmeye başladıkları anda tacir sıfatını kazanırlar ve defter tutma yükümlülükleri de başlar¹²⁷. Amacına ulaşmak için ticari işletme işleten dernek ve vakıflar ile yine TTK m. 16/1'de belirtilen kurum ve kuruluşların, ticari işletmeyi işletme faaliyetini terk etmeleri ya da tacir olmalarını gerektiren şartların ortadan kalkması halinde, defter tutma yükümlülükleri de sona erer¹²⁸.

TTK m. 16/1'de sayılan bu tüzel kişiler, yine tüzel kişiliğe sahip bir işletme kurup işletmeleri halinde defter tutmazlar. Zira bunlar tarafından kurulan tüzel kişilik sahibi işletme, kendisini kuran tüzel kişilerden bağımsız bir tüzel kişiliğe ve tacir sıfatına sahip

¹²⁴ Bu hususta bkz. s. 31, 32

¹²⁵ **Kayar**, s. 128, **Bahtiyar**, s. 90; **Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Nomer Ertan**, s. 595; **Arkan**, s. 123; **Karahan**, s. 90; **İmregün**, s. 37

¹²⁶ **Bozer/Göle**, s. 51; **Kayar**, s. 129; **Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 596; **Karahan**, s. 90

¹²⁷ **Karahan**, s. 91; **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 596; Derneklerin tacir sıfatını kazanabilmeleri için amaçlarına ulaşmak adına ticari işletme işletmeleri ve kamu yararına dernek olmamaları gerekir. Vakıfların tacir sıfatını kazanabilmeleri için amaçlarına varmak için ticari işletme işletmeleri ve gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcamaları gerekir (**Bahtiyar**, s. 90, 91).

¹²⁸ **Karahan**, s. 91; **Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 596; **Kayar**, s. 130

olduğundan defter tutma yükümlülüğü de bizzat kurulmuş olan tüzel kişiliğe sahip işletmeye aittir.

4. Hâkim Teşebbüsün Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlama ve Sona Ermesi Anı

TTK m. 195/1' de kanun koyucu tarafından belirlenen şartların varlığı halinde bir tüzel kişi ya da gerçek kişi, hâkim teşebbüs konumunda olduğunu ve hâkim teşebbüsün tacir sayıldığı (TTK m. 195/5) yukarıda incelenmişti¹²⁹. Hâkim teşebbüs olması münasebetiyle, tacir sayılan gerçek kişi ile hâkim teşebbüs olan tüzel kişi defter tutmakla yükümlüdür. TTK m. 195/1' deki şartların sağlanarak hâkim teşebbüsün ortaya çıkmasıyla birlikte defter tutma yükümlülüğü başlar ve hâkim teşebbüsün bu niteliğini kaybetmesiyle, defter tutma yükümlülüğü de sona erer¹³⁰.

5. Donatma İştirakinin Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlama ve Sona Erme Anı

Donatma iştirakinde tacir sıfatı, müşterek donatanlara aittir. Müşterek donatanların her birinin tacir sıfatını kazandığı an defter tutma yükümlülüğü başlar¹³¹. İştirakin feshi (TTK m. 1082, 1083), iştirakin iflası (TTK m. 1084), geminin devri sebebiyle iştirakin tasfiyesi (TTK m. 1086, TSY m. 63) ya da ticaret sicilinden iştirake ait kaydın terkinini (TSY m. 29/1) ile birlikte defter tutma yükümlülüğü de sona erer¹³².

E. TİCARİ DEFTERLERİN TUTULMASI YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN YERİNE GETİRİLMESİ

6762 sayılı TTK m. 67/2'de ticari defterlerin kısmen ya da tamamen mevcut olmamasından, kanuna uygun olarak tutulmamasından, saklanması zorunlu olan defter ve belgelerin gereği gibi saklanmamasından doğan mesuliyetin, doğrudan işletme sahibine ve tüzel kişilerde yönetim organı üyelerine ya da yönetime yetkili kimselere, tüzel kişiliği olmayan işletmelerde ise bunları yönetmeye yetkili kimselere ait olduğu öngörülmekteydi. 6762 sayılı TTK m. 67/2' deki bu düzenleme sebebi ile defter tutma yükümlülüğünün

¹²⁹ Bu hususta bkz. s. 38

¹³⁰ Topal, s. 36

¹³¹ Topal, s. 36

¹³² Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 596; Topal, s. 36

bizzat tacire mi ait olduğu, yoksa tacirlerin bu yükümlülüğü bir yardımcı vasıtası ile yerine getirebileceği konusu tartışılmış ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır¹³³.

Bir görüş, 6762 sayılı TTK m. 67/2'deki düzenleme sebebi ile ticari defter tutma yükümlülüğünün şahsi bir borç niteliğinde olduğunu savunmuştur¹³⁴. Ancak defter tutma yükümlülüğünün, şahsi bir borç olduğunu savunan görüşe göre, defter tutma yükümlüsü ile defter tutma borcunun yerine getirilmesi birbirinden farklı durumdur¹³⁵. Anılan görüşe göre, defter tutma yükümlüsü olan tacir, defter tutma yükümlülüğünü yerine getirirken yardımcı kullanabilir.

Diğer bir görüşe göre, defter tutma yükümlülüğü şahsi bir borç değildir¹³⁶. Başka bir anlatımla tacir, bizzat defter tutmak zorunda değildir; tacir, bu hususta başka bir kimseden yardım alabilir¹³⁷. Zira tacirin, defter tutmak için zamanı olamayacağı gibi, defter tutmayı gerektiren muhasebe bilgisi, hatta okuryazarlığı dahi olmayabilir¹³⁸.

Kanaatimizce, defter tutma yükümlülüğünün şahsi bir borç olduğuna ilişkin görüş isabetlidir. Zira TTK m. 18/1 ve TTK m. 64/1 gereğince, defter tutma yükümlülüğü tacirler için öngörülmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu yükümlülük hem gerçek kişi tacirin hem de tüzel kişi tacirin kendisine aittir. Ancak tüzel kişi tacir, bu mükellefiyeti organları aracılığı ile yerine getirir. Defterlerin gereği gibi tutulmaması halinde ise, bundan doğan mesuliyet hem gerçek kişi tacire hem de tüzel kişi tacire aittir.

6762 sayılı TTK m. 67/1'de tacirin defter tutma yükümlülüğünü yerine getirmek için yetkilendirdiği yardımcı kimselerin ya da çalışanların yaptığı kayıtların, tacirin kendisi tarafından tutulmuş kayıtlar hükmünde olduğu öngörülmekteydi. Böyle bir düzenleme 6102 sayılı TTK' da açıkça yer almamakla birlikte, TTK m. 64/1 gerekçesinde, defter tutma mükellefiyetinin kişiye bağlı görev olmamasından bizzat yükümlü tarafından tutulması anlamına gelmediği, ticari defterleri tutacak yardımcı kişilerin de defter tutma yükümlüsü tarafından gerekli bilgiye sahip uzman kişiler arasından seçilmesinin lazım

¹³³ Topal, s. 43

¹³⁴ Arslanlı, s. 122

¹³⁵ Arslanlı, s. 122

¹³⁶ Hirsch, Ernest, Ticaret Hukuku Dersleri, Hak Kitabevi, İstanbul 1948, s. 129; Huysal, s. 196

¹³⁷ Karahan, s. 285; Huysal, s. 196; Taşdelen, s. 264

¹³⁸ Karayalçın, s. 259; Akbulak, Yavuz, Ticari Defterlere İlişkin Esaslar, Legal Hukuk Dergisi 2013, C. 11, S. 121, s. 169-190, s. 171; Doğanay, İnceleme, s. 5; Doğanay, Şerh, s. 454

geldiği dile getirilmiştir¹³⁹. Anılan madde gerekçesinde, defterleri tutacak yardımcı kişilerin gerekli bilgiye sahip uzman kişiler arasından seçilmesinin lüzumlu olduğu belirtilmiş ise de, bu ifade bir zorunluluk değil, tavsiye niteliğindedir. Zira defterleri tutacak yardımcı kişilerin, gerekli bilgiye sahip uzman kişiler arasından seçileceğine ilişkin bir zorunluluk, kanunda öngörülmemiştir.

F. DEFTER TUTMA USULÜ

1. Genel Olarak

TTK' da ticari defterlerin tutulması hususunda bir takım ölçütler, ilkeler öngörülmüştür. Ticari defterlerin kanuna uygun olarak tutulması için, defterlerin kanunda belirlenmiş olan ölçüt ve ilkeler doğrultusunda tutulması gerekmektedir. Bu ölçüt ve ilkeler; TTK, VUK, TDİT, 1sıra No.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği¹⁴⁰; TTK m. 88/1'de yapılan atıf gereğince, münferit ve konsolide finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin olarak TMSK tarafından yayımlanan TMS, kavramsal çerçeve¹⁴¹ ile bunların ayrılmaz parçası olan yorumlarda yer almaktadır¹⁴².

Defterlerin kanuna uygun olarak tutulmasından murat edilen, defterlerin açılış kapanış onaylarının yaptırılması; defterlerin eksiksiz, doğru, zamanında ve düzenli şekilde tutulmuş olmasıdır. Ticari defterler, kanunda belirlenen bu ölçüt ve ilkelere göre tutulduğunda, kendisinden beklenen amaca hizmet eder. Bu kapsamda, kanuna uygun tutulan defterler, işletmenin içinde bulunduğu gerçek durumu yansıtabilir ve bu şekilde daha doğru kararlar alınabilir. Yine kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterler, sahibi lehine delil teşkil eder.

Defter tutma usulü ile ilgili kanunda öngörülen ölçüt ve ilkelerin, şekle ve içeriğe ilişkin usul olmak üzere iki başlık altında tasniflenmesi yerinde olur. Defterlerin tutulması konusunda şekle ilişkin usulde, defterlerin açılış kapanış onaylarının yaptırılması hususu incelenecektir (TTK m. 64/3, TDİT m. 13-18, VUK m. 220-225). İçerikle ilgili usulde ise, defterlerin kayıt düzeni ile defterlerin tutulması sırasında gözetilmesi lazım gelen ilkeler

¹³⁹ Gerekçe m. 64/1; Aynı yönde bkz. **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Nomer Ertan**, s. 589

¹⁴⁰ 26.12.1992 tarihli, 21447 sayılı RG

¹⁴¹ 16.05.2005 tarihli, 25702 sayılı RG

irdelenecektir.

2. Şekle İlişkin Usul

TTK m. 64/3' de defterlerin fiziki ortamda ve elektronik ortamda da tutulmasının mümkün olacağı hükme bağlanmıştır. Şekle ilişkin usulde; defterlerin açılış ve kapanış onayları, onay yenileme, tasdik zamanı gibi konular, fiziki ve elektronik ortamda tutulan defterler bakımından ayrı ayrı ele alınacaktır.

a. Fiziki Ortamda Tutulan Defterlerin Tâbi Olduğu Şekle İlişkin Usul

TTK m. 64/3'de defterlerin açılış ve kapanış onaylarının, şekil ve esaslarının TDİT ile belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Bu sebeple, fiziki ortamda tutulan ticari defterlerin usulüne uygun tutulabilmesi için, 6102 sayılı TTK m. 64/3'de öngörüldüğü üzere, açılış ve kapanış onaylarının TDİT' de belirtildiği şekilde yapılması gerekmektedir.

Ticari defterlerin açılış ve kapanış onayına tâbi tutulmasının sebebi, çift defter kullanımına engel olmaktır¹⁴³. Çift defter, yalnızca işletmenin muhasebesiyle ilgili olan defterlerde değil, aynı zamanda işletmenin muhasebesi ile ilgili olmayan defterlerde de sık karşılaşılan bir olgudur; defterlerden biri kapatılmadan yenisi açılabilmekte ve çıkan uyumsuzluklarda, mahkeme önüne birden fazla defter çıkabilmektedir¹⁴⁴.

Açılış onayı, defterlerin kullanılmaya başlanmasından önce yapılan onaydır¹⁴⁵. Buna göre fiziki ortamda tutulan yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri ve TTK m. 64/4' de belirtilen işletmenin muhasebesi ile ilgi olmayan pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterlerinin açılış onayları, kuruluş sırasında ve kullanılmaya başlamadan önce noter tarafından yapılır. Bu defterlerin, izleyen faaliyet dönemlerindeki açılış onayları, defterlerin kullanılacağı faaliyet döneminin ilk ayından önceki ayın sonuna kadar notere yaptırılır (TTK m. 64/3; TDİT m.13/1). Yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri ve yönetim kurulu karar defterlerinin açılış onaylarının her hesap dönemi için yapılması zorunludur (TDİT m. 13/4).

¹⁴³ Gerekçe m. 64/3

¹⁴⁴ Altaş, Soner, Yeni Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterlerin Açılış ve Kapanış Tasdikleri, Yaklaşım Dergisi, S. 226, Ekim 2011, s. 273-276, s. 275

¹⁴⁵ Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 613

Ticaret şirketlerinin, ticaret siciline tescili sırasında, defterlerin açılışı ticaret sicili müdürlükleri tarafından da onaylanabilir (TTK m. 63/4). Ticaret sicili müdürlüklerinin onay yetkisi, ticaret şirketlerinin kuruluşuna özgüdür; kuruluştan sonraki yıllarda ise defterlerin açılış onayının notere yaptırılması gerekir¹⁴⁶. Ticari defterlerin açılış onaylarının noter tarafından yapıldığı hallerde noter, ticaret sicili tasdiknamesini aramak zorundadır (TTK m. 64/5, TDİT m. 13/1). Noter ya da ticaret sicili müdürlükleri tarafından yapılan açılış onayı, defterin ilk sayfasına yazılır ve bu onay, TDİT m. 14/1’ de yer alan bilgileri içermelidir (TDİT m. 14/1)¹⁴⁷.

Kullanılmakta olan ticari defterlerin, bir sonraki hesap döneminde kullanılmasını sağlamak için yaptırılan onay ise, onay yenileme işlemidir¹⁴⁸. Yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri ve yönetim kurulu karar defterinin yeterli yapraklarının bulunması halinde, yeni hesap döneminin ilk ayı içinde onay yenilemek şartıyla bu defterler kullanılabilirler (TDİT m. 16/1). Pay defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterlerinin, yeterli yapraklarının bulunması halinde, izleyen faaliyet dönemlerinde de açılış onayı yaptırılmaksızın kullanılmaya devam edilebilir (TTK m. 63/4). Kapanış onayına tâbi olan ticari defterlerde, onay yenileme işlemi son kaydın altına yazılan “Görölmüştür” ibaresi ile birlikte, TDİT m. 17/1-a’dan d’ye kadar öngörölen bilgileri içermek zorundadır (TDİT m. 17)¹⁴⁹. Kapanış onayına tâbi olmayan defteri kebir ve

¹⁴⁶ **Taşdelen**, s. 275; **Doğanay**, Şerh, s. 468

¹⁴⁷ TDİT m. 14/1’ e göre noterler ve ticaret sicili müdürlüklerinin yapacağı açılış onayları;

a) Defter sahibinin gerçek kişilerde adı ve soyadı, tüzel kişilerde unvanını,

b) Defter sahibinin telefon, adres, e-posta adresi gibi iletişim bilgilerini,

c) İşletmenin merkezini,

ç) Mersis numarasını,

d) Şirketin faaliyet konusunu,

e) Tacir sermaye şirketi ise taahhüt edilen ve ödenen sermaye miktarını,

f) Defterin türünü,

g) Defterin kaç sayfadan ibaret olduğunu,

h) Defterin kullanılacağı hesap dönemini,

ı) Onay tarihini, onayı yapan resmi makamın mühür ve imzasını içermelidir (TDİT m. 14/1).

Aynı maddenin 2. Fıkrasında ise yapılan onayın şekli düzenlenmiştir. Buna göre;

a) Ciltli defterlerin sayfalarının sıra numarasının teselsül ettiğine bakılarak bu sayfalar teker teker onay makamının resmi mühürü ile mühürlenir.

b) Müteharrik yapraklı yevmiye defteri kullanan tacirler bir yıl içinde kullanacaklarını tahmin ettikleri yaprağı aynı tebliğ maddesinin 1. fıkrasında sayılan esaslara göre onaylatırlar. Onaylı yapraklar bittiği takdirde yeni yapraklar kullanılmaya başlanmadan önce onaylatılır. Bunların sayfa numaraları onaylı yaprakların sayfa numaralarını takiben teselsül ettirilir. Tasdik makamı, ilave yaprakların sayısını ilk onayın altına kaydeder ve bu kaydı usulüne uygun olarak onaylar (TDİT m. 14/2).

¹⁴⁸ **Ülgen/Helvaci/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 617

¹⁴⁹ TDİT m.17- (1)Kapanış onayına tâbi olan yevmiye ve yönetim kurulu karar defterine “Görölmüştür” ibaresinin yanında onay yenileme kısmında;

envanter defterinde ise onay yenileme işlemi, son kaydın yapıldığı sayfadan sonraki sayfaya yapılır (TDİT m. 18/1)¹⁵⁰.

Kapanış onayı ise, ticari defterlerin kullanımına son veren onaydır¹⁵¹. Kapanış onayına tâbi defterler, yevmiye defteri ve yönetim kurulu karar defteridir (TTK m. 64/3, TDİT m. 15/1-a, 15/1-b). Yevmiye defterinin kapanış onayı, izleyen faaliyet döneminin altıncı ayının sonuna kadar, yönetim kurulu karar defterinin kapanış onayı ise, izleyen faaliyet döneminin birinci ayının sonuna kadar notere yaptırılır (TTK m. 64/3; TDİT m. 15/1-a, 15/1-b). Kapanış onayı için notere ibraz edilen yevmiye defterindeki ve yönetim kurulu karar defterindeki son kaydın altına noterce, “Görölmüştür” ibaresi yazılarak mühür ve imza ile onaylanması zorunludur (TDİT m. 15/1-a, 15/1-b). Kapanış onayının bu şekilde yapılmasındaki amaç ise, tacirin faaliyet dönemi içindeki kayıtlara ekleme çıkarma yapmasını önlemektir¹⁵². Defteri kebir ve envanter defteri kapanış onayına tâbi değildir (TDİT m. 18/1).

Ticari defterler için öngörölen ve noter tarafından yapılan açılış ve kapanış onayları, hukuki mahiyeti itibariyle bir geçerlilik şartı değil, bir ispat şartıdır. Bir hukuki işlemin geçerli olabilmesi, sonuçlarını dış dünyada doğurabilmesi, o hukuki işlemin ancak kanunda emredici nitelikte öngörölen şekle göre yapılmasına bağlanmış ise, bu şekil şartı geçerlilik (sıhhat) şartıdır. Hukuki işlem, kanunda belirtilen geçerlilik şartına uygun yapılmadığı takdirde, muteber olmaz¹⁵³. Oysa bir hukuki işlemin tâbi olduğu şekil şartı, o işlemin ispatı bakımından önemli ise, bu takdirde öngörölen şekil şartı bir ispat şartıdır. Belirli bir miktarın üzerindeki alacakların senetle ispatının zorunluluğu kuralında, alacağın

a) Bu tebliğin 14. maddesinde düzenlenen açılış onayında bulunması gereken hususlarda bir değişiklik olmuşsa bu değişikliklerin

b) Defterin kalan sayfa adedinin

c) Kullanılmaya devam edeceği hesap döneminin

ç) Onay tarihinin

d) Onay makamının resmi mühür ve imzasının yer alması zorunludur.

(2) Onay yenileme işleminde defterlerin kalan sayfalarının tekrar mühürlenmesine ve sıra numarası verilmesine gerek yoktur.

¹⁵⁰ Kapanış onayına tâbi olmayan defterlerde onay yenileme yapılacağı sayfada yer alacak bilgilere ve onay yenilemenin şekline ilişkin bu Tebliğin 17. Maddesinin 1. fıkrasının a ilâ d bentleri ile aynı maddenin 2. fıkrası uygulanır (TDİT m. 18/1).

¹⁵¹ Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 616

¹⁵² Karayalçın, Muhasebe, s. 72

¹⁵³ Kuru, Baki/Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi 24. Baskı, Ankara 2013, s. 375

senede bağlanmamış olması, alacağın varlığına ilişkin hukuki işlemi geçersiz kılmaz. Alacağın senede bağlanmış olması, alacağın ispatı bakımından önemlidir. Ticari defterler için öngörülen açılış ve kapanış onayı ise, bir geçerlilik şartı değil, bir ispat şartıdır. Zira, açılış ve kapanış onayı olmayan yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri gibi ticari defterlerin, ticari defter sayılamayacağı şeklinde açık bir düzenleme söz konusu değildir. Bu açıdan, açılış ve kapanış onayı yaptırılmayan defterler, ticari defter olma özelliğini kaybetmez. Açılış ve kapanış onayı, çift defter kullanılmadığını, defterlere sonradan kayıt yapılmadığını kanıtlamaya yarayan bir ispat şartıdır.

b. Elektronik Ortamda Tutulan Defterlerin Tâbi Olduğu Şekle İlişkin Usul

aa. Elektronik Defter Kavramı ve Elektronik Defter Tutulabilmesi için Gerekli Şartlar

TTK m. 64/3 gereğince, elektronik ortamda tutulan defterlerin onay yenileme ile açılış ve kapanış onaylarının şekli ve esasları, TDİT ile belirlenir. Ancak ilgili tebliğde, Elektronik Defter Genel Tebliği'ne¹⁵⁴ yapılan atıf münasebetiyle, elektronik ortamda tutulacak defterlerle ilgili olarak EDGT hükümleri uygulanır (TDİT m. 23/1). Buna göre, elektronik ortamda tutulan defterler, EDGT' de öngörülen şekle yönelik usul işlemlerine tâbidir.

Elektronik defter, şekil hükümlerinden bağımsız olarak VUK ve/veya TTK' ya göre tutulması zorunlu olan defterlerde yer alması gereken bilgileri kapsayan elektronik kayıtlar bütünüdür (EDGT m. 2). Elektronik kayıt ise, elektronik ortamda kaydedilen ve elektronik defter ve belgeleri oluşturan, elektronik yöntemlerle erişimi ve işlenmesi mümkün olan en küçük bilgi ögesidir (EDGT m. 2).

Defter tutma yükümlülüğüne tâbi olan ve elektronik ortamda defter oluşturmak, kaydetmek ve muhafaza etmek isteyen mükelleflerin, EDGT m. 3.1.1' de belirtilen şartları sağlamaları lazım gelir. Buna göre gerçek kişi tacirler, 5070 sayılı EİK hükümleri çerçevesinde nitelikli elektronik sertifika ya da 397 sıra No.lu VUK Genel Tebliği

¹⁵⁴ 13.12.2011 Tarihli, 28141 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 1Sıra Numaralı Elektronik Defterlere İlişkin Genel Tebliğ

hükümleri dâhilinde mali mühür temin etmeleri; tüzel kişi tacirlerin ise, 397 sıra No.lu VUK Genel Tebliği hükümleri çerçevesinde mali mühür edinmeleri gerekmektedir (EDGT m. 3.1.1). Nitelikli elektronik sertifika, EİK m. 9’da belirtilen bilgileri içeren elektronik sertifikadır. Elektronik sertifika ise, imza sahibinin imza doğrulama verisini ve kimlik bilgilerini birbirine bağlayan elektronik kayıttır (EİK m. 3/1). Mali mühür, 397 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği’ne göre Gelir İdaresi Başkanlığı için TÜBİTAK- UEKAE tarafından hazırlanan elektronik sertifika alt yapısıdır (EDİT m. 2).

Nitelikli elektronik sertifika ve mali mühür temin etme şartı dışında, elektronik defter oluşturulması, kaydedilmesi, muhafaza ve ibraz edilmesi için, kullanılan yazılımın uyumluluk onayı almış bir yazılım olması gerekmektedir (EDGT m. 3.1.1-c). Yazılımların uyumluluk onayı ise, EDGT m. 3.2.1’de düzenlenmiştir. EDGT m. 3.1.1’ de öngörülen bu şartları sağlayan tacirin, elektronik ortamda defter tutabilmesi için, “www.edefer.gov.tr” internet adresinde yayımlanan başvuru kılavuzuna uygun olarak müracaat etmesi gerekmektedir (EDGT m. 3.2.1).

bb. Elektronik Ortamda Tutulan Defterlerde Açılış ve Kapanış Onayının Yapılması

Ticari defterler bakımından öngörülen şekle ilişkin usul işlemleri, fiziki ortamda tutulan defterler ile elektronik ortamda tutulan defterler açısından farklılık arz eder. Nitekim EDGT m. 2’de, elektronik defterin tanımı yapılırken, elektronik ortamda tutulan defterlerin fiziki ortamda tutulan defterlere ilişkin şekil hükümlerinden bağımsız olduğu belirtilmiştir. TTK m. 64/3’ de defterlerin elektronik ortamda tutulması halinde, bu defterlerin açılışlarında ve yevmiye defteri ile yönetim kurulu karar defterinin kapanışında noter onayı aranmayacağı öngörülmüştür.

Elektronik ortamda tutulan defterlerde, elektronik defter beratının alınması, fiziki ortamda tutulan defterlerin açılış ve kapanışında noter onayı yerine geçmektedir (EDGT m. 3.3.2). Elektronik defter beratı, EDGT’ de yer alan esaslar dâhilinde, elektronik ortamda oluşturulan defterlerle ilgili olarak Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından belirlenen standartlara uygun bilgileri içeren ve yine Gelir İdaresi Başkanlık Mali Mührü ile onaylanmış elektronik dosyadır (EDGT m. 2).

Elektronik defter tutma sürecinde hesap döneminin ilk ayının beratının alınması açılış onayı, son ayının beratının alınması ise kapanış onayı yerine geçer (EDGT m. 3.3.2). Elektronik ortamda tutulan defterler, aylık dönemler halinde oluşturulur (EDGT m. 3.3.1). Aylık dönem, sadece onaya sunulan ayın defter kayıtlarını ifade eder ve önceki aylara ilişkin kayıtları içermez (EDİT m. 3.3.4). Aylık dönemler halinde elektronik ortamda oluşturulan defterler bakımından elektronik defter beratı alınabilmesi için, EDGT m. 3.3.3-a,b ve c’de öngörülen hususların yerine getirilmesi lazım gelir. Gerçek kişiler, elektronik defterlerini, ilgili olduğu ayı takip eden üçüncü ayın son gününe kadar kendilerine ait güvenli elektronik imza ya da mali mühür ile onaylar (EDGT m. 3.3.3-a). Tüzel kişiler ise elektronik defterlerini, ilgili olduğu ayı takip eden üçüncü ayın son gününe kadar kendilerine ait mali mühür ile tasdik eder (EDGT m. 3.3.3-b). İmzalı ya da mühürlü defterler için berat dosyaları oluşturulur ve meydana getirilen bu dosyalar, Elektronik Defter Uygulaması aracılığı ile Gelir İdaresi Başkanlığı’nın onayına sunulur (EDGT m. 3.3.3-c). Elektronik Defter Uygulaması, Gelir İdaresi Başkanlığı ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen format ve standartlar çerçevesinde tutulan elektronik defterlere ilişkin onay süreçlerinin yerine getirilmesi gayesi ile hazırlanan, www.edefter.gov.tr adresinde yer alan uygulamayı ifade eder (EDGT m. 2).

Elektronik defter beratlarının herhangi bir nedenle Gelir İdaresi Başkanlığına onaylanamaması halinde bu beratlar, güvenli elektronik imza (gerçek kişiler için) ya da mali mühür (tüzel kişiler için) ile zaman damgalı olarak imzalanacak veya onaylanacaktır (EDGT m. 3.3.7). Zaman damgası ise, bir elektronik verinin üretildiği, değiştirildiği, gönderildiği, alındığı ve/veya yazıya geçirildiği zamanın tespit edilmesi için, elektronik sertifika hizmet sağlayıcısı tarafından doğrulanan kayıttır (EDGT m. 2). Elektronik defter beratlarının, Gelir İdaresi Başkanlığı’nın onayına sunulmasına mani olan engelin ortadan kalkması halinde, bu beratlar tasdik edilmek üzere, yeniden Gelir İdaresi Başkanlığı’na iletilir (EDGT m. 3.3.7).

EDGT hükümlerine uygun olarak elektronik ortamda tutulan defterler, Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından verilen beratları ile birlikte, VUK ve TTK kapsamında geçerli kanuni defter olarak kabul edilecektir (EDGT m. 3.3.5). Bu kapsamda elektronik defter beratı verme işlemi, ilgili elektronik ortamda oluşturulan defterlerin içerik ve gerçeğe uygunluk denetimi anlamına gelmemekte ve herhangi bir vergi ya da diğer incelemeleri ifade

etmemektedir (EDGT m. 3.3.6). Yine elektronik defter beratının, elektronik ortamda oluşturulan defterlerin içeriğini doğrulamaya ilişkin bir tasdik niteliğinde değil de, elektronik defterlerin değişmezliğini ispata yönelik bir onay mahiyetinde olduğu ilgili tebliğde açıkça öngörülmektedir (EDGT m. 6.3).

3. İçeriğe ilişkin Usul

Defterlerin tutulması konusunda uyulması gereken içeriğe ilişkin usul, fiziki ortamda tutulan defterler ve elektronik ortamda tutulan defterler açısından ayrı ayrı incelenmeyecektir. Çünkü defterlerin tutulması hususunda tâbi olduğu içeriğe ilişkin usul işlemleri, fiziki ortamda tutulan defterler ile elektronik ortamda tutulan defterler bakımından herhangi bir farklılık arz etmemektedir. Zira TTK m. 65/4’de defterlerin tutulmasına yönelik öngörülen kayıt düzeni ile kayıtların eksiksiz, doğru, zamanında ve düzenli olarak yapılmasına ilişkin ilkelerin, elektronik ortamda tutulan defterlere kıyasen uygulanacağı öngörülmüştür. Bu sebeple yukarıda da değinildiği üzere, içeriğe ilişkin usulde, defterlerin tutulması sırasında uyulması gereken kayıt düzeni ve defterlerin tutulması sırasında gözetilmesi gereken bir takım ilkeler şeklinde iki başlık altında incelenecektir.

a. Defterlerin Tutulması Sırasında Uyulması Gereken Kayıt Düzeni

TTK m. 65/1’ de, defterler ve gerekli diğer kayıtların Türkçe tutulacağı, kullanılan kısaltmaların, rakamların, harflerin ve sembollerin anlamlarının açıkça belirtilmesi gerektiği öngörülmektedir. Anılan madde hükmünün emredici nitelikte olması sebebiyle kayıtlar, Türkçe tutulmak zorundadır¹⁵⁵. TTK m. 70/1’ de ise, yılsonu finansal tabloların Türkçe olarak düzenleneceği hüküm altına alınmıştır. Yine VUK m. 215/1’in birinci cümlesinde, defter ve kayıtların Türkçe tutulmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ancak VUK m. 215/1’in ikinci cümlesinde ise, bu kurala bir istisna getirilerek, Türkçe kayıtlar bulunmak şartıyla defterlere, başka dilden kayıtlar yapılabileceği belirtilmiştir. VUK m. 215/1’in ikinci cümlesinin lafzından açıkça anlaşılacağı üzere, Türkçe kayıtların bulunması koşulu ile defterlerde başka dilden kayıtların yapılabileceğine ilişkin bu düzenleme, bir tavsiye niteliğindedir. İlgili madde hükmünde öngörülen, “*Türkçe kayıtlar bulunmak kaydıyla defterlerde başka dilden kayıt da yapılabilir*” ibaresi, defterde yer alan Türkçe

¹⁵⁵ Gerekeçe m. 65/1

kayıtların karşılığının yabancı bir dilde yapılabileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Aksi halde, defterde Türkçe karşılığı yer almayan yabancı dilde yapılan bir kayıt, yeni bir kayıt olacağından, defterlerin Türkçe tutulmasına ilişkin emredici nitelikteki hükme aykırılık teşkil edecektir. Bu açıdan bakıldığında, VUK m. 215/1'in ikinci cümlesi ile getirilen istisna münasebetiyle yabancı ortağa gerektiğinde bilgi verebilmek için, defterlerin hiçbir hukuki değer taşımayan ikinci bir nüshasının başka dilde tutulması mümkündür¹⁵⁶.

Kayıtlarda kısaltmalar, rakamalar, harfler ve sembollerin anlamları açıkça belirtilmelidir (TTK m. 65/1). Kısaltma, kelime anlamı itibariyle bir kelimenin, terimin ya da özel bir ismin içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile daha kısa olarak ifade edilmesi, simgeleştirilmesidir¹⁵⁷. Kısaltmalar, rakamlar, harfler ve semboller, işlem yapan kişilerin adlarını, ticari işletmelerin ve şirketlerin unvanlarını, konularını, gümrük numaralarını ifade edebilir¹⁵⁸. Kayıtlarda kullanılan kısaltmalar belirlenirken, bu hususa ilişkin kurallara uyulmalıdır¹⁵⁹. Örneğin kuruluş, ülke, kitap, dergi ve yön adlarının kısaltmaları her kelimenin ilk harfinin büyük olarak yazılmasıyla yapılmasına karşın, bu adlar ve ölçülerin dışında kalan kelime veya kelime guruplarının kısaltılmasında ilk harfle birlikte kelimeyi oluşturan temel harfler dikkate alınmalıdır¹⁶⁰. Kullanılan kısaltmalar, rakamlar, harfler ve semboller herhangi bir çelişkiye ya da karmaşaya yer vermeyecek şekilde kesin ve tekdüze olmalıdır¹⁶¹.

Yılsonu finansal tablolarının Türkçe tutulması gerektiğinin yanı sıra, Türk Lirası olarak da düzenlenmesi gerekmektedir (TTK m. 70/1). Yılsonu finansal tabloların Türkçe tutulması gerektiğine ilişkin açık bir düzenleme bulunmasına karşın, ticari defterlerin tutulması konusunda hangi para biriminin kullanılacağına ilişkin TTK' da açık bir hüküm yoktur. Ancak 213 sayılı VUK m. 215/2-a'da, kayıt ve belgelerde Türk para biriminin kullanılacağı ve belgelerin, Türk parası karşılığı gösterilmek kaydıyla yabancı para birimine göre düzenlenebileceği, ayrıca yurt dışındaki müşterilere düzenlenen belgelerde,

¹⁵⁶ Arkan, s. 348 (Bkz. 2 No.lu dipnot)

¹⁵⁷ Bu hususta bkz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=189:kisaltmalar&catid=50:ya-zm-kurallar&Itemid=132, Erişim; 17.04. 2017

¹⁵⁸ Gerekeçe, m. 65/1

¹⁵⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=189:kisaltmalar&catid=50:ya-zm-kurallar&Itemid=132, Erişim; 17.04.2017

¹⁶⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=189:kisaltmalar&catid=50:ya-zm-kurallar&Itemid=1s32, Erişim; 17.04.2017

¹⁶¹ Gerekeçe, m. 65/1

Türk parası karşılığı gösterilme şartının aranmayacağı öngörülmektedir.

Defterlere yapılan kayıtlar ya da yazımların önceki içeriği belirlenemeyecek şekilde çizilemez, değiştirilemez; yazımlar ya da kayıtlar üzerinde, kayıt sırasında mı yoksa daha sonra mı yapıldığı anlaşılmayan değişikliklerin yapılması yasaktır (TTK m. 65/3). Çizimler, saklayıcı, örtücü ve karartıcı olmamalıdır; değiştirilmek istenen eski kayıtlar karalanmamalı, kapatılmamalı, herhangi bir madde ya da araçla silinmemeli, görülecek ve okunacak şekilde çizilmelidir¹⁶².

b. Defterlerin Tutulması Sırasında Uyulması Gereken Birtakım İlkeler

Ticari defterlerin tutulmasından beklenen faydayı tam olarak sağlayabilmek adına defter ve kayıtların; açık, anlaşılabilir, eksiksiz, doğru, zamanında ve düzenli gibi ilkeler dâhilinde tutulması gerekmektedir (TTK m. 64/1 ve m. 65/2).

Her tacir, ticari defterleri tutmak ve defterlerinde; ticari işlemleri, ticari işletmesinin mali ve iktisadi durumunu borç ve alacak ilişkilerini, her hesap döneminde elde edilen sonuçları, kanunun öngördüğü şekilde açıkça ortaya koymak zorundadır (TTK m. 64/1). Defterler, üçüncü kişi uzmanlara makul bir süre içinde yapacakları incelemede işletmenin faaliyetleri ve finansal durumu hakkında fikir verebilecek şekilde tutulur (TTK m. 64/1). Söz konusu hükme göre açıklığın ölçüsü, uzman üçüncü kişilerin işletmenin faaliyetleri ve finansal durumu hakkında fikir edinebilmeleridir¹⁶³. “Üçüncü kişi” ibaresi ile tacirden bağımsız ve tarafsız kişiler yönünden, kayıtların açık ve kolay anlaşılabilir olması gerektiği belirtilmek istenmiştir¹⁶⁴.

Kanunda, defterlere yazımlar ve yapılan gerekli kayıtların eksiksiz, doğru, zamanında ve düzenli olarak yapılacağı belirtilmiştir (TTK m. 65/2). Eksiksiz, doğru, zamanında ve düzenli kavramlarının ne olduğu hususunda kanunda herhangi bir düzenleme olmamakla birlikte, bu kavramların tanımı TTK m. 65/2'nin gerekçesinde yapılmıştır. Bu kapsamda tamlık, işletmenin iş ve işlemlerinin eksiksiz olarak, yani kaydı gerektiren bir iş ya da işlemin kayıt dışı bırakılmaksızın muhasebeleştirilmesi demektir¹⁶⁵. TTK m. 66/1'de

¹⁶² Gereke m. 65/3

¹⁶³ Gereke m. 64/1

¹⁶⁴ Gereke m. 64/1

¹⁶⁵ Gereke m. 65/2

envanter çıkarılırken tamlık ve doğruluk ilkelerine göre çıkarılması gerektiği şeklinde, tamlık ve doğruluk ilkelerine atıf yapılmıştır. Ancak, bilançodaki tamlık ilkesi ile muhasebedeki tamlık ilkesi birbirinden farklı kavramlardır; bilançodaki tamlık ilkesi, aktif ve pasif kalemlerin ne eksik ne de fazla olmasını ifade eder¹⁶⁶. Muhasebedeki tamlık ilkesi ise, işletmenin iş ve işlemlerinin eksiksiz olarak, yani herhangi bir boşluk yaratmadan muhasebeleştirilmesi, kaydı gereken bir iş ve işlemin kayıt dışı bırakılmaması demektir¹⁶⁷.

Doğruluk, kaydın gerçeğe uygun bir biçimde iş ve işlemi yansıtması; yani işlemin gerçeğe uygun şekilde muhasebeleştirilerek, inceleyen kişiye, işletmenin gerçek durumundan farklı bir yoruma yer vermeyecek şekilde aksettirilmesidir¹⁶⁸.

Zamanında kayıt ise, muhasebe kaydının belirli bir süre zarfında yapılması, daha sonraya bırakılmaması gereğini ifade eder. TTK m. 65/2'nin gerekçesinde zamanında kayıt ilkesi, muhasebe kaydının 5-10 gün gibi bir süre içinde yapılmasını öngörmediği gibi haftalar şeklinde tabir edilen uzun süre zarfına da izin vermemektedir; dolayısıyla bu ilke, genel kabul gören muhasebe kurallarına göre "zamanında" ölçüsünü kullanarak, olağan bir süreye işaret etmediği şeklinde belirtilmiştir¹⁶⁹. Buna karşın, TDİT' de ise, kaydedilecek işlemlerin, işin hacmine ve gereğine göre muhasebenin düzenini ve açıklığını bozmayacak bir zaman zarfında kaydedilmesinin şart olduğunu ve kayıtların on günden fazla geciktirilemeyeceği öngörülmüştür (TDİT m. 21/3).

Kayıtların düzen ilkesi doğrultusunda tutulması ise, kayıtların; zaman akışına göre, tarih ve belge numarası dikkate alınarak yapılmasıdır¹⁷⁰.

Bu ilkeler dışında TTK m. 88/1'de, 64 ilâ 88'inci madde hükümlerine tâbi gerçek ve tüzel kişilerin münferit ve konsolide finansal tablolarını düzenlerken, Kamu Gözetim ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan Türk Muhasebe Standartlarına, muhasebe ilkelerine ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlarına uymak zorunda olduğu

¹⁶⁶ Gerekeçe m. 65/2

¹⁶⁷ Gerekeçe m. 65/2

¹⁶⁸ Gerekeçe m. 65/2

¹⁶⁹ Gerekeçe 65/2; Kanunda, defterlere yapılacak kayıtların zamanı hususunda belirli bir süre öngörülmemiş olması hem uygulamada sorunlara yol açacağı hem de kanunla açıkça belirlenmeyen bir hususun tebliğ ile düzenlenmesinin normlar hiyerarşisine uygun olmadığı sebebiyle TTK m. 64/3'de, defterlerin kayıt zamanının TDİT ile belirleneceğine ilişkin düzenleme ile çeliştiği şeklinde eleştirilmiştir (**Taşdelen**, s. 270).

¹⁷⁰ Gerekeçe m. 65/2

öngörülmektedir.

III. TİCARİ DEFTER VE BELGELERİN SAKLANMASI VE ZIYAI

A. TİCARİ DEFTER VE BELGELERİN SAKLANMASI

6762 sayılı TTK m. 68/1' de olduğu gibi, 6102 sayılı TTK' da her taciri, ticari defter ve belgelerini saklamakla yükümlü kılmıştır (TTK m. 64/2). Bu kapsamda her tacir, ticari işletmesi ile ilgili olarak gönderilmiş olan her türlü belgeyi ve bu belgelerin fotokopileri vb. kopyalarını, ticari defterlerini, envanterlerini, açılış bilançolarını, finansal tablolarını, yıllık faaliyet raporlarını ve bu belgelerin anlaşılmasını kolaylaştıracak çalışma talimatları ile diğer organizasyon belgelerini, alınan ticari mektupları, gönderilen ticari mektupların suretlerini saklamakla mükelleftir (TTK m. 64/2, TTK m. 82/1).

Ticari defter ve belgelerin saklanması yükümlülüğü; defter tutma mecburiyetini tamamlayan nitelikte bir yükümlülük olması¹⁷¹, çıkabilecek ticari ihtilafların çözümünde defter ve belgelerin önemli bir ispat aracı olması, belgelerin ticari defterlere yapılan kayıtların dayanağını teşkil etmesi, ticari defterlerin dayanak belgelerle delil olabileceği ve gerektiğinde mahkemeye delil olarak sunulacağı sebebi ile öngörülmüştür¹⁷². Fiziki ortamda tutulan defterlere ilişkin olarak açılış ve ara bilançoları, finansal tablolar ve topluluk finansal tabloları hariç olmak üzere, TTK m. 82/1'de sayılan belgeler¹⁷³, TMS' ye uygun olmaları kaydıyla ve yine TTK m. 82/3-a ve b' de sayılan şartların gerçekleşmesi halinde görüntü ve veri taşıyıcılarında saklanabilir (TTK m. 82/3). Anılan belgelerin

¹⁷¹ Şener, Oruç Hami, Ticari Defterlerin ve Belgelerin Saklanması, Zıyayı ve Zayı Belgesi, Böyle Bir Belgenin Alınması ve Alınmamasının Hüküm ve Sonuçları, DEÜHFD, C.6, S. 1, Yıl 2004, s. 233- 294, s. 235, 236; Karayalçın, s. 269, 270

¹⁷² Şener, s. 237, 238; Belgelerin saklanması ile muhasebe verileri doğru bir şekilde ortaya konur. Bu durum hem belgeleri saklamakla yükümlü olan tacirin muhatapları hem de üçüncü kişiler açısından önemlidir (Yasan, s. 59 bkz. 7 No.lu dipnot); "Ticari defter kayıtlarının delil kabul edilebilmesi için defter kayıtlarının dayanağı olan faturaların da incelenmesi gerekir." 11. HD. 11.02. 1975, E. 4970, K. 892 (Yasan, s. 64 bkz. 26 No.lu dipnot); "Ticari defterlerdeki borç kaydının dayanağı olan belgeler olmadan, bu defterlerdeki kayıtlar esas alınamaz." 11. HD. 11.05.1993, E. 3112, K. 3405 (Yasan, s. 64 bkz. 26 No.lu dipnot).

¹⁷³ TTK m. 82/1 Her Tacir;

a) Ticari defterlerini, envanterleri, açılış bilançolarını, ara bilançolarını finansal tablolarını, yıllık faaliyet raporlarını, topluluk finansal tablolarını ve yıllık faaliyet raporlarını ve bu belgelerin anlaşılabilirliğini kolaylaştıracak çalışma talimatları ile diğer organizasyon belgelerini,

b) Alınan ticari mektupları,

c) Gönderilen ticari mektupların suretlerini,

d) 64 üncü maddenin birinci fıkrasına göre yapılan kayıtların dayandığı belgeleri, sınıflandırılmış bir şekilde saklamakla yükümlüdür.

görüntü ve veri taşıyıcılarında saklanabilmeleri için, bu belgeler okunur vaziyete getirildiklerinde, alınmış ticari mektuplar ve defter dayanaklarıyla görsel ve diğer belgelerle içerik olarak örtüşmeleri, saklama süresi boyunca kayıtlara her an ulaşılabilmesi ve uygun bir süre içinde kayıtların okunabilir hale getirilebilmesi gerekmektedir (TTK m. 82/3-a ve b). Buna göre tacir, işletmesi ile ilgili olarak gönderilmiş bulunan her türlü belgenin¹⁷⁴ fotokopi, karbonlu kopya, mikrofiş, bilgisayar kaydı veya benzer şekildeki bir kopyasını yazılı, görsel ve her türlü elektronik ortamda saklamakla yükümlüdür (TTK m. 64/2). Söz konusu hükümde, her kaydın bir belgeye dayanması gereğinin sonucu olarak, belge yoksa kayıta yoktur ilkesi öngörülmüştür¹⁷⁵. Yine anılan hükümde belgelerin saklanma ortamı; sınırlayıcı olmayan, yenilik ve gelişmelere açık olan bir tarzda gösterilmiştir¹⁷⁶.

TTK m. 82, defter tutma yükümlülüğünü düzenleyen TTK' nın 64. maddesinin tamamlayıcı hükmü niteliğindedir¹⁷⁷. TTK m. 82/1 hükmüne göre her tacir; ticari defterlerini, envanterlerini, açılış bilançolarını, ara bilançolarını, finansal tablolarını, yıllık faaliyet raporlarını ve bu belgelerin anlaşılmasını kolaylaştıracak çalışma talimatları ile diğer organizasyon belgelerini, alınan ticari mektupları¹⁷⁸, gönderilen ticari mektupların suretlerini, TTK m.64/1'e göre yapılan kayıtların dayandığı belgeleri sınıflandırılmış bir şekilde saklamakla yükümlüdür (TTK m. 82/1).

TTK m. 65/4' de yer alan ikinci cümle gereğince kayıtlar elektronik ortama alınıyor ise, bilgiler bilgisayar yerine basılı olarak da saklanabilir (TTK m. 82/4).

¹⁷⁴ “İşletme ile ilgili gönderilen her türlü belge” ibaresinden işletme tarafından gönderilen belgeler mi yoksa üçüncü kişilerin ya da şirket alacaklılarının mı gönderdiği belge olarak anlaşılması gerektiği madde hükmünden açıkça anlaşılacakla birlikte, bu ibareden her iki anlam da çıkmaktadır. Hem işletme tarafından düzenlenen hem de üçüncü kişiler ya da işletme alacaklılarının göndermiş olduğu belge anlaşıldığı takdirde, işletmenin kendi düzenlediği belgenin aslı karşı tarafa gönderileceğinden kopyası işletmenin kendinde kalacaktır. Fakat üçüncü kişiler ya da şirket alacaklıları tarafından gönderilen belgeler açısından bakıldığında ise, belgenin aslı işletmeye geleceğinden, gelen asıl belgenin kopyasının saklanacağı anlamı çıkar ki bu anılan madde hükmü ile çelişir (Altaş, Soner, Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterlerin ve Belgelerin Saklanması, Terazi Hukuk Dergisi, C. 8, S. 81, Mayıs 2013, s. 46-50, s. 47 bkz. 3 No.lu dipnot).

¹⁷⁵ Gereke m. 64/2; Aynı yönde bkz. **Yasan**, s. 70, 71; **Şua**, s. 241

¹⁷⁶ Gereke m. 64/2

¹⁷⁷ Gereke m. 82

¹⁷⁸ *Ticari mektuplar, bir ticari işe ilişkin tüm yazışmalardır* (TTK m. 82/2).

TTK m. 82/1' de öngörülen belgeler, on yıl süre ile saklanır (TTK m. 82/5)¹⁷⁹. Saklama süresi, ticari defterlere son kaydın yapıldığı, envanterin çıkarıldığı, ara bilançonun düzenlendiği, yılsonu finansal tablolarının hazırlandığı ve konsolide finansal tabloların hazırlandığı, ticari yazışmaların yapıldığı ya da muhasebe belgelerinin oluştuğu takvim yılının bitişi ile başlar (TTK m. 82/6)¹⁸⁰.

Ticari defter ve belgeleri saklamakla yükümlü olan işletme sahibi, gerçek kişi tacirin kendisidir. Tacirin ölümü halinde mirasçıları ve ticareti terk etmesi halinde ise kendisi defter ve belgeleri saklamakla yükümlüdür. Mirasın resmi tasfiyesi halinde veya tüzel kişi sona ermişse, defter ve belgeler on yıl süre ile sulh mahkemesi tarafından saklanır (TTK m. 82/8). Tüzel kişilerde ise yönetim organının üyeleri ya da yönetime yetkili kişiler ticari defter ve belgeleri saklamakla yükümlüdür¹⁸¹.

6762 sayılı TTK' da olduğu gibi, 6102 sayılı TTK' da da ticari defterlerin nerede saklanacağına ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamaktadır; bu husus defter ve belgeleri saklamakla yükümlü olan tacirin takdirine bırakılmıştır¹⁸². Bu kapsamda tacir, defter ve belgeleri saklama yükümlülüğünü yerine getirirken de basiretli bir iş adamı gibi davranarak defter ve belgeleri zarar görmeyecek ve kaybolmayacak şekilde saklamak zorundadır¹⁸³.

B. TİCARİ DEFTER VE BELGELERİN ZİYAI

Ticari defter ve belgelerini saklamakla yükümlü olan tacir, defter ve belgelerini muhafaza etmek adına her türlü önlemi almış olmasına rağmen, elinde olmayan sebeplerle defter ve belgeler, kanuni saklama süresi içinde zarar görebilir. Zarar görmek kavramını biraz daha açmak gerekir ise, defter ve belgeler, tacirin elinde olmayan sebeplerle çıkan bir yangında yanarak tamamen yok olabilir yahut bir deprem olması halinde defter ve belgeler enkaz altında kalarak kaybolabilir, yine tacirin elinde olmayan nedenlerle meydana gelen bir su baskınında defter ve belgeler, yıpranma, yırtılma sonucunda içeriği tespit

¹⁷⁹ 213 sayılı VUK m. 253/1 gereğince defter ve belgeleri saklama süresi, ilgili buldukları yılı takip eden takvim yılından başlayarak beş yıldır. Buna göre defter ve belgeleri beş yıl süre ile saklamak taciri, VUK bakımından muhafaza yükümlülüğünden kurtarıırken, TTK açısından bu mükellefiyet devam eder.

¹⁸⁰ VUK' ta da defter ve belgeleri saklama yükümlülüğü öngörülmüştür. Saklama süresi beş yıl olup, bu süre defter ve belgelerin ilgili buldukları yılı takip eden takvim yılından başlar (VUK m. 253).

¹⁸¹ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 415

¹⁸² Şener, s. 241

¹⁸³ Şener, s. 241

edilemeyecek hale gelebilir.

Kanun koyucu, defter ve belgeleri saklama hususunda özenli davranan tacirin, defter ve belgelerinin elinde olmayan sebeplerle zayi olması halinde, bu tacirin durumuna ilişkin ayrı bir düzenleme getirmiştir. 6102 sayılı TTK m. 82/7' de defter ve belgelerin zayi olmasına ilişkin hüküm, 6762 sayılı TTK m. 68/4' de yer alan düzenleme gibidir. TTK m. 82/7'de, tacirin saklamakla yükümlü olduğu defter ve belgeler yangın, su baskını, yer sarsıntısı gibi bir afet veya hırsızlık sebebi ile kanuni saklama süresi içinde zayi olursa, tacirin zıyayı öğrendiği tarihten itibaren on beş gün içinde ticari işletmesinin bulunduğu yer yetkili mahkemesinden kendisine bir belge verilmesini isteyebileceği öngörülmektedir (TTK m. 82/7). Tacirin talep ettiği bu belgeye zayi belgesi denir.

Anılan hükme göre, tacirin zayi belgesini talep edebilmesi ya da tacirin kendisine zayi belgesi verilebilmesi için bir takım şartların birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, tacirin saklamakla yükümlü olduğu defter ve belgeler yangın, su baskını, yer sarsıntısı gibi bir afet veya hırsızlık sebebi ile zayi olmalı, defter ve belgeler anılan sebeplerle kanuni saklama süresi içinde kaybolmalı ve tacir, zıyayı öğrendiği tarihten itibaren on beş gün içinde ticari işletmesinin bulunduğu yer yetkili mahkemesinden, kendisine bir belge verilmesini talep etmelidir.

TTK m. 82/7 hükmünde bulunan “gibi bir afet” ibaresi, ilgili hükümde sayılan afetleri sınırlamamakta, aksine örnekleme yoluna gitmektedir¹⁸⁴. Bu kapsamda, tacirin zayi belgesi alabilmesi için defter ve belgelerin, tacirin basiretli bir iş adamı gibi davranarak gerekli tüm önlemleri almasına rağmen önceden öngöremediği, engelleyemediği, olağan dışı olaylar sonucunda zayi olması gerekmektedir¹⁸⁵. Olağan dışı olay, yani tacirin iradesi

¹⁸⁴ **Karahan**, s. 307; **Doğanay**, Şerh, s. 459, 460; **Kayar**, s. 292, **Karayalçın**, s. 268; **Yasan**, s. 97; **Arkan**, s. 351; **Şener**, s. 251; **Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 619

¹⁸⁵ **Arkan**, s. 351; **Şener**, s. 250, 251; **Kayar**, s. 292; “*Davacı şirket vekili, şirkete ait 2002, 2003, 2004 yıllarına ilişkin envanter, defteri kebir, yevmiye defteri, mal alış ve satış faturaları, vergi beyannamelerinin yeni muhasebeci tarafından istendiğini ve bu evrak ve defterlerin şirket yetkilisine ait özel otonun arka koltuğuna iki çanta halinde konulduğunu, ancak şirket yetkilisinin iş yerinde çalıştığı bir sırada apartmanın özel otoparkında park halinde bulunan otonun sağ arka camının kırılması suretiyle arka koltukta çantada bulunanseri numaralı..... arası kesilmiş, diğerleri boş, fatura ve irsaliyeler ile birlikte çek koçanı, bono, 2002, 2003, 2004 yıllarına ilişkin envanter, defteri kebir, yevmiye defteri, mal alış ve satış faturaları, vergi beyannameleri ile 2002 yılından kesilen faturalar ve irsaliyelerin çalınması üzerine zayi belgesi talebinde bulunmuştur. Mahkemece dosya kapsamına göre tacirin 68/son maddesinden yararlanabilmesi için bir taraftan defter ve belgelerin korunması için gerekli dikkat ve özeni göstermiş bulunması ve ziya uğramanın tacirin iradesi dışında gerçekleşmiş olmasının zorunlu olması gerekmektedir. Somut olayda ise belirtildiği*

dışında gerçekleşen ve engellenemeyen olay ise, sadece doğal afetle sınırlı değildir; inandırıcı, samimi ve hayatın olağan akışına uygun olması şartıyla hırsızlık, isyan, iç savaş gibi öngörülemeyen, olağan dışı her olay, TTK m. 82/7 hükmü kapsamına girer¹⁸⁶.

Zayi belgesi verilebilmesi için defter ve belgelerin, anılan maddede belirtilen bir afet ya da hırsızlık sonucunda zayi olması yetmez, ayrıca defter ve belgelerin, kanuni saklama süresi olan, on yıl içinde zayi olması gerekmektedir. Ayrıca, kanuna uygun olarak tutulmamış belge ve defterlere, zayi olduğu gerekçesi ile güçlü bir hukuki pozisyon kazandırılmaması gerektiği itibariyle zayi belgesi verilemez¹⁸⁷. Aksi halde, kanuna uygun olarak defter tutmayan tacire, talebi üzerine zayi belgesi vermek, onu ödüllendirmek olur¹⁸⁸. Bu sebeple, zayi belgesi kanuna uygun olarak tutulmuş defter ve belgeler için verilir. Kimin elinde olduğu bilinen ve boş olan, yani kullanılmamış, içine herhangi bir kayıt yapılmamış defter ve belgeler için zayi belgesi verilemez¹⁸⁹.

Zayi belgesi verilebilmesinin diğer bir şartı ise, tacirin, defter ve belgelerin zayi

gibi defter ve belgelerin araç koltuğundan çalındığını, defter ve belgelerin araç camından görülebilecek şekilde araç arka koltuğuna konulmasının davacı şirketin defter ve belgelerin saklanmasıyla ilgili dikkat ve özenin göstermediği sonucunu doğurduğu, davacı şirketin gerekli dikkat ve özeni göstermediği gerekçesiyle mahkemece verilen red kararının onanmasına oy birliği ile karar verildi." 11. HD. 16.11.2011 E. 2010/3476, K. 2011/15231

(<http://www.turkhukuk sitesi.com/serh.php?did=14465>, Erişim 20.09.2016).

¹⁸⁶ **Yasan**, s. 98; **Karahan**, s. 307; **Şener**, s. 250, **Doğanay**, Şerh, s. 462; "Olayda, davacı tacir kendi bürosunda bulunan ticari defterlerin, büronun bulunduğu binanın çatı kapağının kırılarak kimliği belirlenemeyen hırsızlar tarafından çalındığını iddia etse de hırsızlar bakımından bu kadar zahmetli ve riskli çaba harçayarak hiçbir ekonomik değeri bulunmayan ticari defterleri çalmaları için herhangi bir inandırıcı sebep bulunmamaktadır. Mahkemece zayi belgesi talebinin reddi doğrudur." 11. HD. 1.11.1988, E. 1988/4960, K. 6318 (**Doğanay**, Şerh, s. 462 bkz. 57 No.lu dipnot); "Davacı, içinde defter ve bir kısım belgelerini de saklamakta olduğu kasanın, gece bürosuna giren hırsızlar tarafından çalındığı iddiası ile çalınan defter ve kayıtların zıyanına ilişkin belge verilmesini istemiştir. Defter ve belgeleri saklamakta bir kusuru olmayan, aksine lüzumlu tekayyüdü göstermiş bulunan davacının; iradesi dışında cereyan eden hırsızlık dolayısıyla defter ve belgelerin zayi olduğunu iddia ve bunun tespit ve gereken belgenin verilmesi isteğine ilişkin davasının kabulü ile yukarıda yazılı madde ışığı altında delillerin incelendikten sonra varılacak sonuca göre bir karar vermek ve Özel Daire bozma ilamına uyulması gerekirken, maddedeki ifadeye dar anlam verilerek eski kararda direnilmesi isabetsiz bulunmuştur. Davacının temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülerek direnme kararının bozulması gerekmiştir." YHGK. 19.09.1970, E. 1967/T-63, K. 442 (**Eriş**, Gönen, Gerekçeli, Açıklamalı, İçtihatlı, 6335 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yeni TTK Hükümlerine Göre Ticari İşletme ve Şirketler, 2. Cilt, Seçkin Yayınları, Ankara 2013, s. 1666).

¹⁸⁷ **Karahan**, s. 309; **Şener**, s. 258; "Ticari defterler notere tasdik ettirilmemiş ise, bu defterler için zayi belgesi istenemez." 11. HD. 20.11.1992, E. 1991/3729, K. 1992/10671

(http://www.hukuki.net/ictihat/913729_11h.asp, Erişim 20.09.2016).

¹⁸⁸ **Şener**, s. 258; **Topal**, s. 67

¹⁸⁹ **Doğanay**, Şerh, s. 460; **Arkan**, s. 352; **Ülgen/Helvaci/Kendigelen/Kaya/Ertan**, s. 620; "...boş defter ve kâğıtların zayi belgesine konu olamayacağı, ilgili mercilere inceleme için ibraz edilmesi gereken, böyle bir vesika alınmamış olduğunda ibrazdan kaçınmış sayılmasını gerektiren ticari defter ve belgelerin bu davanın konusunu oluşturabileceği gerekçesi ile davanın reddi gerekirken, aynı sonuca esasa ilişkin yazılı gerekçe ile varılması isabetsiz olsa da sonucu itibariyle doğru olan yerel mahkeme kararının değişik gerekçe ile onanması gerekmiştir." 11. HD. 07.12.2009, E. 7802, K. 12500 (**Eriş**, s. 1704).

olduğunu öğrendiği tarihten itibaren on beş gün içinde ticari işletmesinin bulunduğu yer mahkemesinden zayi belgesini talep etmesidir (TTK m. 82/7). On beş günlük süre, hak düşürücü süredir; bu süre, hâkim tarafından kendiliğinden dikkate alınır ve hak düşürücü sürenin başlangıcı, defter ve belgelerin zayi olduğunun öğrenildiği tarihtir¹⁹⁰. Zayi belgesi talebi, defter ve belgelerin zayi olduğunun tespiti istemine ilişkin¹⁹¹ olması itibarıyla bu belgenin talebine ilişkin dava hasımsız olarak açılır (TTK m. 82/7)¹⁹². Mahkeme gerekli gördüğü delillerin toplanmasını emredebilir (TTK m. 82/7)¹⁹³. Belgeyi talep etme hakkı tacirin kendisine aittir¹⁹⁴. Adi ortaklık şeklinde işletilen ticari işletmede ortakların her birinin tacir sıfatına sahip olması nedeniyle ortakların her biri ayrı ayrı veya birlikte mahkemeden zayi belgesi talep etme hakkına sahiptir¹⁹⁵.

Talep üzerine verilen zayi belgesi kesin delil niteliğinde değildir; defter ve belgelerin zayi olmadığı her zaman ispat edilebilir ve zayi belgesinin iptali davası açılabilir¹⁹⁶.

IV. TİCARİ DEFTERLERİN HİÇ YA DA KANUNA UYGUN BİR ŞEKİLDE TUTULMAMASININ SONUÇLARI

A. GENEL OLARAK

Ticari defter tutmak ve tuttuğu ticari defterlerle birlikte belgeleri de saklamakla

¹⁹⁰ Şener, s. 263, 264; Yasan, s. 90; Doğanay, Şerh, s. 459; Arkan, s. 352; Karahan, s. 309

¹⁹¹ Altaş, Soner, Kaybolan Ticari Defter ve Belgeler için Zayi Belgesi Talep Edilmesinin Türk Ticaret Kanunu Açısından Değerlendirilmesi, Mali Çözüm Dergisi, S. 92, Yıl 2009, s. 101-115, s. 112

¹⁹² “Deprem sonucunda işyerinin yıkılması ile ticari defter ve belgelerinin zayi olduğunu iddia eden davacı, zayi belgesini talep etmek için defterdarlığı hasım göstererek açtığı davada mahkemece, davanın hasımsız açılacağı gerekçesiyle davanın reddi kararı verilmiştir. Davacı vekili tarafından karar temyiz edilmiştir. Yüksek dairenin uygulamasına göre bu tür davalarda verilen kararın kesin hüküm niteliği taşımaması sebebiyle davanın hasımsız olarak açılması gerekmektedir. Bu şekilde, alınan kararların uyumsuzluğunun türüne göre çeşitli mercilere ibraz edilebilme olanağı sağlanmış olacağı dolayısıyla mahkemenin ret kararı yerine öncelikle, hasımsız açılmasına ilişkin bir ara kararı vererek, davalı tarafta gösterilen tarafın, davadan çıkarılarak yargulamaya hasımsız olarak devam edilmesi gerekir.”.11. HD, 28.01.2007, E. 8150, K. 525 (Eriş, s. 1670).

TTK m. 82/7’ de zayi belgesinin talebine ilişkin davanın hasımsız olacağı ifade edilmiş ise de 6100 sayılı HMK m. 382/(2)-e’ de ticari defterlerin zıyı halinde zayi belgesinin talep edilmesine ilişkin davanın, ticaret hukukundaki çekişmesiz yargı işlerinden olduğu öngörülmüştür.

¹⁹³ Mahkemenin gerekli gördüğü delillerin toplanmasını emredebileceğine ilişkin düzenleme, uygulamada defter ve belgelerin zayi olması konusunda tacirin kusurlu olup olmadığının, zayi sonucunu doğuran olayı tacirin önceden öngörüp öngöremeyeceğinin incelenmesine ilişkindir (Karayalçın, Muhasebe, s. 70).

¹⁹⁴ Şener, s. 267; Doğanay, Şerh, s. 465

¹⁹⁵ Doğanay, Şerh, s. 466

¹⁹⁶ Arkan, s. 352; Karayalçın, s. 269; Doğanay, Şerh, s. 465

yükümlü olan tacirin, ticari defterlerini hiç veya kanuna uygun şekilde tutmaması ya da defter ve belgeleri saklama yükümlülüğüne uymaması nedeniyle defter ve belgelerin elinden çıkması halinde bu hususa bağlanan sonuçlar, hukuki ve cezai yaptırımlar şeklinde iki kısımda incelenebilir. Ne 6762 sayılı TTK’ da ne de 6102 sayılı TTK’ da kanuna uygun şekilde ticari defter tutulmaması halinde uygulanacak olan hukuki yaptırımlar açıkça düzenlenmiştir. Ancak kanunda herhangi bir hukuki yaptırımın düzenlenmemiş olması, defterlerin hiç ya da kanunda öngörülen şekilde tutulmamasının hukuk alanında herhangi bir sonuç doğurmayacağı anlamına gelmez. Bu bakımdan kanuna uygun şekilde defter tutulmaması, ağırlıklı olarak ispat hukuku alanında birtakım yaptırımları da beraberinde getirir. Bunlar, defter ve belgeleri ibrazdan kaçınma, defterlerin sahibi aleyhine delil olması ve konkordato talebinin reddedilmesi gibi yaptırımlardır.

Hiç ya da kanunda öngörülen şekilde defter tutmamanın cezai yaptırımı, 6762 sayılı TTK m. 67’ de hüküm altına alınmıştır. 6102 sayılı TTK’ da ise, hiç ya da gereği gibi defter tutmamanın cezai yaptırımları, ticari defterlere ilişkin hükümlerin yer verildiği birinci kitabın beşinci kısımda düzenlenmemekle birlikte, TTK’ da anonim şirketlerle ilgili hükümlerin öngörüldüğü ikinci kitabın dördüncü kısmında, “Suçlar ve Cezalar” başlıklı 562. maddesinde, anonim şirketlerle alakalı olarak böyle bir hüküm getirilmiştir¹⁹⁷. Kanun maddelerinin yorumunda, kanunun sistematığı önem arz eder. Kanunun sistematığına bakıldığında, hiç ya da gereği gibi defter tutulmamasına ilişkin cezai yaptırımların, anonim şirketlerle ilgili hükümlerin arasında düzenlenmesi, TTK m. 562’ nin sadece anonim şirketlere yönelik getirilmiş bir hüküm olduğu algısını yaratmaktadır. TTK m. 562, anonim şirketlerle alakalı olarak getirilmiş bir hüküm olarak kabul edildiğinde, gerçek kişi tacirlerin veya şahıs şirketlerinin, hiç ya da kanunda öngörülen şartlara uygun olarak defter tutmaması halinde, gerçek kişi tacirlere yahut şahıs şirketlerine anılan madde hükmü uygulanamayacaktır. Zira 5237 sayılı TCK m. 2/3 gereğince, kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz, suç ve ceza içeren hükümler, kıyasa yol açacak şekilde geniş yorumlanamaz. TCK m. 2/3’de öngörülen kıyas yasağı da göz önünde bulundurulduğunda, gerçek kişi tacir ya da şahıs şirketlerinin hiç veya gereği gibi defter tutmamaları halinde, bunlara uygulanacak cezai yaptırımlara ilişkin herhangi bir hükmün

¹⁹⁷ Tüm tacirleri ilgilendiren ticari defterlerin hiç ya da gereği gibi tutulmamasının cezai yaptırımlarının TTK’ nin “Ticari Defterler” başlıklı beşinci kısmında değil de Anonim şirketlerin düzenlendiği dördüncü kısımdaki “Cezai Sorumluluk” başlığı altındaki 562. maddede düzenlenmiş olması, kanun sistematığı açısından yerinde bir düzenleme olmadığı şeklinde eleştirilmiştir (Bozer/Göle, s. 248).

bulunmadığı da açıktır.

B. HUKUKİ YAPTIRIMLARI

1. Hiç ya da Kanuna Uygun Bir Şekilde Tutulmayan Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhine Delil Olması

Hiç ya da kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmamış ticari defterler nedeniyle defter sahibinin karşılaşılabileceği en önemli hukuki yaptırım, ispat hukuku alanında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, kanuna uygun bir şekilde tutulmayan ticari defterler, sahibi aleyhine delil teşkil eder¹⁹⁸. Defterlerin kanuna uygun olarak tutulmamasından maksat ise, defterlerin tutulması konusunda öngörülen şekle ve içeriğe ilişkin usule riayet edilmeksizin tutulmuş olmasıdır. Zira ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin düzenlendiği HMK m. 222'nin dördüncü fıkrasında, kanuna uygun olarak tutulmamış defterlerin sahibi aleyhine delil olacağı hüküm altına alınmıştır.

Ticari defterlerin kanunda öngörülen şartlara uygun olup olmadığının tespiti için defterlerin mahkemeye teslim ya da ibraz edilmesi gerekmektedir¹⁹⁹. Nitekim HMK m. 222/1'de ticari defterlerin ibrazına mahkemece ya da taraflardan birinin talebi üzerine karar verilebileceği öngörülmüştür. Defter tutma yükümlülüğüne tâbi kimse, hiç defter tutmamış ya da defter tuttuğu halde, defterleri saklama konusunda gerekli özeni göstermemiş veya defterleri muhafaza etme hususunda gerekli ihtimamı göstermiş olmasına karşın, elinde olmayan sebeplerle defterleri zayi olmuş ve zayi belgesi de almamış ise, defterlerini ibraz edemeyecektir. Defter sahibi, defterlerini ibraz etmediğinde veya elinde olmayan sebeplerle defterlerin kaybolduğuna dair zayi belgesini mahkemeye sunmadığında, defterlerini ibraz etmekten kaçınmış sayılır²⁰⁰.

2. Ticari Defterlerin Hiç ya da Kanuna Uygun Şekilde Tutulmaması Halinde Konkordato Talebinin Reddedilmesi

İcra mahkemesinden konkordato²⁰¹ talep eden borçlunun, bu talebinin kabul

¹⁹⁸ Bu konu hakkında bkz. s. 117

¹⁹⁹ Bu hususta bkz. "Defter ve Belgelerin İncelenmesi" başlıklı konu bkz. s. 132

²⁰⁰ Zayi belgesinin alınmamış olmasının ispat hukuku bakımından sonuçları için bkz. s. 141

²⁰¹ Bu hususta bkz. 26 No.lu dipnot

edilebilmesi için konkordato projesine ayrıntılı bir bilanço, gelir tablosu ve defter tutma yükümlüsü olan şahıslardan ise, defterlerin durumunu bildiren bir cetvel ekler ve bu cetvel TTK' nın ilgili maddesi gereğince tutulması zorunlu ticari defterlerin tutulup tutulmadığını gösterir (İİK m. 285/1). Tacirin konkordato talebinin kabul edilebilmesi için ticari defterleri usulüne uygun olarak tutmuş olması gerekir. Bu sebeple ticari defterleri hiç ya da usulüne uygun olarak tutmayan tacirin konkordato mühleti talebi reddedilir (İİK m.286).

C. CEZAI YAPTIRIMLAR

Tacirin, hiç ya da gereği gibi defter tutmaması sonucunda maruz kalacağı cezai müeyyidenin TTK' da, 6762 sayılı TTK' dan farklı olarak, anonim şirketlerin düzenlenmiş olduğu dördüncü kısmın "Cezai Sorumluluk" başlıklı on ikinci bölümünde 562. maddede yer verildiğine, bu sebeple ilgili maddenin sadece anonim şirketlere ilişkin olarak getirildiği şeklinde anlaşıldığının eleştirisine yukarıda değinilmişti. Burada, TTK m. 562 ile diğer kanunlarda öngörülen cezai yaptırımlar incelenecektir.

1. Hiç ya da Gereği gibi Defter Tutulmamasına İlişkin Olarak TTK m. 562'de Öngörülen Cezai Yaptırımlar

TTK m. 562/1 gereğince; TTK m. 64/1' in ikinci veya üçüncü cümlesindeki yükümlülükleri yerine getirmeyenler, TTK m. 64/2'de sayılan belgelerin kopyasını sağlamayanlar, TTK m. 64/3'de öngörülen gerekli onayları yaptırmayanlar, TTK m. 65'e aykırı defter tutanlar, TTK m. 66' da düzenlenen usule aykırı envanter çıkaranlar ve TTK m. 86 uyarınca belgeleri ibraz etmeyenler dört bin Türk Lirası idari para cezası ile cezalandırılırlar.

TTK m. 562/2'ye göre, TTK m. 88' e aykırı (Münferit ve konsolide finansal tabloların TMS' ye ve muhasebe ilkelerine uygun çıkarılması gerektiği) hareket edenler dört bin Türk Lirası idari para cezası ile cezalandırılırlar.

TTK m. 562/6'da ise ticari defterlerin mevcut olmaması veya hiçbir kayıt içermemesi yahut bu kanuna uygun saklanmaması hallerinde sorumluların üç yüz günden az olmamak üzere adli para cezası ile cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır. Anılan maddenin 8. fıkrasında ise, ticari defterlere kasıtlı olarak gerçeğe aykırı kayıt yapanların

bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacağı öngörülmüştür.

2. Hiç ya da Gereği gibi Defter Tutulmamasına İlişkin Olarak Diğer Kanunlarda Öngörülen Cezai Yaptırımlar

Cezai yaptırımlar TTK dışında, VUK m. 359, İİK m. 310 ve 311' de hükme bağlanmıştır. İİK m. 310/5' e göre 6762 sayılı TTK m. 66/1' in 1 ilâ 3. bentlerinde sayılan defterlerin (6102 sayılı yeni TTK m. 64) hiç veya kanunun emrettiği şekilde tutulmamış olması halinde tacirin, taksiratlı müflis sayılacağı ve TCK'nın ilgili maddelerine göre cezalandırılacağı düzenlenmiştir. İİK m. 311/1- 8' e göre gerçeğe aykırı muhasebe ve sahte bilançolarla işletmenin aktif, olduğundan fazla veya az gösterilmişse tacirin hileli müflis sayılacağı ve TCK'nın ilgili maddeleri uyarınca tacire ceza verileceği öngörülmüştür. Buna göre, 5237 sayılı TCK m. 162'de tacir olmanın gerekli kıldığı dikkat ve özenin gösterilmemesi dolayısıyla iflasa sebebiyet veren kişinin, iflasa karar verilmiş olması halinde iki aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

6100 SAYILI HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU'NA GÖRE TİCARİ DEFTERLERLE İSPAT USULÜ VE TİCARİ DEFTERLERİN İSPAT KUVVETİ

I. 6100 SAYILI HMK ÇERÇEVESİNDE İSPAT, DELİL, BELGE VE SENET KAVRAMLARI

A. İSPAT KAVRAMI

İspat, kelime anlamı olarak kanıt; ispat etmek ise kanıtlamak, olayların gerçek yönünü açığa çıkarmak demektir. Kişiler, günlük hayatta birbirleri ile yaptıkları gerek hukuki işlemlerde gerekse hukuki fiiller hususunda anlaşmazlığa düşebilir ve düştükleri anlaşmazlıkların, ihtilafların çözüme kavuşturulması için mahkemeye başvurabilirler. İşte hukuki bir terim olarak ispat, tarafların düştükleri anlaşmazlığı götürdükleri mahkemede, kendilerini anlaşmazlığa iten, ihtilafı meydana getiren olayların ya da vakıaların iddia ettikleri gibi gerçekleştiği konusunda hâkimi inandırma faaliyetidir²⁰².

İspatın konusunu; tarafların üzerinde anlaşamadıkları, uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur (HMK m. 187/1). Herkes tarafından bilinen vakıalar ve çekişmeli olmayan vakıalar ispatın konusunu oluşturmaz (HMK m. 187/2). Bu kapsamda ispatı gereken olaylar; hukuki sonuç bakımından önemli, hâkimin vereceği kararı etkileyen, hâkimin karar verirken dikkate alması gereken olaylardır²⁰³. Anayasa'nın 36. maddesinde temel hak olarak güvence altına alınan ispat hakkı, HMK m. 189 vd. hükümlerinde öngörüldüğü üzere kullanılır. Buna göre taraflar, kanunda öngörülen süre ve usule uygun olarak ispat hakkını kullanırlar (HMK m. 189/1).

²⁰² **Pekcanitez**, Hakan/**Atalay**, Oğuz/**Özkan**, Meral Sungurtekin/**Özkes**, Muhammet, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi 14. Baskı, Ankara 2013, s. 643

²⁰³ **Başözen**, Ahmet, Medeni Usul Hukukunda İlk Görünüş İspatı, Adalet Yayınları, Ankara 2010, s. 12

İspat yükü ise, ihtilafı meydana getiren çekişmeli vakıaların kimin tarafından ispat edilmesi gerektiğidir²⁰⁴. TMK m. 6'da²⁰⁵ ispat yüküne ilişkin genel kural düzenlenirken, ispat kavramının usul hukukuna ilişkin bir kavram olması itibariyle HMK' da da ispat yüküne ilişkin hükümler öngörölmüştür. Buna göre ispat yükü, kanunda özel bir düzenleme bulunmadıkça iddia edilen vakıaya bağlanan hukuki sonuçtan, kendi lehine hak çıkaran tarafa aittir (HMK m.190/1). Dolayısıyla ispat yükü, vakıayı ileri süren tarafta değil, ileri sürülen vakıadan lehine hak çıkaran taraf üzerindedir²⁰⁶. Diğer taraf, ispat yükünü taşıyan tarafın iddiasının doğru olmadığı hakkında delil sunabilir. Bu durumda karşı ispat faaliyeti için delil sunan taraf, ispat yükünü üzerine almaz (HMK m. 191/1). Çekişmeli olan, iddia edilen vakıanın ya da olayın ispat edilememesi durumunda maddi hukukta bir yaptırımın olmamasından ve ispat yükü üzerinde olan taraf, ispat edememenin sonucuna katlanmak durumunda kalacağından, ispat yükü bir mükellefiyet ya da bir yükümlülük değil, bir yükür²⁰⁷.

B. DELİL KAVRAMI VE DELİL ÇEŞİTLERİ

1. Delil Kavramı

Delil, yargılamanın başlamasından önce ve hâkimin bilgisi dışında geçmişte taraflar arasında meydana gelen, ihtilafı oluşturan çekişmeli vakıaların, tarafların iddia ettiği şekilde gerçekleştiği hususunda hâkimi inandırma faaliyetinde kullandıkları ispat aracıdır²⁰⁸. Başka bir ifade ile delil, çekişmeli vakıaların ispatında, yani ihtilafın çözümünde başvurulmuş ispat aracıdır²⁰⁹. Uyuşmazlığı çözebilecek, hâkimin vereceği karara etkili olabilecek vakıalar için delil gösterilir. Dolayısıyla ispat faaliyetinde olduğu gibi delilin konusunu da davanın dayandığı çekişmeli vakıalar oluşturur (HMK m. 187). Bu bakımdan taraflar arasında çıkan uyuşmazlığın çözümünde delillerin önemi büyüktür. Kanuni istisnalar dışında hâkim, delilleri serbestçe değerlendirir (HMK m.198).

²⁰⁴ **Kuru, Baki/Arslan, Ramazan/Yılmaz**, Ejder, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi 24. Baskı, Ankara 2013, s. 354; **Karlı, Abdurrahim**, Medeni Muhakeme Hukuku, Alternatif Yayıncılık 4. Baskı, İstanbul 2014, s. 483

²⁰⁵ TMK m. 6 “Kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, taraflardan her biri, hakkını dayandırdığı olguların varlığını ispatla yükümlüdür.”

²⁰⁶ **Pekantez/Atalay/Özkan/Özekes**, s. 670

²⁰⁷ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 354; **Karlı**, s. 483; **Börü, Levent/Koçyiğit**, İlker, Ticari Dava, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 620

²⁰⁸ **Pekantez/Atalay/Özkan/Özekes**, s. 689

²⁰⁹ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 352

2. Delil Çeşitleri

Deliller, kesin deliller ve takdiri deliller olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

a. Kesin (Kati) Deliller

Türk hukuk sisteminde kural olarak HMK m. 198’de düzenlendiği üzere, kanuni istisnalar dışında hâkim, delilleri serbestçe değerlendirir. İlgili hükümde, anılan kanuni istisnalar, kesin delillerdir²¹⁰. Şartları, hükümleri ve sonuçları kanun tarafından belirlenen, deliller kesin delillerdir²¹¹. Dolayısıyla kesin deliller, kanunda öngörülen şartlar gerçekleştiğinde hâkimin aksini karar veremediği, hâkimin üzerinde serbestçe takdir yetkisi olmayan ve hâkimi bağlayan delillerdir²¹². İkrar²¹³ (HMK m. 188), senet (HMK m. 199 vd.), yemin (HMK m. 225 vd.), ve kesin hüküm (HMK m. 303) kesin delillerdendir. Kanun koyucu, yanılma ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla beyyine gücü daha fazla olan kesin delillerle ispatı, hukuki işlemlerin kanıtlanması bakımından öngörmüştür²¹⁴.

Kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda hâkim, kesin delillerle bağlı değildir; hâkim, bu ilkenin uygulandığı davalarda her türlü delili serbestçe takdir

²¹⁰ Polat, s. 47

²¹¹ Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes, s. 714

²¹² Karşlı, s. 499; Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes, s. 714; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 364; Görgün, L. Şanal, Medeni Usûl Hukuku, Yetkin Yayınları 3. Baskı, Ankara 2014, s. 302

²¹³ İkrarın hukuki niteliğinin delil olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Türk hukukunda ağırlıklı görüş, ikrarın delil niteliği olduğu şeklindedir. İkrarın delil olarak kabul edilmesinin gerekçesi; ikrarın, gerek 1086 sayılı HUMK’ da gerekse HMK’ da deliller faslında düzenlenmiş olması ve ikrarın, 1086 sayılı HUMK m. 236/1’de ikrar eden aleyhine delil teşkil edeceğinin öngörülmesiydi. Karşı tarafın ikrar beyanı ile hasım taraf, ikrarda bulunulan vakıyı kesin delille ispatlamış sayılacak ve ikrara konu olan iddia bakımından çekişme ortadan kalkacaktır. İkrarın delil mahiyetinde olarak kabul edilmemesinin nedenleri ise; delilin çekişmeli vakıalar hakkında gösterilmesine karşın ikrarın vakıyı çekişmeli olmaktan çıkarması, delilin geri çekilmesinde karşı tarafın rızasına ihtiyaç varken ikrarın geri alınmasının yalnızca maddi hatanın varlığına bağlı olması ve ikrarın, kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda hâkimi bağlamaması ve ikrarın kesin karineyi hükümden düşürebilmesidir. Mahkeme içi yapılan ikrar, ikrar konusu vakıyı çekişmeli olmaktan çıkarmaktadır. İkrar konusu vakıyanın çekişmesiz hale gelmesi, ikrara konu olan vakıya açısından ispat faaliyetini ortadan kaldırdığından ikrarın tek taraflı bir usul işlemi olduğu savunulmaktadır (Bu hususta Bkz. Kiraz, Özgür Taylan, Medeni Yargılama Hukukunda İkrar, Bilge Yayınevi 2. Baskı, Ankara 2013, s. 64 vd.). Deliller de ispatın konusunu oluşturan çekişmeli vakıaların doğruluğunun tespitinde başvurulan araçlardır. Çekişmeli vakıya hususunda ileri sürülen delilin, vakıyanın doğru olup olmadığını tespit etmesi halinde, çekişmeli vakıya artık çekişmesiz vakıya olacaktır. İşte ikrarın da bu amaca hizmet etmesi itibarıyla ikrarın hukuki niteliği bakımından delil mahiyetinde olduğu kanaatindeyiz.

²¹⁴ Yarbaş, Fevzi, Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği, Adalet Yayınevi, Ankara 1996, s. 171

edebilirken, taraflarca hazırlama ilkesinin uygulandığı davalarda kesin delillerle bağlıdır²¹⁵. İkrar, yemin ve özellikle de senet bakımından kesin delil sistemi, taraf iradesi ilkesinin ortaya çıkma şeklidir²¹⁶. Bununla birlikte, kanunun belirli delillerle ispatını emrettiği hususlar, başka delillerle ispat olunamaz (HMK m. 189/3). Örneğin, belirli bir miktarın üzerindeki alacaklar ancak senetle ispatlanabilir (HMK m. 200/1).

b. Takdiri Deliller

Takdiri deliller, hâkimin üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği, hâkimi bağlamayan; şartları, hükümleri, sonuçları kanunda düzenlenmemiş delillerdir. Tanık (HMK m. 240 vd.), bilirkişi (HMK m. 266 vd.), keşif (HMK m. 288 vd.), uzman görüşü (HMK m. 293) ve kanunda düzenlenmemiş diğer deliller (HMK m. 192) takdiri delillerdir.

Hukuki fiiller ile belirli bir meblağın altındaki hukuki işlemler ve senetle ispat zorunluluğunun istisnaları, takdiri delillerle ispat edilebilir.

C. BELGE VE SENET KAVRAMI, SENETLE İSPAT ZORUNLULUĞU VE SENETLE İSPAT ZORUNLULUĞU KURALININ İSTİSNALARI

1. Belge ve Senet Kavramları

Belge, HMK m. 199'da düzenlenmiştir. Bu hükümde, senedin tanımı yapılmamış ve fakat senedi kapsayan bir kavram olan belge tanımlanmıştır²¹⁷. Kanunda, belge ve senet kavramları, birbirlerinin yerine geçememek üzere, itinalı şekilde kullanılmıştır ve bu kavramlar arasındaki ayrımın, uygulamaya yansıyan en önemli sonucu ise, delil başlangıcı konusunda ortaya çıkmaktadır²¹⁸. HMK m. 199'a göre belge, uyuşmazlık konusu vakıaları

²¹⁵ Pekantez/Atalay/Özkan/Özekes, s. 714, 715; Görgün, s. 302; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 364

²¹⁶ Yıldırım, Mehmet Kamil, Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi, Kazancı Yayınları, İstanbul 1990, s. 207

²¹⁷ Senet kavramının çok uzun yıllardır kanunda yer alması, doktrinde ve uygulamada sık kullanılması ve kesin delil olması nedeniyle herhangi bir sınırlamamaya sebebiyet vermemek için kanun koyucu bilerek 6100 sayılı HMK' da senet kavramının tanımına bilinçli olarak yer vermemiştir. Buna karşılık belge kavramının yeni ve bir üst kavram olması sebebiyle tanımı da yapılmıştır. Sınırlayıcı tanım yapmak yerine kavram karmaşasına engel olmak için belgenin ne olduğunu belirten genel bir tanıma yer verilmiştir (Görgün, s. 307; Kılıçoğlu, Mustafa, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu El Şerhi, Legal Yayınları, İstanbul 2012, s. 952, bkz. Hükümet Gerekçesi, Kılıç, Halil, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Cilt II, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 1971;).

²¹⁸ Kuru, Baki/Budak, Ali Cem, Hukuk Muhakemeleri Kanunu' nun Getirdiği Başlıca Yenilikler, İstanbul Barosu Dergisi, C. 85, S. 5, 2011, s. 3-43, s. 17

ispata elverişli, yazılı veya basılı metin, senet, çizim, plân, kroki, fotoğraf, film, görüntü veya ses kaydı gibi veriler ile elektronik ortamdaki veriler ve bunlara benzer bilgi taşıyıcılarıdır (HMK m. 199). HMK m. 199’da belirtilen “...bunlara benzer bilgi taşıyıcılarıdır” ibaresinden, yine hükümde öngörülen bilgi taşıyıcılarının sayılanlarla sınırlı olmadığı, örnek mahiyetinde belirtildiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu kapsamda çekişmeli vakıyı ispat etmeye yarayan her türlü bilgi taşıyıcısı, belge niteliğine sahiptir.

HMK m. 199’da belgenin tanımı içerisinde, senet kavramına da yer verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, belge, senedi de kapsayan üst bir kavramdır²¹⁹. Bu sebeple, her senet bir belge niteliğine sahipken, her belge bir senet değildir²²⁰. Belge kavramı içinde sayılan her bilgi taşıyıcısının delil kuvveti farklıdır²²¹. Örneğin, birer belge olan bilirkişi raporunun ve fotokopinin takdiri delillerden olmasına karşın, yine bir belge olan senet ise kesin delillerdendir²²².

Senet, bir kimsenin hukuki sonuç doğurmak üzere, kişinin irade beyanını dış dünyaya açıklayan, kişinin kendi imzasını taşıyan ve kişinin aleyhine delil olan yazılı belgedir²²³. Bir belgenin senet olarak nitelendirilebilmesi için, o belgenin, yazılı olması ve aleyhine delil teşkil edecek kimsenin imzasını ya da imza yerine geçen bir işareti taşıması gerekmektedir²²⁴. Senedin yazılı olması, dış dünyada somutlaşması, yani gözle görülebilir olması anlamına gelmektedir. Senedin yazılı olması gerektiği hususu, ispat açısından önemlidir. Usul hukuku bakımından şekil, ispat şartı olduğundan, senedin yazılı olması, bir

²¹⁹ **Kuru**, Baki, Yazılı Delil Başlangıcı (HMK m. 202), Prof. Dr. Ejder Yılmaz’a Armağan C. 2, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 1383-1391, s. 1383

²²⁰ **Yılmaz**, Ejder, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Yetkin Yayınları 2. Baskı, Ankara 2013, s. 1081; **Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes**, s. 723

²²¹ **Kiraz**, Özgür Taylan, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile getirilen Yenilikler, Adalet Yayınevi Ankara 2012, s. 40; **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 372

²²² **Kiraz**, Yenilikler, s. 40; **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 372

²²³ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 372; **Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes**, s. 724; **Görgün**, s. 307

²²⁴ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 372; **Ayvaz**, Sema Taşpınar, Türk Borçlar Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun İmza Atamayanlarla İlgili Yeni Düzenlemesine Eleştirel Bir Bakış, AÜHFĐ, C. 61, S. 1, Yıl 2012, s. 321-349, s. 326; **Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes**, s. 724; TTK, ticari senetlerde imzayı bir geçerlilik unsuru sayarken, medeni muhakeme hukukumuzu düzenleyen gerek 1086 sayılı HUMK, gerekse 6100 sayılı HMK’ da bir belgenin, HMK m. 200 anlamında senet olarak kabul edilmesi için bu belgenin imza unsurunu taşımasının zorunlu olduğunu öngören herhangi bir kural yoktur (**Umar**, Bilge, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Yetkin Yayınları, Ankara 2011, s.610). Her ne kadar HMK’ da, senetlerin imza unsurunu taşımasının zorunlu olduğuna ilişkin açık bir düzenleme yer almasa da, “İmza Atamayanların Durumu” kenar başlıklı HMK m. 206/1’de, imza atamayanların mühür ya da parmak izi kullanarak yapacakları hukuki işlemleri içeren belgelerin senet niteliğini taşıyabilmesi için, noter tarafından düzenleme şeklinde yapılması öngörülmektedir. Hem HMK m. 206/1 hükmü hem de imzanın işlevi göz önünde bulundurulduğunda, bizce bu görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü imza, belgede yazılı olan irade beyanının ya da hukuki işlemin, imza sahibi kişiye ait olduğunu gösteren, ispat edebilen önemli bir unsurdur.

geçerlilik koşulu değil, bir ispat şartıdır²²⁵.

Bir belgenin, senet olarak nitelendirilebilmesi için, o belgenin yazılı olması haricinde, imza unsurunu da taşıması gerektiği hususu yukarıda ifade edilmişti. İmza, bir belgede ya da senet metninde yer alan irade beyanının, imza sahibi kişi tarafından onaylandığını gösteren, kişinin kimliğini belirleyen ve onu diğerlerinden ayıran bir işarettir²²⁶. TBK m. 15/1' e göre imza, el yazısıyla atılan imza ve güvenli elektronik imza olarak iki başlık altında incelenecektir.

a. El Yazısı ile İmza

İmza, kural olarak el yazısıyla atılır. Zira TBK m. 15/1'de, imzanın borç altına girenin el yazısıyla atılmasının zorunlu olduğu öngörülmüştür. İmzanın el yazısı ile atılmasından kasıt, imzalayanın, imzayı bizzat atmasıdır²²⁷. El yazısıyla atılacak imzanın şekli konusunda ise, herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu hususta, kişi imza atarken, kendisinin belirlediği sembolleri ya da ad ve soyadını da kullanabilir²²⁸. El yazısı ile atılan imzanın okunabilir olması şart olmadığı gibi, imzanın her zaman aynı biçimde atılması da gerekli değildir²²⁹.

Her ne kadar kural, imzanın el yazısıyla atılması olsa da, örf ve adetçe kabul edilen durumlarda ve özellikle çok sayıda çıkarılan kıymetli evrakın imzalanmasında, imzanın, el yazısı dışında bir araç kullanmak suretiyle atılması da yeterli sayılmıştır (TBK m. 15/2). Çok sayıda çıkarılan kıymetli evrakın her birinin imzalanması güç olacağından, imzalayanın el yazısı imzasının, sert bir cisim üzerine kazınmasıyla elde edilen araç yardımıyla imzalamasına olanak sağlanmıştır²³⁰. Bu açıdan TBK m. 15/2 hükmü, imzanın el yazısıyla atılacağına ilişkin genel kuralın istisnasını oluşturmaktadır.

TBK m. 16/2, kambiyo senetlerine ilişkin hükümleri saklı tutmaktadır. Bu açıdan kambiyo senetleri olan poliçe, bono ve çek el yazısı ile imzalanır (TTK m. 756, m. 778/i ve

²²⁵ **Yılmaz**, Şerh, s. 1082

²²⁶ **Eren**, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları 18. Baskı, Ankara 2015, s. 274; **Ayvaz**, s. 323

²²⁷ **Eren**, 2015, s. 274

²²⁸ **Uygur**, Turgut, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Şerhi C. I, Seçkin Yayınları 3. Baskı, Ankara 2013, s.

264

²²⁹ **Eren**, 2015, s. 274

²³⁰ **Eren**, 2015, s. 278

m 818/r). El ile atılan imza yerine, mekanik araç, elle yapılan ya da onaylanmış bir işaret veya resmi bir şahadetname kullanılamaz (TTK m. 756/2).

TBK m. 16/1’de, imza yerine geçen işaretler hüküm altına alınmıştır. Anılan hükme göre, imza atamayanlar, imza yerine usulünce onaylanmış olması şartıyla parmak izi, el ile yapılmış bir işaret ya da mühür kullanabilirler (TBK m. 16/1, 1512 sayılı NK m. 75/1). HMK m. 206/1’de ise, imza atamayanların, imza yerine geçen işaretler ile yapacakları hukuki işlemlerin senet niteliğini taşıyabilmesi için, hukuki işlemi içeren belgelerin noterler tarafından düzenlenme biçiminde oluşturulması gerektiği öngörülmüştür. Ancak imza atabilen görme engelliler bakımından özel bir düzenleme getirilmiş; görme engellilerin talepleri halinde imzalarında şahit aranacağı, aksi takdirde görme engellilerin imzalarını el yazısıyla atmalarının yeterli sayılacağı hüküm altına alınmıştır (TBK m. 15/3).

b. Güvenli Elektronik İmza

TBK m. 15/1’in ikinci cümlesinde, güvenli elektronik imzanın da, el yazısıyla atılan imzanın hukuki sonuçlarını doğuracağı hüküm altına alınmıştır (TBK m. 15/1, 5070 sayılı EİK m. 5). Elektronik imza, “başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veri ile mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veri” şeklinde tanımlanmıştır (EİK m. 3/b). Elektronik imza, el yazısı ile imzalanan belgelerin sahip olduğu özellikleri, elektronik ortamda oluşturulan belgeler bakımından gerçekleştirmek için kabul edilen bir yöntemdir²³¹.

Elektronik imzalı belgelerin, el yazısı ile imzalanan belgeler gibi sonuç doğurabilmesi için, elektronik imzanın, EİK m. 4’de öngörülen güvenli elektronik imza olması gerekmektedir. Güvenli Elektronik imza ise, münhasıran imza sahibine bağlı olan, sadece imza sahibi tarafından kullanılan güvenli elektronik imza oluşturma aracı ile meydana getirilen, nitelikli elektronik sertifika ile imza sahibinin kimliğini doğrulayabilen ve elektronik imzalı belgede sonradan değişiklik yapıldığını tespit edebilen elektronik imzadır (EİK m. 4). Güvenli elektronik imza, elle atılan imza ile aynı sonucu doğurur, fakat kanunda resmi ya da özel bir şekilde yapılması öngörülen hukuki işlemler ile teminat

²³¹ Eren, 2015, s. 281; Biçkin, İnci, Elektronik İmza ve Elektronik İmza ile ilgili Yasal Düzenlemeler, TBB Dergisi, S. 63, Yıl 2006, s. 109-125, s. 110

sözleşmeleri güvenli elektronik imza ile gerçekleştirilemez (EİK m. 5).

Belge ve senet kavramları ayrımının, güvenli elektronik imza ile elektronik ortamda oluşturulan elektronik verilerin, ispat aracı olarak niteliğinin belirlenmesinde önemlidir²³². Güvenli elektronik imza ile oluşturulan elektronik veriler de senet hükmündedir (HMK m. 205/2). Dolayısıyla güvenli elektronik imza ile oluşturulmayan elektronik belgeler, senet niteliğine sahip değildir²³³.

Senetler, ispat kuvvetlerine göre adi senetler ve resmi senetler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Resmi senetler, resmi makam ya da resmi memurun katılımı ile düzenlenen senetler olmasına karşın, adi senetler ise, resmi makamın veya resmi memurun katılımı olmaksızın hazırlanan senetlerdir²³⁴.

2. Senetle İspat Kuralı

Türk hukuk sisteminde yargılama hukukunda kural, hâkimin delilleri serbestçe takdir etmesidir. Ancak kanun koyucu bu serbestiye sınır getirmiş ve istisnai olarak, hâkimin bağlı olduğu kesin delilleri düzenlemiştir. İstisnai olan kesin delillerden biri de hukuk sistemimizde geniş uygulama alanı bulan senettir. Belirli bir miktarın üzerinde yapılan hukuki işlemlerin ispatının yalnızca senetle yapılabilmesi, senetle ispat kuralıdır. Bu kural HMK m. 200/1'de, *“Bir hakkın doğumu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve iffası amacıyla yapılan hukuki işlemlerin, yapıldıkları zamanki miktar veya değerleri iki bin beş yüz Türk Lirasını geçtiği takdirde, senetle ispat olunması gerekir. Bu hukuki işlemlerin miktar veya değeri ödeme veya borçtan kurtarma gibi nedenle iki bin beş yüz Türk Lirasının altına düşse bile senetsiz ispat olunamaz”* şeklinde öngörülmüştür²³⁵. İlgili hükümde belirtilen miktarın altındaki hukuki işlemlerin

²³² **Yavaş**, Murat, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nın Bazı Hükümlerinin (m.203-242) Değerlendirilmesi”, Pof. Dr. Saim Üstündağ' a Armağan, Adalet Yayınevi, Ankara 2009, s. 531-554, s. 537

²³³ **Göksu**, Mustafa, Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil (1086 Sayılı HUMK ve 6100 Sayılı HMK Çerçevesinde), Adalet Yayınları, Ankara 2011, s. 144

²³⁴ **Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes**, s. 728, 733; **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 374, 378; **Karlı**, s. 515, 518

²³⁵ 24.11.2016 kabul tarihli ve 6763 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 44. maddesi ile 6100 sayılı HMK' ya eklenen “Parasal sınırların arttırılması” başlıklı Ek Madde 1 gereğince 11.11.2016 gün ve 29885 sayılı RG'de ilan edilen Maliye Bakanlığı 474 No.lu VUK Genel Tebliği'nde tespit edilen %3,83 yeniden değerlendirme oranında arttırılmıştır. Buna göre 2017 yılı için senetle ispat kuralı ve senede karşı senetle ispat kuralına ilişkin parasal sınır 2.595, 75 TL'dir (<http://legalbank.net/belge/hmk-ve-iikda-yer-alan-parasal-sinirlar-2016-yili/1506239/>, Erişim: 08.03.2017).

senetle ispatı zorunlu olmadığı gibi, miktara bakılmaksızın senede bağlanmış her iddia da senetle ispat edilebilir²³⁶. Senetle ispat kuralı, hukuki fiiller için değil, hukuki işlemler için uygulanır. Zira hukuki fiiller, her türlü delille ispat edilebilir. HMK m. 200/1'den açıkça anlaşılacağı gibi hukuki işlemin maddi hukukta anlamı, bir hakkın ya da bir hukuki ilişkinin kurulması, kaldırılması, değiştirilmesi gibi hukuki sonuç doğurmaya yönelik irade beyanıdır²³⁷.

Kesin delillerin HMK m. 198' e göre istisnai olması ve senetle ispat zorunluluğunun aslında kesin delille ispat zorunluluğu olması itibariyle HMK m. 200'de düzenlenen senetle ispat kuralına, tanıkla ispat yasağı da denilmektedir²³⁸. Buna göre HMK m. 200/1'de belirtilen parasal sınırı aşan her hukuki işlem, diğer kesin delillerle de ispat edilebilir.

HMK m. 200/2'de, senetle ispatı gereken hususlarda anılan maddenin birinci fıkrasında hükme bağlanan senetle ispat kuralının hatırlatılması üzerine, karşı tarafın açık muvafakati halinde tanık dinlenilebileceği düzenlenmiştir.

Senetle (kesin delille) ispat kuralı hem hâkimin delilleri serbestçe takdir etmesini hem de tarafların ispat faaliyetini bir ölçüde sınırlandırmasına karşın, bu kuralın amacı, gerçek dışı beyanların önüne geçmektir²³⁹.

3. Senetle İspat Kuralının İstisnaları

Belirli bir miktarın üzerinde yapılan hukuki işlemlerin senetle ispat edilmesi gerektiği kuralını öngören HMK m. 200/1'in istisnaları bulunmaktadır. HMK m. 203'de senetle ispat zorunluluğunun istisnaları düzenlenmiştir. İstisnaların varlığı halinde, senetle ispatlanması gereken hukuki işlemler, artık takdiri delillerle ispat edilebilir.

Senetle ispat kuralının istisnaları yalnızca HMK m. 203'de hüküm altına alınmamış; HMK m. 203 hükmünün yanı sıra HMK m 200/2 ve HMK m. 202'de bu

²³⁶ Kılıç, s. 2014

²³⁷ Yıldırım, s. 210

²³⁸ Yılmaz, Şerh, s. 1082; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 389

²³⁹ Yıldırım, s. 207; Karşlı, s. 509; Kesin delille ispat kuralı, taraflara hâkim önünde savunma hakkı tanıyan "Hak Arama Hürriyeti" başlıklı Anayasa'nın 36. maddesi ile çelişmektedir (Yıldırım, s. 209; Karşlı, s. 513).

kuralın istisnası öngörölmüştür. HMK m. 200/2'ye göre, senetle ispat edilmesi gereken bir hukuki işlem hakkında karşı tarafın açık muvafakatının alınması halinde tanık dinlenilebilir.

Senetle ispat kuralının diğere bir istisnası olan delil başlangıcı, HMK m. 202'de düzenlenmiştir. Anılan hükme göre, senetle ispat zorunluluğı bulunan hallerde, delil başlangıcı bulunursa tanık dinlenilebilir (HMK m. 202/1). Delil başlangıcı, iddia konusu hukuki işlemin tamamen ispatına yeterli olmamakla birlikte, söz konusu hukuki işlemi muhtemel gösteren ve kendisine karşı ileri sürölen kimse veya bu kimsenin temsilcisi tarafından verilmiş veya gönderilmiş belgedir (HMK m. 202/2). Delil başlangıcı kesin delillerden biri olan senetle ispat kuralının yarattığı geniş sınırları daraltarak, hâkim tarafından serbestçe takdir edilebilen delillerin sınırlarının genişlemesine imkân vermektedir²⁴⁰.

1086 sayılı HUMK m. 292'de kullanılan "tahriri mukaddime beyine" ifadesi, yani yazılı delil başlangıcı ifadesindeki "yazılı" ibaresi 6100 sayılı HMK m. 202'ye alınmamıştır. HMK m. 202'nin gerekçesinde, "yazılı" ibaresinin neden kullanılmadığına ilişkin herhangi bir açıklama da yapılmamış; fakat "yazılı" ibaresinin kaldırılmasıyla faks metni, fotokopi, elektronik metin, ses ve görüntü kaydı gibi teknik araçlarla gönderilen belgelerin delil başlangıcı sayılabileceğı belirtilmiştir²⁴¹. Bu şekilde bazı ispat vasıtalarına da delil başlangıcı niteliğı kazandırılarak, hâkimin serbestçe takdir edebileceğı delillerin uygulama alanı genişletilmektedir²⁴². Dolayısıyla, bir belgenin delil başlangıcı niteliğine sahip olabilmesi için yazılı olması gerekli değildir²⁴³. Hukuki işlemi muhtemel gösteren delil başlangıcı niteliğine sahip belge, HMK m. 199' da öngörölen ve yine bu hükümde örnek olarak gösterilen yazılı ya da basılı metin, fotoğraf, film, ses kaydı gibi bilgi

²⁴⁰ **Yavaş**, Murat, Senetle İspat ve Senede Karşı Senetle İspat Kuralları İle Bu Kuralların İstisnaları, Turhan Kitabevi, Ankara 2009, s. 262

²⁴¹ **Yılmaz**, Şerh, s. 1096, Bkz. 25 No.lu dipnot; **Pekantez/Atalay/Özkan/Özkes**, s. 724

²⁴² **Yavaş**, İspat, s. 263

²⁴³ **Arslan**, Ramazan/**Yılmaz**, Ejder/**Ayvaz**, Sema Taşpınar, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları 1. Baskı, Ankara 2016, s. 417, 418; **Umar**, s. 613; Bu husustaki karşıt görüşe göre, "yazılı" ibaresinin metne alınmamasının sebebi, HMK m. 200'de düzenlenen senetle ispat kuralının istisnası olan delil başlangıcının yazılı olması gerekmesine karşı, HMK m. 199'da belirtilen senet dışındaki diğere belgelerin yazılı olmayan delil başlangıcı olabileceğidir (**Kuru**, Baki, Delil Başlangıcı, s. 1386); Yine başka bir karşıt görüşe göre ise, bir belgenin delil başlangıcı sayılabilmesi için o belgenin karşı tarafın elinden çıkmış olması gerekir. Belgede el yazısı mevcut değilse, yazı teknolojik araçlarla yazılmış ise ve karşı tarafın kendi eli ile yaptığı düzeltmeler ve paraf yoksa bu belge delil başlangıcı sayılmaz (**Muşul**, Timuçin, Medeni Usul Hukuku, Adalet Yayınevi 3. Baskı, Ankara 2012, s. 358).

taşıyıcılarıdır. Delil başlangıcı, ispat kuvveti bakımından kesin delil değildir. Bu sebeple HMK m. 202/1'in açık lafzından da anlaşılacağı üzere, iddia konusu hukuki işlem hakkında delil başlangıcı varsa bunun takdiri delillerle desteklenmesi gerekmektedir.

HMK m. 202' de düzenlenen ve senetle ispat kuralının bir istisnası olan delil başlangıcı, HMK m. 203'de öngörülen senetle ispat kuralının istisnalarından farklıdır. Senetle ispat kuralının bir istisnası olan delil başlangıcı daha genel ve kapsamlı bir kuraldır; HMK m. 203' te öngörülenler daha özel ve istisnai haller olması itibariyle HMK m. 203, HMK m. 202' den daha dar ve sınırlayıcı bir düzenlemedir²⁴⁴.

Alt soy ve üst soy, kardeşler, eşler, kayınbaba, kaynana ile gelin ve damat arasındaki hukuki işlemlerde senet istenemez. Bu durum manevi imkânsızlık halidir. Manevi imkânsızlık hallerinin varlığı halinde hukuki işlem, iki bin beş yüz Türk Lirasının üzerinde olsa bile senetle ispat zorunluluğu yoktur (HMK m. 203/1-a).

İşin niteliğine ve tarafların durumlarına göre senede bağlanmaması teamül olarak yerleşmiş hukuki işlemlerin, senetle ispat zorunluluğu yoktur (HMK m. 203/1-b). Ancak teamül gereği senede bağlanmaması gereken bir işlem senede bağlanmış ise artık senede bağlanan hukuki işlem takdiri delille ispat edilemez²⁴⁵.

Yangın, deniz kazası, deprem gibi senet alınmasında imkânsızlık veya güçlük bulunan hallerde yapılan hukuki işlemlerin, senetle ispatı zorunlu değildir (HMK m. 203/1-c). Burada beklenmeyen, olağanüstü bir durumun gerçekleşmesi nedeniyle senet alınmamasında maddi imkânsızlık söz konusudur.

Hukuki işlemlerde irade bozukluğu ile aşırı yararlanma iddialarının varlığı halinde tanık dinlenilebilir (HMK m. 203/1-ç). İrade bozukluğu halleri olan yanıltma, aldatma ya da korkutma (hata, hile, ikrah) halinin varlığı durumunda yapılan hukuki işlemin değeri ne olursa olsun tanıkla ispat edilebilir²⁴⁶. Çünkü hata, hile, ikrah (TBK m. 30 vd.) gibi irade bozukluğu halleri ile aşırı yararlanma (gabin) (TBK m. 28) iddialarının senede

²⁴⁴ **Konuralp**, Haluk, Medeni Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 38

²⁴⁵ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 392

²⁴⁶ **Reisoğlu**, Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi 24. Baskı, İstanbul 2013, s. 132

bağlanmasında maddi imkânsızlık söz konusudur²⁴⁷.

Hukuki işlemlere ve senetlere karşı üçüncü kişilerin muvazaa iddiaları tanıkla ispat edilebilir (HMK m. 203/1-d). Hukuki işleme ya da senede taraf olmayan üçüncü kişinin muvazaa konusu hukuki işlemle ilgili belge alması mümkün değildir, bu sebeple hukuki işlem, tanıkla ispat edilir²⁴⁸.

Bir senedin, sahibi elinde beklenmeyen bir olay veya zorlayıcı bir nedenle ya da teslim edilen bir memur elinde veya noterlikte herhangi bir şekilde kaybolduğu kanısını kuvvetlendirecek delil veya emarelerin bulunması halinde tanık dinlenilebilir (HMK m. 203/1-e). Burada geçerli bir senedin, sahibi elinde beklenmeyen olay sonucunda ya da teslim edilen memur elinde veya noterlikte herhangi bir şekilde kaybolduğuna ilişkin delil veya emarelerin bulunması halinde tanık dinlenilebilir. Bahsi geçen durumların, senede bağlanmasının mümkün olmaması itibariyle, burada senetle ispat zorunluluğu kuralı geçerli değildir.

1086 sayılı HUMK m. 293/2' de haksız fiilden doğan tazminat alacaklarının da tanıkla ispat edilebileceği hususu düzenlenmekteydi. Ancak haksız fiilden doğan tazminat alacağının senede bağlanmasının fiili olarak mümkün olmaması nedeniyle bu hususun tanıkla ispatı mümkündür²⁴⁹. Haksız fiilin HMK m. 200 kapsamında bir hukuki işlem olmaması ve haksız fiillerin her türlü delille ispat edilebilmesi itibariyle haksız fiiller, takdiri delillerle ispat edilebilir²⁵⁰.

Senetle ispat kuralının bir istisnası da delil sözleşmesidir²⁵¹. Delil sözleşmesi HMK m. 193'de öngörülmüştür. Buna göre, taraflar yazılı olarak veya mahkeme önünde tutanağa geçirilecek imzalı beyanları ile kanunda belirli delillerle ispatı öngörülen vakıaların başka delil ya da delillerle ispatını kararlaştırabildikleri, belirli delillerle ispatı öngörülmeyen vakıaların da sadece belirli delil ya da delillerle kanıtlanacağını kararlaştırabildikleri sözleşmelerdir (HMK m.193/1). Dolayısıyla taraflar, bir delil sözleşmesi yaparak kanunda

²⁴⁷ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 393

²⁴⁸ **Yılmaz**, Şerh, s. 1112; **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 394; Bu istisna yalnızca muvazaa iddiasında bulunan üçüncü kişiler bakımından geçerlidir. Hukuki işlemin ya da senedin tarafları bakımından böyle bir istisna geçerli değildir (**Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özkes**, s. 724).

²⁴⁹ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 395

²⁵⁰ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 395

²⁵¹ Delil sözleşmesi konusunda bkz. s. 143

senetle ispatı öngörülen bir hukuki işlemi, çıkabilecek belirli bir uyuşmazlıkta o hukuki işlemi, senet yerine tanıkla ispat edecekleri hususunda anlaştıkları takdirde, o hukuki işlemi senet yerine tanıkla ispat edebilirler.

4. Senede Karşı Senetle İspat Kuralı (Senede Karşı Tanıkla İspat Yasağı) ve İstisnaları

Senede bağlanmış bir hukuki işlem ile ilgili her çeşit iddiaya karşı ileri sürülen ve senedin hüküm ya da kuvvetini ortadan kaldıracak veya azaltacak nitelikte bulunan hukuki işlemler, iki bin beş yüz Türk Lirasından az bir miktarda olsa bile tanıkla ispat olunamaz (HMK m. 201)²⁵². Hükümde “tanıkla ispat olunamaz” ibaresi, kesin delille ispat olunabilir anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, senede karşı ileri sürülen iddiaların yine aynı nitelikte senetle ispat edilme zorunluluğu söz konusu değildir²⁵³.

Senede karşı senetle ispat kuralı, yalnızca senedin tarafları bakımından geçerlidir; senedin tarafı olmayan üçüncü kişiler, senede karşı ileri sürdükleri iddiaları senetle kanıtlamak zorunda değildirler. Senedin tarafları kavramı içine senedin taraflarının mirasçıları (küllü halefleri) da girmektedir. Mirasçılar, miras bırakanın hakkına dayanarak senede bağlanmış hukuki işlem hakkında ileri sürdükleri iddialarını kesin delillerden biri ile ispatlamak zorundalarken, mirasçıların kendi mahfuz hisselerine dayanarak senede bağlanmış hukuki işlem ile ilgili ileri sürdükleri iddialarını senetle (kesin delillerle) ispat etmek durumunda değildirler²⁵⁴.

Senede karşı tanıkla ispat yasağının istisnaları, HMK m. 203’de hüküm altına alınan senetle ispat kuralının istisnaları ile aynıdır. Alt soy, üst soy, kardeşler, eşler, kayınbaba, kaynana ile gelin ve damat arasındaki hukuki işlemler senede bağlanmış ise, artık manevi imkânsızlıktan bahsedilemez ve senede bağlanan bu hukuki işleme karşı ileri sürülen iddialar artık kesin delillerle ispatlanabilir. İşin niteliği gereği, senede bağlanmaması teamül olarak yerleşmiş hukuki işlemler, senede bağlanmış ise artık o senede bağlanan hukuki işlemle ilgili ileri sürülen iddialar da yalnızca kesin delillerle ispat edilebilir.

²⁵² 2017 yılı için senede karşı senetle ispat kuralına ilişkin parasal sınır hususunda bkz. 235 No.lu dipnot

²⁵³ Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes, s. 756; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 400; Görgün, s. 310; Karşlı, s. 527; Yılmaz, Şerh, s. 1091

²⁵⁴ Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes, s. 756; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 400; Karşlı, s. 527

II. BELGE VE SENET KAVRAMLARININ TİCARİ DEFTERLERLE İLİŞKİSİ

Belge ve senet kavramlarının ticari defterlerle münasebetinden kasıt, defterlerin belge olarak mı yoksa senet niteliğinde mi değerlendirileceğinin tespitidir. Defterlerin, belge ya da senet kapsamında olduğunun belirlenmesi ise, defterlerin ispat kuvvetinin tayin edilmesi bakımından önem arz etmektedir.

HMK m. 199’da belgenin tanımı yapılırken, belge kavramı içinde senet de sayılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, ticari defterlerin senet niteliğinde olduğu kabul edilse bile defterlerin aynı zamanda belge kapsamına girdiği, yani defterlerin belge olarak nitelendirileceği sonucu çıkarılmaktadır. Ancak daha önce de izah edildiği üzere, her belgenin delil gücünün farklı olması itibarıyla defterlerin, bir belge olarak senet niteliğini mi taşıdığı yoksa senet dışında bir belge kapsamında mı değerlendirileceğinin belirlenmesi, defterlerin kesin delil mahiyetinde olup olmadığının tespiti bakımından lüzumludur. Zira bir belge olan senet kesin delil iken, yine bir belge olan bilirkişi raporu ise takdiri delillerdendir.

Ticari defterlerin nitelik itibarıyla bir senet mi yoksa senet haricinde bir belge mi olduğunun belirlenebilmesi adına; belge, senet ve ticari defter kavramlarının tanımı ve bu kavramlardaki unsurların ele alınması yerinde olacaktır. Buna göre, öncelikli olarak belge kavramı incelendiğinde, belgenin uyumsuzluk konusu vakıaları ispata elverişli, yazılı veya basılı metin ile elektronik ortamdaki veriler ve bunlara benzer bilgi taşıyıcıları olduğu HMK m. 199’da öngörülmektedir. Anılan madde hükmündeki bu düzenleme ile birlikte, ticari defter kavramının tanımı göz önünde bulundurularak bir yorumlamaya gidildiğinde, bir işletmenin tüm işlemlerinin kaydedildiği, kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerin uyumsuzluk konusu ile ilgili kayıtlar içermesi halinde, bu defterlerin de ihtilaf konusu vakıaları ispata elverişli bir belge niteliğine sahip olduğu açıktır.

Belge mahiyetinde olan ticari defterlerin aynı zamanda senet niteliğinin bulunup bulunmadığının tayin edilmesi açısından yine senet kavramının tanımı ile söz konusu tanımdaki unsurlar ile birlikte defter kavramı da ele alınmalıdır. Bu açıdan belge ve senet kavramı konusunda da değinildiği üzere, senet, bir kimsenin irade beyanını dış dünyaya

açıklayan, kişinin kendi imzasını taşıyan ve kişinin aleyhine delil olan belgedir. Bu tanıma göre senet, yazılı olmalı ve bu şekilde dış dünyada somut hale gelmeli, somutlaşan irade beyanını onaylayan kişinin imzasını taşımalıdır. Defterlerin tutulmasından tacir sorumludur. Defterleri, tacir dışında bir başkası tutmuş olsa dahi bu sorumluluk, kanun koyucunun öngördüğü bir sorumluluk türüdür. Dolayısıyla defterlerdeki kayıtların, tacirin irade beyanını yansıttığını söylemek mümkün değildir. Ticari defterlere kaydedilen işlemler, tacirin somutlaşan irade beyanı gibi kabul edilse bile, irade beyanı niteliğinde değerlendirilen işlemlerin tacir tarafından onaylandığını gösteren, tacire ait imzanın defterlerde yer almaması münasebetiyle defterlerin senet niteliğinin bulunmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira imzanın senette mutlaka yer alması gerektiğine ilişkin HMK’ da açık bir düzenleme bulunmamasına karşın, yine HMK m. 206/1’den bir belgenin senet niteliğini taşıyabilmesi için o belgenin imza unsurunu içermesi gerektiği anlaşılmaktadır.

III. TİCARİ DEFTERLERLE İSPAT USULÜ

A. TİCARİ DEFTERLERLE İSPATA İLİŞKİN KURALLARIN 6100 SAYILI HUKUK MUHAHEMELERİ KANUNU’ NDA DÜZENLENMESİNİN SEBEPLERİ

Ticari defterlerle ispata ilişkin hükümler, 6762 sayılı TTK’ nın 82 ilâ 86. maddeleri arasında düzenlenmekteydi. Yine 6762 sayılı TTK m. 4/6’da ticari davalarda deliller ve delillerin ibrazına ilişkin hükümlerin 1086 sayılı HUMK’ a göre yapılacağı, 1086 sayılı sayılı HUMK m. 303’de, ise ticari defter kayıtlarının hüküm ve kuvvetlerinin Türk Ticaret Kanunu’na tâbi olduğu öngörülmekteydi.

6762 sayılı mülga TTK’ dan farklı olarak, yürürlüğe giren 6102 sayılı TTK’ da ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlere yer verilmemiştir. 6102 sayılı TTK’ da ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlere yer verilmemesinin sebebi, TTK genel gerekçesinin 110 numaralı paragrafında “*Artık pek çok ülkenin kanununda yer almayan ve ispat hukukunun ilkeleriyle de pek bağdaşmayan ticari defterlerle ispat usulüne son verilmiştir. Ticari defterler, doğal olarak, mahkemenin takdirine bağlı delil olma niteliklerini*

korumaktadır” şeklinde ifade edilmektedir²⁵⁵.

Tasarıda belirtilen gerekçe dışında, ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin TTK’ da öngörülmemesinin diğer bir nedeni ise, ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi için defterdeki kayıtların dayanak belgelerinin ibrazının da istenmesi halinde, ticari defterlerin delil değeri kalmayacak ve kayıtların dayanağını teşkil eden senet, fatura ve makbuz tek başına delil değerine sahip olduğundan hâlihazırda senetle ispat kuralından yararlanılabileceğidir²⁵⁶.

İspat hukukunun ilkeleriyle bağdaşmaması ve pek çok ülkenin kanununda yer almadığı gerekçesiyle 6102 sayılı TTK’ da düzenlenmeyen ticari defterlerle ispata ilişkin hükümler, 6100 sayılı HMK m. 222’de hüküm altına alınmıştır. Bu hükümlerin, 6102 sayılı TTK yerine, 6100 sayılı HMK’ da düzenlenmesinin sebebi ise TBMM Adalet Komisyonu gerekçesinde belirtilmiştir. Anılan gerekçede, Türk hukukunda geniş uygulama alanı olan senetle ispat kuralının uygulanmasını yumuşatan ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin, TTK tasarısına alınmamasının ve bu hükümlerin yürürlükten kaldırılmasının önemli bir boşluğa yol açacağı itibariyle söz konusu hükümlerin, 6100 sayılı HMK tasarısına alınması gerektiği ifade edilmiştir²⁵⁷.

Modern kanunlarda ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlere yer verilmediği gerekçesiyle bu hükümlerin 6102 sayılı TTK’ da öngörülmemesine karşın, bu hükümlerin yürürlükten kaldırılmasının önemli bir boşluğa yol açacağı sebebiyle ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlere 6100 sayılı HMK’ da yer verilmesi, doktrinde farklı görüşlerin

²⁵⁵ <http://www.ticaretkanunu.net/turk-ticaret-kanunu-genel-gerekce/>, Erişim 16.10.2016

²⁵⁶ **Yücel**, Müjgân Tunç, HMK m. 222 Çerçevesinde Ticari Defterlerle İspata İlişkin Bazı Sorunlar, MİHDER 2013/2, Legal Yayıncılık 1. Baskı, İstanbul 2013, s. 115-140, s. 117; **Budak**, Ali Cem, Ticari Defterlerle İspat Usulü Kaldırılmamalıdır, YÜHUFĐ, C. II, S. 1, Yıl 2005, s. 511-523, s. 516, 517; **Ülgen**, Hüseyin, Ticari Defterlerle İspat, BATİDER, C. I, S. 1, Yıl 1967, s. 86-103, s. 102.

²⁵⁷ **Yılmaz**, Ejder, *Ticari Defterlerin Delil Olması (HMK m. 222) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Bu Konuda Getirdiği Yenilikler*, Bankacılar Dergisi Özel Sayı, 2103, s. 28-41, s. 28;

TBMM Adalet Komisyonu Gerekçesi: “....Türk Ticaret Kanununun ticari defterlerle ispat konusunu düzenleyen 80 ilâ 86. maddeleri modern kanunlarda benzer hükümler yer almadığı gerekçesiyle Türk Ticaret Kanunu Tasarisına alınmamıştır. Bu durum uygulamada önemli bir sakınca yaratacaktır. Çünkü senetle ispat mecburiyetinin uygulandığı Türk hukukunda ticari defterlerle ispata ilişkin kurallar senetle ispat mecburiyetinin katılığını yumuşatmakta ve geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarisında senetle ispat mecburiyetine ilişkin usul hükümleri muhafaza edilmiştir. Bu sebeple, ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin yürürlükten kaldırılması önemli bir boşluğa yol açacaktır. Bu nedenle Türk Ticaret Kanunundaki yerleşmiş ve yaygın uygulaması olan ticari defterlerle ispat hükümlerinin yeni usul kanunumuza alınması ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarisı tasarısında muhafaza edilmesi gerekmektedir....” (**Yılmaz**, Şerh, s. 1151, 1152 bkz. 87 No.lu dipnot; **Umar**, s. 689).

ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Doktrinde bazı yazarlar tarafından ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin; senetle ispat kuralını yumuşatması, geniş uygulama alanının olması ve söz konusu hükümlerin yürürlükten kaldırılması halinde önemli bir boşluk olacağı sebebiyle 6100 sayılı HMK' da muhafaza edilmesinin, kanun yapma tekniği açısından da yerinde bir düzenleme olduğu savunulmuştur²⁵⁸.

Doktrinde ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin 6102 sayılı TTK yerine 6100 sayılı HMK' da düzenlenmesinin yerinde olduğu görüşünde olan yazarlar dışında, bu hükümlere HMK' da yer verilmesini eleştiren müellifler de vardır. Anılan hükümler, 6100 sayılı HMK m. 222'de düzenlenirken özenli davranılmadığı, dolayısıyla yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilecek nitelikte olduğu²⁵⁹ ve ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin doğru bir şekilde uygulanmadığı, yargılamayı geciktirmekten başka bir anlam taşımadığı²⁶⁰ şeklinde eleştirilmiştir. Bu hususta diğer bir eleştiri ise TTK' da yer verilmesi gerekli görülmeyen ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin, HMK' da düzenlenmesi ve ikrarın bölünmezliği ilkesini çiğneyen hükmün (HMK m. 222/3 ikinci cümle) HMK' da düzenlenmesi yerinde görülmemiştir²⁶¹. Yine bu konuda başka bir eleştiri ise, uygulamada bazı mahkemelerin dosyanın içeriğini bilmeden hiç gerekmediği halde, yani uyuşmazlık konusuyla ilgili defterlere herhangi bir kayıt düşülmemesi gibi hallerde, defterlerin incelenmesine karar vermesinin usul ekonomisine aykırılık teşkil etmesidir²⁶².

B. TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLARAK KULLANILMASININ NEDENLERİ

Ticari defterlerin tutulması, ticari işletmesinin iktisadi ve mali durumunu belirlemek, mali nitelikteki hareketlerini tespit etmek, kaydetmek, tasnif etmek, borç ve alacak ilişkilerini tespit etmek, her hesap dönemi sonunda işletmenin kâr veya zarar durumunu tespit etmek, kâr ya da zarar durumuna göre işletmenin geleceği ile ilgili

²⁵⁸ Budak, s. 518, 519; Karslı, s. 546; Yılmaz, s. 1152; Börü/Koçyiğit, s. 625; Yücel, s. 116

²⁵⁹ Karahan, Sami, Yeni Kanuni Düzenlemelerde Ticari defterlerin Delil Olması, Ekim 2012, <http://www.ticaretkanunu.net/yeni-kanuni-duzenlemelerde-ticari-defterlerin-delil-olmasi/>, Erişim: 16.10.2016

²⁶⁰ Kendigelen, s. 79

²⁶¹ Umar, s. 689, 692

²⁶² Somuncuoğlu, s. 201, 202

kararlar almak veya gerekli tedbirleri almak bakımından önemlidir.

Ticari işletme bakımından önem arz eden ticari defterler, kanunda öngörüldüğü şekilde tutulması halinde çıkan ihtilaflarda, sahibi lehine delil olarak da kullanılabilir (HMK m. 222).

Her ne kadar Türk hukuk sisteminde hâkimin delilleri serbestçe takdir edebileceği kural olsa da, bu kuralın istisnası ve kesin delil olan, belirli bir miktarın üzerindeki alacaklarda senetle ispat zorunluluğunun uygulaması yadsınamaz derecede yaygındır. İşte ticari defterin ispat aracı olarak kullanılması, gerek senetle ispat zorunluluğu kuralının katılığını yumuşatması²⁶³ gerekse söz konusu kuralın uzun yıllar sorunsuz uygulanmasını²⁶⁴ sağlaması bakımından önemli görülmüştür. Uygulamada, işletmenin malvarlığının tasfiyesi ya da işletmenin kötü yönetiminden dolayı tazminat talepleri gibi bazı uyuşmazlıklarda, ticari defterler dışında diğer ispat vasıtalarından yararlanmanın neredeyse imkânsız olması da ticari defterlerin delil olarak kullanılmasının diğer bir nedenidir²⁶⁵.

C. DELİL OLARAK KULLANILAN TİCARİ DEFTERLER

Tacir, 6762 sayılı TTK' da öngörülen tutulması zorunlu olan ve ismen sayılan yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri, karar defteri ile yine tutulması zorunlu olan, fakat ismen sayılı olmayan, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği defterleri tutmakla yükümlüydü. 6762 sayılı TTK m. 82' de ise tasdike tâbi olmayan ticari defterlerin, tasdike tâbi olan ve sadece tasdik edilmiş ticari defterlerle birlikte delil olarak kabul edileceği düzenlenmekteydi. Ayrıca, yine anılan kanunun 1465. maddesine göre, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği tüm defterler tutulmadığı takdirde, ismen sayılı olan zorunlu ticari defterler kanuna uygun olarak tutulmuş olsa bile, kanuna uygun olarak tutulmuş zorunlu defterlerin sahibi aleyhine delil teşkil edeceği öngörülmüştü. Bu kapsamda, 6762 sayılı TTK' da ismen sayılı olan ve tutulması zorunlu olan tasdike tâbi yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile tasdike tâbi olmayan işletmenin mahiyet ve öneminin gerektiği ismen sayılı olmayan defterler, delil olarak kabul

²⁶³ Budak, s. 518, 519; Yücel, s. 116; Karşlı, s. 546

²⁶⁴ Yavaş, İspat, s. 290

²⁶⁵ Topal, s. 94, 95

edilmekteydi. Ancak, ismen sayılı olmayan, işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği ticari defterler tek başına delil olarak kullanılamamaktaydı²⁶⁶.

6102 sayılı TTK m. 64/3' de belirtilen yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile yine TTK m. 64/4' de öngörülen ve işletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan; pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defteri ile TTK m. 64/5'de 213 sayılı VUK' a yapılan atıf nedeniyle VUK hükümlerine göre tutulması gereken defterler, tacirin tutmakla yükümlü olduğu defterler olarak hükme bağlanmıştır. Bu sebeple tacir HMK m. 222 kapsamında, TTK m. 64/3, m. 64/4 ve 64/5' de belirtilen ticari defterleri ispat aracı olarak kullanabilecektir.

Diğer kanunlarda tutulması öngörülen defterlerin de delil olma işlevleri vardır. Nitekim uygulamada, diğer kanunlara göre tutulması gereken defterler, HMK m. 222 kapsamında değil, HMK'nın genel ispat kuralları çerçevesinde delil olarak kullanılmaktadır.

6102 sayılı TTK' da işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği ticari defterlerin tutulması gerektiğine ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiş; ismen sayılı olmayan ve tutulması gereken defterlerin tutulması gerektiğiyle ilgili herhangi bir hüküm öngörülmemiştir.

İhtiyari defterler açısından da 6102 sayılı TTK' da bu defterlerin tutulması gerektiğine ilişkin herhangi bir düzenleme olmadığı gibi, ihtiyari defterlerin tutulmasını yasaklayan herhangi bir hüküm de yer almamaktadır. Dolayısıyla burada, ihtiyari defterlerin tutulması halinde, bunların delil olarak kullanılıp kullanılamayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Ancak tacirin tutmuş olduğu ticari defterlerini kendi lehine delil olarak kullanabilmesi çok sıkı şartlara bağlandığından, ihtiyari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi hususu kanunda açıkça öngörülmeden, bu defterlerin delil olarak kullanılabilmesini belirtmek kanunun ne ruhuna ne de lafzına uygun düşmez²⁶⁷.

Diğer bir tartışmalı konu ise, ticari defterlerin ispat kuvvetine tacirin saklamakla yükümlü olduğu belgelerin dâhil olup olmadığıdır. Tacirin saklamakla yükümlü olduğu

²⁶⁶ **Domanıç/Ulusoy**, s. 337; **Doğanay**, Şerh, s. 449, 450

²⁶⁷ **Topal**, s. 82

belgeler, HMK m. 222 anlamında ticari defterlerin ispat kuvvetine dâhil olmayıp, bu belgeler, HMK' da düzenlenen genel ispat kurallarına tâbidir²⁶⁸.

D. ÜÇÜNCÜ KİŞİLERE AİT TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLARAK KULLANILMASI

Davacı, uyuşmazlık konusu iddialarını ispatlamak için elinde bulunan belgeleri asıllarıyla birlikte ve elinde bulunmayan belgeler için bu belgelerin bulunmasını sağlayacak açıklamaları dava dilekçesinde belirtmelidir (HMK m 121). Bu kapsamda taraflar, iddialarını ispatlamak için elinde bulunan belgelere dayanabilirler. Nitekim ticari defterlerin delil olmasını düzenleyen HMK m. 222' de, usulüne uygun tutulan ticari defter kayıtlarının, sahibi ve halefleri lehine delil olarak kabul edileceği düzenlenmiştir (HMK m. 222). Üçüncü kişilerin elinde bulunan ticari defterler taraflara yabancıdır²⁶⁹.

Tarafların iddiasını ispatlamaya yarayacak belgeler ya da defterler, davaya taraf olmayan üçüncü kişilerin elinde ise, iddiaların ispatı bakımından üçüncü kişiler, defterleri mahkemeye ibraz etmekle yükümlüdürler²⁷⁰. Üçüncü kişilerin ticari defterleri ibraz yükümlülüğü, HMK' da düzenlenen genel ispat kurallarına tâbidir²⁷¹. Bu sebeple genel kural, taraflara ait olan ticari defterlerin ibrazı olmakla birlikte, bazı istisnai hallerde üçüncü kişilerin elinde bulunan ticari defterlerin de ibrazı istenebilmektedir²⁷². Örneğin: Mirasçılarının, terekenin borca batık olması nedeniyle mirası reddetmelerine itiraz eden mirasçının alacaklıları, kendilerine yeterli bir güvence verilmediği takdirde, ret tarihinden başlayarak altı ay içinde reddin iptali hakkında dava açabilirler (MK m. 617). Alacaklılar, terekenin borca batık olmadığını ispat etmek bakımından miras bırakanın ticari defterlerine dayanabilirler²⁷³.

İflas ve konkordato da birbirlerinin alacaklarının esasına ya da sırasına itiraz eden alacaklılar (İİK m. 235), üçüncü kişi durumunda olan borçlunun ticari defterlerinin ibrazını

²⁶⁸ Topal, s. 83; Arslanlı, s. 143

²⁶⁹ Domanıç/Ulusoy, s. 324; Topal, s. 83;

²⁷⁰ Erdönmez, Güray, Medeni Usul Hukukunda Belgelerin İbrazı Mecburiyeti, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s. 185

²⁷¹ Erdönmez, s. 250

²⁷² Erdönmez, s. 250; Domanıç/Ulusoy, 324

²⁷³ Domanıç/Ulusoy, s. 325; Topal, s. 85

talep edebilirler²⁷⁴.

Davanın İhbarı (HMK m. 61) ya da davaya müdahale (HMK m. 65-66) hallerinde ihbar edilenin ya da davaya müdahale edenin ticari defterlerine, taraflar delil olarak başvurabilirler²⁷⁵.

Ticaret şirketleri ortaklarından birinin, hisselerini birden fazla kimseye devretmesi halinde, hangi devir işleminin geçerli olduğunun ispatı hususunda üçüncü kişi konumunda olan şirketin ticari defterleri, delil olarak gösterilebilir²⁷⁶.

Yine, varant ve makbuz senedi hamili ile bu senetlerden birine dayanmaksızın malı fiilen elinde bulunduran kimseler arasında çıkan uyuşmazlıklarda, varant ve makbuz senedi hamili delil olarak umumi mağazanın ticari defterlerine istinat edilebilir²⁷⁷.

Her ne kadar genel kural, tarafların elindeki ticari defterlere dayanması gerektiği olsa da bazı istisnai hallerde, iddiaların ispatı ve uyuşmazlığın çözümü açısından davaya taraf olmayan üçüncü kişilerin elinde bulunan defterler de delil olarak kullanılabilir.

E. TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLARAK KULLANILABİLECEĞİ DAVALAR VE TİCARİ DEFTERLERİ DELİL OLARAK KULLANABİLECEK KİŞİLER

Ticari defterlere hangi davalarda delil olarak başvurulabileceği konusu, 6762 sayılı TTK m. 82' de "*Ticari işlerden dolayı tacir sıfatını haiz olan kimseler arasında çıkan ihtilaflarda ticari defterler aşağıdaki maddelerde gösterilen şartlar dairesinde delil olarak kabul olunur*" şeklinde düzenlenmekteydi. Anılan hükmün lafzına göre ticari defterler, ticari işlerden dolayı tacir sıfatını haiz olan kimseler arasında delil olmaktadır.

Ticari defterlerin ibrazı ve delil olmasını öngören 6100 sayılı HMK m. 222/2'de ise, ticari defterlerin hangi davalarda delil olabileceği hususu, "*Ticari defterlerin, ticari davalarda delil olarak kabul edilebilmesi için, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun*

²⁷⁴ Domaniç/Ulusoy, s. 325; Topal, s. 84

²⁷⁵ Domaniç/Ulusoy, s. 325; Topal, s. 84

²⁷⁶ Domaniç/Ulusoy, s. 325; Topal, s. 85

²⁷⁷ Domaniç/Ulusoy, s. 325; Topal, s. 85

olarak tutulmuş...” şeklinde ifade edilmiştir. Ancak bu ifade yerinde değildir; çünkü hükmün lafzından ticari defterlerin tüm ticari davalarda delil olarak kullanılabilceği anlaşılmaktadır²⁷⁸. Oysa ticari defterler, her iki tarafın tacir olduğu ve uyuşmazlığın her iki tarafının da ticari işletmesi ile ilgili olduğu davalarda delil olarak kullanılır; yani ticari defterler, her ticari davada delil olarak kullanılamazlar²⁷⁹. Bu sebeple, ticari defterlerin hangi davalarda ve kimler arasında delil olarak kullanılabilceğinin tespiti açısından ticari davalara değinmek gerekir.

TTK’ da ticari dava kapsamına ticari işlerden doğan uyuşmazlıklar girmemekte, yalnızca nitelik itibariyle uyuşmazlığın çözümü hâkimin özel uzmanlığına ihtiyaç duyulan davalar, ticari dava olarak nitelendirilmektedir²⁸⁰. Dolayısıyla her ticari iş, ticari dava konusunu teşkil etmez. Ticari davalar, TTK m. 4/1’de hüküm altına alınmıştır. Anılan madde hükmüne göre, her iki tarafın da ticari işletmesiyle ilgili hususlardan doğan hukuk davaları, çekişmesiz yargı işleri ve tarafların tacir olup olmadığına bakılmaksızın TTK’ da öngörülen hususlardan doğan hukuk davaları, ticari davalardan sayılır (TTK m. 4/1).

Tarafların tacir sıfatına ve uyuşmazlığın ticari işletme ile ilgili olup olmadığına bakılmaksızın TTK m. 4/1-a ilâ f bentleri arasında sayılan davalar, mutlak ticari davalardır²⁸¹. Mutlak ticari davalar, TTK’ dan ve diğere bazı özel kanunlardan kaynaklanmasına göre ikiye ayrılır.

TTK’ dan kaynaklanan mutlak ticari davalar; TTK’ da öngörülen hususlardan doğan hukuk davaları, tarafların tacir sıfatının bulunmasına ve uyuşmazlığın, tarafların ticari işletmesi ile ilgili olmasına bakılmaksızın mutlak ticari dava sayılır (TTK m. 4/1-a). Örneğin; TTK m. 850 vd. maddelerinde düzenlenen taşıma işlerine ilişkin hükümler dolayısıyla bir öğrenci ve taşıyıcı arasındaki uyuşmazlıklar²⁸², bir memurun düzenlemiş

²⁷⁸ Arkan, s. 360 (Bkz. 1 No.lu dipnot)

²⁷⁹ Topal, s. 91; Yılmaz, Delil, s. 31, 32

²⁸⁰ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Nomer Ertan, s. 116; Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 67; Erdoğan, Abdullah, Ticari Davalar, REGESTA, C.3 S.1 2013, s. 57-77, s. 59

²⁸¹ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 117; Erdoğan, s. 60; Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 67; Börü/Koçyiğit, s. 9; Ayhan, Rıza, Son Değişikliklerle Ticari Dava ve Ticaret Mahkemelerinin Görev Sahası Hakkında Getirilen Yenilikler, BÜHFD, S.1, C.1, s. 13-64, s. 22

²⁸² 28 Mayıs 2014 tarihinde yürürlüğe giren 6502 sayılı TKHK m.3/1’ de, mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık ve benzeri sözleşmeler de dâhil olmak üzere her türlü sözleşmenin ve hukuki

olduğu bono ile ilgili çıkan ihtilaflar ya da düzenlemiş olduğu çekin zayı olması halinde, çekin iptali için açılmış davalar, sigorta hükümlerine ilişkin çıkan uyuşmazlıklar mutlak ticari davalardandır²⁸³.

TTK' da düzenlenen mutlak ticari davalar haricinde, bazı özel kanunlardan kaynaklanan ve TTK m. 4/1-b ilâ f bentlerinde sayılan mutlak ticari davalar ise; TMK' nın rehin karşılığında ödünç para verme işi ile uğraşanlar hakkındaki 962 ilâ 969. maddelerden doğan hukuk davaları; TBK' nın malvarlığının ya da işletmenin devralınması ile işletmelerin birleşmesi ve şekil değiştirmesi hakkındaki 202 ve 203. maddelerinden,

işlemin tüketici işlemi olduğu hükmüne bağlanmıştır. Yine aynı kanunun 73/1 maddesi uyarınca tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara ilişkin davalara bakmakla görevli mahkeme, tüketici mahkemeleridir. Buna göre, TTK' nın 850 vd. maddelerinde yer alan taşıma işlerine ilişkin hükümlerden doğan hukuk davalarında, taraflardan birinin tüketici olması halinde bu davaya bakmakla görevli mahkeme, tüketici mahkemesidir. Nitekim bu husus, Yargıtay 11. HD, E. 2015/15205, K. 2016/3941 sayılı, 11.04.2016 tarihli kararında “Her ne kadar taşıma sözleşmesi TTK’ da düzenlenmişse de 28.05.2014 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren 6502 sayılı Yasa’nın 3/k bendinde “Ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişi” tüketici, 3/l bendinde ise “Mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet bankacılık ve benzeri sözleşmeler de dâhil olmak üzere her türlü sözleşme ve hukuki işlem” tüketici işlemi olarak tanımlanmıştır. Aynı Yasa’nın 73/1 maddesinde tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara ilişkin davalarda tüketici mahkemelerinin görevli olduğu belirtilmiş, 83/2 maddesinde ise taraflardan birini tüketicinin oluşturduğu işlemler ile ilgili diğer kanunlarda düzenleme olması, bu işlemin tüketici işlemi sayılmasını ve 6502 sayılı Yasa’nın görev ve yetkiye ilişkin hükümlerinin uygulanmasını engellemeyeceğine değinilmiştir....Somut olayda; davanın açıldığı 07.07.2014 tarihi itibarıyla 6502 sayılı Yasa’nın yürürlükte olduğu, davacının ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket etmesi nedeniyle tüketici, dava konusu taşıma işleminin de tüketici işlemi sayıldığı, yukarıda belirtilen yasa hükümleri uyarınca davaya bakma hususunda tüketici mahkemelerinin görevli olduğu hususu gözetilerek dava dosyasının....Tüketici Mahkemesi’ne gönderilmesine karar verilmesi gerekirken asliye hukuk mahkemesinin görevli olduğundan bahisle yazılı şekilde karar tesisi doğru olmamış, bozmayı gerektirmiştir.” şeklinde ifade edilmiştir (<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/119607/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2015-15205-k-2016-3941/> Erişim: 02. 03.2017).

²⁸³ **Erdoğan**, s. 61; Yargıtay, sigorta hükümlerine ilişkin çıkan her uyuşmazlığı, özellikle halefiyetle ilgili uyuşmazlıkları mutlak ticari davalardan saymamaktadır. Bu hususa ilişkin Yargıtay 17. HD, E. 2014/17910, K. 2015/177 sayılı, 12.01.2015 tarihli kararında “Mahkemece, davanın sigorta hukukundan kaynaklandığı, bu nedenle davanın ticaret mahkemesinde görülmesi gerektiği gerekçesiyle mahkemenin görevsizliğine, karar kesinleştiğinde dosyanın görevli Gaziantep Nöbetçi Asliye Ticaret Mahkemesi’ne gönderilmesine karar verilmiş; hüküm, davacı vekili tarafından temyiz edilmiştir. Dava, 6762 sayılı TTK’ nun 1301. maddesinden (6102 sayılı TTK’ nun 1472. maddesi) kaynaklanan rücu tazminat istemine ilişkindir.

Yargıtay İçtihadı birleştirme kararının 22.3.1944 Tarih, E.37, K. 9, RG. 3.7.1944 sayılı kararında bu husus “ Sigortacının sorumlu kişi aleyhine açacağı dava, sigorta poliçesinden doğan bir dava değildir. Bu nedenle, halefiyet davası bir ticari dava sayılmaz. Bu dava, aynen sigortalı kimsenin sorumlu kişiye karşı açmış olduğu bir dava gibidir. Sigortalının muhtelif mahkemelerde dava açma hakkı varsa, aynı hak sigortacının halefiyet hakkına dayanan rücu davası için de söz konusudur.” şeklinde vurgulanmaktadır. Somut olayda, davacının sigortalısı ve davalı gerçek kişi olup uyuşmazlık haksız fiilden kaynaklanmaktadır. Bu durumda uyuşmazlığın genel mahkeme olan asliye hukuk mahkemesinde görülüp sonuçlandırılması gerekmektedir. Yukarıda açıklanan nedenlerle davacı vekilinin temyiz itirazlarının kabulü ile hükmün bozulmasına....12.01.2015 gününde oybirliği ile karar verildi.” şeklinde belirtilmiştir

(<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/28990/ictihadi-birlestirme-karari-asliye-hukuk-mahkemesi/> Erişim. 02.03.2017).

rekabet yasağına ilişkin 444 ilâ 447. maddelerinden, yayım sözleşmesine ilişkin 487 ilâ 501. maddelerinden, kredi mektubu ve kredi emrini düzenleyen 515 ilâ 519. maddelerinden, komisyon sözleşmelerine ilişkin 532 ilâ 545. maddelerinden, ticari temsilciler, ticari vekiller ve diğer tacir yardımcıları için öngörülmüş bulunan 547 ilâ 554. maddelerinden, havale hakkındaki 555 ilâ 560. maddelerinden, saklama sözleşmelerini düzenleyen 561 ilâ 580. maddelerden doğan hukuk davaları, mutlak ticari davalardır. Bunlar dışında Fikri Mülkiyet Kanunu'ndan doğan hukuk davaları; borsa, sergi, panayır ve pazarlar ile antrepo ve ticarete özgü diğer yerlere ilişkin hükümlerden; bankalara, diğer kredi kuruluşlarına, finansal kurumlara ve ödünç para verme işlerine ilişkin düzenlemelerden doğan hukuk davaları, mutlak ticari davalardır. TTK m. 4/1 dışında, KoopK. m. 99²⁸⁴, İİK m. 154/3 gibi bazı özel kanunlarda düzenlenen hükümlerden doğan uyuşmazlıkların da mutlak ticari dava olduğu öngörülmüştür²⁸⁵.

Ancak herhangi bir ticari işletmeyi ilgilendirmeyen havale, vedia, fikir ve sanat eserlerine ilişkin haklardan doğan hukuk davaları, mutlak ticari dava sayılmazlar (TTK m.

²⁸⁴ 1163 sayılı Koop. K m. 99'da bu kanundan doğan hukuk davalarının, tarafların tacir sıfatına bakılmaksızın ticari dava sayılacağı hükme bağlanmış ise de kooperatiflerin kar-zarar amacından ziyade sosyal yönü ağır basan ortaklıklar olduğundan, kooperatifleri tacir gibi kabul etmenin, kooperatifleri ticari kazanç elde etme amacına yönelik hareket etmesi sonucunu doğuracağı ve bu sonucun Anayasa m. 171' de yer verilen kooperatifçiliğin amacına uygun düşmeyeceğinden dava konusu uyuşmazlık, kanunda düzenlenen özel hallerde girmemekte; TTK m. 4/1 gereğince davayı ticari dava olarak kabul etmek ve asliye ticaret mahkemesini görevli saymak mümkün değildir. Y. 15. HD, 13.10. 2016 tarihli, E. 2016/3921, K. 2016/4251 (<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/116038/yargitay-15-hukuk-dairesi-e-2016-3921-k-2016-4251/>, Erişim: 02.03. 2017)

Yargıtay15. HD' nin, Anayasa'da yer verilen kooperatifçiliğin amacı ile bağdaşmayacağından kooperatiflerin tacir olarak kabul edilmesinin mümkün olmayacağı, dolayısıyla yapı kooperatifi ile ilgili uyuşmazlıkların ticari dava sayılmayacağı görüşüne TTK m. 124/1'de ve Koop K. m. 99' da yer alan açık düzenlemeler karşısında katılmak zordur. Aynı yönde bkz. **Bozer/Göle**, s. 125, 4 No.lu dipnot

²⁸⁵ 1447 sayılı TİRK m. 22'de, bu kanunun uygulanmasından çıkacak ihtilafların çözümünün ticaret sicilinin bulunduğu yer ticaret mahkemesinin görevi içerisinde olduğu açıkça öngörülmekteydi. 6750 sayılı Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu'nda bu şekilde açık bir hükme yer verilmemiştir. Bu bakımdan, TRK kapsamında çıkan uyuşmazlıkların çözümünde yetkili ve görevli mahkemenin, rehlin tescil edilmiş olduğu sicilin bulunduğu yer ticaret mahkemesi olduğu şeklinde açık bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Böyle bir düzenleme yapılmıyca kadar anılan kanundan kaynaklanan uyuşmazlıklarda yetki ve görev HMK 6 vd. maddelerine göre belirlenebileceği gibi rehin sözleşmesinin taraflarının tacir ya da tüzel kişi olması halinde taraflar yetkili mahkemeyi, yetki sözleşmesi ile de belirleyebilirler. 6750 sayılı TRK, ticari hükümlerin yer aldığı kanun olması itibarıyla görev bakımından TTK m. 4 ve 5' in dikkate alınmasını gerektirir. TTK m. 4/1 uyarınca TRK' nin uygulanmasından doğan davaların, tarafların tacir olduğuna bakılmaksızın mutlak ticari dava sayılacağı ve uyuşmazlığın asliye ticaret mahkemesinin görev alanına gireceği düşünülebilir. Ancak TRK kapsamında yapılan rehin sözleşmesinde rehin alanın, her zaman bir kredi kuruluşu ya da finansal kurum olmayabileceği, rehin sözleşmesinin her iki tarafının da esnaf olması ihtimal dâhilinde olabileceğinden, TRK' nin TTK m. 4/1 kapsamına girmediği ve bu nedenle her somut olayda, ortada bir ticari davanın bulunup bulunmadığı uyuşmazlığın taraflarından hareketle belirlenebileceği de savunulabilir (Bu hususta bkz. **İmamoğlu**, Başak Şit, Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu Üzerine Bir İnceleme, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2017, s. 46, 47).

4/1-f).

Nispi ticari davalar ise, mutlak ticari davalar ve bir işletme ile ilgili olmak kaydıyla havale, vedia ve fikir ve sanat eserlerine ilişkin haklardan doğan hukuk davaları dışında kalan bir uyuşmazlığın ticari dava niteliğine sahip olabilmesi için şarta bağlanan davalardır²⁸⁶. Bu şartlar; her iki tarafın tacir olması ve uyuşmazlığın her iki tarafının ticari işletmesi ile ilgili olmasıdır²⁸⁷. Bu her iki şartın da bir arada bulunması gerekir; taraflardan biri tacir değilse ya da uyuşmazlık konusu, taraflardan birinin ticari işletmesi ile ilgili değilse dava, ticari dava niteliğinde olmaz²⁸⁸.

Mutlak ticari davalarda, uyuşmazlığın her iki tarafı tacir olamayacağı gibi uyuşmazlık konusu her iki tarafın da ticari işletmesi ile ilgili olmayabilir. Dolayısıyla ticari defterler, her türlü ticari davalarda değil, uyuşmazlığın her iki tarafının tacir olduğu ve uyuşmazlığın her iki tarafının ticari işletmesi ile ilgili olduğu davalarda kullanılır²⁸⁹. Esasen ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesine ilişkin şartlar, aynı zamanda nispi ticari davaların şartları olduğu için, ticari defterler nispi ticari davalarda delil olarak kullanılabilir²⁹⁰.

Ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi için genel kural, uyuşmazlığın her iki tarafının tacir olması gerektiğidir. Ancak bu genel kuralın istisnası vardır. Bu istisna, 6762 sayılı kanunun yürürlükte olduğu süreçte, ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olması hususunda, sadece defter sahibinin tacir olması yeterli görülmüş, diğer tarafın tacir olması şartı aranmamıştır²⁹¹.

6100 sayılı HMK m. 222/5' de ise, taraflardan biri tacir olmasa dahi karşı taraf, tacirin defterlerindeki kayıtları kabul edeceğini belirtir; fakat tacir olan taraf defterlerini ibraz etmekten kaçınırsa, karşı tarafın iddiasını ispat etmiş sayılacağı öngörülmüştür. Anılan madde hükmünde "*taraflardan biri tacir olmasa dahi*" ibaresinden, tacir olmayan taraf, iddiasını tacir olan tarafın defterleri ile ispat etmek istediğinde, tacir olmayan tarafın

²⁸⁶ Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 125; Ayhan, s. 24

²⁸⁷ Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Nomer Ertan, s. 125; Karahan, s. 82; Bilgili/Demirkapı, s. 73;

²⁸⁸ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 79; Erdoğan, s. 71, 72; Yılmaz, Delil, s. 31

²⁸⁹ Yılmaz, Şerh, s. 1154; Yılmaz, Delil, s. 31

²⁹⁰ Topal, s. 92

²⁹¹ Domaniç/Ulusoy, s. 321, 338; Karayalçın, s. 277;

karşı tarafa ait ticari defterlere delil olarak dayanabileceği anlaşılmaktadır. Bu istisna dışında (HMK m. 222/5), her iki tarafı ya da sadece bir tarafı tacir olmayan davalarda ticari defterlerin HMK m. 222 anlamında delil nitelikleri yoktur²⁹².

IV. TİCARİ DEFTERLERİN İSPAT KUVVETİ

A. TİCARİ DEFTERLERİN KESİN DELİL OLUP OLMADIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

1. Genel Olarak

Ticari defterlerin hukuki niteliği bakımından kesin delil mi yoksa takdiri delil mi olduğu konusunda doktrinde herhangi bir görüş birliği olmamakla birlikte, bu konuda çeşitli görüşler mevcuttur.

Ticari defterlerin delil olmasına ilişkin 6762 sayılı TTK m. 82 hükmünün kenar başlığı “Kat’i delil” olarak öngörülmekteydi. Yine aynı kanununun 1474. maddesinde kenar başlıklarının da madde metnine dâhil olduğu düzenlenmiştir. Dolayısıyla ilgili madde başlığının kat’i delil olması da ticari defterlerin hukuki niteliği konusunda görüş ayrılıklarına engel olamamıştır. Bu durumun temel nedeni, Fransız hukuk sistemini benimseyen Türk hukukunda belirli bir miktarın üzerindeki hukuki işlemlerin ispatının, kesin delillerle mümkün olması ve ticari defterlerin Fransız hukuk sisteminde takdiri delil niteliğinde olmasıdır²⁹³.

Ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin yer aldığı 6100 sayılı HMK’ da, ticari defterlerin delil niteliği hususunda, defterlerin, kesin delil mahiyetinde olup olmadığı konusuna ilişkin bir açıklık yoktur. Bu sebeple, yürürlükte olan 6100 sayılı HMK’ da yer alan ticari defterlerin delil olmasına yönelik düzenlemelerin hukuki niteliği konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır.

6762 sayılı TTK’ dan farklı olarak, 6100 sayılı HMK’ da düzenlenen ticari

²⁹² Yılmaz, Delil, s. 32; Karlı, s. 549; Tuzaş, Hüseyin, Ticari Defterlerin İbrazi ve Delil Olması, <http://www.sevgipinari.org/hukuk-rehberi/71>, Erişim: 25.10.2016, s. 1-24, s. 15

²⁹³ Yarbaş, s. 173; Topal, s. 95, 96

defterlerin delil olmasına ilişkin hükümde, defter kayıtlarının sahibi lehine hâkim tarafından hükme dayanak görüldüğünde, hâkimin kanaatini kuvvetlendirmek için kaydın doğruluğuna dair defter sahibine teklif edilen tamamlayıcı yemin yer almamaktadır. Bazı yazarlar tarafından tamamlayıcı yemin konusunun, ticari defterlerin kesin delil olup olmadığı hususunda dayanak noktası yapılması nedeniyle görüşlerin, 6762 sayılı TTK' nın ve 6100 sayılı HMK' nın yürürlükte olduğu dönemlere göre ayrı ayrı incelemek gerekmektedir²⁹⁴.

2. Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olduğuna İlişkin Görüşler

a. 6762 Sayılı TTK' ya Göre Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olduğuna İlişkin Görüşler

Her ne kadar doktrinde, ticari defterlerin hukuki niteliği bakımından kesin delil olup olmadıklarına ilişkin çeşitli görüşler ortaya çıkmış ise de; ağırlıklı görüş, ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğu kabul edilmekteydi²⁹⁵.

Ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğunu kabul eden bir görüş, ticari defterlerin sahibi tarafından eda edilen tamamlayıcı yemin ile birlikte kesin delil niteliğini kazanacağını belirtmekteydi²⁹⁶. Bu görüşü savunanlar açısından ticari defterler, öncelikle sahibi lehine delil olma şartlarını taşımalıydı ve bu defterler, karşı tarafın defterleri ya da diğer deliller ile aksi ispatlanmamış olmalıydı. Sahibi lehine delil olma şartlarını taşıyan ve karşı tarafça aksi ispatlanamayan ticari defterleri, hâkim hükme dayanak gördüğünde, kendinde oluşan kanaatini kuvvetlendirmek için defter sahibine tamamlayıcı yemin verdirirdi. Dolayısıyla, tamamlayıcı yemin edilmeden önce defterler, kesin delil niteliğine sahip değilken tamamlayıcı yemin edilmesinden sonra ticari defterler hâkimi bağlayıcı, kesin delil niteliğini kazanmaktaydı. Bu görüşü savunanlar bakımından tamamlayıcı yemin

²⁹⁴ Topal, s. 96

²⁹⁵ Yarbaş, s. 173; Topal, s. 97; Ülgen, s. 100; Olgaç/Çenberci, s. 102; Karayalçın, s. 276; Doğanay, Şerh, s. 499; Doğanay, İsmail, İsmail, Tacir Olmayan Bir Kimse Tacir Sifatına Haiz Olan Hasmının Ticari Defter Kayıtlarına Dayanabilir mi? Recai Seçkin'e Armağan, AÜHF Yayınları, Ankara 1974, s. 735-755, s. 741

²⁹⁶ Ülgen, s. 100; Olgaç/Çenberci, s. 117; Arkan, 2007, s. 346; Ülgen, Hüseyin/Teoman, Ömer/ Helvacı, Mehmet/Kendigelen, Abuzer/Kaya, Arslan/Ertan, Füsün Nomer, Ticari İşletme Hukuku, Vedat Kitapçılık 3. Baskı, İstanbul 2009, s. 519

şartı, ticari defterlerin kesin delil niteliği kazanmasında hayati bir önem arz etmektedir²⁹⁷. Tamamlayıcı yemin verilmeden önce hâkimin, ticari defterler hakkında takdir hakkı vardı. Hatta bu görüşte olan bir kısım yazarlar, hâkimin kanaatine göre ticari defterlerin hâkim tarafından delil gücünde olduğu sayılmayarak, defterlerin veto edilebileceğini savunmaktaydı²⁹⁸.

Yine ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğuna iştirak eden bir yazar ise, tamamlayıcı yemin verilmesinden önce ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olmadığı, bu sebeple de ticari defterlerin aksinin ispatında kullanılacak muteber deliller kavramına tanık delilinin de dâhil olabileceğini savunmaktaydı²⁹⁹. Ülgen, tamamlayıcı yemin verilmeden önce ticari defterlerin takdiri delil olarak nitelendirilebileceğini; ticari defterlerin, senet ve diğer kesin delillerin aksinin ispatında kullanılabilmesinin kabul edilmesinin, senede karşı senetle ispat kuralını çiğnemek olacağını, senet ve diğer kesin delillerin aksinin ticari defterlerle ispatının tamamlayıcı yeminin eda edilmesinden sonra mümkün olabileceğini belirtmişti³⁰⁰.

Aynı konuda Arkan, ticari defter kayıtlarının yazılı delil niteliğinde olması nedeniyle ticari defter kayıtlarının aksinin ispatında kullanılacak muteber deliller kavramına, senet ya da diğer kesin delillerin dâhil olabileceğini savunmaktaydı³⁰¹. Buna karşılık Ülgen, defter kayıtları ile ispatlanması gereken hususlar, senetle ispat edilmesi gereken hususlardan biri ise, defter kayıtlarının aksinin ispatının senetle mümkün olabileceğini, defter kayıtlarının tanıkla ispatlanması gereken hususlardan ise, kayıtların aksinin tanıkla ispat edilebileceğini belirtmekteydi³⁰².

Ticari defterlerin hukuki niteliği bakımından kesin delil niteliğinde olduğunu kabul eden bir başka görüş ise, kanunda öngörülen şartların gerçekleşmesi durumunda, ticari defterleri hâkimi bağlayıcı ve kesin delil olarak kabul etmekteydi³⁰³. Ticari defterlerin, kanunda öngörülen şartların gerçekleşmesi halinde kesin delil niteliğini kazanacağı

²⁹⁷ Olgaç/Çenberci, s. 118

²⁹⁸ Olgaç/Çenberci, s. 118

²⁹⁹ Ülgen, s. 100.

³⁰⁰ Ülgen, s. 102

³⁰¹ Arkan, 2007, s. 346

³⁰² Ülgen, Hüseyin (Teoman, Ömer/Helvaci, Mehmet/Kendigelen, Abuzer/Kaya, Arslan/Nomer Ertan, N. Füsün): Ticari İşletme Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2009, s. 515

³⁰³ Karayalçın, s. 276; Doğanay, Ticari Defter Kayıtları, s. 741; Doğanay, Şerh, s. 499; Ayhan/Özdamar/Çağlar, 2009, s. 268; Domaniç/Ulusoy, s. 334

görüşünde olan yazarlardan bir kısmı, ticari defter kayıtlarının aksini ispatta kullanılabilecek muteber deliller kavramına, senetle ispatı gereken hususlarda senet niteliğindeki belgelerle ispatının gerektiğini ancak defter kayıtlarının ispatının tanıkla mümkün olduğu hallerde, tanık delilinin de geçerli olduğunu savunmuşlardı³⁰⁴.

b. 6100 Sayılı HMK' ya Göre Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olduğuna İlişkin Görüşler

Ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğunu savunan görüşlerden biri, HMK m. 200 ve devamı maddelerinde düzenlenen senet ve senede karşı senetle ispat kuralının yer aldığı hükümler gereğince ve 6762 sayılı TTK m. 83' de açıkça belirtildiği üzere, HMK m. 222' de öngörülen ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğunu belirtmiştir³⁰⁵. Yine bu görüşü savunan Yılmaz, 6762 sayılı TTK' da düzenlenmiş olan ticari defterlerin delil olmasına ilişkin maddelerin, 6102 sayılı TTK tasarısında yer almamasına ilişkin gerekçede kanun koyucunun belirtmiş olduğu, “*Ticari defterlerin mahkemenin takdirine bağlı delil olma niteliğini koruma*” ibaresini bilinçli olarak kullanması halinde, bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir³⁰⁶.

Başka bir görüşte ise, HMK m. 222' de ticari defterlerin delil değeri konusunda bir açıklık bulunmadığı itibariyle ticari defterlerin delil değerinin tespit edilmesi bakımından TTK' nın genel gerekçesinde ticari defterlerle ispat hükümlerinin, TTK' ya alınmamasının sebepleri ile HMK m. 222'nin hükümet gerekçesinin bir arada değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir³⁰⁷. TTK' nın genel gerekçesinde, ticari defterlerle ispat usulünün kaldırıldığı ancak hâkimin takdirine bağlı delil niteliğinin devam ettiği belirtilmiştir. HMK m. 222'nin hükümet gerekçesinde ise, ticari defterlerle ispat usulünün 6102 sayılı TTK' da yer almamasının bir eksiklik olarak görüldüğü ve ticari defterlerle ispatın, senetle ispat kuralının uygulandığı Türk hukukunda önemli bir yeri olduğu ifade edilmiştir. Bu görüşe göre, 6102 sayılı TTK' nın genel gerekçesi ve HMK m. 222'nin hükümet gerekçesi birlikte değerlendirildiğinde, HMK m. 222' de düzenlenen ticari defterler, kesin delil

³⁰⁴ Karayalçın, s. 279; Domanıç/Ulusoy, s. 333

³⁰⁵ Yılmaz, Delil, s. 30

³⁰⁶ Yılmaz, Delil, s. 30

³⁰⁷ Yücel, s. 122

niteliğindedir³⁰⁸.

Ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğunu savunan diğer bir görüşe göre ise ticari defterler, zorunlu imza tasdikine tâbi olduğundan içerdikleri kayıt, belirli bir vakıa iddiasının ispatına ek delil gerekmezsin tek başına yeterli olduğu takdirde, o vakıanın ispatı açısından senet işlev ve değerindedir³⁰⁹. Dolayısıyla bu görüşü benimseyen yazar, tacirin aleyhine olan bir vakıayı onun ticari defterine dayanarak ispat etmiş hasım tarafın HMK m. 201 anlamında senetle ispatta bulunduğunu ve HMK m. 203’de öngörülen istisnalar haricinde defter kayıtlarının aksinin, tanıkla ispattan yoksun olduğunu ifade etmiştir³¹⁰.

Başka bir görüşe göre ise, HMK m. 222 düzenlemesinin HMK m. 194-222 arasında ikinci bölüm belge ve senet üst başlığı altında, kesin deliller arasında düzenlendiğinden ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğunu ve HMK m. 222/3’de belirtilen “*diğer tarafın defter kayıtlarının aksinin senet veya diğer kesin delillerle ispatlanmamış olması gerekir*” ifadesinden ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğunun anlaşıldığını dile getirmektedir³¹¹.

Ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğunu kabul eden görüşlerden biri ise, 6762 sayılı TTK m. 82’ nin kenar başlığının kat’i delil olarak düzenlenmiş olmasına karşın, 6102 sayılı HMK m. 222’ de böyle bir açıklık olmadığını, yine 6762 sayılı TTK’ da defterlerine dayanan tarafın kendi defterlerindeki kayıtların aksinin muteber delillerle ispat edilebileceği düzenlenmişken, 6100 sayılı HMK’ da ise defterlerin aksinin kesin delillerle ispat edilebileceği açık olarak düzenlendiğinden; ticari defterlerin, kesin delil olduğunu ifade etmiştir³¹².

Yine başka bir görüş, ticari defterlerin sahibi lehine delil olmasına ilişkin koşulların, 6100 sayılı HMK m. 222’de düzenlendiğini ve anılan maddenin ilk iki fıkrasında ticari defterlerin kesin delil olmasına ilişkin genel şartların öngörülmesi

³⁰⁸ **Yücel**, s. 122

³⁰⁹ **Umar**, s. 691

³¹⁰ **Umar**, s. 691

³¹¹ **Börü/Koçyiğit**, s. 628; **Bozer/Göle**, s. 244, 245

³¹² **Karlı**, s. 546

itibariyle de ticari defterlerin, kesin delil niteliğinde olduğunu belirtmiştir³¹³.

3. Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olmadığına İlişkin Görüşler

a. 6762 Sayılı TTK' ya Göre Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olmadığına İlişkin Görüşler

6762 sayılı TTK'nın yürürlük sürecinde ticari defterlerin, hukuki niteliği bakımından kesin delil niteliğinde olmadığını ileri süren görüşlerden bazıları, ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olmadığını açık bir şekilde belirtmemekte; fakat kullandıkları ifadelerden defterleri, kesin delil niteliğinde kabul etmedikleri anlaşılmaktadır³¹⁴. Yine bu görüşü savunan yazarlardan bazıları ise, defterlerin kesin delil niteliğinde olmadığını açıkça dile getirmiştir³¹⁵.

Ticari defterlerin hukuki niteliği açısından kesin delil mahiyetinde olup olmadığı konusunu tartışan bir görüş, ticari defterlerin kati delil olmadığını açıkça belirtmemiştir; fakat yazarın görüşünü açıklarken kullandığı ifadelerden, ticari defterlerin takdiri delil niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır³¹⁶. Arslanlı, 6762 sayılı TTK m. 82 gereğince ticari ihtilaflarda, defterlerin ibraz kararı için geçerli bir menfaatin olması şartı aranmayacağını; ancak defterlerin, sahibi lehine hükme dayanak olarak görülmesi keyfiyetinin mahkemenin takdirine bağlı olduğunu belirtmiştir³¹⁷. Yine Arslanlı, hasım defterlerindeki kayıtların aksinin, belge ya da tanık gibi diğer muteber delillerle ispat edilebileceğini, hatta bunun herhangi bir sınırlamaya tâbi tutulmayacağını dile getirmiştir³¹⁸. Arslanlı devamında, bir tarafın defterine geçirdiği kayıtların, diğer tarafın denetimi dışında kaldığından tarafların, defter kayıtlarının aksini tanıkla ispat edebileceklerini ve HUMK m. 293/4 gereğince tarafların, defterlerle ispat usulünde tanık deliline de başvurabileceklerini savunmuştur³¹⁹.

Yine ticari defterlerin hukuki niteliği bakımından kesin delil olup olmadığı

³¹³ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 417

³¹⁴ Arslanlı, s. 143; Belgesay, Formalizm, s. 66

³¹⁵ Yıldırım, s. 217; Önen, Ergun, Medeni Yargılama Hukuku, Ankara 1979, s. 250

³¹⁶ Arslanlı, s. 143

³¹⁷ Arslanlı, s. 143

³¹⁸ Arslanlı, s. 144

³¹⁹ Arslanlı, s. 144

konusunu tartışan Belgesay, ticari defterlerin kesin delil olmadığını açık bir şekilde ifade etmemekle birlikte, yazar tarafından kullanılan ifadelerden, ticari defterlerin hukuki mahiyetinin takdiri delil olduğunu savunduğu çıkarılmaktadır³²⁰. Yazar, tasdikli veya tasdiksiz, düzenli ya da düzensiz ticari defter kayıtlarının, sahipleri aleyhine kesin delil mahiyetinde olduğunu ifade ederek, ticari defterlerin sadece sahibi aleyhine kesin delil olabileceğini belirtmiştir³²¹. Yine Belgesay, kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerin, sahipleri lehine olan kayıtların da aleyhine olan kayıtlar gibi birbirinden ayıramayacağını tebarüz ettirilmesi kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerin sahibi lehine kesin delil olabileceğini ifade etmiştir³²². Ancak bu görüş, ticari defterlerin aksinin ispatında kullanılacak “muteber deliller” ibaresinden kanuni delil anlamı çıkarılamayacağı; mantık çerçevesinde yargılamaya esas olabilecek, iddianın doğruluğunu inandırabilir nitelikte her türlü delil olabileceğini belirtmektedir³²³. Dolayısıyla bu görüşün, ticari defterlerin aksinin ispatında hem kesin delillerin hem de takdiri delillerin kullanılabilmesini dile getirmesi, görüş sahibinin ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olmadığını benimsediği çıkarılmaktadır.

Yıldırım ise, ticari defter kayıtlarının, takdiri delil niteliğinde olduğunu açıkça dile getirmektedir³²⁴. Bu görüşe göre defter kayıtları, taraflarca düzenlenen yazılı beyanlardır ve bu kayıtlar, uyuşmazlık öncesi tarafların karşılıklı ilişkilerini ortaya koyması itibarıyla, tarafların isticvabında olduğu gibi hâkim, defter kayıtları ile bağlı değildir³²⁵. Yıldırım, hâkimin defter kayıtlarını hükme dayanak görmesi halinde tarafa yemin verdirmeye imkân olduğunu, ticari defterler eğer kesin delil olsa idi her iki tarafın düzenli kayıtlarının bir tarafın iddiasını doğrulaması halinde, vakıanın ispatlanmış olması gerekeceğini, bu nedenle yeminin bizzat kendisinin kesin delil olduğunu savunmuştur³²⁶.

Önen ise, ticari defterleri yazılı delil başlangıcı olarak değerlendirmektedir³²⁷. Önen, ticari defterlerin hem resmi bir organın katılımı olmaksızın taraflarca düzenlenmesinden hem de 6762 sayılı TTK m. 83’de defter kayıtlarına dayanarak hüküm

³²⁰ Belgesay, Formalizm, s. 66

³²¹ Belgesay, Formalizm, s. 66; Topal, s. 101

³²² Belgesay, Formalizm, s. 66

³²³ Belgesay, Formalizm, s. 67

³²⁴ Yıldırım, s. 217

³²⁵ Yıldırım, s. 217

³²⁶ Yıldırım, s. 217

³²⁷ Önen, s. 250

vermek isteyen hâkimin kanaatini kuvvetlendirmek için defter sahibine yemin teklif etmesi öngörüldüğünden, ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olması gibi bir anlam çıkarılmaması gerektiğini ifade etmiştir³²⁸.

Başka bir görüşte ise, ticari defterler açısından kesin delil ya da takdiri delil ayrımının pratik bir öneminin bulunmadığı, HUMK m. 292’de daha genel nitelikli düzenleme olan yazılı delil başlangıcına göre, Ticaret Kanunu’nda düzenlenen ticari defterlerin delil olma halleri ve buna bağlı olarak defterlerin ispat kuvvetinin çeşitli ihtimallere göre düzenlenmesi itibariyle, ticari defterlerin yazılı delil başlangıcı niteliğinde olmadığı savunulmuştur³²⁹.

b. 6100 Sayılı HMK’ya Göre Ticari Defterlerin Kesin Delil Niteliğinde Olmadığına İlişkin Görüşler

Ticari defter kayıtlarının kesin delil olmadığını kabul eden Yavaş, ticari defter kayıtları ile ispatın, 6102 sayılı TTK tasarısında yer almadığını, HMK tasarısında ise tamamlayıcı yemin teklifinin kaldırıldığını, tamamlayıcı yemin teklifinin kaldırılmasından sonra ticari defterlerin, takdiri delil olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir³³⁰.

Yine ticari defterlerin takdiri delil olduğunu savunan başka bir görüşte ise, ticari defterlerle ispat işlevinin 6102 sayılı TTK’ya alınmamasının sebebinin kanunun genel gerekçesinde, pek çok ülkenin kanununda yer almayan ticari defterlerle ispat usulüne son verilmesi olduğu; dolayısıyla ticari defterlerin mahkemenin takdirine bağlı delil olma niteliklerini koruduğu ifade edilmiştir³³¹. Bu görüşte olan Taşdelen, 6762 sayılı TTK zamanında özel delil olarak yararlanılabilen ticari defterlerin, HMK m. 222 düzenlemesinden sonra takdiri delil olarak kullanılacağını dile getirmiştir³³².

4. Yargıtay’ın Görüşü

Yargıtay 6762 sayılı kanuna göre, 03.04.2013 tarihli bir kararında “...*davalının*

³²⁸ **Önen**, s. 250 Bkz. 65 No.lu dipnot

³²⁹ **Konuralp**, Haluk, Medeni Usul Hukukunda Yazılı Delil Başlangıcı, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 91

³³⁰ **Yavaş**, İspat, s. 290

³³¹ **Taşdelen**, s. 284; **Berzek**, Ayşe Nur, Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri, Beta Yayınevi 10. Baskı, İstanbul 2013, s. 132

³³² **Taşdelen**, s. 285

incelenen defterinde açıkça davacıya borç olarak kayıtlı görünen 2.729,54 TL üzerindeki alacağın, yemin kesin delili ile ispatlanamadığı, davalının kendi defterinde davacıya 2.729,54 TL borçlu olduğu kayıtlı olduğundan ve bu kayıt defter sahibi davalı aleyhine ve davacı lehine kesin delil kabul edildiğinden bu miktar üzerinden alacağın ispat edildiği gerekçesiyle davanın kısmen kabulüne...” şeklindeki yerel mahkeme kararını onayarak, ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğunu belirtmiştir³³³.

Yargıtay başka bir kararında, ticari işlerden dolayı tacirler arasında çıkan uyuşmazlıklarda ticari defterlerin 6762 sayılı TTK m. 82 vd. maddelerinde düzenlenen şartlar çerçevesinde yasal delil olarak kabul edileceği, 6762 sayılı TTK m.84’ de öngörülen koşulların oluşması halinde defterlerin sahibi lehinde, 6762 sayılı TTK m. 86’da öngörülen koşulların oluşması halinde de ticari defterlerin sahibi aleyhinde kesin delil oluşturacağını tebarüz ettirmiştir (15. HD, E. 2004/1943, E. 2004/5463)³³⁴.

YHGK, 12.05.2010 tarihli, E. 2010/13246, K. 2010/267 sayılı kararında, “*ticari defterlerin ispat kuvvetini düzenleyen “Kat’i Delil” kenar başlıklı TTK m. 82’ nin kenar başlığı ile birlikte değerlendirildiğinde ve TTK m. 1474 gereğince kenar başlıklarının metne dâhil bulunduğu gözetilerek, ticari işlerden dolayı tacirler arasında çıkan uyuşmazlıklarda, ilgili maddede belirtilen koşulların gerçekleşmesi halinde ticari defterlerin, kesin delil niteliğinde bulunduğu kabulü gerekir”* şeklinde kanuna uygun tutulan defterlerin kesin delil mahiyetinde olduğunu açıkça ifade etmektedir³³⁵.

Ancak Yargıtay, 6100 sayılı HMK’ ya göre verdiği kararlarda, ticari defterlerin kesin delil olduğuna ilişkin bir ibare kullanmamıştır. Bu hususta Yargıtay, “*Somut olayda asıl davada, davalı tarafça, asıl davaya konu faturalar ile karşı davaya konu ettiği, taraflar arasındaki ticari ilişkinin başlangıcından itibaren düzenlenen faturaların, ticari defterlerine kaydedildiği, davalı tarafın süresinde faturalara itiraz ettiğine ya da faturaları iade ettiğine dair delil ve belge ileri sürmediği dikkate alındığında, asıl davada davacının faturalara dayalı alacağının varlığını HMK m. 222 maddesi uyarınca ispatlamış*

³³³ 11. HD, E. 2012/4121, K. 2013/6731, <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=47&t=18610>, Erişim 10.11.2016

³³⁴ **Börü/Koçyiğit**, s. 717

³³⁵ **Kılçoğlu**, s. 1034, 1035

olduğunun kabulü gerekir” şeklinde “kesin delil” ibaresini kullanmadan karar vermiştir³³⁶.

B. TİCARİ DEFTERLERİN DELİL OLMASI

1. Genel Olarak

6100 sayılı HMK yürürlüğe girmeden önce, ticari defterlerin delil olmasına ilişkin hükümler, 6762 sayılı TTK m. 82 ilâ 86. maddeler arasında düzenlenmekteydi. Ancak yukarıda izah edildiği gibi ticari defterlerin delil olmasına ilişkin hükümlere 6102 sayılı TTK’ da yer verilmemesine karşın, bu hükümler yine yukarıda belirtilen sebeplerle 6100 sayılı HMK m. 222’ de öngörülmüştür³³⁷.

Ticari defterlerin delil olarak kullanılmaları, TTK ve HMK’ da olmak üzere iki şekilde düzenlenmiştir³³⁸. HMK m. 222, ticari defterlerin delil olarak kullanılmasını hüküm altına alırken, TTK m. 83 ilâ 86 ise uyuşmazlıklarda mahkemenin, ticari defterlerin ibrazına kendiliğinden ya da taraflardan birinin talebi üzerine karar verebileceğine ilişkin genel bir düzenlemedir³³⁹. Buna göre HMK m. 222’de yer alan ticari defterlerin delil olmasına ilişkin hüküm, özel bir duruma ait ispat kuralı olup anılan düzenleme, belirli sınırları olan ve özel koşullara tâbi bir ispat sistemini öngörmektedir³⁴⁰.

HMK m. 222 anlamında ticari defterlerin delil olmasına ilişkin düzenlemede ticari defterlerin, anılan hükümde öngörülen koşulların gerçekleşmesi halinde sahibi lehine delil teşkil edeceği (HMK m. 222/3), HMK m. 222/2-3’ de belirtilen şartların gerçekleşmemesi halinde ise ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olacağı öngörülmüştür (HMK m. 222/4). Bu sebeple ticari defterlerin delil olması hususunu, ticari defterlerin sahibi lehine ve sahibi aleyhine delil olması şeklinde ikiye ayırarak incelemek gerekmektedir. Ancak öncelikli olarak, ticari defterlerin hem sahibi lehine hem de sahibi aleyhine delil teşkil edebilmesinin ortak şartlarını incelemek yerinde olur.

³³⁶ Y. 23. HD, 22.01.2016 tarihli, E. 2015/3319, K. 2016/314;

<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/102631/fatura-sozlesme-itirazin-iptali-asil-davada-karsi-/>, Erişim; 04.04. 2017

³³⁷ Bu hususta bkz. s. 79

³³⁸ **Poroy/Yasaman**, s. 229

³³⁹ **Poroy/Yasaman**, s. 229

³⁴⁰ **Postacıoğlu/Altay**, Medeni Usul Hukuku Dersleri, Vedat Kitapçılık 7. Baskı, İstanbul 2015, s. 691

2. Ticari Defterlerin Delil Olarak (HMK m. 222) Kullanılabilmesinin Genel Şartları

a. Uyuşmazlığın Her İki Tarafının da Defter Tutma Yükümlülüğüne Tâbi Olması

Ticari defterler delil olarak, yalnızca her iki tarafın da defter tutma yükümlülüğüne tâbi olduğu taraflar arasında kullanılabilir³⁴¹. Her iki tarafın defter tutma yükümlülüğüne tâbi olması, yani her iki tarafın tacir olması (TTK m. 12, 16) gerektiği hususu 6762 sayılı TTK m. 82’ de, ticari işlerden dolayı tacir sıfatını haiz olan kimseler arasında çıkan ihtilaflarda kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerin delil olarak kabul edileceği açıkça ifade edilmekteydi³⁴². Buna karşılık 6100 sayılı HMK m. 222’ de ancak her iki tarafın da tacir sıfatına sahip olması halinde çıkan uyuşmazlıklarda ticari defterlerin delil olarak kabul olunacağına ilişkin açık bir ifade yoktur³⁴³. Tarafların tacir sıfatına sahip bulunması gerektiği hususu HMK m. 222/3’ de *“İkinci fıkrada belirtilen şartlara uygun olarak tutulan ticari defter kayıtlarının sahibi ve halefleri lehine delil olarak kabul edilebilmesi için diğer tarafın aynı şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterlerindeki kayıtların...”* ifadesinden anlaşılmaktadır³⁴⁴.

Ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesinin, uyuşmazlığın her iki tarafının da tacir olması şartına bağlanmasının nedeni, tacir olan tarafın uyuşmazlık konusu vakıaları kendi ticari defterlerine dayanarak ispat imkânına sahip olurken, tacir olmayan tarafın ticari defterleri olmadığı için, defterlere delil olarak dayanma imkânından yoksun kalacağıdır³⁴⁵. Dolayısıyla her iki tarafın da tacir olması zorunluluğu, muhakeme hukukunda tarafların eşitliği ilkesinin sonucudur³⁴⁶. Aksi halde, Anayasa’nın 36. maddesinde güvence altına alınan iddia ve savunma hakkı ile adil yargılanma hakkının ihlali söz konusu olur. Adil yargılanma hakkı, HMK m. 27’de öngörülen hukuki dinlenilme hakkını da içermektedir. Aynı zamanda AİHS m. 6’da güvence altına alınan ve

³⁴¹ Arkan, s. 360

³⁴² “Ticari defterlerin delil olabilmesi için tarafların tacir olması TTK’ nın 82 vd. madde hükümlerinde gösterilen şartların gerçekleşmesi gerekir.” 19. HD. E. 2011/4634, K. 2011/14565, <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/2020/ticari-defterler-delil-olma-kosulu/>, Erişim, 18.11.2016.

³⁴³ Topal, s. 125

³⁴⁴ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 418

³⁴⁵ Olgaç/Çenberci, s. 105; Erem, s. 231 bkz. 52 No.lu dipnot

³⁴⁶ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 627; Arkan, s. 361; Polat, s. 71

üst bir kavram olan adil yargılanma hakkının unsurlarından biri, açıklama ve ispat hakkıdır³⁴⁷. Adil ve hakkaniyete uygun bir yargılama için yargılama konusu ile ilgili olarak, taraflara eşit şekilde iddia ve savunma hakkının verilmesi gerekir³⁴⁸. Dolayısıyla, hukuk devleti ilkesinin sonucu olan ve yargılama hukukuna hâkim olan ilkelerin yerine getirilmesi, anayasal bir hak olan adil yargılanma hakkı ve bu hakkın içinde yer alan iddia ve savunmada eşitliğin sağlanmasında HMK m. 222 anlamında ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi için her iki tarafın da tacir³⁴⁹ olması gerekir.

Nitekim Yargıtay bir kararında uyuşmazlığın her iki tarafının da tacir olması gerektiğini, aksinin iddia ve savunmada eşitlik ilkesine aykırı olacağını, “*Ticari defterlerin delil olabilmesi için iki tarafın da tacir olması yani iki tarafın da ticari defter tutma yükümlülüğü bulunması gerekir (6762 sayılı TTK m. 82). Bir tacire, tacir olmayan şahsa karşı iddiasının ticari defterleriyle ispat imkânı tanındığı halde diğer tarafın aynı imkândan yoksun bırakılması iddia ve savunmada eşitlik ilkesine aykırı olacağından ticari defterlerin tacirler arasında delil olabileceği kabul edilmiştir. Taraflardan birinin tacir sıfatı bulunmaması halinde defterler lehe delil olmaz*” şeklinde belirtmiştir³⁵⁰. Tacir sıfatının uyuşmazlığın konusu işlemin yapıldığı sırada bulunması yeterli olup, bu sıfatın sonradan kaybedilmesi, defterlerin delil olarak kullanılmasını engellemez³⁵¹.

TDİT geçici madde 1’ de gerçek kişi tacirlerden 213 sayılı VUK’ na göre ikinci sınıf tüccar sayılanların, yeni düzenleme yapılıncaya kadar anılan tebliğde yer alan defterler yerine, mezkûr kanun hükümlerine göre işletme hesabı esasına göre defter tutabileceği öngörülmüştür. Buna göre, taraflardan birinin işletme defteri tutması halinde, diğer taraf ticari defterlerine delil olarak dayanamaz³⁵². Çünkü işletme defterini, esnaf işletmesi işleten kişi, yani esnaf tutar³⁵³.

Tacir sayılanlar, tacir olmanın sonuçlarına katlanmakla yükümlü oldukları gibi

³⁴⁷ Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes, s. 387; Karşlı, s. 274

³⁴⁸ Pekcanitez/Atalay/Özkan/Özekes, s. 387; Karşlı, s. 274

³⁴⁹ Tacir sıfatının kazanılması, kaybedilmesi, gerçek kişi ve tüzel kişi tacirler, tacir sayılma ve tacir gibi sorumlu olma konuları I. Bölümde “*Ticari Defterlerin Tutulması Yükümlülüğü*” başlığı altında detaylı olarak incelenmiştir.

³⁵⁰ Yargıtay, 3. HD, T. 15.04.2002, E. 2002/3622, K. 200/3911, Börü/Koçyiğit, s. 710

³⁵¹ Arkan, s. 360, 361; Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/ Ertan, s. 627; Karahan, s. 315

³⁵² Baştuğ, İrfan, Ticari Defterlerin Delil Olma Gücü Üzerine Bir Yargıtay Kararının Tahlili, Prof. Dr. Yaşar Karayalçın’a 65. Yaş Armağanı T. İş Bankası Kültür Yayınları s. 39-45, s. 44

³⁵³ Bu hususta bkz. s.18

tacire tanınan haklardan da faydalanabilirler; bu açıdan tacir sayılanlar da tacirler gibi ticari defterlerini delil olarak kullanabilirler³⁵⁴. Tacir gibi sorumlu olanlar ise, tacirlere tanınan haklardan yararlanamazlar, fakat tacir olmanın tüm sonuçlarına katlanmak zorundadırlar³⁵⁵. Yukarıda da izah edildiği üzere, tacir gibi sorumlu olan kişi ile işlem yapan iyi niyetli tacirin ticari defterlerle ispat hükümlerinden yararlanabilmesi için tacir gibi sorumlu kişinin defter tutma yükümlülüğüne tâbi olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir³⁵⁶. Bu açıdan bakıldığında tacir gibi sorumlu olan, tacirlere tanınan haklardan yararlanamayacaklarından defterlerini delil olarak kendileri kullanamazlar fakat karşı taraf, ticari defterlerine delil olarak dayanabilir.

b. Uyuşmazlık Konusunun Her İki Tarafın Ticari İşletmesi İle İlgili Bir İşlemden Kaynaklanması

Ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi için; uyuşmazlığın her iki tarafının da defter tutma yükümlülüğüne tâbi kişiler olması ve uyuşmazlığın konusunun, uyuşmazlığın her iki tarafının ticari işletmesi ile ilgili olması gerekmektedir³⁵⁷.

Doktrinde bazı yazarlar tarafından uyuşmazlığın, ticari bir işten kaynaklanması gerektiği belirtilmiş³⁵⁸ olmakla birlikte, uyuşmazlığın konusunun ticari iş kavramı ile ifade edilmesi yeterli değildir³⁵⁹. TTK m. 3’de ticari iş kavramı hüküm altına alınmış; TTK’ da düzenlenen hususlarla, bir ticari işletmeyi ilgilendiren bütün işlem ve fiillerin ticari iş niteliğinde olduğu öngörülmüştür (TTK m. 3/1). Yine TTK m. 19/2’de ise, ticari iş karinesi düzenlenmiştir. Anılan hükme göre, taraflardan yalnız biri için ticari iş niteliğinde olan sözleşmeler, kanunda aksine hüküm bulunmadıkça diğer taraf için de ticari iş sayılacaktır (TTK m. 19/2).

Defterlerin delil olarak kullanılması için genel koşullardan biri ticari iş kavramı olarak esas alındığında, TTK m. 19/2 gereğince, taraflardan biri için ticari iş niteliğinde olan bir sözleşme, diğer taraf için de ticari iş sayılacak ve defterlerin de delil olarak

³⁵⁴ Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Nomer Ertan, s. 627

³⁵⁵ Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Nomer Ertan, s. 628

³⁵⁶ Bu hususa bkz. s. 30

³⁵⁷ Arkan, s. 361; Ülgen/Helvaci/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 628

³⁵⁸ Olgaç/Çenberci, s. 106; Doğanay, Ticari Defter Kayıtları, s. 742; Doğanay, Şerh, s. 502; Karayalçın, s.

276

³⁵⁹ Ülgen, s. 89

kullanılabileceği gibi bir anlam çıkarılabilecektir³⁶⁰. Oysa taraflardan birinin ticari işletmesi ile ilgili olan ve ticari iş niteliğindeki sözleşme, diğer tarafın ticari işletmesi ile ilgili olmayabilir. Örneğin tacir olan (A) evine, tacir olan (B)'den mobilya aldığıında, bu alım satım işlemi tacir olan (A)'nın ticari işletmesi ile ilgi değildir; bu işlem tacir olan (B)'nin ticari işletmesi ile ilgili olması itibariyle (B)'nin ticari defterlerine geçirmesi gereken bir işlemdir³⁶¹. Söz konusu alım satım işlemi ile ilgili bir uyuşmazlık çıktığı takdirde, tacir olan (B), ticari defterlerine dayanarak iddiasını ispatlayabilme imkânına sahip olabilecek iken, tacir olan (A) ise, defterlerine delil olarak dayanamayacak ve iddiasını ispat edemeyecektir. Dolayısıyla taraflardan yalnızca birinin ticari işletmesi ile ilgili olan işlemlerden kaynaklanan uyuşmazlıklarda, defterlere delil olarak dayanılmaz ve TTK m. 19/2'de düzenlenen, taraflardan biri için ticari iş niteliğinde olan sözleşmelerin, kanunda aksine hüküm bulunmadığı takdirde diğeri için de ticari iş sayılacağına ilişkin karine, bu örnekte uygulanmaz³⁶².

Nitekim 6102 sayılı TTK'dan sonra 6502 sayılı TKHK'nun yürürlüğe girmesi, TTK m.19/2'nin uygulama alanını oldukça daraltmıştır. Zira 6502 sayılı TKHK m. 83/2'de, taraflardan birini tüketicinin oluşturduğu işlemler ile ilgili diğerkanunlarda düzenleme olması, bu işlemin, tüketici işlemi sayılmasını engellemeyeceği hükme bağlanmıştır. Bu sebeple, işlemin taraflarından birinin tüketici olması halinde o işlem ticari iş değil, tüketici işlemi olarak nitelendirilecektir. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından, tüketici ve tüketici işlemi kavramlarının açıklanması yerinde olacaktır. 6502 sayılı kanuna göre tüketici, ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi ifade eder (TKHK m. 3/k). Tüketici işlemi ise, mal veya hizmet piyasalarında, kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere, ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden ya da onun adına yahut hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık gibi her türlü sözleşme ve hukuki işlemdir (TKHK m. 3/1).

TTK m. 19/1 gereğince, gerçek kişi tacir, işlemi yaptığı anda söz konusu işlemin ticari işletmesi ile ilgili olmadığını karşı tarafa açıkça bildirdiği takdirde ya da iş, niteliği itibariyle ticari iş sayılmaya elverişli değil ise, bu iş adi sayılır. Bu madde hükmünden,

³⁶⁰ **Ülgen**, s. 89

³⁶¹ **Arkan**, s. 361

³⁶² **Karahan**, s. 315

gerçek kişi tacirin yapmış olduğu işlemin, tüketici işlemi ve gerçek kişi tacirin de tüketici olabileceği anlaşılmaktadır. Yukarıda verilen mobilya örneğinde, evine mobilya alan gerçek kişi tacir (A), burada tüketici konumundadır.

TTK m. 19/1 hükmü, tüzel kişi tacirler açısından ele alındığında, tüzel kişilerin adı iş alanlarının olmadığı ve bunların tüm işlemlerinin, ticari iş niteliğinde olduğu kabul edilir. Nitekim doktrinde ağırlıklı görüş, tüzel kişi tacirin, özellikle de ticaret şirketlerinin, genellikle ticari amaç gütmeleri sebebiyle tüketici olamayacağı yönündedir³⁶³. Diğer bir görüş ise, tacir niteliğinde olmayan dernek ve vakıf tüzel kişisinin tüketici sıfatını taşıyabileceğini savunmaktadır³⁶⁴. Ancak yukarıda da değinildiği üzere, TKHK m. 3/k' da ticari veya mesleki amaçla hareket etmeyen tüzel kişi tacirin de tüketici olabileceği hükme bağlanmıştır. Ticaret şirketlerini, anılan madde hükmünün dışında tutan herhangi bir açık ya da örtülü düzenleme de kanunda yer almamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ticari ya da mesleki olmayan amaçla hareket eden, tüzel kişi tacir de tüketici olabilir³⁶⁵. Zira bir anonim şirketin, personelin tüketmesi için gıda maddesi, yine personelin kullanması için klima ya da çay kahve makinası satın alması halinde, bu tüzel kişi tacir, tüketici sıfatına sahip olabilmelidir. Çünkü söz konusu tüzel kişi tacir, gıda maddesini, klimayı, çay ya da kahve makinasını satmak amacıyla değil, tüketmek ve kullanmak amacıyla almaktadır.

Tüzel kişi tacirin yapmış olduğu satın alma işleminde, nihai amaç tüketmek ve kullanmak olsa da, aynı zamanda bu işlem, tüzel kişi tacirin ticari işletmesi ile ilgilidir. Tacir, ticari işletmesi ile alakalı tüm işlemlerini, ticari deftere kaydetmekle yükümlü olduğuna göre, satın alma işlemini yapan anonim şirket, yapmış olduğu bu işlemi de defterlerine kaydedecektir. Satın alma işleminin bir tarafı, satıcı tacir, yani ticari ve mesleki amaçla hareket eden gerçek veya tüzel kişi, diğer taraf ise, tüketici olan tüzel kişi tacirdir. Yapılan satın sözleşmesinde, her iki tarafın tacir ve söz konusu işlemin de her iki tarafın ticari işletmesi ile ilgili olması dikkate alındığında, bu hususta meydana gelen ve tüketici mahkemesinin görev alanına giren bir uyuşmazlıkta ticari defterlerin delil olarak kullanılıp kullanılmayacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bizce bu sorunun cevabı olumlu olmalıdır.

³⁶³ Aydoğdu, Murat, Tüketici Hukuku Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 61; Aynı yönde bkz.

Aslan, İ. Yılmaz, 6502 Sayılı Kanuna Göre Tüketici Hukuku, Ekin Yayınevi 5. Baskı, Bursa 2015, s. 7

³⁶⁴ Akipek, Şebnem, Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi, Seçkin Yayınevi, Ankara 1999, s. 196

³⁶⁵ Aynı yönde bkz. Aktürk, İpek Yücer, Tüzel Kişi Tacirin Tüketici Sıfatı, GÜHFD, C. XX, Y. 2016, S.2. s. 103-128, s. 118

Zira ticari defterlerle ispata ilişkin HMK m. 222’de, bu soruya olumlu cevap vermeyi engelleyecek herhangi bir düzenleme yer almadığı gibi, ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi için öngörülen ve yukarıda değinilen genel şartların varlığı halinde, tüketici mahkemesinin görev alanına giren bir uyuşmazlıkta ticari defterler delil olarak kullanılabilir.

Sonuç olarak, ticari defterlerin delil olabilmesi için her iki tarafın tacir olması (TTK m. 12, 16) gerektiği şartının yanı sıra, uyuşmazlık konusunun her iki tarafın ticari işletmesi ile ilgili olması gerektiği hususu da yine yargılama hukukuna hâkim ilkelerden biri olan, tarafların eşitliği ilkesinin bir sonucudur³⁶⁶. Çünkü uyuşmazlık konusunun, örnekte olduğu gibi yalnızca taraflardan birinin ticari defterlerine kaydedebileceği bir işlemde kaynaklanması halinde, diğer taraf, bu işlemi defterlerine kaydedemeyeceği ya da defterlerinin bulunmaması nedeniyle delil olarak defterlerine dayanma imkânına sahip olamayacağı için iddiasını ispatlayamayacaktır.

3. Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Olması

a. Genel Olarak

Bir kimsenin kendi düzenlemiş olduğu belgeyi yine kendi lehine delil olarak kullanamaması bir usul kuralıdır³⁶⁷. Zira kişi kendi lehine, başkası aleyhine delil oluşturma eğilimindedir³⁶⁸. Ancak, bir kimsenin kendi düzenlemiş olduğu belgeye yine kendi lehine delil olarak dayanamayacağına ilişkin genel kurala bir istisna getirilmiş ve kanunda belirtilen şartlar altında ticari defterlerin sahibi lehine delil olacağı kabul edilmiştir³⁶⁹.

Sahibi tarafından oluşturulan ticari defter kayıtları, uyuşmazlığın her iki tarafının defter tutma yükümlülüğüne tâbi olması ve uyuşmazlık konusunun her iki tarafın ticari işletmesi ile ilgili olmasına ilişkin genel şartlar dışında, kanunda öngörülen ek şartların gerçekleşmesi halinde, sahibi lehine delil teşkil edebilir³⁷⁰. Başka bir ifade ile kişinin kendi

³⁶⁶ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 629; Topal, s. 132

³⁶⁷ İmregün, s. 102; Olgaç/Çemberci, s. 104; Topal, s. 123; Yılmaz, Delil, s. 35; Yılmaz, Şerh, s. 1160; Yücel, s. 133

³⁶⁸ Arslanlı, s. 142; Doğanay, Ticari Defter Kayıtları, s. 751; Topal, s. 123

³⁶⁹ Arslanlı, s. 142; İmregün, s. 102, 103; Olgaç/Çemberci, s. 104; Arkan, s. 360; Topal, s. 123; Umar, s.

691

³⁷⁰ Polat, s. 76

düzenlediği belgeleri, yine kendi lehine delil olarak kullanamaması kuralının istisnası olan ticari defterlerle ispat, 6762 sayılı TTK m. 85'de olduğu gibi, 6100 sayılı HMK m. 222/2-3'de de bazı sıkı şartlara bağlanmıştır³⁷¹.

HMK m. 222/2'de, ticari defterlerin delil olarak kabul edilebilmesi için kanuna göre eksiksiz, usulüne uygun şekilde tutulmuş, açılış ve kapanış onayları yaptırılmış ve defter kayıtlarının birbirini doğrulaması gerektiği hüküm altına alınmıştır (HMK m. 222/2). HMK m. 222/3'de ise, HMK m. 222/2'de öngörülen şartlara uygun şekilde tutulan ticari defter kayıtlarının, sahibi lehine delil olabilmesi için diğer tarafın aynı şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defter kayıtlarının bunlara aykırı olmaması veya ilgili hususta herhangi bir kayıt içermemesi ya da defter kayıtlarının aksinin, senet veya diğer kesin delillerle ispat edilmemiş olması gerektiği öngörülmüştür (HMK m. 222/3).

Anılan hükme göre genel şartlar dışında, ticari defterlerin sahibi lehine delil olabilmesinin şartları, defterlerin kanuna uygun biçimde eksiksiz tutulması, açılış ve kapanış onaylarının yaptırılması, defter kayıtlarının birbirini doğrulaması ve defter kayıtlarının karşı tarafın aynı şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterlerle ya da senet ve kesin delillerle aksinin ispat edilmemiş olmasıdır.

b. Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Olmasının Şartları

Ticari defterlerin, sahibi lehine delil olması için HMK m. 222/2'de ve HMK m. 222/3'de öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş olması gerekmektedir (HMK m. 222/3). Bu kapsamda ticari defterlerin sahibi lehine delil olmasının şartları, HMK m. 222/2'de ve HMK m. 222/3'de öngörülen şartlar olmak üzere iki başlıkta incelenecektir.

aa. Ticari Defterlerin Kanuna Göre Eksiksiz ve Usulüne Uygun Olarak Tutulması, Açılış ve Kapanış Onaylarının Yaptırılmış Olması (HMK m. 222)

Ticari defterlerin sahibi lehine olması için HMK m. 222/2'de öngörülen şartlar; defterlerin kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olması, defterlerin açılış ve kapanış onaylarının yaptırılmış olması ve ticari defterlerin birbirini doğrulamış olması şeklinde üç başlık altında incelenecektir.

³⁷¹ Arkan, s. 360

aaa. Ticari Defterlerin Kanuna Göre Eksiksiz ve Usulüne Uygun Olarak Tutulması

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kabul edilebilmesi için defterlerin, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş olması gerekmektedir (HMK m. 222/2). HMK m. 222 hükmü, 6762 sayılı TTK m. 85’ deki düzenlemede karşılığını bulmaktadır. Defterlerin usulüne uygun olarak tutulmuş olması ise, TTK’ da ticari defterlere ilişkin maddelerde öngörülen şartların yerine getirilmiş olması demektir³⁷². Aynı zamanda 213 sayılı VUK’ na ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları tarafından yayımlanan, Türkiye Muhasebe Standartlarında öngörülen ilkelere uygun olarak tutulması gerektiğini ifade etmektedir³⁷³.

Ticari defterlerin eksiksiz tutulması hususunda ise “eksiksiz” ibaresinin ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir görüşe göre ticari defterlerin eksiksiz olarak tutulması, delil olarak dayanılan ticari defterlerin, kanunun öngördüğü sayı ve içerik bakımından eksiksizliğini ifade etmektedir³⁷⁴. Başka bir görüşe göre ise ticari defterlerin eksiksiz tutulması, kanunda tutulması öngörülen defterlerin sayı bakımından eksiksiz tutulmasını ifade etmektedir³⁷⁵. 6102 sayılı Kanun’a göre tutulması gerekli defterler, TTK m. 64/3’de öngörülen yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile TTK m. 64/4’de belirtilen ve işletmenin muhasebesi ile ilgili olmayan pay defteri yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defteri ile birlikte, TTK m. 64/5’de yapılan atıf nedeniyle VUK’ da belirtilen defterlerdir.

6102 sayılı TTK’ dan farklı olarak, 6762 sayılı TTK m. 66’da ise zorunlu defterlerden olan yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri dışında işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği ve ismen sayılı olmayan defterlerin de tutulması zorunlu idi. İsmen sayılı olmayan ve işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği defterlerin tutulmaması durumunda ise, ismen sayılı olan ve tutulması zorunlu defterler tutulmuş olsa bile bu defterlerin kayıtları, tacirin aleyhine delil olarak sayılıyordu (6762 sayılı TTK m. 1465).

³⁷² Arslanlı, s. 140; Topal, s. 136

³⁷³ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 418

³⁷⁴ Yılmaz, Delil, s. 34; Yılmaz, Şerh, s. 1157

³⁷⁵ Topal, s. 137

Diğer bir görüş ise zorunlu tüm defterlerin tutulmasını belirtmekte ancak “tüm defterlerden” ibaresinin, uyumsuzlukla ilgili kayıt içeren defterler olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir³⁷⁶. Aksi takdirde, bir alacak davasında alacakla bir ilgisi olmayan pay defteri ya da karar defteri gibi defterlerin tutulmamış olmasının sonucunda defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanamayacağı gibi bir sonuca yol açacağını ve bu sonucun da mantık ve adaletle bağdaşmayacağını belirtmiştir³⁷⁷.

bbb. Ticari Defterlerin Açılış ve Kapanış Onaylarının Yapılmış Olması

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesi için usulüne uygun ve eksiksiz olması gerektiği hususu ile birlikte, ilgili hükümdede açılış ve kapanış onaylarının yapılmış olmasının lazım geldiği hususu da ayrıca belirtilmiştir (HMK m. 222/2). Ancak, ticari defterlerin açılış ve kapanış onaylarının yaptırılması konusu da defterlerin usulüne uygun tutulması kavramı içinde değerlendirilebilir olmasına karşın, açılış ve kapanış onaylarının yaptırılmasının, defterler açısından önem arz etmesi ve bu öneme vurgu yapılmak amacıyla anılan hükümdede açılış ve kapanış onaylarının yaptırılması ayrıca belirtilmiştir³⁷⁸.

6102 sayılı TTK m. 64/3’de fiziki ortamda tutulan; yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile TTK m. 64/4’de sayılan pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterlerinin açılış onaylarının kuruluş sırasında ve kullanılmaya başlamadan önce noter tarafından yapılacağı hüküm altına alınmıştır (TTK m. 64/3). Defterlerin kapanış onayları açısından 6102 sayılı TTK ile 6762 sayılı TTK farklı düzenlemeler içermektedir. 6762 sayılı TTK’ da yevmiye defteri ve envanter defterinin kapanış onayına tâbi olduğu ve kapanış onaylarının yeni yılın Ocak ayının sonuna kadar noter tarafından yapılacağı şeklinde düzenlenmekteydi (6762 sayılı TTK m. 70/5, 72/4). 6102 sayılı TTK’ da ise yevmiye defterinin ve yönetim kurulu karar defterinin kapanış onayına tâbi olduğu; yevmiye defterinin izleyen faaliyet döneminin altıncı ayının sonuna kadar, yönetim kurulu karar defterinin kapanış onayının ise izleyen faaliyet döneminin birinci ayının sonuna kadar notere yaptırılacağı hüküm altına alınmıştır (TTK m. 64/3).

³⁷⁶ Bahtiyar, s. 164

³⁷⁷ Bahtiyar, s. 165

³⁷⁸ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 630

Elektronik ortamda tutulan ticari defterlerin açılış ve kapanış onaylarında noter onayının aranmayacağı ancak bunların açılış ve kapanış onaylarının şekli hususunda EDGT' de düzenlenen hükümlerin uygulanacağı öngörülmüştür (TDİT m. 23).

Uygulamadaki yoğunluğu önlemek amacıyla 6102 sayılı TTK' da yevmiye defterinin kapanış onayı süresinin uzatılması beraberinde, yevmiye defterinin kapanış onayının yaptırılması için öngörülen süre içerisinde çıkan bir uyuşmazlıkta kapanış onayı yapılmamış olan defterin, tacir lehine delil teşkil edip edemeyeceği sorununun ortaya çıkarmıştır³⁷⁹. Bu sebeple kapanış onayı henüz yapılmamış yevmiye defterinin, kapanış onayının yapılması için kanunda öngörülen süre içerisinde çıkabilecek uyuşmazlıklarda delil olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bu konu hakkında bir görüş, kapanış onayı olmayan ticari defterlerin HMK m. 222/2'de öngörülen şartları taşımayacağından bahisle, henüz kapanış onayı yapılmamış defterlerin delil olarak kullanılmayacağını ve tarafların iddialarını diğer delillerle ispat etmeleri gerektiğini belirtmiştir³⁸⁰. Diğer bir görüş ise, 6102 sayılı TTK m. 64/3'de yevmiye defterinin kapanış onayı için izleyen faaliyet yılının altıncı ayının sonuna kadar verilen sürenin, defter sahiplerine tanınan bir hak olduğunu, dolayısıyla HMK m. 222/2'de öngörülen onay şartını taşıdığı kabul edilebileceğini ifade etmiştir³⁸¹. Bu konu hakkında başka bir görüş ise, kapanış onayının amacının defterin boş sayfalarını belirlemek ve tacirin, kendini haklı çıkarabilecek gerçeğe aykırı eski tarihli kayıtlar yapmasını önlemek olduğunu ifade ederek, kapanış onayı yapılmamış bir defterin, sahibi lehine delil olarak kullanılmayacağını dile getirmiştir³⁸². Yine bu görüş sahibi, çözüm olarak yevmiye defterinin kapanış onayının yapılması şartı dışında, kanunda belirtilen diğer tüm şartları taşıması halinde, hâkimin tacire yevmiye defterinin kapanış onayını yaptırması için bir süre verebileceğini ya da gerçeğe aykırı kayıt yapılmasını önlemek amacıyla onayın mahkeme tarafından da yapılabileceğini belirtmiştir³⁸³.

TTK m. 64/3'de yevmiye defterinin kapanış onayının yaptırılması için öngörülen sürenin, defter sahiplerine tanınmış bir hak olması itibarıyla, kapanış onayı için belirtilen süre içinde çıkan uyuşmazlıklarda, yevmiye defterinin kapanış tasdiki şartını taşıdığı

³⁷⁹ Topal, s. 140; Karslı, s. 549

³⁸⁰ Yücel, s. 131

³⁸¹ Karslı, s. 549

³⁸² Topal, s. 141

³⁸³ Topal, s. 141

kabul edilebileceği kanaatindeyiz.

Kanunda, yevmiye defterinin kapanış onayının yaptırılması için öngörülen süre içerisinde çıkan uyuşmazlıklarda, defterin kapanış onayının yaptırılmaması tacire yüklenecek bir kusurdan kaynaklanmaması ve bu sürenin TTK m. 64/3'den kaynaklanan bir hak olması sebebiyle söz konusu defterin, tacirin aleyhine delil teşkil etmemesi de gerekir³⁸⁴. Bu sebep dışında, defterlerin süresi içinde açılış ve kapanış onaylarının yaptırılmaması halinde defterler, sahibi lehine delil olarak kullanılamazlar (HMK m. 222/4). Nitekim açılış ve kapanış onayları yaptırılmayan defterlerin, sahibi lehine delil olamayacağı Yargıtay kararlarında da belirtilmiştir. Bir Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararında, açılış ve kapanış onayları bulunmayan ve içerdiği kayıtlar birbirini doğrulamayan ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olacağı, davacı tarafın ticari defter ve kayıtlarının kapanış onaylarının bulunmaması nedeniyle davacının ispat külfetini yerine getiremediğinden davanın reddine karar verilmesi kararının onanması gerektiği belirtilmiştir³⁸⁵.

ccc. Ticari Defterlerin Birbirlerini Doğrular Nitelikte Olması

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olabilmesi için kanuna göre eksiksiz, usulüne uygun olarak tutulmuş, açılış ve kapanış onaylarının yapılmış olması yanında defter kayıtlarının birbirini doğrulaması gerekmektedir (HMK m. 222/2). Ticari defter kayıtlarının birbirini doğrulaması, bir tacirin tutması gereken (delil olarak kullanacağı) defterlerin birbirlerini doğrulaması anlamına gelmektedir; dolayısıyla bir davada, uyuşmazlığın her iki tarafının defterlerinin karşılıklı olarak birbirlerini doğrulaması anlamına gelmemektedir³⁸⁶. Defterlerin birbirlerini doğrulaması ise, kelime olarak birbirlerini tutması anlamında değil, defterlerin birbirleri ile uyumlu olması demektir³⁸⁷. Bu ifade HMK m. 222/2'den farklı olarak, 6762 sayılı TTK m. 82/3'de "Bir tacirin tuttuğu bütün defterlerin birbirini teyit etmesi şarttır" şeklinde açıkça düzenlenmekteydi.

Ticari defterlerin, sahibi lehine delil olması şartlarından biri olan ve HMK m.

³⁸⁴ **Yücel**, s. 132; **Topal**, s. 141

³⁸⁵ YHGK E. 2013/2292, K. 2015/1341; <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/6566/davaci-taraf-davalinin-ticari-defter-ve-kayitlarin/>, Erişim: 20.11.2016

³⁸⁶ **Yılmaz**, Şerh, 1157; **Yılmaz**, Delil, s. 35

³⁸⁷ **Toksal**, Baki, Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Ankara 1986, s. 716; **Topal**, s. 143

222/2’de belirtilen, ticari defterlerin birbirlerini doğrular nitelikte olması konusunda defterlerin tümü içinde yer alan kayıtların tamamının birbirlerini doğrulamaları gerektiği mi, yoksa uyumsuzlukla ilgili kayıtların birbirlerini doğrulamaları mı gerektiği hususu da açık değildir³⁸⁸. Bu hususta Yargıtay, “... ticari defterlerin sahibi lehine delil vasfını haiz olması için eksiksiz ve usulüne uygun tutulmuş, açılış kapanış onayları yaptırılmış ve defter kayıtlarının birbirini doğrular nitelikte olması gerektiği...” şeklinde isabetli karar vermiş³⁸⁹, doktrinde müellifler de, defterler içerisinde yer alan kayıtların doğru ve düzenli olması gerektiğinden, sadece uyumsuzlukla ilgili kayıtların değil, defterlerin tümü içinde yer alan kayıtların birbirlerini doğrulaması gerektiği görüşünde birleşmişler³⁹⁰. Ancak her ne kadar ticari defterlerin tümü içinde yer alan kayıtların birbirlerini doğrulaması gerekse de, ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılacak kısmı, uyumsuzlukla ilgili olan kayıtlardır³⁹¹.

Ticari defter kayıtlarının birbirini doğrular nitelikte olmaması, defter kayıtlarının doğruluğu hakkında şüphe uyandıracak gibi, hâkimin kanaatini de olumsuz yönde etkileyecektir³⁹². Yargıtay 15. HD, 23.10.2015 tarihli, E. 2015/1270, K. 2015/5298 sayılı kararında, “Davacı tarafından delil olarak dayanılan ticari defter ve kayıtlara ilişkin alınan bilirkişi raporu ve ek raporundan, davacının ticari defterlerinin açılış ve kapanış tasdiklerinin mevcut olmayıp usulüne uygun tutulmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca mali müşavir bilirkişi raporu ve ek raporunda cari hesaplarındaki borç bakiyesinin davalı şirkete ait olduğunun davacı defterlerinden tespitinin mümkün olmadığı belirtmiştir. Bu durumda mahkemece davacı tarafça takip dayanağı faturalardaki işlerin yapılıp teslim edildiği kanıtlanamadığı, davacının ticari defterlerinin eksiksiz ve usulüne uygun tutulmamış ve defter kayıtlarının birbirini doğrulamamış olması sebebiyle, 6100 sayılı HMK’ nın 222/2-3 maddeleri gereğince davacının lehine delil olamayacağı gibi bu haliyle dahi alacağın varlığını ispata yeterli olmadığı anlaşıldığından ispat edilemeyen davanın reddine, kabul şekli itibariyle dekararın bozulması uygun görülmüştür” şeklinde hüküm tesis ederek, birbirlerini doğrulamayan ticari defterlerin, sahibi lehine delil

³⁸⁸ Topal, s. 144

³⁸⁹ Y. 11. HD, 25.11.2015 tarihli, E. 2015/9420, K. 2015/12593;

<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/118908/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2015-9420-k-2015-12593/>, Erişim; 04.04.2017

³⁹⁰ Karayalçın, s. 276; Toksal, s. 719; Olgaç/Çenberci, s. 115; Ülgen, s. 93; Doğanay, Ticari Defter Kayıtları, s. 744; Doğanay, Şerh, s. 503; Börü/Koçyiğit, s. 628; Topal, s. 144

³⁹¹ Domanıç/Ulusoy, s. 327

³⁹² Olgaç/Çenberci, s. 115; Doğanay, Ticari Defter Kayıtları, s. 744; Topal, s. 144

olamayacağını belirtmiştir³⁹³.

bb. Defter Kayıtlarının Aksinin İspat Edilmemiş Olması (HMK m. 222/3)

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olabilmesi için, delil olarak kullanılacak defterlerin HMK m. 222/2’de belirtilen koşullarla birlikte, HMK m. 222/3’de öngörülen şartlara da uygun olması gerekmektedir. HMK m. 222/3 uyarınca defterlerin sahibi lehine delil olabilmesi için, karşı tarafın kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerindeki kayıtlar bunlara aykırı olmamalı veya ilgili hususta hiçbir kayıt içermemeli yahut defter kayıtlarının aksi senet ya da kesin delillerle ispatlanmamış olmalıdır.

aaa. Karşı Tarafın Kanuna Uygun Olarak Tutulmuş Ticari Defterlerindeki Kayıtların Bunlara Aykırı Olmaması veya İlgili Hususta Hiçbir Kayıt İçermemesi

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kabul edilebilmesi için HMK m. 222/2’de öngörülen şartların beraberinde, HMK m. 222/3’de düzenlenen şartların da sağlanmış olması gerekmektedir. Ticari defterlerin sahibi lehine delil olması için hükme alınan bu şartlar, kişinin kendi düzenlemiş olduğu belgeyi kendi lehine, başkası aleyhine delil olarak kullanamayacağı kuralının bir sonucudur³⁹⁴.

HMK m. 222/3’de öngörülen şartlar tek tek incelenmelidir. Bu kapsamda, bir uyuşmazlıkta ticari defterlerine delil olarak dayanan tarafın defterlerinin, kendi lehine delil olması için, karşı tarafın ticari defterlerinin kanuna uygun olarak tutulmuş olması ve ticari defterlerine delil olarak dayanan diğer tarafın defterlerine aykırı kayıt içermemesi gerekmektedir. Aykırı kayıttan kasıt ise, tacirin delil olarak kullanacağı defterlerdeki uyuşmazlık konusu kayıtların, karşı tarafın ticari defterlerindeki uyuşmazlık konusu kayıtlarla uyumlu olması; başka bir ifade ile uyuşmazlık konusu kayıtların her iki tarafın defterlerinde aynı yönde olması, kayıtların birbirleri çelişmemesidir³⁹⁵. Aksi takdirde, ticari defterlerine delil olarak dayanan tarafın defterleri, sahibi lehine delil teşkil etmeyeceği gibi bu defterler, karşı tarafın lehine delil olacaktır³⁹⁶.

³⁹³ <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/82910/icra-ink-r-tazminati-ticari-defterler-bilirkisi-ra/>, Erişim, 22.11.2016

³⁹⁴ **Yılmaz**, Şerh, s. 1158; **Yılmaz**, Delil, s. 35

³⁹⁵ **Yılmaz**, Şerh, s. 1158, 1159; **Yılmaz**, Delil, s. 36

³⁹⁶ **Kuru**, Baki, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku, Legal Yayınevi, İstanbul 2016, s. 386

Yine bir uyuşmazlıkta ticari defterlerine delil olarak dayanan tarafın defterlerinin sahibi lehine delil olabilmesi için, karşı tarafın kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerinin uyuşmazlık konusu ile ilgili herhangi bir kayıt içermemesi gerekmektedir (HMK m. 222/3). Ancak HMK m. 222/3’de yer alan bu düzenleme, 6762 sayılı TTK m. 85’ deki düzenlemeden farklı anlama gelmekle birlikte, hukuka ve hakkaniyete uygun olmayan kararlara neden olabilecek nitelikte bir düzenlemedir³⁹⁷. 6762 sayılı TK m. 85’de yer alan bu düzenleme, “*Kanuna uygun bir surette tutulan ve birbirini teyit eden ticari defterlerin münderecatı sahibi lehine delil ittihaz olunur; şu kadar ki hasım tarafın keza kanuna uygun olarak tutulmuş olan ve birbirlerini teyit eden defterlerin buna aykırı olur veya bu hususta hiçbir kaydı havi bulunmazsa..... sözü geçen kaydın ispat kuvveti kalmaz*” şeklinde öngörülmüştü.

6762 sayılı TTK m. 85’de yer alan bu düzenlemeye göre, karşı tarafın kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerinde, uyuşmazlık konusu ile ilgili herhangi bir kayıt yoksa ticari defterlerine delil olarak dayanan tarafın defterleri lehine delil olmaz. 6100 sayılı HMK m. 222/3’de ise, karşı tarafın kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerinde, uyuşmazlık konusu ile ilgili herhangi bir kayıt olmadığı takdirde, defterlerine delil olarak dayanan diğer tarafın defterlerinin lehine delil olarak kullanılabileceğini belirten bir düzenlemedir. Başka bir ifade ile bu hüküm, bir kişinin düzenlemiş olduğu belgeyi kendi lehine başkası aleyhine kullanma yasağı ile çelişmektedir. HMK m. 222/3’de öngörülen düzenleme ile karşı tarafın kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerinde uyuşmazlık konusu ile ilgili herhangi bir kayıt yoksa ticari defterlerine delil olarak dayanan tacir, defterlerinde dayanak belgesi olmayan, gerçekte var olmayan hayal mahsulü bir işlemin kaydına delil olarak dayanarak iddiasını ispat etme imkânı bulacaktır³⁹⁸.

Bu durumu bir örnekle ifade etmek gerekirse; davacı olan tacir (A), davalı olan tacir (B)’den alacaklı olduğunu iddia etmektedir. Davacı tacir (A)’nın defterlerinde, (B)’den alacaklı olduğuna ilişkin kayıt varken davalı (B)’nin kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerinde (B)’nin, (A)’ya borçlu olduğu ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Bu durumda davacı (A), HMK m. 222/3’e göre defterlerindeki kayıtlara dayanarak alacaklı olduğunu ispat edebilmesine karşın, defterinde bu hususta hiçbir kayıt olmayan davalı (B)

³⁹⁷ Karahan, s. 317; Kuru/Budak, s. 18; Topal, s. 147; Tuztaş, s. 11

³⁹⁸ Kuru/Budak, s. 18; Kiraz, Yenilikler, s. 44; Tuztaş, s. 11

ise borçlu olmadığını ispat edemeyecektir³⁹⁹. Davacı (A)'nın gerçekte (B)'den alacaklı olmadığı ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, (A) gerçekte olmayan alacağını HMK m. 222/3'e göre ispat edebilecek olmasına karşın, (B) ise gerçekte olmayan borcuna ilişkin defterlerinde herhangi bir kayıt olmaması sebebiyle borçlu olmadığını ispat edemeyecektir⁴⁰⁰. Dolayısıyla (A)'nın kendi düzenlemiş olduğu defterlerindeki uyuşmazlık konusu kayıt, davacı (A) lehine delil teşkil ederken, (B) aleyhine delil olacaktır. 6762 sayılı TTK m. 85'de düzenlendiği gibi, (B)'nin defterlerinde olmayan ancak (A)'nın defterlerinde bulunan uyuşmazlık konusu alacakla ilgili kayıt, (A) lehine delil teşkil etmese bile 6102 sayılı TTK m. 4/2'de HMK'ya yapılan atıf nedeniyle (A) uyuşmazlık konusu alacakla ilgili kaydın dayanak belgesi ile alacağını ispat edebilecektir. Bu konuyla ilgili olarak Yargıtay 19. HD, 11.05.2015 tarihli, E. 2014/19564, K.2015/6923 sayılı kararında, dayanak belgeleri olmaksızın davacının defter kayıtlarının esas alınmayacağını, "*Dava, cari hesaptan doğan alacağın tahsili istemine ilişkin alacak davası olup, ispat yükü alacaklı olduğunu iddia eden davacıdadır. Davacı önce icra takibine, sonra iş bu davaya konu ettiği alacağın varlığını usulüne uygun delillerle kanıtlamalıdır. Tek yanlı olarak düzenlenen ve dayanakları bilirkışı raporundan anlaşılamayan davacının kendi ticari defter kayıtları esas alınarak, eksik inceleme ile yazılı şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiştir*" şeklinde belirtmiştir⁴⁰¹.

HMK m. 222/3'de öngörülen ve adaletle bağdaşmayan, haksız sonuçlara yol açabilecek bu hükmün, 6762 sayılı TTK m. 85'de düzenlendiği şekli gibi yeniden düzenlenmesi isabetli olacaktır⁴⁰². Bu hüküm yeniden düzenleninceye kadar, adaletle bağdaşmayan sonuçlarına engel olmak için, nasıl uygulanması gerektiği konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir görüş "*ilgili hususta hiçbir kayıt içermemesi*" ibaresinin "*veya diğer tarafın ikinci fıkrada belirtilen şekilde tutulmuş defterlerini hiç ibraz etmemesi*" şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir⁴⁰³. Başka bir görüş ise, bu ifadenin 6762 sayılı TTK m. 85'de yer alan hasım tarafın, kanuna uygun şekilde tutulmuş olan defterlerinde ilgili hususta herhangi bir kayıt bulunmaması halinde, defterlerin ispat

³⁹⁹ Topal, s. 147, 148; Karahan, s. 317; Polat, s. 84

⁴⁰⁰ Yücel, s. 132;

⁴⁰¹ <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/113115/yargitay-19-hukuk-dairesi-e-2014-19564-k-2015-6923/>, Erişim: 16.03.2017

⁴⁰² Kuru/Budak, s. 18; Kiraz, Yenilikler, s. 44

⁴⁰³ Kuru/Budak, s. 18; Topal, s. 147; Tuztaş, s. 11

gücünün kalmayacağı şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir⁴⁰⁴.

Bu konuda tartışılması gereken diğer bir husus, karşı tarafın (davalı tacirin) defterleri kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmamış, açılış kapanış onayları yaptırılmamış ve defter kayıtları birbirini doğrulamıyor ise, yani karşı tarafın defterleri HMK m. 222/2’de öngörülen şartlara uygun değilse, defterlerine delil olarak dayanan tarafın defterlerinin, lehine delil olarak kullanıp kullanamayacağı sorusu gündeme gelmektedir⁴⁰⁵. 6762 sayılı TTK m. 86’da bu husus, taraflardan birinin defterleri kanuna uygun olup da, diğerininki olmaz veya hiç defteri bulunmaz yahut defterlerini ibraz etmek istemezse, defterleri muntazam olan tacirin birbirini teyit eden defterlerindeki kayıtların, diğeri aleyhine delil olacağı şeklinde düzenlenmekteydi. Ancak 6100 sayılı HMK m. 222’ de bu şekilde açık bir hüküm öngörülmemektedir.

HMK m. 222/2’de belirtilen koşullar, tacirin defterlerini lehine delil olarak kullanıp kullanamayacağını belirleyen şartlardır. Tacir, defterlerini HMK m. 222/2’de öngörülen şartlara uygun olarak tutmamış ise, ticari defterlerine lehine delil olarak başvuramayacaktır; fakat defterlerini HMK m. 222/2’de öngörülen koşullara uygun olarak tutan diğer tacir, defterlerine lehine delil olarak dayanabilecektir⁴⁰⁶. Bu durumda yukarıdaki örneğe göre, davalı (B)’ nin defterleri kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmamış, açılış kapanış onayları yaptırılmamış ve defter kayıtları birbirini doğrulamıyor ise, defterlerine delil olarak dayanan davacı (A)’ nın, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş, açılış ve kapanış onayları yaptırılmış, defter kayıtları

⁴⁰⁴ **Kiraz**, Yenilikler, s. 44; **Karşlı**, s. 548; **Yücel**, s. 132; Nitekim Yargıtay 19. HD, E. 2015/400, K. 2015/16681 sayılı kararında, uyuşmazlık konusu alacak hususunda davacının defterlerinde herhangi bir kayıt söz konusu değilken, davalının defterlerinde alacağa ilişkin bulunan kayıtların davalı lehine delil olamayacağını, “*Dava, ticari satış nedeniyle davacı alacağının tahsili için girişilen takibe itirazın iptali davasıdır. Fatura tek başına alacağın kanıtı değildir. Fatura düzenlenmes tek başına mal teslimini kanıtlamaz. Ayrıca tek yanlı olarak düzenlenen faturanın faturayı düzenleyen kendi defterlerine kayıt edilmiş olması da alacağının varlığını ispatlamaz. Karşı yanın faturaya itirazında, dayanağı temel ilişkinin ve fatura içeriği malın karşı yana tesliminin kanıtlanması gerekir. Somut olayda her iki tarafın tacir olması nedeniyle tutmakla yükümlü oldukları defterler üzerinde bilirkişi incelemesi yaptırılmış, düzenlenen raporda, davacının düzenlediği tüm faturaların davalı defterlerinde kayıtlı olduğu, taraf defterleri arasındaki uyumsuzluğun, davalının davacı adına düzenlediği davacı defterinde kaydı olmayan, davalı defterlerinde mevcut olan 18.07.2013 tarih, A...No.lu 264.816,19 TL tutarlı fatura yönünde olduğu belirlenmiştir. Bu durumda mahkemece yukarıda açıklanan hususlar göz önünde tutularak davalının düzenlediği fatura içeriği malı davacıya teslim ettiğini usulüne uygun delillerle kanıtlama yükümü dikkate alınarak bir karar verilmesi gerekirken yanılığın gerekçeyle karar verilmiş olduğundan hükmün davacı yararına bozulması gerekmiştir.*” şeklinde belirtmiştir (<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/38740/itirazin-iptali-davasi-icra-inkar-tazminat-icra-t/> Erişim: 09.12.2016).

⁴⁰⁵ **Topal**, s. 148

⁴⁰⁶ **Topal**, s. 149

birbirini doğrular nitelikteki defterleri kendi lehine, davalı (B) aleyhine delil teşkil eder⁴⁰⁷.

Davalı (B)'nin defterlerini ibraz etmemesi halinde, davacı (A)'nın kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş defterlerinin, (A) lehine delil olup olamayacağı hususunda da açık bir düzenleme yoktur; bu konuda oluşabilecek tereddütlerin giderilmesi bakımından ise, iki ihtimalin uygulanması söz konusu olabilir⁴⁰⁸. İlk ihtimal, TTK m. 4/2'de ticari davalarda deliller ve delillerin ibrazı hususunun HMK hükümlerine tâbi olduğuna ilişkin düzenleme göz önünde bulundurulduğunda, HMK m. 220 hükmü uygulanır ve bu hükme göre işlem yapılır⁴⁰⁹. İkinci ihtimal de ise, HMK m. 222/5 hükmünün kıyasen uygulanabileceğine ilişkin kanuna bir hüküm eklenir⁴¹⁰. HMK m. 222/5 kıyasen uygulandığı takdirde, davalı (B) defterleri olduğu halde, bunları mahkemeye ibraz etmezse, defterlerine delil olarak dayanan davacı (A)'nın kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş, açılış ve kapanış onayları yaptırılmış, defter kayıtları birbirini doğrular nitelikteki defterleri kendi lehine, davalı (B) aleyhine delil olabilecektir⁴¹¹.

bbb. Defter Kayıtlarının Aksinin Senet ya da Diğer Kesin Delillerle İspatlanmamış Olması

Davalı (B)'nin, kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defter kayıtları, defterlerine delil olarak dayanan davacı (A)'nın defter kayıtlarına aykırı değilse, (A)'nın defterleri (A) lehine delil olur (HMK m. 222/3). Bu durumda ispat yükü kendisine düşen davalı (B), iddiasını senet ya da diğer kesin delillerle ispat edebilir (HMK m. 222/3). Davalı (B) iddiasını senet ya da diğer kesin delillerle ispat ettiği takdirde, (A)'nın defterlerinin delil değeri kalmaz (HMK m. 222/3).

Karşı tarafın, yani davalı (B)'nin defterleri, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmamış, açılış ve kapanış onayları yaptırılmamış ise, (A)'nın kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş defterleri (A) lehine delil olur. Bu durumda (B) iddiasını senet ya da diğer kesin delillerle ispat edebilir (HMK m. 222/3).

⁴⁰⁷ **Kuru**, Usul, s. 387; **Topal**, s. 149

⁴⁰⁸ **Topal**, s. 149; **Yılmaz**, Şerh, s. 1159

⁴⁰⁹ **Yılmaz**, Şerh, s. 1159

⁴¹⁰ **Yılmaz**, Şerh, s. 1159

⁴¹¹ **Kuru**, Usul, s. 387; **Topal**, s. 149

Uyuşmazlığın karşı tarafı olan davalı (B), defterlerini mahkemeye ibraz etmezse, kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş olan davacı (A)'nın defterleri, (A) lehine delil olur. Yine davalı (B), kendi aleyhine delil olan (A)'nın defter kayıtlarının aksini senet ya da diğer kesin delillerle ispat edebilir (HMK m. 222/3)⁴¹².

4. Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhine Delil Olması

a. Genel Olarak

Ticari defterler, kanunda öngörülen şartlara uygun tutulmuş olsun ya da olmasın, sahibi aleyhine her zaman delil olurlar⁴¹³. Ticari defterlerin sahibi aleyhine her zaman delil olma sebeplerinden biri, ticari defterlerin tacirin ticari işletmesi ile ilgili yapmış olduğu tüm işlemlerin kaydedildiği defterler olması sebebiyle bu defterlere tacir, yalnızca lehine delil olabilecek işlemleri değil, aynı zamanda kendi aleyhine olabilecek işlemleri de kaydedecektir. Ticari defterlerin sahibi aleyhine her zaman delil olmasının diğer bir nedeni ise, usul hukuku bakımından kişinin kendi düzenlemiş olduğu belgeye kendi lehine delil olarak dayanması uygun olmasa da, kişinin kendi düzenlemiş olduğu belgeyi kendi aleyhine delil olarak kullanabileceğinin uygun olmasıdır⁴¹⁴. Borç senetlerinde de durum böyledir; senet, ya borçlu tarafından düzenlenip imzalanır ya da hazır olarak düzenlenmiş senet, imzalanıp alacaklıya verilir ve bu senet, borçlu aleyhine delil olur⁴¹⁵.

Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olması, HMK m. 222/4'de açılış ve kapanış onayları bulunmayan ve içerdiği kayıtlar birbirini doğrulamayan ticari defter kayıtlarının sahibi aleyhine delil olacağı şeklinde hüküm altına alınmıştır. 6762 sayılı TTK m. 84'de ise, ticari defterlerin her zaman sahibi aleyhine delil olabileceği daha açık bir şekilde ifade edilmekteydi. Buna göre anılan hükümde, kanuna uygun olarak veya olmayarak tutulmuş olan ticari defterlerin içeriğinin, sahibi ve halefleri aleyhinde delil sayılacağı, ancak kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerde sahibi lehine olan kayıtların da aleyhindeki kayıtlar gibi geçerli olup bunların birbirlerinden ayrılamayacağı şeklinde düzenlenmekteydi (6762 sayılı TTK m. 84).

⁴¹² Kuru, Usul, s. 387; Arkan, s. 364

⁴¹³ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 630

⁴¹⁴ Yılmaz, Şerh, s. 1160; Yücel, s. 133; Yılmaz, Delil, s. 37

⁴¹⁵ Yılmaz, Delil, s. 38; Yılmaz, Şerh, s. 1160

Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olmasını düzenleyen HMK m. 222/4 hükmü ile 6762 sayılı TTK m. 84 karşılaştırıldığında, HMK m. 222/4’de yer alan açılış ve kapanış onayları bulunmayan, içerdiği kayıtlar birbirlerini doğrulamayan ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olacağı ifadesi, 6762 sayılı TTK m. 84’de öngörülen “kanuna uygun olmayan” ibaresine göre dar anlam taşımaktadır ve bu itibarla söz konusu hükümde anılan ibarenin kullanılması daha isabetli olurdu⁴¹⁶.

Ticari defterlerin sahibi aleyhinde delil olmasına ilişkin şartlar, defterlerin sahibi lehine delil olmasını gerektiren koşullardan farklıdır; defterlerin sahibi aleyhinde delil olmasına ilişkin şartlar, defterlerin sahibi lehine delil olmasını gerektiren koşullardan daha hafiftir⁴¹⁷.

b. Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhinde Delil Olmasının Şartları

aa. Genel Olarak

Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olması konusunda, defterlerin sahibi lehine delil olması için HMK m. 222/2-3’de öngörüldüğü üzere, bir takım sıkı ve özel şartlar getirilmemiştir⁴¹⁸. Zira defterlerin sahibi aleyhine delil teşkil etmesinin özel ve sıkı şartlara bağlanmadığı, HMK m. 222/4’ ün lafzından açık bir şekilde anlaşılabilir. Defterlerin sahibi aleyhine delil olabileceğinin düzenlendiği HMK m. 222/4’e göre, defterlerin sahibi aleyhine delil olması için, defterlerin kanunda öngörülen şartlara uygun şekilde tutulmamış olması gerekir. Diğer bir anlatımla defterlerin sahibi lehine delil teşkil edebilmesi için HMK m. 222/2-3’de öngörülen koşullara aykırı şekilde tutulan ticari defterler, sahibi aleyhine delil olur.

Ticari defterlerin, aleyhe delil olarak kullanılacağı uyuşmazlıklarda, her iki tarafın tacir olması da gerekli değildir; ticari defterlerin sahibi aleyhine delil teşkil etmesi için defter sahibinin tacir sıfatının bulunması yeterli görülmüştür⁴¹⁹. Nitekim HMK m. 222/5, tacir olmayan tarafın, tacir olan diğer tarafın ticari defterlerine dayanabileceğini açıkça öngörmektedir. Anılan hükme göre, taraflardan biri tacir olmasa dahi, tacir olan diğer

⁴¹⁶ Yılmaz, Delil, s. 38; Yılmaz, Şerh, s. 1160; Topal, s. 158

⁴¹⁷ Domanıç/Ulusoy, s. 337

⁴¹⁸ Polat, s. 85

⁴¹⁹ Domanıç/Ulusoy, s. 338; Karayalçın, s. 277; Karahan, s. 319; Bahtiyar, s. 162

tarafın ticari defterlerindeki kayıtları kabul edeceğini belirtir; ancak, defter sahibi defterlerini ibrazdan kaçınırsa, ibrazı talep eden taraf, iddiasını ispat etmiş sayılır. Dolayısıyla uyuşmazlık konusunun sadece bir tarafın ticari işletmesi ile ilgi olması, yani uyuşmazlık konusu hukuki işlemin, aleyhine defterlerine dayanılacak tacirin ticari işletmesi ile ilgili olması yeterlidir⁴²⁰. Ayrıca defter sahibinin aleyhine olan kayıtların aksinin, yine defter sahibi tarafından diğer kesin delillerle ispatlanmamış olması gerekir⁴²¹.

Ticari defterlerin açılış kapanış onaylarının yaptırılmaması ve içerdiği kayıtlar bakımından defterlerin birbirini doğrulamaması halinde, bu defterler sahibi aleyhine delil olurlar. Ancak, kanuna uygun şekilde tutulmuş defterler açısından bu defterler, sahibi aleyhine kayıtlar içerdiği takdirde, sahibi aleyhine delil olurlar. Bununla birlikte, uyuşmazlığın karşı tarafı (HMK m. 222/5'e göre tacir olması gerekli değil), iddiasını ispatlamak için diğer tarafın ticari defterlerine dayanması halinde, tacirin aleyhine kayıt içeren ticari defterler, sahibi aleyhine delil olabilir.

bb. Ticari Defterlerin Açılış ve Kapanış Onaylarının Bulunmaması, İçerdiği Kayıtların Birbirini Doğrulamaması

HMK m. 222/4'de düzenlendiği gibi, açılış ve kapanış onayları bulunmayan, içerdikleri kayıtlar bakımından birbirini doğrulamayan ticari defterler, sahibi aleyhine delil olurlar. Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olmasının düzenlendiği HMK m. 222/4'de öngörülen, defterlerin açılış ve kapanış onaylarının bulunmaması, içerdiği kayıtların birbirini doğrulamaması gerektiğine ilişkin şartlar, HMK m. 222/2'de öngörülen şartların olumsuz olarak düzenlenmiş şeklidir denilebilir.

HMK m. 222/4'de, “kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş” ibaresine yer verilmemiştir. Anılan hükümde bu ibarenin öngörülmemiş olması, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olmayarak tutulan defterlerin, sahibi aleyhine delil teşkil edip etmeyeceği sorusunu da beraberinde getirmektedir⁴²². Bu soru cevaplanırken HMK m. 222/4'de “kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş” ibaresinin unutulmuş olabileceği dikkate alınarak, HMK m. 222/4 hükmü, HMK m. 222/2 ile birlikte

⁴²⁰ Karahan, s. 319

⁴²¹ Domaniç/Ulusoy, s. 338; Karahan, s. 319

⁴²² Karlı, s. 548

değerlendirilmeli ve anılan her iki hüküm birlikte değerlendirildiğinde, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmamış ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır⁴²³.

TTK m. 64/3’de öngörüldüğü üzere, fiziki ortamda tutulan yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile TTK m.64/4’de belirtilen pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterlerinin açılış onaylarının notere yaptırılması gerektiği, ticaret şirketlerinin ticaret siciline tescili sırasında ise, sicil müdürlükleri tarafından açılış onaylarının yapılması; yevmiye defteri ile yönetim kurulu karar defterinin kapanış onaylarının notere yaptırılması gerektiği düzenlenmiştir. Yine anılan hükümde, elektronik ortamda tutulan defterlerin açılış ve kapanış onaylarında noter onayının aranmayacağı, ancak bunların açılış ve kapanış onaylarının şekli hususunda ise EDGT’ de düzenlenen hükümlerin uygulanacağı belirtilmiştir (TDİT m. 23). Bu şekilde açılış ve kapanış onaylarının yapılmasına aykırı davranan ya da hiç yaptırmayan tacirin defterleri, sahibi aleyhine delil olur.

Ticari defterlerin açılış ve kapanış onaylarının bulunmamaları dışında tacirin tutmuş olduğu ticari defterlerde yer alan tüm kayıtlar birbirini doğrulamadığı takdirde, defterler sahibi aleyhine delil olurlar (HMK m. 222/4). Nitekim Yargıtay HGK’nun, E. 2012/400, K. 2012/581 sayılı kararında bu husus, “*Taraflar tacir olup, defterlerini usulüne uygun olarak tuttukları, ancak her iki tarafın ticari defterlerinde kapanış onayının bulunmadığı, ayrıca taraflar arasındaki sözleşmede birim fiyat olarak 6.15 TL kararlaştırılmışsa da, dava konusu faturalar 7.33 TL birim fiyat üzerinden düzenlenmiş ve davalı bu faturalara itiraz etmeyip kendi defterlerine işlemiştir. Bu durumda davalının, dava konusu edilen faturalarda gösterilen birim fiyatı ve fatura toplamalarını benimsediğinin kabulü gerekir. Yukarıda açıklandığı üzere, açılış veya kapanış onayları bulunmayan ve içerdiği kayıtlar birbirini doğrulamayan ticari defter kayıtları sahibi aleyhine delil olur, kuralı gereğince davalının defterlerinde kayıtlı bulunan uyumsuzluk konusu faturaların aleyhine delil olacağına kabulü gerekir*” şeklinde ifade edilmiştir⁴²⁴.

HMK m. 222/4’de belirtilen şartların gerçekleşmesi halinde, defterlerin sahibi olan

⁴²³ Karşı, s. 548; Topal, s. 158

⁴²⁴ <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/4247/ticari-defterler-usulsuz-kayıtlar-delil-niteliği/>, Erişim: 09.12.2016

tacirin aleyhine delil olacağı açıkça belirtilmekle birlikte, sahibinin halefleri aleyhine delil olacağı açıkça belirtilmemiştir. 6762 sayılı TTK m. 84’de, bu husus açıkça öngörülmekteydi. HMK m. 215’de ise, bir kimsenin aleyhine delil olarak kullanılabilen belgelerin o kimsenin halefleri aleyhine de delil teşkil edeceği hüküm altına alınmıştır. Buna göre, ticari defterlerin sahibinin halefleri aleyhine delil olabileceği hususu, hem doktrinde bu yöndeki görüşlerden⁴²⁵ hem de HMK m. 215’de yer alan düzenlemelerden anlaşılabilir.

Sonuç olarak, ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olması için kanunda özel bir şart öngörülmemekle birlikte, defterlerin sahibi aleyhine delil olmasını düzenleyen hükümde öngörüldüğü üzere, defterlerin açılış ve kapanış onaylarının yapılmamış olması, içerdiği kayıtlar bakımından birbirini doğrulamayan ticari defterler, sahibi ve halefleri aleyhine delil olur (HMK m. 222/4).

cc. Uyuşmazlığın Tacir Olan Tarafının Kendi Defterlerine Dayanması

Her iki tarafın tacir olduğu (TTK m. 12, 16) ve uyuşmazlık konusunun her iki tarafın ticari işletmesi ile ilgili olduğu bir uyuşmazlıkta ticari defterler, sahibi aleyhine iki şekilde delil olabilir⁴²⁶. Bu iki durumdan biri, HMK m. 222/3’de öngörülen, defterlerin sahibi lehine delil olmasına ilişkin şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterlerde sahibi lehine delil olabilecek kayıtlar olduğu gibi, sahibi aleyhine delil olabilecek kayıtlar da olabilir. Bu kapsamda kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerde, sahibi lehine ve aleyhine olan kayıtlar birbirinden ayrılmaz (HMK m. 222/3). Dolayısıyla tacir, kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerindeki sadece lehine olan kayıtlardan yararlanamaz⁴²⁷. Ticari defterlerine delil olarak dayanan tarafın, kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerinde uyuşmazlık konusuna ilişkin kayıt, tacirin aleyhine ise, defterleri aleyhine delil olur. Örneğin davacı (A), (B)’den belirli bir miktar alacağı olduğunu iddia etmiş ve bu hususta delil olarak defterlerine dayanmış ise, davacı (A)’nın ibraz etmiş olduğu kayıtlar iddiasını doğrulamadığı takdirde, (A)’nın defterleri, (A)’nın aleyhine delil olur⁴²⁸. Ancak bir kimsenin, kendi aleyhine delil olabilecek belge ya da kayıtlara dayanmayacağı sebebi ile

⁴²⁵ Topal, s. 160; Polat, s. 85

⁴²⁶ Topal, s. 160

⁴²⁷ Doğanay, Şerh, s. 513

⁴²⁸ Karayalçın, s. 276

tacirin de kendisi aleyhine kayıt içeren ticari defterlerine dayanma ihtimali de düşüktür⁴²⁹.

Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olmasının diğer bir şekli ise, defterlerin HMK m. 222/2’de öngörülen şartlara uygun olarak tutulmamış olmasıdır. Zira HMK m. 222/4 gereğince, kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmamış defterler sahibi aleyhine delil olur. Başka bir ifade ile bu defterler, sahibi lehine HMK m. 222 anlamında delil olarak kullanılamaz⁴³⁰. Örneğin davacı (A), davalı (B)’den alacaklı olduğunu iddia eder ve (B)’nin mahkemeye ibraz etmiş olduğu defterlerinde (A)’ya borçlu olduğunu, fakat borcunu ödemediğine ilişkin kaydın defterde yer almasına rağmen (B), defterlerini kanuna uygun olarak tutmamış ise (B)’nin defterleri (B) aleyhine delil olur⁴³¹. Çünkü HMK m. 222/3’de öngörülen, kanuna uygun olarak tutulan defterlerdeki sahibi lehine ve aleyhine olan kayıtların birbirinden ayıramayacağına ilişkin kuralın zıt yorumundan, kanuna uygun olarak tutulmayan defterlerde bu kuralın uygulanmayacağı anlamı çıkmaktadır⁴³². Bu açıdan bakıldığında, kanuna uygun olarak tutulmayan defterlerde sahibi lehine olan kayıtlar önemsenmez, sahibi aleyhine olan kayıtlar dikkate alınır⁴³³.

dd. Taraflardan Birinin, Karşı Tarafın Ticari Defterlerine Delil Olarak Dayanması

aaa. Taraflardan Birinin, Karşı Tarafın Ticari Defterleriyle Birlikte Başka Delillere de Başvurabilmesi

Bir uyuşmazlıkta ispat yükü kendisine düşen taraf, iddialarını diğer (tacir olan) tarafın ticari defterlerine dayanarak ispat edebilir ve aynı zamanda başka deliller de gösterebilir⁴³⁴. Karşı taraf iddiasını ispatlamak için, diğer tarafın ticari defterleri ile birlikte başkaca delillere dayanırsa, ticari defterlerin ve diğer delillerin ibrazı hususunda TTK m. 83 ve HMK m. 219; ibrazı istenilen ancak ibraz edilmeyen ticari defter ve diğer delillerin

⁴²⁹ Karahan, s. 318; Topal, s. 160; Karayalçın, s. 276

⁴³⁰ Doğanay, Şerh, s. 515

⁴³¹ Topal, s. 161; Kuru, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü C. III, Demir Yayınları 6. Baskı, İstanbul, 2001, s. 2463

⁴³² Bu hususta Bkz. “Kanuna Uygun Olarak Tutulmamış Ticari Defterlerde İkrarın Bölünmezliği Kuralının Uygulanmaması” başlıklı konu s. 131

⁴³³ Arslanlı, s. 142; İmregün, s. 103; Doğanay, Ticari Defter Kayıtları, s. 750; Yılmaz, Delil, s. 38

⁴³⁴ Arkan, s. 358

ibraz edilmemesi konusunda ise, HMK m. 220 uygulanacaktır⁴³⁵.

Karşı taraf başka delillerle birlikte, diğer tarafın ticari defterlerine dayanırsa, HMK m. 222/5 hükmü uygulanmaz. Anılan hükümde, taraflardan biri tacir olmasa dahi, tacir olan diğer tarafın ticari defterlerindeki kayıtları kabul edeceğini belirtmesi halinde, karşı taraf defterlerini ibrazdan kaçınırsa, ibrazı talep eden tarafın iddiasını ispat edeceği öngörülmektedir. Buna göre HMK m. 222/5 'in lafzından da anlaşılacağı üzere, bu hüküm, karşı tarafça diğer tarafın ticari defterlerindeki kayıtları kabul edeceğini belirtmesi halinde uygulanabilecektir⁴³⁶.

Karşı taraf iddiasını diğer tarafa ait olan defterler ile ispat etmek istediğinde, diğer tarafın ticari defterlerinin ibrazına mahkeme re' sen ya da taraflardan birinin talebi ile karar verebilir (TTK m. 83/1). Taraflar, kendilerinin veya karşı tarafın delil olarak dayandıkları ellerinde bulunan tüm belgeleri, elektronik belgelerin ise çıktısı alınarak incelemeye elverişli olarak mahkemeye ibraz etmek zorundadır (HMK m. 219/1). Ticari defterler gibi devamlı kullanılan belgelerin sadece ilgili kısımlarının onaylı örnekleri ibraz edilir (HMK m. 219/2).

İbrazı istenen belgelerin mahkemeye ibraz edilmemesi halinde, belgelerin elinde bulunmadığını iddia eden tarafa, mahkemece böyle bir belgenin elinde bulunmadığına, özenle aradığı halde bulamadığına ve nerede olduğunu da bilmediğine ilişkin yemin teklif edilebilir (HMK m. 220/2). Taraf, elindeki belgeyi süresi içinde ibraz etmez, ibraz etmemesine ilişkin geçerli bir mazeret göstermez ya da kendisine teklif edilen yemini

⁴³⁵ **Yılmaz**, Delil, s. 38; **Yılmaz**, Şerh, s. 1161; **Topal**, s. 162; **Kuru**, Usul, s. 382; "Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 28.03.2012 tarih ve 2011/11-862 Esas, 2012/51 Karar sayılı ilamında da belirtildiği üzere; 6100 sayılı HMK'nın 219. (1086 sayılı HUMK'nın 326.) maddesine göre her iki taraf kendi ellerindeki vesikaları (belgeleri) mahkemeye ibraz etmek zorundadır. Bir davada ispat yükü kendisine ait olan tarafın, başka delillerle birlikte karşı tarafın ticari defterlerine dayandığı, diğer anlatımla, delillerini karşı tarafın ticari defterlerine hasretmediği, dolayısıyla da, uyuşmazlığa 6100 sayılı HMK'nın 222/5. (6762 sayılı TTK'nın 83/2.) maddesindeki özel hükmün uygulanamayacağı durumlarda; karşı tarafın kendi defterlerini mahkemeye ibraz etmesi ya da bundan kaçınmasına bağlanmasına gereken hukuksal sonuçlar, HMK'nın 220. (HUMK m. 330.) maddesindeki genel düzenlemelere tâbidir. HMK'nın 220. (HUMK'nın 332.) maddesi, bir tarafın, mahkemece kendisine verilen süre içerisinde ilgili belgeyi ibraz etmemesi halinde, mahkemenin, o tarafın maksadını gözeterek, diğer tarafın o belgeye ilişkin açıklamasını kabul edebileceğini öngörmektedir. Önemle vurgulanmalıdır ki; HMK'nın 220. (HUMK'nın 332.) maddesindeki bu hüküm, taraflardan birinin delillerini salt karşı tarafın ticari defterlerine hasretmediği hallerde, ticari defterlerin mahkemeye sunulması bakımından da uygulanır" (Y. 23. HD, 08.12.2014 tarihli, E. 2014/10328, K. 2014/7923, <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/19839/fatura-ticari-defterler-ibra-bono-teslim-iflas-mas/>, Erişim: 03.04.2017)

⁴³⁶ **Yılmaz**, Delil, s. 38; **Yılmaz**, Şerh, s. 1161; **Topal**, s. 162

yerine getirmezse, belgenin içeriği konusunda mahkeme karşı tarafın beyanını kabul edebilir (HMK m. 220/3).

bbb. Taraflardan Birinin, Sadece Diğer Tarafın Ticari Defterlerinin İçeriğini Kabul Etmesi (Delillerin, Diğer Tarafın Ticari Defterlerine Hasredilmesi)

Bir uyuşmazlıkta davanın bir tarafı, iddialarını başka delillerle birlikte diğer tarafa ait ticari defterlere dayanarak ispat edebileceği gibi, başkaca delil göstermeksizin diğer tarafın ticari defterlerinin içeriğini kabul edeceğini beyan ederek, yalnızca diğer tarafın ticari defterlerine de dayanabilir. Başka bir ifade ile delillerini, diğer tarafın ticari defterlerine hasredebilir⁴³⁷. Karşı tarafın iddiasını ispatlamak için, diğer tarafa ait ticari defterlere delillerini hasredebileceği hususu, HMK m. 222/5’de düzenlenmiştir. Anılan madde hükmüne göre, taraflardan biri tacir olmasa bile, tacir olan diğer tarafın ticari defterlerindeki kayıtları kabul edeceğini belirtebilir (HMK m. 222/5).

Tacir olması gerekmeyen karşı tarafın, delillerini diğer tarafın defterlerine hasredebileceğine ilişkin hüküm 6762 sayılı TTK m. 83’de açık bir şekilde ifade edilmemekteydi. Ancak 6100 sayılı HMK m. 222/5’den, “taraflardan biri tacir olmasa dahi” ibaresi kullanılması itibariyle karşı taraf tacir olmasa bile, diğer tarafın ticari defterlerine delillerini hasredebileceği açık bir şekilde anlaşılmaktadır⁴³⁸. Karşı tarafın diğer tarafa ait defterlerin içeriğini kabul ettiğine ilişkin beyanından sonra, delillerini hasreden taraf, iddiasını ispat etmek için artık herhangi bir delile dayanamaz⁴³⁹.

Karşı tarafın ibraz talebi üzerine defter sahibi, iki şekilde davranacaktır; ya defterleri ibraz edecektir ya da defterleri ibraz etmeyecektir. Defterlerin ibraz edilmesi ve edilmemesine göre farklı sonuçlar ortaya çıkacaktır.

Defter sahibi, defterlerini ibraz etmişse ve defterlerde uyuşmazlık konusu hakkında herhangi bir kayıt yer almıyorsa, bu takdirde delillerini karşı tarafın defterlerine hasreden taraf, iddiasını ispat edememiş sayılır⁴⁴⁰. Çünkü delillerini diğer tarafın defterlerine hasreden taraf, iddiasını ispatlamak için yalnızca diğer tarafa ait defterlerin içeriğini kabul

⁴³⁷ Ülgen, s. 96

⁴³⁸ Topal, s. 167

⁴³⁹ Doğanay, Şerh, s. 509; Olgaç/Çenberci, s. 109; Arslanlı, s. 146

⁴⁴⁰ Taşdelen, s. 287; Arkan, s. 352, Topal, s. 171; Bahtiyar, s. 162; Polat, s. 89; Kuru, Usul, s. 383

ederek tüm delillerini göstermiştir⁴⁴¹. Ancak burada söz konusu defterlerin, sahibi tarafından kanuna uygun bir şekilde tutulmuş olup olmamasına göre delillerini hasreden tarafın, başka delillere dayanıp dayanamayacağı açık değildir. Defterlerin kanuna uygun şekilde tutulup tutulmadığına göre ikili bir ayrıma gidilirse, ilk olarak delillerin hasredildiği defter, kanuna uygun bir şekilde tutulmuşsa kural olarak delillerini hasreden taraf, artık iddiasını ispatlamak için başka delillere dayanamaz⁴⁴². Zira taraflar, kanunda belirtilen süreden sonra delil gösteremezler (HMK m. 145/1).

Aleyhine defterlerine dayanılan defter sahibi, karşı tarafın başka deliller sunabileceği konusunda açık muvafakat verirse, karşı tarafın başka delil gösterebileceği kabul edilmelidir⁴⁴³. Delilini karşı tarafın defterlerine hasreden taraf, kanunda belirtilen süreden sonra ya da sonradan gösterdiği delil yargılamayı geciktirme amacı taşıyorsa yahut süresinde delil göstermeme, tarafların kusurundan kaynaklanmış ise delilini karşı tarafın defterlerine hasreden taraf, başka delillere dayanamaz (HMK m. 145).

Delillerin hasredilmiş olduğu defterler, kanuna uygun olarak tutulmamışlar ise, delillerini hasreden taraf, iddiasını ispatlamak için başka delillere dayanabilir⁴⁴⁴. Zira burada delillerini karşı tarafın defterlerine hasreden taraf, defterlerin kanuna uygun bir şekilde tutulduğunu varsayarak içeriğini kabul etmektedir⁴⁴⁵. Karşı tarafın beyanından sonra mahkeme, defterlerin kanuna uygun bir şekilde tutulup tutulmadığını inceler; asıl olan defterlerin kanuna uygun tutulmuş olmasıdır⁴⁴⁶. Aksi halde, defter sahibinin kanuna uygun olarak tutulmamış defterleri göz ardı edilmiş olur ve adil bir sonuç ortaya çıkmaz⁴⁴⁷.

İbraz edilen defterde uyuşmazlık konusu ile ilgili herhangi bir kayıt yer alıyor ise, burada iki farklı durum söz konusudur. İbraz edilen defterlerde, defter sahibi aleyhinde kayıtlar varsa, bu kayıtlar defter sahibi aleyhinde delil olur ve delillerini diğer tarafın

⁴⁴¹ **Topal**, s. 171

⁴⁴² **Topal**, s. 171; **Polat**, s. 89

⁴⁴³ **Topal**, s. 171

⁴⁴⁴ **Taşdelen**, s. 287; **Bahtiyar**, s. 162, 163; **Kuru**, Usul, s. 383

⁴⁴⁵ **Topal**, s. 171; **Polat**, s. 89; **Kuru**, Usul, s. 383; **Ülgen**, s. 95

⁴⁴⁶ **Doğanay**, Şerh, s. 510; **Ülgen**, s. 95; Aksi görüş ise delillerin diğer tarafın defterlerine hasredilmiş olması halinde diğer tarafın defterlerinin kanuna uygun olarak tutulmuş olup olmaması herhangi bir önem arz etmez. Defterde sahibinin lehine ve aleyhine yer alan kayıtlar, delilini hasreden taraf hakkında bir bütün olarak hüküm ifade eder (**Arslanlı**, s. 145).

⁴⁴⁷ **Bahtiyar**, s. 163; **Topal**, s. 171

defterlerine hasreden taraf iddiasını kesin delille ispat etmiş olur⁴⁴⁸. Defterler kanuna uygun olarak tutulmamış olsa dahi defter sahibi aleyhine yer alan kayıtlar, defter sahibi aleyhine kesin delil sayılır⁴⁴⁹. Defter sahibi, defterlerinde kendisi aleyhine olan kayıtların aksini; senet, yemin ve ikrar gibi diğer kesin delillerle ispat edebilir⁴⁵⁰.

İbraz edilen defterlerde, defter sahibinin hem lehine hem de aleyhine kayıtlar bulunması halinde, defterlerin kanuna uygun olarak tutulup tutulmaması bakımından iki ayrı hal ortaya çıkar⁴⁵¹. Ticari defterler, kanuna uygun şekilde tutulmuş ise, defterlerde sahibi lehine ve aleyhine yer alan kayıtlar, bir bütün teşkil eder (HMK m. 222/3). Buna göre kanunda öngörülen şartlara uygun şekilde tutulmuş defterler, sahibi lehine delil teşkil eder ve delillerini hasreden taraf, iddiasını ispat edememiş olur⁴⁵². Ayrıca, delillerini karşı tarafın defterlerine hasreden taraf, delillerini hasrettiği için iddiasını ispatlamak bakımından başka delillere de başvuramaz⁴⁵³.

Defterler, kanuna uygun olarak tutulmamış ise, defter sahibinin lehine olan kayıtlar dikkate alınmaz ve yalnız kendi aleyhine olan kayıtlar esas alınır⁴⁵⁴. Zira ticari defterlerde sahibinin lehine ve aleyhine olan kayıtların birbirinden ayıramayacağı kuralı, kanuna uygun olarak tutulmuş defterler bakımından geçerlidir (HMK m. 222/4). Defter sahibi tacir, yine defter kayıtlarının aksini diğer kesin delillerle ispat edebilir. Bu sebeple, ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olması için defter kayıtlarının aksinin, tacir tarafından kanıtlanmamış olması gerekir⁴⁵⁵. Tacir, defterlerinde kendisi aleyhine yer alan kayıtların aksini başkaca delillerle ispat ederse, delillerini diğer tarafın defterlerine hasreden taraf, iddiasını ispat edemeyecektir.

Uyuşmazlığın bir tarafının delillerini diğer tarafın ticari defterlerine hasretmesi halinde, mahkeme defterlerin ibrazına re' sen ya da karşı tarafın talebi üzerine karar verebilir (HMK m. 222/1). Bunun üzerine defter sahibi taraf, defterlerini ibrazla yükümlüdür. Ancak defter sahibi, mahkeme kararı üzerine defterlerini ibraz etmez ya da

⁴⁴⁸ **Kuru**, Usul, s. 383; **Topal**, s. 172; **Arkan**, s. 359; **Bahtiyar**, s. 163

⁴⁴⁹ **Kuru**, Usul, s. 384

⁴⁵⁰ **Topal**, s. 172; **Arkan**, s. 359; **Polat**, s. 89; **Bahtiyar**, s. 163; **Kuru**, Usul, s. 384

⁴⁵¹ **Kuru**, s. 384

⁴⁵² **Arkan**, s. 360; **Bahtiyar**, s. 163; **Kuru**, Usul, s. 384; **Topal**, s. 172

⁴⁵³ **Topal**, s. 172

⁴⁵⁴ **Kuru**, Usul, s. 384; **Arkan**, s. 360; **Bahtiyar**, s. 163; **Polat**, s. 90

⁴⁵⁵ **Domanıç/Ulusoy**, s. 338; **Karahan**, s. 319

defterlerini ibrazdan kaçınırsa, ibrazı talep eden taraf, iddiasını ispat etmiş sayılır (HMK m. 222/5).

Tarafların bazıhallerde ibrazdan kaçınması, kendi aleyhlerine sonuç doğurmayabilir⁴⁵⁶. Kanunda, tarafın ticari defterlerini ibrazdan ne zaman ve hangi sebepler dâhilinde kaçınabileceğine ilişkin açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte, HMK m. 220 hükmü burada kıyasen uygulanabilir⁴⁵⁷. Anılan hükme göre, defterleri ibraz etmesi istenilen taraf, ibraz süresi içinde delilleri ile birlikte belgeyi ibraz etmemesi hususunda geçerli bir mazeret gösterebilir (HMK m. 220/3). Taraf, bir sırrını açıklamak zorunda kalacağı, itibarını kaybedebileceği ya da herhangi bir cezai yaptırımla karşılaşabileceği sebepleri ile ibrazdan kaçınabilir⁴⁵⁸. Dolayısıyla hâkim, tarafın ibrazdan kaçınma gerekçelerini araştırarak ve bu hususta takdir hakkını kullanacaktır⁴⁵⁹.

Defterlerin ne zaman ibraz edileceğine ilişkin açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte, bu hususta yine HMK m. 220/1 hükmü kıyasen uygulanır⁴⁶⁰. İlgili hükme göre hâkim, defterlerin ibrazı için kesin süre verir (HMK m. 220/1). Defter sahibi defterlerini, hâkimin vermiş olduğu kesin süre içinde ibraz etmez ya da verilen sürenin geçmesinden sonra defterleri ibraz ederse, defter sahibi, defterleri ibrazdan kaçınmış sayılır⁴⁶¹. Yine defter sahibinin defter tutmamış olduğunu bildirmesi halinde de defter sahibi, defterlerini HMK m. 222/5 anlamında ibrazdan kaçınmış addedilir⁴⁶². Zira defter tutmak, tacir olmanın bir sonucu olması itibariyle tacir, defter tutmakla yükümlüdür (TTK m. 18/1).

5. Ticari Defterlerin Delil Olmasının Hukuki Sonuçları

a. Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Olmasının Hukuki Sonuçları

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olması için, HMK m. 222/2-3'de bir takım sıkı

⁴⁵⁶ Erdönmez, s. 259

⁴⁵⁷ Polat, s. 91

⁴⁵⁸ Erdönmez, s. 265

⁴⁵⁹ Erdönmez, s. 265

⁴⁶⁰ Topal, s. 168

⁴⁶¹ Topal, s. 168

⁴⁶² Topal, s. 169; Ülgen, s. 96; Bu konuda aksi görüş ise delillerin hasredilmesine ilişkin hükmün uygulanması bakımından defterlerin varlığı önem arz etmekte dolayısıyla hasım taraf gerçekten defter tutmuyor ise bu hükmün uygulanmasına imkân yoktur. Çünkü defter tutma yükümlülüğüne aykırı davranmanın ispat hukuku bakımından bir etki meydana getirmesi beklenemez (Olgaç/Çenberci, s. 110).

şartlara bağlandığı ve bu şartlara uygun olarak tutulan ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılabileceği yukarıda ifade edilmişti. HMK m. 222/3'ün son cümlesine göre, kanuna uygun olarak tutulmuş, yani HMK m. 222/2-3'de öngörülen şartları taşıyan ticari defterlerdeki sahibi lehine ve aleyhine olan kayıtlar birbirinden ayrılamaz (HMK m. 222/3). HMK m. 222/3 son cümlede yer alan bu düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, HMK m. 222/2-3'de öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş defterler, yani sahibinin lehine delil olabilecek nitelikteki ticari defterler bakımından ikrarın bölünmezliği kuralı söz konusudur⁴⁶³.

b. Ticari Defterlerin Sahibi Aleyhine Delil Olmasının Hukuki Sonuçları

HMK m. 222/2'de öngörülen şartlara göre tutulmamış, aleyhine kayıtlar içeren tacirin kendi defterlerine dayanması ya da karşı tarafın iddiasını ispatlamak için tacirin defterlerine delil olarak başvurması halinde, defterlerin HMK m. 222/4 uyarınca, sahibi aleyhine delil olacağı yukarıda açıklanmıştı⁴⁶⁴. Ticari defterler, sahibi aleyhine delil teşkil ettiğinde, karşı taraf iddiasını ispatlamış olacak ve defterleri aleyhine delil olan taraf, kendi aleyhine olan defter kayıtlarını, diğer kesin delillerle ispat edebilecektir⁴⁶⁵.

c. Ticari Defterler Bakımından İkrarın Bölünmezliği Kuralı

aa. Genel Olarak

İkrar, bir uyuşmazlıkta taraflardan birinin ileri sürmüş olduğu iddianın doğruluğunun, diğer tarafça kabul edilmesidir⁴⁶⁶. Bir uyuşmazlıkta, taraflardan birinin ileri sürmüş olduğu iddianın doğruluğu diğer tarafça kabul edildiğinde, yani ikrar edildiğinde bu ikrar, ikrar eden aleyhine delil olur⁴⁶⁷. İkrar içeriğine göre basit ikrar, nitelikli (vasıflı) ikrar ve bileşik ikrar olmak üzere üçe ayrılır⁴⁶⁸.

Basit ikrar, bir uyuşmazlıkta ileri sürülen iddianın doğruluğunun diğer tarafça

⁴⁶³ Topal, s. 152

⁴⁶⁴ Bu hususta bkz. s. 117

⁴⁶⁵ Topal, s. 173

⁴⁶⁶ Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 366

⁴⁶⁷ Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 368

⁴⁶⁸ Karşlı, s. 530

kayıtsız şartsız, yani iddianın olduğu gibi, kabul edilmesidir⁴⁶⁹. Nitelikli ikrarda ise, taraf iddianın doğruluğunu kabul etmekle birlikte, ileri sürülen iddianın hukuki niteliğinin farklı olduğunu bildirmektedir⁴⁷⁰. Bileşik ikrarda, iddiayı ikrar eden tarafın, ikrar etmiş olduğu iddia ile ortaya çıkacak hukuki sonucu hükümden düşürmek amacıyla, ikrar ettiği iddia ile ilgisi olmayan başka bir iddiayı ileri sürmesidir⁴⁷¹. Bileşik ikrar, bağlantılı bileşik ikrar ve bağlantısız bileşik ikrar olmak üzere ikiye ayrılır; bağlantılı bileşik ikrar, ikrar edenin ikrar ettiği iddiayla bağlantılı bir iddia ileri sürmesi iken, bağlantısız bileşik ikrar ise, ikrar edenin ikrar ettiği iddia ile bağlantısı olmayan bir iddia ileri sürmesidir⁴⁷².

İkrar çeşitlerini bir örnekle anlatmak gerekirse (A)'nın, (B)'nin kendisine borçlu olduğunu iddia etmesi üzerine, (B)'nin (A)'ya borçlu olduğunu belirtmesi basit ikrar; (B)'nin (A)'dan para aldığını ancak bunun borç değil de bağışlama olduğunu belirtmesi halinde nitelikli ikrar; (B)'nin, (A)'ya borçlu olduğunu ancak bunu ödediğini belirtmesi halinde bağlantılı bileşik ikrar; (B)'nin, (A)'ya borçlu olduğunu ancak (A)'nın da kendisine borçlu olması nedeniyle bunu takas ettiğini belirtmesi, bağlantısız bileşik ikrara örnektir⁴⁷³.

Doktrinde, ikrarın bölünüp bölünemeyeceği hususu tartışmalıdır. Bazı yazarlar ikrarın bölünemeyeceğini⁴⁷⁴ savunurken, bazı yazarlar ise ikrarın bölünebileceğini⁴⁷⁵ savunmaktadır.

İkrarın bölünemeyeceğini savunan bir görüşe göre, ikrar eden tarafın, dürüst davranarak karşı tarafın iddiasını ikrar ettiğini, ancak ikrarın bölünebileceği kabul edildiği takdirde, ikrar eden tarafı inkâra sevk edeceği sebebiyle ikrarın bölünemeyeceğini savunmaktadır⁴⁷⁶. Yine bu konudaki diğer bir görüşe göre, kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerde, ikrarın bölünmezliği kuralından ayrılmak doğru değildir⁴⁷⁷.

İkrarın bölünebileceğini savunan görüşlerden biri ise, ikrarın bölünmezliğini kabul

⁴⁶⁹ Karşlı, s. 530; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 368; Kiraz, Özgür Taylan, Medeni Yargılama Hukukunda İkrar, Bilge Yayınevi, Ankara 2013, s. 212

⁴⁷⁰ Karşlı, s. 531; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 369; Kiraz, İkrar, s. 212

⁴⁷¹ Kiraz, İkrar, s. 218,219; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 369

⁴⁷² Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 369, 370, 371; Karşlı, s. 530, 531

⁴⁷³ Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 368, 369, 370, 371

⁴⁷⁴ Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 370; İmregün, s. 104

⁴⁷⁵ Kiraz, İkrar, s. 224; Umar, s. 692

⁴⁷⁶ Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 370

⁴⁷⁷ İmregün, s. 104

etmek halinde, ikrar edilen hususu davacının ispat edememesi üzerine, davasının reddedileceğini, dolayısıyla adaletin tam olarak sağlanamayacağı ve bu kuralın ticari işlerde dahi pek çok alanda uygulama bulamayacağını ifade etmiştir⁴⁷⁸. Bu husustaki diğer bir görüşe göre ise, ikrarda bulunulan iddia ile ilgili olsun ya da olmasın, ikrarda bulunan taraf, ikrarına yeni bir iddia ekleyerek bu iddiayı ileri sürmekte ve bu ileri sürülen iddianın yeni bir iddia olması nedeniyle de ileri sürülen tarafça ispat edilmesi gerekmektedir⁴⁷⁹. Aksi halde, bir davada ispat yükünün iddiayı ileri süren taraf için söz konusu olacağına ilişkin ana kural ile çelişki ortaya çıkacaktır⁴⁸⁰. Yine bu konuda başka bir görüşe göre ise, davalı tarafın davacıdan borç para aldığını ikrar etmesi ve bu ikrarına ek olarak bu borcu ödediğini beyan etmesi üzerine “ödedim” ibaresinin, ikrar eden lehine delil olmasının düşünülemeyeceğini ve bu kuralın sakıncası olarak, HMK m. 198’de öngörülen delilleri serbestçe takdir etme hakkının hâkime ait olmasına ilişkin kuralın çiğneneceğini ve davalının uyuşmazlık konusu borcu aldığını fakat ödediğini beyan etmesi üzerine, davalıya “sen iddianı ispat ettin senin bu borcu ödediğini davacı ispat etsin” denilerek, ispat yükü hakkında genel kurala göre ikrarda bulunan davalıya, ispat yükü sende ve iddianı ispat et denilemeyecektir⁴⁸¹.

Ancak uygulamada, basit ikrar, bir bütün teşkil eder ve bölünmesi söz konusu değildir⁴⁸². Hukukumuzda nitelikli ikrarın, ikrar eden aleyhine delil teşkil etmeyeceği kabul edilmekte ve basit ikrar gibi bölünmesi de söz konusu olmamaktadır⁴⁸³. Basit ve nitelikli ikrarın aksine, bileşik ikrarın, özellikle bağlantılı bileşik ikrarın bölünüp bölünemeyeceği tartışmalı iken, bağlantısız bileşik ikrarın bölünebileceği görüşü kabul edilmektedir⁴⁸⁴.

bb. Kanuna Uygun Olarak Tutulmuş Ticari Defterlerde İkrarın Bölünmezliği Kuralının Uygulanması

Ticari defterler, tacirin ticari işletmesi ile ilgili yapmış olduğu hukuki işlemlerin kaydedildiği defterler olması nedeniyle defter kayıtları, bir çeşit ikrar olarak

⁴⁷⁸ Kiraz, İkrar, s. 224

⁴⁷⁹ Önen, s. 238

⁴⁸⁰ Önen, s. 238

⁴⁸¹ Umar, s. 692

⁴⁸² Kiraz, İkrar, s. 212; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 368; Karşlı, s. 530

⁴⁸³ Karşlı, s. 530; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 369; Kiraz, İkrar, s. 213

⁴⁸⁴ Karşlı, s. 530, 531; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 370, 371; Kiraz, İkrar, s. 213

değerlendirilmektedir⁴⁸⁵. Nitekim kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş olan ticari defterler bakımından, sahibi lehine ve aleyhine olan kayıtların birbirinden ayırlamayacağı hususu HMK’ da hüküm altına alınmıştır (HMK m. 222/3). Buna göre, kanuna uygun olarak tutulan ticari defterlerde ikrarın bölünmezliği kuralı uygulanır.

HMK m. 222/3’de düzenlendiği gibi, 6762 sayılı TTK m. 84’de de kanuna uygun olarak tutulmuş olan ticari defterlerde yer alan, sahibi lehine ve aleyhine kayıtların birbirinden ayırlamayacağı öngörülmüştü. Dolayısıyla, 6762 sayılı kanunda da, kanuna uygun olarak tutulan ticari defterlerde ikrarın bölünmezliği kuralı benimsenmekteydi.

Kanunda öngörülen şartlara uygun şekilde tutulmuş ticari defterlerde ikrarın bölünmezliği kuralının uygulanmasının sebebi; bir kimsenin, kendi düzenlemiş olduğu belgede kendi lehine, başkası aleyhine delil oluşturma eğilimine karşın, tacirin kanuna uygun olan defterlerinde kendisi aleyhine yer alan kayıtların, gerçeği yansıtacağı düşüncesi ile tacirin lehine olan kayıtlar gibi aleyhine olan kayıtların da dikkate alınmasıdır. Zira defterdeki kayıtların dayanak belgelerine göre yapıldığı dikkate alındığında, kanuna uygun şekilde tutulan ve dayanak belgelere göre yapılan kaydın aksinin ispatının defter sahibine yüklenmesi beklenemez.

cc. Kanuna Uygun Olarak Tutulmamış Ticari Defterlerde İkrarın Bölünmezliği Kuralının Uygulanmaması

Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olmasını düzenleyen HMK m. 222/4 hükmünden, kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmamış ticari defterlerde, ikrarın bölünmezliği kuralının uygulanmayacağı açık olarak anlaşılmamaktadır. Kanuna uygun olarak tutulmayan ticari defterlerde ikrarın bölünmezliği kuralının uygulanmayacağı, HMK m. 222/3’ün ikinci cümlesinin karşıt, yani zıt yorumlanmasından anlaşılmaktadır⁴⁸⁶.

6762 sayılı TTK’ dan önce, 865 sayılı TTK m. 863’de, kanuna uygun olarak tutulmamış olan ticari defterler bakımından da ikrarın bölünmezliği kuralı düzenlenmekteydi. Ancak 6762 sayılı TTK’ da bu kural terk edilmiş; bu kuralın terk edilmesinin sebebi yine 6762 sayılı Kanun’un gerekçesinde “*Her ne kadar mer’i kanunda*

⁴⁸⁵ Topal, s. 153; Arslanlı, s. 142

⁴⁸⁶ Topal, s. 173

defterlerdeki kayıtların tecezzi ettirilmemesi esası kabul edilmişse de bunun istisnasız olarak tabiki bir takım haksız ve yersiz durumların meydana çıkmasına sebep olmaktadır. Şöyle ki bir insanın kendi defterine kendi aleyhine bir yazı yazması halinde bunun o kimse aleyhine delil olması tabii ise de kendi lehine yazdığı yazıların ancak bazı kayıt ve şartların gerçekleşmesi halinde delil lehine delil tutulması doğru olabilir. Zira bir kimsenin kendi lehine delil tedariki temayülü olduğu halde kendi aleyhine başkasına delil tedarik etmek temayülü delil tedariki temayülü olduğu halde kendi aleyhine başkasına delil tedarik etmek temayülü mevcut değildir. Bunun içindir ki kanun hükümlerine uygun olarak tutulmuş olmayan defterlerdeki kayıtlardan aleyhte olanların delil sayılması tabii olduğu halde lehte olanların delil sayılması aynı derecede tabii görülemez” şeklinde ifade edilmekteydi⁴⁸⁷.

Sonuç olarak, kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulmamış olan defterlerde ikrarın bölünmezliği kuralının uygulanmamasının sebebi, bir önceki paragrafta değinildiği üzere, kanuna uygun olarak tutulmamış defterlerde aleyhe olan kayıtların tacir tarafından bilerek yazıldığı, dolayısıyla o kayıtların dayandığı sebeplerin var olduğunun kabul edilmesidir⁴⁸⁸. Çünkü bir tacirin lehine delil oluşturma eğilimi olduğu halde kendi aleyhine, başkası lehine delil oluşturma eğilimi yoktur⁴⁸⁹.

C. TİCARİ DEFTER VE BELGELERİN İNCELENMESİ

1. Genel Olarak

Ticari defterlerin tacirin ticari işletmesi ile ilgili tüm hukuki işlemleri kaydettiği defterler olması ve tacirin ticari işletmesi ile ilgili ticari sır niteliğinde olan işlemleri de içermesi sebebi ile herkes her durumda ticari defterleri inceleyemez⁴⁹⁰. Ayrıca tarafların ticari işletmeleri ile ilgili ya da ticari defterlere geçirilmesi gereken bir işlemle ilgili çıkan uyuşmazlıklarda, tarafların iddialarının açıklığa kavuşturulması bakımından ticari defterlerin incelenmesi gerekebilir. Bu sebeple defterler, ancak kanunda öngörülen hükümler çerçevesinde incelenebilir. Defterlerin incelenmesi; defterlerin teslimi ve

⁴⁸⁷ Arslanlı, s. 142

⁴⁸⁸ Topal, s. 174

⁴⁸⁹ Topal, s. 174

⁴⁹⁰ Bahtiyar, s. 166; Arkan, s. 354; Polat, s. 48; Topal, s. 175; Doğanay, Şerh, s. 492

defterlerin ibrazı olmak üzere iki şekilde yapılır (TTK m. 83, 85; HMK m. 222/1).

2. Ticari Defterlerin Teslimi

Malvarlığı hukukuna ilişkin olan, özellikle de mirasa, mal ortaklığına ve şirket tasfiyesine ilişkin uyuşmazlıklarda mahkeme, defterlerin tüm içeriğinin incelenmesi için teslimine karar verebilir (TTK m. 85). Dolayısıyla defterlerin tesliminde, defterlerin tüm içeriklerinin incelenmesi söz konusu olup, bu durum tacir açısından ağır bir işlemdir⁴⁹¹.

6762 sayılı TTK m. 79'da defterlerin ve saklanması zorunlu olan diğer belgelerin tesliminin; miras, şirket ve iflas işlerinde istenebileceği öngörülmüştü. Söz konusu eski düzenlemede defterlerin teslimi; miras, şirket ve iflas işleri ile sınırlandırılmıştı. 6102 sayılı TTK m. 85'de ise, defterlerin yalnızca miras, şirket ve iflas işlerinde teslimine karar verilebileceğine ilişkin sınırlı sayıda düzenleme ilkesinden vazgeçilmiştir⁴⁹². Bu sebeple 6102 sayılı TTK m. 85'in lafzından da açıkça anlaşılacağı üzere, malvarlığı hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda defterlerin teslimine karar verilebilir (TTK m. 85). Diğer bir anlatımla defterlerin teslimi, 6762 sayılı TTK m. 79' da olduğu gibi yalnızca miras, şirket ve iflas işleri ile sınırlandırılmamış; defterlerin teslimi malvarlığına ilişkin tüm ihtilaflar bakımından öngörülmüştür.

Defterlerin incelenmesi hakkı, mahkeme ve ilgililere tanınmış bir yetki olduğundan, bu hak, bir ticari işletmenin miras yolu ile intikalinde, ilgililerin mirasçılar olması nedeniyle mirasçılara aittir⁴⁹³. Kollektif, komandit ve adi şirketlerde her ortağın defteri inceleme yetkisi vardır (TTK m. 225, 308, 310; TBK m. 631). Anonim şirketlerde defter ve belgeleri inceleme yetkisi ise denetçilere verilmekle birlikte, bazı durumlarda pay sahipleri de defterleri inceleyebilirler (TTK m. 401,437, 438). Limited şirketlerde ise, her ortak, müdürlerden şirketin bütün işleri ve hesapları hakkında bilgi verilmesini isteyebilir ve belirli konularda inceleme yapabilir (TTK m. 614/1). Dolayısıyla limited şirketlerde, ortaklar şirket defterlerini de inceleyebilir⁴⁹⁴. Tacirin iflasına karar verildiği hallerde ise tacirin defterleri, iflas idaresi tarafından muhafaza altına alınır (İİK m. 210/3) ve alacaklar

⁴⁹¹ Karahan, s. 309; Polat, s. 53

⁴⁹² Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 416; Polat, s. 48; Topal, s. 175

⁴⁹³ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 416, 417

⁴⁹⁴ Arkan, s. 357

bakamından inceleme yapan iflas idaresine, defterleri inceleme yetkisi de verilmiştir⁴⁹⁵.

Ticari işletmeden alacaklı olan ya da ticari işletmeye borçlu olan üçüncü kişiler, defterlerin tümünü incelemek üzere yine bu defterlerin teslimini talep edemezler, fakat TTK m. 83/1'e göre defterlerin ibrazını isteyebilirler⁴⁹⁶.

3. Ticari Defterlerin İbrazi

a. Genel Olarak

Ticari defterlerin tesliminden farklı olarak defterlerin ibrazında, tarafların katılımı ile defterlerin uyuşmazlıkla ilgili kısımlarının incelenmesi söz konusudur (TTK m. 84/1). Her ne kadar ibrazda, sadece uyuşmazlık konusu kısımların inceleneceği öngörülmüş ise de, defterlerin delil olarak kullanılabilmesi için kanunda belirtilen şartları taşıdığına tespiti bakımından tüm defterlerin incelenmesi gerekir⁴⁹⁷. Bu açıdan teslimden farklı olan ibraz kavramının daha açık anlaşılabilmesi için defterlerin ibrazı konusunun; ibraza ilişkin TTK ve HMK'da yer alan düzenlemeler, ibrazı istenen defterlerin taraflara ait olması, ibrazda defterlerin incelenmesi usulü ve defterlerin ibraz edilmemesinin sonucu olarak dört alt başlıkta incelenmesi isabetli olacaktır.

b. Ticari Defterlerin İbrazi Konusunda TTK ve HMK' da Yer Alan

Düzenlemeler

Ticari defterlerin ibrazı konusunda, biri TTK m. 83/1'de diğeri ise, HMK m. 222/1'de olmak üzere iki düzenleme söz konusudur. TTK m. 83/1'de, ticari uyuşmazlıklarda mahkemenin yabancı gerçek veya tüzel kişi bile olsalar tarafların ticari defterlerinin ibrazına re'sen ya da taraflardan birinin istemi üzerine karar verebileceği öngörülmüştür. HMK m. 222/1'de ise, mahkemenin ticari davalarda, tarafların ticari defterlerinin ibrazına kendiliğinden veya taraflardan birinin talebi üzerine karar verebileceği hüküm altına alınmıştır.

TTK m. 83/1 ve HMK m. 222/1 hükümleri içerik itibari ile birbirlerine çok benzemektedir. Oysa TTK m. 83/1'in içeriği ile birlikte kenar başlığı da

⁴⁹⁵ Arkan, s. 355; Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 416, 417

⁴⁹⁶ Ayhan/Özdamar/Çağlar, s. 417; Topal, s. 190; Polat, s. 53

⁴⁹⁷ Domanıç/Ulusoy, s. 327

değerlendirildiğinde TTK m. 83/1 ve HMK m. 222/1'in birbirinden farklı düzenlemeler olduğu anlaşılmaktadır. TTK m. 83/1 hükmünde, ticari uyuşmazlıklarda taraflara ait ticari defterlerin ibrazına, mahkemece karar verilebileceği öngörülmesine karşın, bu maddenin kenar başlığı "Hukuki uyuşmazlıklarda ibraz" olarak belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, maddenin içeriği ile kenar başlığının birbiri ile çeliştiği görülmektedir. Ancak bu maddenin kenar başlığını gözetmeden, yalnızca maddenin lafzını dikkate alarak, TTK m. 83/1'in hukuki uyuşmazlıklarda değil de, ticari uyuşmazlıklarda defterlerin ibrazına ilişkin bir düzenleme olduğunu kabul etmek isabetli değildir⁴⁹⁸. Aksi halde, HMK m. 222/1 hükmüne gerek kalmazdı⁴⁹⁹.

O halde TTK m. 83/1 hükmü, hukuki uyuşmazlıklarda taraflara ait ticari defterlerin ibrazına ilişkin bir düzenleme iken, HMK m. 222/1 ise, ticari uyuşmazlıklarda taraflara ait ticari defterlerin ibrazı ile ilgilidir.

c. İbraz Edilen Ticari Defterlerin Taraflara Ait Olması

TTK m. 83/1 ve HMK m. 222/1 çerçevesinde ibrazı istenebilecek defterler, uyuşmazlığın taraflarına ait olan defterlerdir⁵⁰⁰. Zira ilgili maddeler kapsamında, taraflara ait ticari defterlerin ibrazına karar verilebileceği hususu hem TTK m. 83/1'in hem de HMK m. 222/1'in lafzından açıkça anlaşılmaktadır. Taraflar dışında, üçüncü kişilere ait ticari defterlerinin ibrazında ise, HMK'nın genel hükümleri uygulanır⁵⁰¹.

d. Ticari Defterlerin İbrazında Defterlerin İncelenmesi Usulü

Ticari defterlerin ibrazı, defterlerin tüm içeriklerinin değil yalnızca uyuşmazlık konusu ile ilgili kısımlarının, tarafların katılımı ile incelenmesi için mahkemeye verilmesidir (TTK m. 84/1)⁵⁰². Ticari defterlerin ibrazı, TTK m. 83/2' de HMK'ya yapılan

⁴⁹⁸ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 624; Poroy/Yasaman, s. 229

⁴⁹⁹ Ülgen/Helvacı/ Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 624

⁵⁰⁰ Domaniç/Ulusoy, s. 327; Arslanlı, s. 138

⁵⁰¹ Topal, s. 181; Domaniç/Ulusoy, s. 327; Doğanay, İnceleme, s. 27

⁵⁰² "... mahkemece, davacının davanın ispatı yönünden dayandığı tarafların ticari defterlerinin ibrazının sağlanması, defterlerin ibrazından sonra bilirkişi vasıtasıyla defterler üzerinde dava konusu uyuşmazlık hakkında inceleme yapılması ve oluşacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken, davacının dayandığı bu delillere başvurulmadan, yemin deliline başvurularak yazılı gerekçe ile hüküm kurulması doğru olmamıştır" (Y. 11. HD, 20.01.2014 tarihli, E. 2013/12150, K. 2014/1044, <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/119835/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2013-12150-k-2014-1044/>, Erişim: 03.04.2017).

atıf dolayısıyla HMK' da senetlerin ibrazı zorunluluğuna ilişkin hükümlere tâbidir. HMK m. 192/1'e göre, taraflar kendilerinin veya karşı tarafın delil olarak dayandıkları ve ellerinde bulunan ticari defterleri mahkemeye ibraz etmek zorundadır⁵⁰³. Defterler ibraz edilirse, gerekli görüldüğü takdirde, defterlerin ilgili yapraklarından suret alınır (TTK m. 84). Dolayısıyla TTK m. 84 ile birlikte HMK m. 219/2'de yer alan; ticari defterler gibi devamlı kullanılan belgelerin sadece ilgili kısımlarının onaylanmış örneklerinin mahkemeye ibraz edilebileceği hükmü de uygulanır (HMK m. 219/2).

Elektronik belgelerin ibrazına ilişkin olarak HMK m. 219/2'de, belgenin çıktısı alınarak ve talep edildiği takdirde incelemeye uygun biçimde elektronik ortama kaydedilerek mahkemeye ibraz edileceği hükme alınmıştır. Elektronik ortamda tutulan defterler açısından ise, elektronik defterlerin ibrazına ilişkin TTK ve HMK' da herhangi bir açık hükme yer verilmemiş; fakat bu husus EDGT' de öngörülmüştür. Anılan tebliğin ilgili hükmüne göre, elektronik defterler; TTK, Vergi Kanunları ve diğer düzenlemelerde öngörülen süreler içerisinde elektronik, manyetik veya optik araçlar vasıtasıyla eksiksiz ve okunabilir şekilde ibraz edilmelidir (EDGT m. 4.1-c). Yine söz konusu defterlerin ibraz yükümlülüğü kapsamına; elektronik defter ve beratların doğruluğuna, bütünlüğüne ve değişmezliğine ilişkin olan her türlü kayıt ve veri, veri tabanı dosyası, saklama ortamı ile doğrulama ve görüntüleme araçlarının tümü girmektedir (EDGT m. 4.1-ç). EDGT m. 4.1-ç' ye göre ibraz yükümlülüğü, elektronik defterlere istenildiğinde kolaylıkla erişebilmeyi, anlaşılır ve eksiksiz bir biçimde görüntüleyebilmeyi ve okunabilir kağıt baskılarını üretebilmeyi sağlayacak şekilde yerine getirilmelidir.

6762 sayılı TTK' da defterlerin ibraz edilebilmesi için bir takım şartlar öngörülmüştü (6762 sayılı TTK m. 80/1). Anılan hükme göre, defterlerin ibrazı için haklı bir menfaatin varlığının ispat edilmesi ve mahkemenin ispat bakımından defterlerin ibrazını zorunlu görmesi gerekmektedir (6762 sayılı TTK m. 80/1). Ancak gerek 6102 sayılı TTK' da gerekse HMK m. 222'de defterlerin ibrazı için herhangi bir şart

⁵⁰³ “Bu durumda zaman itibarıyla uygulanması gereken 6762 sayılı TTK' nın 80 ve 81. ve HMK ' nın 219 vd maddeleri (HUMK' nın 326 vd maddeleri) uyarınca davalının tutmak zorunda olduğu ticari defterlerin ibrazı için davalı tarafa mehil verilerek oluşacak sonuç çerçevesinde bir karar vermek gerekirken eksik incelemeye dayalı, yazılı şekilde davanın reddine karar verilmesi doğru olmamış kararın bu nedenle davacı yararına bozulmasına karar vermek gerekmiştir” (Y. 11. HD, 25.06.2014 tarihli, E. 2014/6114, K. 2014/12050, <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/119006/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2014-6114-k-2014-12050/>, Erişim, 03.04.2017).

öngörülmemiştir. 6102 sayılı TTK ve 6100 sayılı HMK' da defterlerin ibrazının herhangi bir şarta bağlanmamış olması, hâkime defterlerin ibrazına karar verme hususunda geniş bir takdir hakkı tanımaktadır⁵⁰⁴.

TTK m. 84/1 ve HMK m. 219/2'de, ticari defterlerin uyuşmazlıkla ilgili kısımlarının, tarafların katılımı ile inceleneceği hüküm altına alınmıştır. Her ne kadar ibrazda, ihtilafa konu olan kısmın inceleneceği öngörülmüş ise de, defterlerin sahibi lehine delil olması için HMK m. 222/2'de öngörülen şartları taşıdığına tespiti bakımından tüm defterlerin incelenmesi önem arz etmektedir⁵⁰⁵. Zira defterlerin açılış ve kapanış onaylarının yapıldığının, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulduğunun saptanabilmesi, tüm defterlerin incelenmesi sonucunda mümkündür. Yine tüm defter kayıtlarının birbirini doğruladığının tespit edilmesi, defterlerin sadece uyuşmazlık konusuna ilişkin kısmının ibrazı ile olanaklı değildir. Başka bir ifade ile ibrazı istenen defterlerdeki kayıtların birbirini doğruladığı, defterlerin tümünün incelenmesi ile belirlenebilir.

Ticari defterlerin, HMK m. 222/2'de öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş olduğunun belirlenmesinden sonra, defterlerde uyuşmazlıkla ilgili kayıtlar tespit edilerek, tarafların katılımıyla incelenir⁵⁰⁶. Ancak, ticari defterler üzerinde uyuşmazlıkla ilgili kısımlar, tarafların katılımıyla incelense de, ihtilaf konusu kayıtlar, objektif iradeye sahip kimseler tarafından belirlenmelidir⁵⁰⁷. Yine delil olarak başvuru ticari defterlerde, uyuşmazlık konusu ile ilgili kayıtların tayin edilebilmesi için defterlerin tamamının incelenmesi gerekmektedir⁵⁰⁸. O halde, defterlerin tümünün incelenmesi, yalnızca defterlerin kanunda öngörülen şartları sağlayıp sağlamadığının ve uyuşmazlık konusu kısımların tespiti bakımından önemli olup, delil olarak kullanılacak kısım ise yalnızca uyuşmazlıkla ilgili kısımdır⁵⁰⁹.

⁵⁰⁴ Topal, s. 177

⁵⁰⁵ Domanıç/Ulusoy, s. 327

⁵⁰⁶ Topal, s. 177

⁵⁰⁷ Topal, s. 181; Bu hususta bkz. 502 No.lu dipnot

⁵⁰⁸ Topal, s. 181

⁵⁰⁹ Domanıç/Ulusoy, s. 327

e. Ticari Defterlerin İbraz Edilmemesinin Sonucu

Delillerin diğer tarafın defterlerine hasredilmesi halinde, diğer tarafın defterlerini ibrazdan kaçınmasının sonucu HMK m. 222/5’de öngörülmektedir. Buna göre delillerini hasreden taraf, yani defterlerin ibrazını talep eden taraf, iddiasını ispat etmiş sayılır. Ancak HMK m. 222’ye göre uyuşmazlığın her iki tarafının tacir olduğu durumlarda taraflardan birinin defterlerini ibraz etmemesi halinde, defterleri ibraz etmemenin sonuçları düzenlenmemiştir. Bu konuda, TTK m. 4/2 ve TTK m. 83/2’ de, HMK’ ya yapılan atıf nedeniyle HMK m. 220 hükmü kıyasen uygulanabilir⁵¹⁰.

HMK m. 220/2 gereğince, ibrazı istenen belgelerin mahkemeye ibraz edilmemesi halinde, belgelerin elinde bulunmadığını iddia eden tarafa, mahkemece böyle bir belgenin elinde bulunmadığına, özenle aradığı halde bulamadığına ve nerede olduğunu da bilmediğine ilişkin yemin teklif edilir. Taraf, elindeki belgeyi süresi içinde ibraz etmez, ibraz etmemesine ilişkin geçerli bir mazeret göstermez ya da kendisine teklif edilen yemini yerine getirmezse, belgenin içeriği konusunda mahkeme, karşı tarafın beyanını kabul edebilir (HMK m. 220/3). Bu hususta Yargıtay, “*Davalıların haksız rekabet eylemi sabit olduğuna göre, mahkemece HMK’ nın 220. (HUMK m.330, 331, 332.) maddesi uyarınca, asıl davada davalı şirkete ait ticari defterlerini sunması için kesin mehil verilmesi, kendisine verilen sürede defterlerini ibraz etmez ve aynı sürede delilleriyle birlikte ibraz etmemesi hakkında kabul edilebilir bir mazeret göstermez ise duruma göre belgenin içeriği konusunda diğer tarafın beyanının kabul edilebileceğinin ihtar edilmesi ve sonucuna göre davacının maddi tazminat talebi konusunda bir karar verilmesi gerekirken, yazılı şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiş, kararın bu nedenle asıl davada davacı yararına bozulması gerekmiştir*” şeklinde karar vermiştir⁵¹¹.

Yukarıda da belirtildiği üzere, her ne kadar ticari defterlerin ibrazında uyuşmazlıkla ilgili kısımların inceleneceği öngörülmüş ise de, defterlerin sahibi lehine delil olması için HMK m. 222/2’de belirtilen şartlara uygun olarak tutulduğunun tespiti bakımından defterlerin tamamının incelenmesi önemlidir. Bu açıdan görülüyor ki, defterlerini ibrazdan

⁵¹⁰ Topal, s. 182; “

⁵¹¹ Y. 11. HD, 27.11.2014 tarihli, E. 2013/18216, K. 2014/18514,

<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/118972/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2013-18216-k-2014-1851/>
Erişim; 04.04.2017

kaçınan tarafın defterlerinin; kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulduğunun, defterlerin içerik bakımından birbirini doğruladığı tespit edilemeyeceğinden, defterlerini ibrazdan kaçınan taraf, iddiasını ispat edemeyecektir⁵¹².

4. Ticari Defterlerle Birlikte Dayanak Belgelerin de İbrazının Gerekip Gerekmediği Meselesi

6762 sayılı TTK m. 79, 80’de yer alan ticari defterlerin ibrazına ilişkin hükümlerde, ticari defterlerle birlikte saklanması zorunlu olan belgelerin de ibraz edilebileceğine ilişkin bir ibareye yer verilmekteydi. Ancak, gerek 6102 sayılı TTK m. 83, 84, 85’de gerekse 6100 sayılı HMK m. 222’de ticari defterlerin delil olmasına ilişkin hükümde, ticari defterler dışında belgelerinde ibrazının gerektiğine ilişkin herhangi bir ibare yoktur⁵¹³.

TTK m. 64/2’ de, tacirin işletmesi ile ilgili tüm belgeleri saklamakla yükümlü olduğu öngörülmektedir (TTK m. 64/2). TTK m. 86 uyarınca, saklanması zorunlu olan belgelerin sadece görüntü ya da başka bir veri taşıyıcısı aracılığıyla ibraz edebilen kimsenin, giderlerinin kendine ait olmak üzere, belgelerin okunmasını gerektiren araçları hazır bulundurmakla ve gerekirse yine masrafları kendine ait olmak üzere söz konusu belgeleri somut olarak okunabilir hale getirerek mahkemeye sunması gerekmektedir. TTK m. 86 haricinde ise, belgelerin ibrazına ilişkin diğer hükümlerde herhangi bir ibare yoktur.

Kural olarak, ticari defterlerine delil olarak dayanan tarafın ticari defterleri ile birlikte, kayıtların dayanak belgelerini de ibraz yükümlülüğü söz konusu değildir⁵¹⁴. Zira dayanak belgelerin ibraz yükümlülüğünün bulunmaması, ticari defterlerle ispat kuralının özelliği olup işlemlerin deftere kaydedilmesi, deftere belge olma özelliğini kazandırır⁵¹⁵. Ayrıca ticari defterlerden bağımsız olarak dayanak belgelerin de delil değerinin bulunması itibariyle söz konusu dayanak belgeler, HMK m. 222’de yer alan düzenlemeden ayrı olarak genel ispat kurallarına tâbidir⁵¹⁶. Ancak, her ne kadar genel kural dayanak belgelerin ibraz yükümlülüğünün bulunmaması olsa da, ticari defterlerle birlikte belgelerin de, özellikle defter kayıtlarının dayanak belgelerinin ibrazının gerektiği hususu doktrinde

⁵¹² Topal, s. 181

⁵¹³ Yücel, s. 129

⁵¹⁴ Postacıoğlu/Altay, s. 690; Yücel, s. 129

⁵¹⁵ Arslanlı, s. 128; Postacıoğlu/Altay, s. 690; Yücel, s. 129

⁵¹⁶ Postacıoğlu/Altay, s. 691

tartışmalıdır⁵¹⁷.

Ticari defterlerle birlikte, defter kayıtlarının dayanak belgelerinin de ibrazının gerektiğini savunan bir görüşte, defterlerin ancak dayanak belgeleri ile birlikte kanıt etkinliğine sahip olacağı; çünkü incelenen defterdeki kayıtların gerçeği yansıttığının denetiminin ancak bu şekilde mümkün kılınabileceği belirtilmiştir⁵¹⁸. Bu husustaki diğer bir görüş, 213 sayılı VUK m. 227/1'i esas alarak, başka kimseleri kendi defter kayıtları ile borçlu gösteren tacirin, defter kayıtlarını haklı gösterecek belgelere sahip olmasının zorunlu olacağını savunmuştur⁵¹⁹. VUK m. 227/1 uyarınca VUK' da aksine bir hüküm olmadıkça, bu kanuna göre tutulan ve üçüncü şahıslarla olan münasebet ve işlemlere ait olan kayıtların belgelenmesi zorunludur. İlgili madde hükmünde, VUK m. 227/1' in vergi hukuku alanında uygulanacağı öngörülmektedir. Yine aynı görüş, her ne kadar VUK m. 227/1'in vergi hukuku bakımından uygulanacağı söz konusu olsa da, herhangi bir belgeye dayanmaksızın başka kişileri borçlandıran tacirin yalnızca bu kayıtlar sebebiyle haklı görülmesinin tehlikeli olabileceğinden bahisle, kayıtlarla birlikte bunların dayanak belgelerinin ibrazının gerektiğini belirtmiştir⁵²⁰.

Dayanak belgelerin ibrazının gerektiğini savunan Somuncuoğlu'na göre, yevmiye defterinde yer alan bilgilerin dayanak belgesi olması ve kayıtların dayanak belgelerinin incelenmemesi halinde ilgili kaydın, gerçek bir belgeye dayanıp dayanmadığının tespiti mümkün olmamaktadır⁵²¹. Bu görüşe göre, 6102 sayılı TTK' nın yürürlüğe girmesi ile birlikte envanterler, açılış bilançoları, ara bilançolar, finansal tablolar ve yıllık faaliyet raporları gibi belgelerin de inceleme kapsamına alınması gerekmekte; aksi takdirde, salt ticari defterlerin ibrazına karar verilmesi, gerçek bir ibrazın gerçekleştiğini gösteremeyeceği itibariyle bu belgelerin eksikliği halinde defterler, sahibi lehine delil teşkil etmemektedir⁵²².

Yargıtay'ın görüşü de ticari defterlerle birlikte, defter kayıtlarına dayanak olan belgelerin de ibrazının gerektiği yönünde olup Yargıtay 19. HD' nin 27.01.2016 tarihli, E.

⁵¹⁷ Somuncuoğlu, s. 201; Toksal, s. 739; Domaniç /Ulusoy, s. 343

⁵¹⁸ Toksal, s. 739

⁵¹⁹ Domaniç /Ulusoy, s. 343

⁵²⁰ Domaniç /Ulusoy, s. 343

⁵²¹ Somuncuoğlu, s. 201

⁵²² Somuncuoğlu, s. 201

2015/5182, K. 2016/971 sayılı kararında “.....mahkemece davalı defterlerinde kayıtlı olduğu tespit edilen takip dayanağı 6 adet faturanın ödenip ödenmediği hususunda tarafların ticari defter ve kayıtları üzerinde dayanak belgeleri de incelemek ve belirtmek suretiyle konusunda uzman bir bilirkişiden rapor alınarak sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken yanılığılı değerlendirme ile yazılı şekilde karar verilmesi doğru görülmemiş, bu sebeple hükmün bozulması gerekmiştir” şeklinde ifade edilmiştir⁵²³.

Yine aynı hususta başka bir kararında Yargıtay, “Davalı defterlerindeki ödeme kayıtları tek başına davalı yararına delil olarak kabul edilemez. Mahkemece davalıdan ödemeye ilişkin belgeler varsa bunlar istenilip ve banka yoluyla ödeme yapılmış ise banka kayıtları da incelenmek suretiyle icra takip tarihi itibari ile borç miktarının belirlenmesi için ek rapor alınıp sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken eksik inceleme ile yazılı şekilde karar verilmesi doğru olmamış, mahkeme kararının bozulması gerekmiştir” şeklinde defter kayıtlarının yanında kayıtların dayanak belgesinin de incelenmesi gerektiğini belirtmiştir⁵²⁴.

D. ZAYİ BELGESİ ALINMAMASININ İSPAT HUKUKU BAKIMINDAN SONUÇLARI

Zayi belgesinin ne olduğu ve hangi şartlar altında verilebileceği konusuna birinci bölümde değinilmişti. Defter ve belgeleri zayi olan tacir, bir ticari uyuşmazlıkta iddiasını ispatlamak için defter ve belgelerine dayanamaz; tacir, iddiasını başka delillerle ispatlamak zorunda kalır⁵²⁵. Tacir zayi belgesi almış ise, yine iddiasını ispat etmiş sayılmaz; zayi belgesinin alınmış olması ya da olmaması iddianın ispat edilmemiş sayılması açısından aynı sonucu doğurur⁵²⁶. Ancak defterlerine delil olarak dayanan tarafın ticari defterlerini ibraz etmesi halinde, defter ve belgeleri zayi olan hasım taraf, zayi belgesi almamış ise ya da zayi belgesini almış olmasına rağmen bu belgeyi mahkemeye ibraz etmezse, zayi

⁵²³ <http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/38438/itirazin-iptali-davasi-kotu-niyet-tazminat-ilamsi/>
Erişim: 15.12.2016

⁵²⁴ 19 HD, 30.11.2015 tarihi, E. 2015/5803, K. 2015/15858

<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/37484/itirazin-iptali-davasi-bilirkisi-incelemesi-mahkem/>
Erişim: 15.12.2016; Aynı yönde bkz. 19 HD, 22.01.2016 tarihli, E. 2015/8660, K. 2016/561

<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/38460/itirazin-iptali-davasi-ticari-defterler-mahkeme-ka/>
Erişim: 15.12.2016

⁵²⁵ Şener, s. 284

⁵²⁶ Şener, s. 284

belgesini almamış olan ya da bu belgeyi ibraz etmeyen tacir, defter ve belgelerini ibrazdan kaçınmış sayılır⁵²⁷. Bu açıdan bakıldığında zayi belgesinin alınmamış olmasının ya da alınmış olmasına rağmen ibraz edilememesinin ispat hukuku bakımından önemli sonuçlarından biri, defter ve belgeleri ibrazdan kaçınmış addedileceğidir.

6762 sayılı TTK m. 68/4'de zayi belgesi almayan tacirin defter ve belgelerini ibrazdan kaçınmış sayılacağı, açık bir şekilde öngörülmesine karşın, 6102 sayılı TTK ve 6100 sayılı HMK' da böyle bir düzenlemeye yer verilmemiştir. 6102 sayılı TTK' da, zayi belgesi almamanın sonucunun açıkça hükme bağlanmaması bir eksiklik değildir⁵²⁸. Çünkü zayi belgesi almayan tacir, defter ve belgelerin zayi olduğunu başka hiçbir delille ispat edemeyeceğinden⁵²⁹ bu ibarenin 6102 sayılı TTK' da yer almaması, zayi belgesi almamış olan tacir açısından defter ve belgelerin ibrazdan kaçınmış sayılmasından farklı bir sonuç doğurmayacaktır⁵³⁰.

Defterlerin zayi olduğunun, zayi belgesi dışında başka hiçbir delille ispat edilemeyeceği konusu da kanunda açıkça düzenlenmemiştir. Zira zayi olan defter ve belgelerin ibrazının başkaca delillerle de ispat edilebileceğini kabul etmek, TTK m. 82/7'de hüküm altına alınan zayi belgesi ile ilgili düzenlemeye sebepsiz ve amaçsız yere yer verileceği gibi bir neticeye varılabilir ki, böyle bir sonuç, kanunun ruhu ile bağdaşmayacaktır⁵³¹. Bu sebeple, mahkemeye zayi belgesi ibraz etmeyen tacir de, HMK m. 220/3 ve HMK m. 222/5 anlamında ibrazdan kaçınmış addedilir⁵³². Tacir defterlerini ibraz etmekten kaçınır ise, ibrazı talep eden taraf, iddiasını ispat etmiş sayılır (HMK m. 220/3, HMK m. 222/5). Bu itibarla defter ve belgeleri zayi olan tacirin zayi belgesi alması; taciri, defter ve belgeleri ibrazdan kaçınmış sayılma gibi ağır bir hukuki yaptırıma maruz kalmaktan kurtaracaktır⁵³³.

⁵²⁷ Şener, s. 279; Belgesay, Mustafa Reşit, Ticari Muamelelerin İspatı ve Ticari Defterlerin Zıyayı, İBD, C. XXXI, S. 10-12, Ekim-Aralık 1957, s. 297-302, s. 301; Karayalçın, s. 269

⁵²⁸ Taşdelen, s. 281

⁵²⁹ Ülgen/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, s. 620; Belgesay, Ticari Muameleler, s. 301; Taşdelen, s. 281; Yargıtay 11. HD, 1.2.1988, E. 771, K. 944 sayılı kararında ticari defterlerin zıyanının sadece TTK m. 68'de öngörülen biçimde alınan zayi belgesiyle ispat edilebileceğini, tanık veya başka delillerle ispat edilemeyeceğini belirtmiştir (Şener, s. 282).

⁵³⁰ Taşdelen, s. 281

⁵³¹ Yasan, s. 77

⁵³² Topal, s. 168

⁵³³ Yasan, s. 74

Ticari defterleri zayı olan tarafça mahkemeye sunulan zayı belgesinin, karşı tarafın kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerinin sahibi lehine delil olarak kullanılmasına engel olacağı konusunda da açık bir düzenleme yoktur. 6762 sayılı TTK' nın yürürlükte olduğu dönemde Şener, zayı belgesinin, belge sahibinin iddiasını ispat edemeyeceğini, fakat karşı tarafın kanuna uygun olarak tutulan defterlerinin sahibi lehine delil teşkil etmesine mani olacağını belirtmiştir⁵³⁴. 6762 sayılı TTK m. 85/1 hükmü değerlendirildiğinde, bu görüşün yerinde olduğu neticesine varılabilir. İlgili madde hükmünde, taraflardan birinin kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterlerinde uyuşmazlık konusu ile ilgili bir kayıt yer almıyorsa, diğer tarafın kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerinin sahibi lehine delil olamayacağı öngörülmüştü. Oysa yürürlükte olan 6100 sayılı HMK m. 222/3'ün yorumu ile zayı belgesinin, diğer tarafın kanuna uygun şekilde tutulmuş defterlerinin, sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesi engel olamayacağı sonucuna ulaşılabilir. Daha önce de izah edildiği üzere, HMK m. 222/3'de, kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerin sahibi lehine delil olabilmesi için, diğer tarafın kanuna uygun şekilde tutulmuş defterlerinde, uyuşmazlık konusu ile ilgili hiçbir kayıt bulunmaması gerektiği hükme bağlanmıştır. HMK m. 222/3'de hüküm altına alınan bu husus dikkate alındığında, taraflardan birinin mahkemeye ibraz ettiği zayı belgesinin, diğer tarafın usulüne uygun olarak tutulan defterlerini sahibi lehine delil olarak kullanmasına engel teşkil etmeyeceği de kabul edilebilmelidir. Burada, kanuna uygun olarak tutulmuş ticari defterler karşısında, diğer tarafın sunmuş olduğu zayı belgesi, kanuna uygun olarak tutulmuş ve uyuşmazlıkla ilgili hiçbir kayıt içermeyen defter gibi değerlendirilebilir.

E. TİCARİ DEFTERLERİN DELİL SÖZLEŞMESİNE KONU EDİLMESİ

1. Delil Sözleşmesi

Delil sözleşmesi konusu; delil sözleşmesi kavramı ve delil sözleşmesinin hukuki niteliği, delil sözleşmesinin şekli, delil sözleşmesinin türleri, delil sözleşmesinin uygulama alanı ve sınırları olmak üzere dört başlık altında incelenecektir.

⁵³⁴ Şener, s. 284

a. Delil Sözleşmesi Kavramı ve Delil Sözleşmesinin Hukuki Niteliği

Delil sözleşmesi, taraflar arasında yargılamadan önce ya da yargılama sırasında belirli delillerle ispatı zorunlu olan bir iddianın ya da hukuki işlemin, belirlenmiş delillerle birlikte, başka delillerle de ispatını mümkün kılmak amacıyla yapılan bir sözleşmedir⁵³⁵. Örneğin taraflar, kanunda senetle ispatı öngörülen bir hususun senetle birlikte, tanıkla da ispat edilebileceği şeklinde delil sözleşmesi yapabilirler. Bu açıdan delil sözleşmesi, senetle ispat kuralının katılığını yumuşatması itibariyle bu kuralın önemli istisnalarından birini teşkil eder⁵³⁶.

Delil sözleşmesi, bir uyuşmazlıkta iddianın hangi delillerle ispat edileceğinin tespitidir, yani delil sözleşmesinin konusu ispattır⁵³⁷. İspat faaliyetinde kullanılan deliller ve ispat şekli, usul hukukunun kapsamındadır⁵³⁸. Bu açıdan, bir uyuşmazlığın çözümünde kullanılacak delillerin tespiti şeklindeki delil sözleşmesi, hüküm ve sonuçlarını yargılama hukukunda doğurması sebebiyle, nitelik bakımından bir usul sözleşmesidir⁵³⁹.

b. Delil Sözleşmesinin Şekli

HMK m. 193/1'in lafzından açıkça anlaşılacağı üzere, delil sözleşmesi iki şekilde yapılabilir; mahkeme dışında, delil sözleşmesi yazılı olarak kurulabileceği gibi dava sırasında mahkeme önünde, tarafların bu yöndeki beyanlarının duruşma tutanağına geçirilerek imzalanması şeklinde de olabilir (HMK m. 193/1). İlgili hükümde öngörülen yazılı şekilden kasıt, adi yazılı şekildir ve yine öngörülen bu yazılılık şekli, bir geçerlilik koşulu değil; bir ispat şartıdır⁵⁴⁰. Zira kanunda geçerliliği belirli bir şekle bağlanmış bir sözleşme, tarafın kabulü ile hüküm doğurmaz⁵⁴¹. Oysa HMK m. 193/1'de, tarafların sözlü olarak yapmış oldukları delil sözleşmesini mahkeme önünde kabul etmeleri halinde, delil sözleşmesinin kurulabileceği hüküm altına alınmıştır(HMK m. 200/2).

⁵³⁵ **Taşpınar**, Sema, Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2001, s. 182; **Tanrıver**, Süha, Medeni Usul Hukuku Cilt I, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 802; **Yılmaz**, Şerh, s. 1062; **Kuru**, Usul, s. 435; **Pekcanitez/Atalay/Özkes**, s. 716

⁵³⁶ **Tanrıver**, s. 801; **Arslan**, Ramazan, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Delil Sözleşmesi Konusunda Getirdiği Yenilikler, Bankacılar Dergisi, Yıl: 24, S. Özel Sayı Ocak 2013, s. 67- 71, s. 67

⁵³⁷ **Kuru**, Usul, s. 435

⁵³⁸ **Taşpınar**, s. 184

⁵³⁹ **Taşpınar**, s. 184; **Tanrıver**, s. 801; **Tanrıver**, s. 804;

⁵⁴⁰ **Taşpınar**, s. 193; **Kuru**, Usul, s. 435; **Tanrıver**, s. 806; **Pekcanitez/Atalay/Özkes**, s. 716; **Yılmaz**, Şerh, 1082; **Arslan**, Delil Sözleşmesi, s. 69

⁵⁴¹ **Taşpınar**, s. 194;

Yine tarafların mahkeme önünde yapmış oldukları sözleşme daha çok, taraflardan birinin senetle ispatı gereken bir hususta tanık dinletmek istemesi halinde, hâkimin diğer tarafa, uyuşmazlığın senetle ispatının mümkün olduğunu hatırlatmasına karşın, diğer tarafın tanık dinletilmesine açıkça muvafakat vermesi şeklinde yapılmaktadır⁵⁴². Delil sözleşmesi, belirli bir vakıya ya da hukuki işlemin ispatında kullanılacak delillerin tespitine ilişkin bir sözleşme olması itibariyle, bu sözleşmede belirli bir iddia ya da hukuki işlemin hangi delillerle ispat edileceği açıkça belirtilecek şekilde yapılmalıdır⁵⁴³.

Delil sözleşmesi bağımsız bir sözleşme şeklinde yapılabileceği gibi, maddi hukuk sözleşmesine bir şart olarak da konulabilir ve delil sözleşmesi, maddi hukuk sözleşmesine bir şart olarak konulmuş ise, genel işlem şartı söz konusudur⁵⁴⁴.

c. Delil Sözleşmenin Türleri

Delil sözleşmeleri, münhasır delil sözleşmeleri ve münhasır olmayan delil sözleşmeleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁵⁴⁵. Münhasır delil sözleşmeleri, tarafların başka delillerle de ispatı mümkün olan iddianın ya da hukuki işlemin, yalnız belirli delil veya delillerle ispat edilebileceğine ilişkin yaptıkları delil sözleşmeleridir⁵⁴⁶. Münhasır olmayan delil sözleşmeleri ise, tarafların kanunda belirli delillerle ispatı öngörülen bir iddia ya da hukuki işlemin belirli delillerle değil de, kanunen mümkün olan tüm delillerle ispat edilmesi konusunda yaptıkları sözleşmelerdir⁵⁴⁷. Yine münhasır olmayan delil sözleşmelerinde taraflar, senetle ispatı mümkün olan bir hukuki işlemin tanıkla ispat edilebileceğini de kararlaştırabilir⁵⁴⁸.

Münhasır delil sözleşmelerinde, bir uyuşmazlık hakkında kullanılması mümkün olan deliller sınırlandırılabilirken, münhasır olmayan delil sözleşmelerinde ise bir

⁵⁴² Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 718; Kuru, Usul, s. 442

⁵⁴³ Kuru, Usul, s. 436; Taşpınar, s. 193

⁵⁴⁴ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 716; Kuru, Usul, s. 440

⁵⁴⁵ Yılmaz, Şerh, s. 1062; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 718; Taşpınar, s. 183; Kuru, Usul, s. 436; Tanrıver, s. 802

⁵⁴⁶ Tanrıver, s. 802; Kuru, Usul, s. 436; Taşpınar, s. 183; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 718; Yılmaz, Şerh, s. 1062

⁵⁴⁷ Tanrıver, s. 803; Kuru, Usul, s. 440; Taşpınar, s. 183; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 719; Yılmaz, Şerh, s. 1062

⁵⁴⁸ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 719; Kuru, Usul, s. 440; Tanrıver, s. 802

uyuşmazlık hakkında kullanılması muhtemel olan deliller genişletilebilir⁵⁴⁹. Dolayısıyla münhasır delil sözleşmelerinde, senetle ispatı zorunlu olan bir hukuki işlemin, yalnızca takdiri delillerle ispat edilebileceği hususunda sözleşme yapılabileceği gibi, istisnai olarak takdiri delillerle ispatı mümkün olan bir hususun da yalnızca senetle ispat edilebileceği konusunda anlaşmaya varılabilir⁵⁵⁰. Münhasır delil sözleşmeleri ile taraflar, bir hukuki işlemin ispatı için tek bir delil çeşidi kararlaştırabilecekleri gibi, birden fazla delil çeşidi de öngörebilirler⁵⁵¹. Taraflar, bir hukuki işlemin ispatı konusunda belirli bir delilin ya da delillerin kullanılmasını kararlaştırmışlarsa, o hukuki işlemi belirlenmiş delil veya deliller dışında, başka bir delille ispat edemezler; çünkü münhasır delil sözleşmesi ile taraflar, delillerini hasretmiş olurlar⁵⁵². Bu itibarla münhasır delil sözleşmesi, delillerin daraltılması sonucunu doğurduğundan⁵⁵³, tarafların münhasır delil sözleşmesi yapma konusundaki iradeleri açık olmalıdır⁵⁵⁴. Bu hususta tereddüt olması halinde, yapılmış olan delil sözleşmesi münhasır olmayan delil sözleşmesi olarak nitelendirilmelidir⁵⁵⁵.

d. Delil Sözleşmesinin Kapsamı ve Sınırları

Delil sözleşmesi, taraflarca hazırlama ilkesinin geçerli olduğu davalarda uygulanabilmesine karşın, kendiliğinden araştırma ilkesinin işlerlik kazandığı davalarda hâkimi bağlamaz; çünkü bu davalarda, hâkim uyuşmazlığın ispatı için gerekli delillere kendiliğinden başvurabilir⁵⁵⁶.

HMK m. 193'de hüküm altına alınan delil sözleşmesinin dayanağı, TBK m. 26 hükmüdür⁵⁵⁷. Anılan madde uyarınca, taraflar kanunda belirtilen sınırlar dâhilinde, bir sözleşmenin içeriğini özgürce belirleyebilirler (TBK m. 26). TBK m. 26 haricinde, yine sözleşme serbestisinin sınırlarını belirleyen TBK m. 27'de delil sözleşmeleri bakımından uygulama alanı bulabilir⁵⁵⁸. Ancak, TBK m. 26 ve 27 dışında, HMK m. 193/2'de delil sözleşmesinin sınırına ilişkin özel bir düzenleme getirilmiştir. İlgili maddeye göre, taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan ya da fevkalade güçleştiren

⁵⁴⁹ **Taşpınar**, s. 183

⁵⁵⁰ **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 718; **Kuru**, Usul, s. 437; **Tanrıver**, s. 802

⁵⁵¹ **Kuru**, Usul, s. 437

⁵⁵² **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 718; **Kuru**, Usul, s. 437

⁵⁵³ **Taşpınar**, s. 186;

⁵⁵⁴ **Kuru**, Usul, s. 438

⁵⁵⁵ **Kuru**, Usul, s. 438; **Taşpınar**, s. 192

⁵⁵⁶ **Kuru**, Usul, s. 435; **Taşpınar**, s. 193; **Tanrıver**, s. 806

⁵⁵⁷ **Taşpınar**, s. 186

⁵⁵⁸ **Tanrıver**, s. 805

delil sözleşmeleri geçersizdir (HMK m. 193/2). Bu açıdan, tarafların ispat hakkının kullanımını engellemeyen ya da güçleştirmeyen delil sözleşmeleri geçerli olabilecektir⁵⁵⁹.

2. Ticari Defterlerin Delil Sözleşmesine Konu Edilmesi

Delil sözleşmesinin konusu ispat araçları, yani deliller olduğundan, bir ispat aracı olarak başvurulabilen ticari defterler de, delil sözleşmesinin konusu edilebilirler⁵⁶⁰. Münhasır delil sözleşmelerinde delillerin daraltılması söz konusu olduğundan ve bu hususun ispat faaliyetinde zorluk yaratacağı göz önünde bulundurulduğunda⁵⁶¹ ticari defterlerin münhasır delil sözleşmesine konu edilmesini incelemek isabetli olacaktır⁵⁶². Taraflar, sadece her iki tarafın ticari defterlerinin delil olabileceği hususunda anlaşabilecekleri gibi, yalnızca bir tarafın ticari defterlerinin delil olabileceğine ilişkin sözleşme de yapabilir⁵⁶³.

a. Her İki Tarafın Ticari Defterlerinin Münhasır Delil Sözleşmesine Konu Edilmesi

aa. Genel Olarak

Taraflar, çıkabilecek belirli bir uyuşmazlıkta, kendilerine ait ticari defterlerin delil olarak kullanılacağına ilişkin münhasır delil sözleşmesi yapabilirler. Her iki tarafın ticari defterlerinin delil olarak kullanılabilmesine ilişkin münhasır delil sözleşmesinin yapılabilmesi için her iki tarafın da tacir olması, yani her iki tarafın da defter tutma

⁵⁵⁹ “Somut olayda davacının öncelikle listede yer alan tüplerin davalıya teslim edildiğini kanıtlaması gerekmektedir. Davacı bu hususta davalının imzasını taşıyan bir belge sunamadığı gibi, mahkemenin gerekçesinde dayandığı sözleşmenin 14/9 maddesindeki delil sözleşmesi de geçerli olarak kabul edilemez. Zira sözleşmenin bu maddesinde dağıtıcının (davacı) evrak, bordro, rapor, defter vs. kayıtlarının muteber olacağı, bu kayıt ve evraklara hiçbir sebeple itiraz hakkı bulunmadığı belirtilmiştir. 6100 sayılı HMK’ nın 193/2 maddesinde “Taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersizdir.” denilmekte olup davalıya itiraz hakkı tanımayan delil sözleşmesinin geçerli olduğu kabul edilemez” (Y. 19. HD, 21.11.2012 tarihli, E. 2012/6268, K. 2012/17422,

<http://hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2017/03/Kazanc%C4%B1-Mihder-kararlar.pdf>, Erişim; 05.04.2017).

⁵⁶⁰ Taşpınar, s. 193; Topal, s. 192; Kuru, Usul, s. 435

⁵⁶¹ Tanrıver, s. 802

⁵⁶² Topal, s. 192

⁵⁶³ Yücel, s. 135

yükümlülüğünün bulunması gerekmektedir⁵⁶⁴.

Taraflara ait ticari defterlerin, delil olarak kullanılacağına ilişkin yapılan münhasır delil sözleşmesi, HMK m. 222'nin uygulanmasına engel teşkil etmemektedir⁵⁶⁵. Zira yukarıda da arz edildiği üzere, ticari defterlerin HMK m. 222 anlamında delil teşkil edebilmesi için her iki tarafın defter tutma yükümlülüğüne tâbi olması (TK m. 12, 16) gerekmektedir. Başka bir ifade ile her iki tarafı tacir olan delil sözleşmelerinde, taraflar bir uyuşmazlık halinde, ticari defterlerini delil olarak kullanacakları konusunda anlaşmışsa, bu defterler, HMK m. 222 kapsamında delil olarak kullanılabilir. Yine ilgili madde kapsamında, delil sözleşmesine konu edilen ticari defterlerin sahibi lehine delil teşkil edebilmesi için, defterlerin HMK m. 222/2-3' de öngörülen şartlara uygun olarak tutulmuş olması gerekmektedir. Defterler, HMK m. 222/2-3'de belirtilen şartlara uygun olarak tutulmamış ise, davacı iddiasını ispat edemeyeceği⁵⁶⁶ gibi başka delillere de dayanamaz. Çünkü çıkabilecek bir uyuşmazlığın, sadece iki tarafın ticari defterleri ile ispat edileceği şeklindeki münhasır delil sözleşmesi, delillerin hasredilmesi niteliğindedir. Daha önce de izah edildiği üzere, delillerin hasredilmesi halinde, uyuşmazlık konusu iddianın ispatı hususunda, delil sözleşmesinde kabul edilen delilden başka delil gösterilemez.

Münhasır delil sözleşmesine konu edilen ticari defterlerle davacı iddiasını ispat edemediği takdirde, ticari defterlerden başka delillere dayanamaz. Ancak bu sözleşme, HMK m. 193/2 uyarınca taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılması ya da fevkalade güçleştirmesi halinde geçersiz olacağından, davacı iddiasını ispat etmek için başka bir delil ileri sürebilecektir. Bu açıdan, taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılmayan ya da fevkalade güçleştirmeyen delil sözleşmeleri geçerlidir (HMK m. 193/2).

Ayrıca tarafların, çıkabilecek bir uyuşmazlığın ticari defterlerle ispat edileceği konusunda yapmış oldukları delil sözleşmesi, HMK m. 222'nin uygulanmasını engellemeyeceğinden, taraflardan biri, HMK m. 222/5 gereğince delillerini diğer tarafın defterlerine hasredebilir.

⁵⁶⁴ Topal, s. 193

⁵⁶⁵ Topal, s. 193

⁵⁶⁶ Topal, s. 194

bb. Her İki Tarafın Ticari Defterlerinin Konu Edildiği Münhasır Delil Sözleşmesinin Genel İşlem Şartı Şeklinde Yapılması

Taraflar, bir iddianın ya da hukuki işlemin ispatı bakımından öngördükleri delilleri, özel hukuk sözleşmesine koyacakları bir şart şeklinde, yani genel işlem şartı olarak da belirleyebilirler⁵⁶⁷. Genel işlem şartı, aynı konulara ilişkin olarak ileride birden fazla kimse ile yapılması plânlanan sözleşmelerde kullanılmak üzere, tek taraflı belirlenen ve sözleşmeyi düzenleyen taraf bakımından sözleşmenin diğer tarafına sunulan, önceden belirlenmiş sözleşme hükümleridir⁵⁶⁸.

Genel işlem şartlarını içeren sözleşmeler, farklı sosyal ve ekonomik düzeyde bulunan taraflar arasında yapılmaları nedeniyle üstün bulunan girişimci (müteşebbis), müşterisini genel işlem şartları ile birlikte sözleşmeyi kurmaya ya da hiç kurmama gibi bir tercihe zorlamakta ve sözleşme hükümleri üzerinde müzakere hakkı tanımamakta, böylece karşı taraf (müşteri), sosyal ve ekonomik bakımdan güçlü olan tarafın iradesini kabul etmek aksi takdirde, kendisine sunulan sözleşme konusundan vazgeçmek durumundadır⁵⁶⁹. Genel işlem şartları TBK m. 20 ilâ 25’de düzenlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, genel işlem koşullarının belirlendiği TBK m. 20 ilâ 25 hükümleri, maddi hukuk sözleşmesine genel işlem şartı olarak konulan, delil sözleşmesi bakımından da uygulanabilir⁵⁷⁰.

Her iki tarafın ticari defterlerinin delil olarak kullanılabilmesine ilişkin münhasır delil sözleşmesi, maddi hukuk sözleşmesi kapsamında genel işlem şartı olarak yer almışsa, söz konusu delil sözleşmesinin, sözleşme kapsamına girebilmesi için sözleşmenin yapılması sırasında sözleşmeyi düzenleyen tarafından genel işlem şartının varlığı hakkında, karşı tarafa açıkça bilgi verilmesi ya da içeriğinin öğrenilmesine imkân sağlaması ve bu şartın karşı tarafça kabul edilmesi gerekmektedir (TBK m. 21). Eğer, karşı tarafa genel işlem şartının varlığı hakkında bilgi verilmemiş ya da bunun içeriğinin öğrenilmesine imkân sağlanmamış ve bu şart karşı tarafça kabul edilmemiş ise, söz konusu genel işlem

⁵⁶⁷ **Topal**, s. 195

⁵⁶⁸ **Eren**, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları 16. Baskı, Ankara 2014, s. 215; **Reisoğlu**, Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi 24. Baskı, İstanbul 2013, s. 70,71; **Kocayusufpaşaoğlu**, Necip, Borçlar Hukukuna Giriş Hukuki İşlem Sözleşme, Filiz Kitabevi, İstanbul 2014, s. 226

⁵⁶⁹ **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 226; **Yavuz**, Nihat, Öğretide ve Uygulamada Sözleşmedeki Haksız Şartlar, Seçkin Yayınları 3. Baskı, Ankara 2012, s. 40; **Konuralp**, İspat, s. 63, 64s

⁵⁷⁰ **Topal**, s. 196

şartı sözleşmeye yazılmamış sayılır (TBK m.21). Dolayısıyla karşı taraf iddiasını başka delillere dayanarak ispat edebilir⁵⁷¹.

Delil sözleşmesinin genel işlem şartı olarak taraflar arasındaki sözleşmeye dâhil olup olmadığı sorunu, yürürlük denetimi ile ilgilidir⁵⁷². Yürürlük denetimi, taraflar arasında genel işlem şartının uygulanabilirlik (yürürlük) kazanabilmesi bakımından, maddi hukuk sözleşmesinde yer alan genel işlem şartlarının varlığı ile ilgili bilgi verilmesi ya da içeriğinin öğrenilmesi konusunda imkân sağlanması ve karşı tarafça söz konusu genel işlem şartının kabul edilmesi hususlarının tespitidir⁵⁷³. Aksi halde, sözleşmenin genel işlem şartı dışındaki hükümleri geçerliliğini korurken, genel işlem şartı konusu olan delil sözleşmesi yazılmamış sayılır⁵⁷⁴. Yazılmamış sayılmadan kasıt ise, delil sözleşmesine ilişkin şartın yok hükmünde olmasıdır⁵⁷⁵.

Maddi hukuk sözleşmesi kapsamına genel işlem şartı olarak konulan delil sözleşmesi, TBK m. 25’de düzenlenmiş olan içerik denetimine de uygun olduğu takdirde geçerli olacaktır⁵⁷⁶. TBK m. 25 uyarınca genel işlem şartlarına, dürüstlük kuralına aykırı şekilde, karşı tarafın aleyhine ya da onun durumunu ağırlaştırıcı hükümler vazolunamaz. Dürüstlük kuralına aykırı olarak, karşı tarafın aleyhine nitelikte olan hükümler, TBK m. 27/2 uyarınca kesin hükümsüzdür⁵⁷⁷. Zira TBK m. 25’in gerekçesinde TBK m. 27’deki kesin hükümsüzlüğe atıf yapılarak, TBK m. 25’e aykırı olan delil sözleşmesi hükümlerinin hukuki yaptırımının, TBK m. 27/2’nin birinci cümlesine göre kesin hükümsüzlük olacağı belirtilmiştir⁵⁷⁸. Bu açıdan TBK’nın sözleşme serbestisinin sınırlarını belirleyen 26 ve 27. maddeleri delil sözleşmeleri bakımından da uygulanır⁵⁷⁹.

Sözleşme serbestisinin sınırlarını belirleyen TBK m. 26 ve 27 dışında, delil sözleşmesinin sınırını belirleyen özel bir düzenleme HMK m. 193/2’de öngörülmüştür.

⁵⁷¹ **Topal**, s. 196

⁵⁷² **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 232; **Yelmen**, Adem, Türk Borçlar Kanunu’na Göre Genel İşlem Şartları, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 81

⁵⁷³ **Eren**, s. 221

⁵⁷⁴ **Eren**, s. 221

⁵⁷⁵ **Eren**, s. 221

⁵⁷⁶ **Topal**, s. 197

⁵⁷⁷ **Yelmen**, s. 157

⁵⁷⁸ **Yelmen**, s. 157

⁵⁷⁹ **Tanrıver**, s. 805

HMK m. 193/2 uyarınca, taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan ya da fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersizdir. Genel işlem şartı şeklinde olan delil sözleşmesi, yürürlük ve içerik denetimine uygun olsa bile, karşı tarafın ispat hakkının kullanımını imkânsız kılması halinde geçersiz olacaktır⁵⁸⁰.

b. Sadece Bir Tarafın Ticari Defterlerinin Münhasır Delil Sözleşmesine Konu Edilmesi

aa. Genel Olarak

Taraflar, bir uyuşmazlıkta her iki tarafın ticari defterlerinin delil olarak kullanılabilmesine ilişkin sözleşme yapabilecekleri gibi sadece bir tarafın ticari defterlerinin delil olarak kullanılabilmesine ilişkin delil sözleşmesi de yapabilirler⁵⁸¹. Sadece bir tarafın ticari defterlerinin konu edildiği münhasır delil sözleşmeleri, ya bir özel hukuk sözleşmesi içinde genel işlem şartı şeklinde yer alabilir ya da tüketici işlemine yönelik bir sözleşmeye haksız şart olarak konulabilir.

bb. Sadece Bir Tarafın Ticari Defterlerinin Konu Edildiği Münhasır Delil Sözleşmesinin Genel İşlem Şartı Şeklinde Olması

Bir iddia ya da hukuki işlemin ispatı hususunda sadece bir tarafın ticari defterlerinin delil olarak kullanılabilmesine ilişkin delil sözleşmesi, bir maddi hukuk sözleşmesinde genel işlem şartı olarak yer alabilir. Genel işlem şartları günümüzde, özellikle bankacılık sektöründe olmak üzere, pek çok alanda kullanılmaktadır⁵⁸². Buna göre, müşteri tarafından imzalanmış banka kredi sözleşmelerinde uyuşmazlık çıkması halinde, yalnızca banka ticari defterlerinin delil olarak kullanılacağına ilişkin genel işlem şartı niteliğindeki sözleşmenin geçerli olup olmadığı incelenmelidir⁵⁸³.

Sadece bir tarafın ticari defterlerinin delil olarak kullanılabilmesine ilişkin münhasır delil sözleşmesi genel işlem şartı şeklinde yapılmışsa, bu genel işlem şartının

⁵⁸⁰ Topal, s. 197

⁵⁸¹ Topal, s. 197; Yücel, s. 135

⁵⁸² Taşpınar, s. 222; Kocayusufpaşaoğlu, s. 226

⁵⁸³ Battal, Ahmet, Bankacılık İşlemlerinde İspat Usulü ve Delil Sözleşmeleri, BATİDER 1997, C. XIX, S. 2, s. 129-140, s. 135; Topal, s. 198

geçerli olabilmesi için karşı taraf olan müşteriye, böyle bir kaydın varlığı hakkında açıkça bilgi verilmesi ya da söz konusu şartın içeriğini öğrenme imkânı sağlanmış olması ve müşterinin bunu açıkça kabul etmesi gerekmektedir (TBK m. 21). Karşı tarafa genel işlem şartının varlığı hakkında bilgi verilmemiş veya şartın içeriğini öğrenme imkânı sağlanmamış ya da bu husus hakkında bilgi verilmiş, fakat karşı taraf bunu açıkça kabul etmemiş ise, genel işlem şartı kapsamında yer alan delil sözleşmesi yazılmamış sayılır (TBK m. 21). Dolayısıyla karşı taraf iddiasını başka delillere dayanarak ispat edebilir⁵⁸⁴.

Bir özel hukuk sözleşmesi içinde yer alan genel işlem şartı şeklindeki münhasır delil sözleşmesinin geçerli olabilmesi için yalnızca TBK m. 21'e uygun olması yetmez. Aynı zamanda bu sözleşme TBK m. 25'e de uygun olmalıdır. TBK m. 25'e göre, bu sözleşmeye dürüstlük kuralına aykırı olarak, karşı tarafın aleyhine ya da onun durumunu ağırlaştıracak nitelikte hüküm konulmamalıdır. Dürüstlük kuralına aykırı olarak, karşı tarafın durumunu ağırlaştıracak nitelikte hüküm içeren genel işlem şartı şeklindeki delil sözleşmesi kesin hükümsüzdür (TBK m. 27/1).

Sadece bir tarafın ticari defterlerinin ispat aracı olarak kullanılacağına ilişkin genel işlem şartı şeklindeki delil sözleşmesinin geçerli olabilmesi için, TBK m. 21'e göre yürürlük denetimine ve TBK m. 25'e göre içerik denetimine uygun olmasının dışında, taraflardan birinin ispat hakkını imkânsız kılmamalı ya da fevkalade güçleştirmemelidir (HMK m. 193/2). Başka bir ifade ile bu sözleşme, TBK m. 21 ve TBK m. 25'e uygun olsa bile, HMK m. 193/2'ye aykırı ise geçersizdir.

Genel işlem şartı olarak maddi hukuk sözleşmesinde, taraflardan yalnızca birinin ticari defterlerinin ispat aracı olarak kullanılabilmesine ilişkin yapılan münhasır delil sözleşmelerinde sorun, genel işlem şartını düzenleyen taraf bakımından değil de, karşı tarafın müdahale edemediği, düzenlenmesine katılmadığı ve denetleyemediği sözleşme konusu defter kayıtlarının aleyhine delil teşkil etmesidir⁵⁸⁵. Bununla birlikte sözleşmeyi düzenleyen tarafın, delil sözleşmesine konu olan kendi defter kayıtları üzerinde her zaman düzeltme ve değişiklik yapma imkânına sahip olmaları ve defterlere, karşı taraf aleyhine olabilecek gerçek dışı kayıtlar düşülmesi ihtimali nedeniyle, defter kayıtlarının gerçeği

⁵⁸⁴ Topal, s. 197

⁵⁸⁵ Yavuz, s. 200; Taşpınar, s. 243

yansıttığı da şüphelidir⁵⁸⁶.

Delil sözleşmesi, senetle ispat kuralına bir istisna teşkil ederek, senetle ispat kuralının katılığını yumuşatmakta ve uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması hususunda delillerin sayısını arttırmaktadır⁵⁸⁷. Oysa sosyal ve ekonomik bakımdan güçlü olan tarafın hükümlerini belirlemiş olduğu bir sözleşmede, yine güçlü olan tarafa ait ticari defterlerin delil olarak kullanılacağına ilişkin münhasır delil sözleşmesi, uyuşmazlığın çözümünde kullanılacak delil sayısını sınırlandırmakla birlikte, karşı tarafın ispat hakkını kullanması hususunda bir engel teşkil edebilir⁵⁸⁸. Nitekim genel işlem şartı içinde yer alan delil sözleşmeleri, genellikle karşı tarafı birtakım usule ilişkin haklardan yoksun bırakmak için yapılmaktadır⁵⁸⁹. Dolayısıyla bu sözleşmeler, Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenmiş olan hak arama özgürlüğüne ve ispat hakkının kullanılmasına engel olduğu ölçüde geçersiz sayılmalıdır⁵⁹⁰.

Ayrıca delil sözleşmelerinde belirlilik ilkesinin esas olması nedeniyle genel işlem şartı dâhilindeki delil sözleşmesinde hangi uyuşmazlıkta ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi hususu belirtilmelidir. Aksi takdirde, ileride doğacak tüm uyuşmazlıklarda, sadece sözleşmeyi düzenleyen tarafın ticari defterlerinin delil olarak kullanılabilmesi gibi genel bir ibarenin kullanıldığı genel işlem şartı dâhilinde bulunan münhasır delil sözleşmeleri de geçersiz olarak nitelendirilebilir⁵⁹¹.

cc. Sadece Bir Tarafın Ticari Defterlerinin Konu Edildiği Münhasır Delil Sözleşmesinin Haksız Şart Şeklinde Olması

Genel işlem şartı içinde yer alan delil sözleşmesinin taraflarından birinin tüketici olduğu hallerde, 6502 sayılı TKHK uygulanacaktır. Buna göre, genel işlem şartı içinde yer alan münhasır delil sözleşmesi, TKHK m. 5'de düzenlenmiş bulunan haksız şartlara ilişkin hükme tâbi olacaktır. Haksız şart, satıcının ya da sağlayıcının tüketici ile müzakere edilmeden sözleşme kapsamına alınan ve tarafların sözleşmeden doğan hak ve

⁵⁸⁶ Yavuz, s. 200; Topal, s. 197; Taşpınar, s. 243

⁵⁸⁷ Taşpınar, s. 243; Konuralp, İspat, s. 63

⁵⁸⁸ Konuralp, İspat, s. 66

⁵⁸⁹ Konuralp, İspat, s. 64; Yavuz, s. 201

⁵⁹⁰ Konuralp, İspat, s. 64; Taşpınar, s. 241; Yavuz, s. 201

⁵⁹¹ Taşpınar, s. 241

yükümlülüklerinde, dürüstlük kuralına aykırı biçimde tüketici aleyhine dengesizliğe neden olan sözleşme şartlarıdır (TKHK m. 5/1). Bir sözleşme şartı önceden hazırlanmış ve standart sözleşmede yer alması nedeniyle bunun içeriği hususunda tüketicinin söz söyleme imkânı olmamış ise, o sözleşme şartının tüketici ile müzakere edilmediği kabul edilir (TKHK m. 5/3). Bu durumda sözleşmeyi önceden düzenleyen tarafın, karşı tarafla müzakere etmeden kendi ticari defterlerinin delil olarak kullanılacağına ilişkin münhasır delil sözleşmesi, haksız şart olarak değerlendirilebilir⁵⁹².

Ekonomik bakımdan güçlü olan tarafın önceden belirlemiş olduğu, tüketiciye sunulan ve müzakereye açık olmayan sözleşme şartları ise, genellikle tüketici aleyhine olmaktadır⁵⁹³. TKHK m. 5/2 gereğince tüketici ile yapılan sözleşmelerde yer alan haksız şartlar kesin olarak hükümsüzdür (TKHK m. 5/2). Buna göre, tüketici ile müzakere edilmeden sözleşmeye dâhil edilen yalnızca bir tarafın ticari defterlerinin delil olarak kullanılabilmesine ilişkin münhasır delil sözleşmesi şartı haksız şeklindeki delil sözleşmesi kesin olarak hükümsüzdür⁵⁹⁴.

⁵⁹² **Topal**, s. 201

⁵⁹³ **Yavuz**, s. 86

⁵⁹⁴ **Topal**, s. 201

SONUÇ

Ticari defterleri tutmak TTK m. 18/1 gereğince tacir olmanın hükümlerindedir. Bu sebeple tacir, tacir sayılan ve tacir gibi sorumlu olan (TTK m. 12) ile tüzel kişi tacir (TTK m. 16) defter tutmakla mükelleftir. Her ne kadar tacir gibi sorumlu olanın defter tutması mümkün değil ise de, işlem yapmış olduğu iyi niyetli tacirin defterlerini delil olarak kullanabilmesi için tacir gibi sorumlu olanın da defter tutmakla yükümlü olduğu kabul edilmelidir.

Tacirin tutmakla yükümlü olduğu ticari defterler TTK m. 64/2, TTK m. 64/4, TTK m. 64/5'de belirtilmiştir. Buna göre tacir, yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile 6102 sayılı TTK m. 65/4'de ticari defter kapsamına alınan ve işletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterlerini tutmakla yükümlüdür. Kanun koyucunun, TTK'da hükme bağlanan defterlerin tutulmasının VUK'da belirtilen defterlerin tutulmasına engel olmayacağı gibi bir düzenleme getirmesi, yine kanun koyucunun iradesinin diğer kanunlarda tutulması öngörülen defterlerin de tutulması gerektiği yönünde olduğu anlaşılmalıdır. Bu açıdan defter tutma yükümlülüğünün kapsamına sadece TTK'da sayılan defterler değil, tüm yasalarda öngörülen defterler alınmalıdır.

TTK m. 16/2' de tacir sayılmayan tüzel kişiler hükme bağlanmıştır. Fakat tacir sayılmayan tüzel kişilerin, defter tutması gerektiğine ilişkin kanunda herhangi bir açık düzenlemeye rastlanılmamaktadır. Oysa tacir sayılmayan bu tüzel kişilerin defter tutması gerektiği hususu TDİT ile öngörülmüştür. Şayet defter tutmak tacir olmanın bir sonucu ve tacirlerin defter tutmakla yükümlü olması ile ilgili madde de bir emredici kural ise, tacir sayılmayan tüzel kişinin defter tutmasının lazım geldiğine ilişkin tebliğ hükmü istinaî bir düzenlemedir. Bu açıdan bakıldığında, böyle ayırık bir durumun kanunda değil de, tebliğde öngörülmesi isabetli olmamıştır.

Ticari defterlerin hiç ya da gereği gibi tutulmaması, kanunda açıkça herhangi bir hukuki yaptırıma bağlanmamıştır. Ancak, bu hususa cezai yaptırımlara ilişkin hükümlere TTK'da ve VUK, İİK gibi diğer kanunlarda da yer verildiği görülmektedir. Defterlerin hiç ya da gereği gibi tutulmaması sonucunda uygulanacak olan cezai yaptırımların, kanunun

genel hükümler kısmında değil de, anonim şirketlere ilişkin hükümlerin arasında düzenlenmesi, bu yaptırımların sadece anonim şirketler için getirilmiş olduğu algısını yaratmaktadır. Zira kanun maddesinin yorumunda, kanunun sistematigi büyük önem arz eder. Diğer taraftan, kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamayacağına ilişkin TCK m. 2/3 hükmü de dikkate alındığında, defterlerini hiç ya da gereği gibi tutmayan gerçek kişi tacire ya da şahıs şirketine bu hükümlerin kıyasen uygulanamayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ticari defterlerin, işletmenin mali ve ekonomik durumu hakkında bilgi vermesi, devlete verilecek verginin tespit edilmesi, işletme ile işlem yapacak banka ya da üçüncü kişilere işletme hakkında bilgi vermesi gibi işlevlerinin dışında, diğer bir fonksiyonu delil olarak kullanılabilmesidir. Ancak, defterler kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulduklarında delil değerine sahip olur. İşte bu şartların belirtildiği hükümler, 6102 sayılı TTK yerine, 6100 sayılı HMK'da düzenlenmiştir. Ticari defterlerin delil olması ile ilgili hükümlerin yargılama hukukuna ilişkin olması itibariyle bu hükümlere, HMK'da yer verilmesi yerinde olmuştur. Fakat ilgili hükümlerin, 6102 sayılı kanundan çıkarılmasının gerekçesi ile bu hükümlerin, HMK'ya alınmasını gerektiren sebeplerin birlikte değerlendirilmesi halinde, ticari defterlerle ispata ilişkin düzenlemelerin lüzumlu olup olmadığı hususunda bir çelişkinin ortaya çıkması da kaçınılmazdır.

Delil olarak kullanılacak defterlerin kapsamına, kanunda tutulması zorunlu olarak öngörülen defterler girmektedir. Bu açıdan bakıldığında, TTK m. 64/2'de sayılan yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri; TTK m. 64/4'de belirtilen pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterleri ile TTK m. 64/5'de 213 sayılı VUK'a yapılan atıf dolayısıyla VUK'da öngörülen defterler delil olarak kullanılabilir. TTK m. 88/1'de, mali tabloların Türkiye Muhasebe Standartlarına, kavramsal çerçevede yer alan muhasebe ilkelerine ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlarına uygun olarak çıkarılmasının ve aynı zamanda TTK m. 64/5'de VUK'un defter tutma ve kayıt zamanı ile ilgili hükümlerin de uygulanmasının zorunlu olduğu hükme bağlanmıştır. Mali tabloların çıkarılması sırasında, TMS'de ve VUK'da farklı değerlendirme ölçütlerinin kullanılması, TMS'ye ve VUK'a göre hazırlanmış, ortaya iki farklı mali tablonun çıkmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla TTK m. 64/5 ve TTK m. 88/1 hükümlerinin birlikte uygulanmasının zorunlu tutulması, çift defter tutma gibi bir problemi

beraberinde getireceği gibi, bir uyuşmazlıkta hangi tablonun delil olarak sunulması gerektiği hususunda da çelişki yaratacağı açıktır. TTK ve VUK dışında, Bankacılık Kanunu, Kooperatifler Kanunu gibi diğer kanunlarda, tutulması zorunlu olan defterler de delil olarak kullanılabilir. Ancak uygulamada, TTK' da belirtilen ve TTK m. 64/5'de VUK'a yapılan atıf dolayısıyla, VUK' a göre tutulması gereken defterler, HMK m. 222 kapsamına alınırken, diğer kanunlarda öngörülen defterler, HMK'nın genel ispat kuralları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

TTK'da, ihtiyari defterlerin tutulmasına ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmemekle birlikte, söz konusu defterlerin tutulmasını yasaklayan herhangi bir hüküm de yoktur. Ancak, defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesi, kanunda belirtilen açık ve sıkı şartlara uygun şekilde tutulmasını gerekli kıldığından, ihtiyari defterlerin de sahibi lehine delil olabilmesi için, bu hususla ilgili açık bir düzenlemenin varlığı lazım gelmektedir. Zira kişinin kendi lehine, başkası aleyhine delil meydana getirme eğilimi olması nedeniyle kişinin kendi düzenlediği belgenin, kendi lehine delil olarak kullanılması, istisnai bir durum teşkil eder. Ayrıca 6762 sayılı TTK m. 82/2'de, kanunda işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği defterlerin ancak tasdike tâbi defterlerle birlikte delil olabileceği düzenlenmekteydi. Bütün bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda, kanunda açık bir düzenleme olmadan, ihtiyari defterlerin delil olabileceğini kabul etmek doğru olmaz.

Ticari defterlerin hangi davalarda delil olarak kullanılacağı hususu, HMK m. 222/2'de öngörülmüştür. Anılan madde hükmüne göre, defterler ticari davalarda delil olarak kabul edilir. Ancak TTK m. 4/1'de ise, tarafların tacir olup olmadığına bakılmaksızın TTK' da öngörülen hususlardan doğan hukuk davalarının da ticari davalardan sayılacağı hüküm altına alınmıştır. O halde, TTK'da düzenlenmiş bir husustan doğan anlaşmazlıklarda, taraflar her zaman tacir olmayabilir. Oysa ticari defterler, HMK m. 222 kapsamında, uyuşmazlığın her iki tarafının tacir olduğu davalarda delil olarak kullanılabilir. Bu bakımdan HMK m. 222'nin tüm ticari davalarda uygulanması söz konusu değildir. Ancak HMK m. 222 kapsamındaki uyuşmazlıklarda, her iki tarafın tacir sıfatının bulunması gerektiğine ilişkin genel kuralın tek istisnası ise, HMK m. 222/5 düzenlemesidir.

Ticari defterlerin ispat kuvveti bakımından kesin delil teşkil edip etmediğine ilişkin tartışmalar, 6102 sayılı TTK ve 6100 sayılı HMK' nın yürürlüğe girmesi ile son bulmamış, aksine devam etmiştir. Ticari defterlerin kesin delil olduğu hususu, ticari defterlerle ispat hükümlerinin düzenlendiği HMK m. 222'den açıkça anlaşılabilir. Zira anılan madde hükmünde, "kesin delil" ibaresine ne maddenin kenar başlığında ne de madde hükmünün içerisinde rastlanılmaktadır. HMK m. 222/3'de yer alan "*defter kayıtlarının sahibi ve halefleri lehine delil olarak kabul edilebilmesi için*" ibaresinden defterlerin sahibi lehine kesin delil olabileceğini belirtmek de doğru değildir. Bu konu ile ilgili olarak Yargıtay kararlarına bakıldığında, Yargıtay'ın 6100 sayılı HMK'nın yürürlüğe girmesinden sonra anılan madde hükmüne göre verdiği kararlarında, kanuna uygun tutulmuş defterlerin, sahibi lehine kesin delil olacağı şeklinde bir ibareye yer vermediği görülmektedir. Diğer taraftan, defterlerin kesin delil mahiyetinde olması, ilgili madde hükmünden açıkça anlaşılmasa da, HMK m. 222/3'de, kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerin sahibi lehine delil teşkil etmesi, defter kayıtlarının aksinin senet ya da diğer kesin delillerle ispatlanmamış olması şartına bağlanmaktadır. Yargılama hukukunda, senet kesin delillerdendir ve senedin aksi, ancak bir senetle ispat edilebilir. Senede karşı senetle ispat kuralı dikkate alınarak bir yorumlamaya gidildiğinde, kanun koyucunun defter kayıtlarının aksinin, senet ya da diğer kesin delillerle ispat edilebileceğini öngörmesinden, defter kayıtlarına senet gücünde delil olma değeri yüklediği anlamını çıkarmak da yanlış olmaz.

Ancak, çalışmanın içerisinde de belirtildiği üzere, ticari defter kavramı, belge ve senet kavramları ile bu kavramların içerdikleri unsurlar yönünden birlikte değerlendirildiğinde, uyuşmazlık konusu ile ilgili kayıtlar içeren ticari defterlerin, uyuşmazlık konusunu ispata elverişli, HMK m. 199 kapsamında bir belge niteliğine sahip olduğu açıktır. Defterler, senet açısından değerlendirildiğinde ise, defter kayıtlarının tacirin irade beyanını yansıtmaması ve imza unsurunu taşıması itibarıyla de defterlerin, senet mahiyetinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Sonuç olarak, HMK m. 222/3'de, defterlere senet gücünde delil olma değeri yüklenmiş ise de, defterlerin, bir senette bulunması gereken unsurları ihtiva etmemesi münasebetiyle senet niteliğinin bulunduğu dolayısıyla da defterlerin kesin delil teşkil ettiği söylenemez.

Ticari defterlerin HMK m. 222 kapsamında delil olarak kullanılabilmesinin genel şartları, uyuşmazlığın her iki tarafının tacir sıfatına sahip bulunması ve ihtilaf konusunun

her iki tarafın ticari işletmesini ilgilendiren, yani her iki tarafın ticari defterlerine kaydetmesi gereken bir işlemde kaynaklanmalıdır. 6102 sayılı TTK'dan sonra, 6502 sayılı TKHK'nın yürürlüğe girmesi ile TKHK m. 3/k'da ticari ve mesleki olmayan amaçla hareket eden gerçek ve tüzel kişi, tüketici olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla, ticari ve mesleki amaçla hareket eden tüzel kişi de tüketici kapsamına alınmıştır. Tüketici tüzel kişi tacirin, mesleki veya ticari amaçlarla hareket eden ya da onun adına veya hesabına hareket eden gerçek yahut tüzel kişiler ile kurmuş oldukları eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık ve benzeri sözleşmeler dâhil olmak üzere her türlü hukuki işlem de, TKHK m. 3/1 uyarınca tüketici işlemidir. Anılan maddelere göre tüketici kapsamına giren ve tüketici işlemi yapabilen tüzel kişi tacir, ticari işletmesi ile ilgili bir tüketici işlemi yaptığı takdirde, bu işlemi ticari defterlerine kaydedecektir. Tüketici tüzel kişi tacirin, defterlerine kaydetmiş olduğu tüketici işlemi ile ilgili bir ihtilaf çıkması halinde, TKHK m. 73/1 gereğince tüketici mahkemesinin görev alanına giren bu uyuşmazlık, ticari defterlerde delil olarak kullanılabilir. Zira tüketici mahkemesinin görev alanına giren bu uyuşmazlıkta, ticari defterlerin HMK m. 222 kapsamında delil olarak kullanılabilmesi için genel şartlar sağlanmaktadır.

Defterlerin delil olarak kabul edilebilmesi için, HMK m. 222/2'de öngörülen, açılış ve kapanış onaylarının yapılması ile ilgili olarak, yevmiye defterinin kapanış onayı için verilen süre, defterlerin delil olması konusunda sorunlara yol açabilecek niteliktedir. TTK m. 64/3'e göre, bu defterin kapanış onayı, izleyen faaliyet döneminin altıncı ayına kadar notere yaptırılır. Bu düzenleme, yevmiye defterinin kapanış onayının yapılmasına kadar geçen süre içerisinde çıkan bir uyuşmazlıkta, defterin delil olarak kullanılıp kullanılmayacağı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Anılan defterin kapanış onayının yapılması için belirtilen süre, kanundan kaynaklanan bir hak olması münasebetiyle bu süre içinde çıkan uyuşmazlıklarda, kapanış onayı yaptırılmamış olan yevmiye defterinin delil olarak kullanılabilmesi gerekmektedir.

Ticari defterlerin delil olarak kabul edilebilmesi, HMK m. 222/2'de, defter kayıtlarının içerik bakımından birbirini doğrulması şartına bağlanmıştır. Fakat anılan madde hükmünde, uyuşmazlıkla ilgili defter kayıtlarının mı yoksa defterlerin içerik olarak tümünün mü birbirini doğrulaması gerektiği ayırt edilmemiştir. Her ne kadar bu husus açıkça belirtilmemiş ise de, HMK m. 222/2'de defter kayıtlarının birbirini doğrular

nitelikte olması ifadesi, defterlerde uyuşmazlıkla ilgili kayıtların birbirini doğrulaması olarak değil, defterlerde yer alan tüm kayıtların birbirini doğrulaması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır. Aksi halde, sadece uyuşmazlık konusu ile ilgili kayıtların birbirini doğrulaması lazım geldiği kabul edildiğinde, uyuşmazlık dışı kayıtlar birbirini doğrulamaz ise, o defterlerin kanuna uygun biçimde tutulmuş olduğundan ve gerçeği yansıttığından bahsedilemez.

Yine HMK m. 222/3 gereğince, ticari defterlerin sahibi ve halefleri lehine delil olması, HMK m. 222/2’de belirtilen şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterlerindeki kayıtların, karşı tarafın aynı şartlara uygun olarak tutulmuş defterlerindeki kayıtlara aykırı olmaması veya ilgili hususta herhangi bir kayıt içermemesi koşuluna bağlanmıştır. Ancak anılan madde hükmünde, kanunda öngörülen şartlara uygun olarak tutulan ticari defterlerin sahibi lehine delil olması için, karşı tarafın aynı şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterlerinde uyuşmazlık konusu ile ilgili herhangi bir kayıt içermemesi gerektiğine ilişkin hüküm, hakkaniyete uygun olmayan sonuçlara yol açabilecek bir düzenlemedir. Çünkü davacı defterlerinde, uyuşmazlık konusu ile alakalı gerçeğe aykırı bir kayıt olduğunda ve davalı tarafın defterlerinde ihtilaf konusu işleme ilişkin herhangi bir kayıt bulunmaması halinde, davacı defterlerindeki gerçeğe aykırı kaydın aksi davalı tarafından ispat edilemeyecek ve davacı lehine defterleri delil olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında, bahsi geçen düzenleme, kanuna uygun olarak defter tutmayan defter sahibini ödüllendirebilecek ve adaletle bağdaşmayan sonuçlara yol açabilecek niteliktedir. Uygulamada hakkaniyete aykırı sonuçların önüne geçilmesi adına, bu hükmün değiştirilmesi gerekmektedir

Ticari defterler, sahibi lehine delil olabileceği gibi, HMK m. 222/4 gereğince, sahibi aleyhine de delil olur. Kanun koyucu, defterlerin sahibi aleyhine delil olması için, defterlerin sahibi lehine delil teşkil etmesinde olduğu gibi sıkı şartlar öngörmemektedir. Zira HMK m. 222/4 hükmü ile HMK m. 222/2 karşılaştırıldığında, HMK m. 222/4’ün bir anlamda HMK m. 222/2’nin mefhumu muhalifi olduğu söylenebilir. Ancak HMK m. 222/4, “*kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş*” ifadesini içermemektedir. Dolayısıyla, anılan ibare olmaksızın HMK m. 222/4 hükmü, 6762 sayılı TTK m. 84’de “kanuna uygun olmayan” ibaresine göre dar anlam taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, defterlerin sahibi aleyhine delil teşkil etmesini düzenleyen HMK m. 222/4, HMK m. 222/2 ile birlikte değerlendirilmelidir.

Defterlerin delil olarak kullanılabilmesi için mahkemeye ibrazı gerekmektedir. HMK m. 222 kapsamında delil olabilecek ticari defterlerin ibraz usulü hakkında herhangi bir hüküm olmadığı gibi, taraflardan birinin defterlerini ibraz etmemesinin sonucuna ilişkin herhangi bir düzenleme de yapılmamıştır. O halde, hem HMK m. 222'ye göre tarafların defterlerinin ibrazı usulü hakkında hem de taraflardan birinin defterlerini ibraz etmemesi konusunda HMK'nın genel ispat kuralları kıyasen uygulanır. Dolayısıyla defterlerin ibrazı usulünde HMK m. 219, taraflardan birinin defterlerini ibraz etmemesi halinde ise, HMK m. 220 hükmü kıyasen tatbik edilebilir.

Yine taraflardan birinin, iddiasını ispat etmek için başka delillerle birlikte diğer tarafın ticari defterlerine dayanması halinde, bu defterler, HMK m 219'a göre ibraz edilecektir. İbrazı istenilen ancak ibraz edilmeyen ticari defter ve diğer delillerin ibraz edilmemesi konusunda ise, HMK m. 220 hükmü uygulanır. Taraflardan birinin iddiasını ispat etmek için diğer tarafın defterlerinin içeriğini kabul etmesi halinde, diğer taraf defterlerini ibrazdan kaçınırsa HMK m. 220 hükmü uygulanmaz. Zira bu husus, HMK m. 222/5'de açıkça hüküm altına alınmıştır.

Defter sahibi, defterlerini ibraz ettiği takdirde delillerini hasreden tarafın başkaca delillere dayanıp dayanamayacağı konusu, defterlerin kanuna uygun olarak tutulmuş olup olmamasına göre incelenmişti. Kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerde, uyuşmazlık konusu ile ilgili herhangi bir kayıt yok ise, delillerini diğer tarafın ticari defterlerine hasreden taraf, iddiasını ispat etmek için artık başka bir delile dayanamaz. Ancak, delillerin hasredilmiş olduğu ticari defterler, kanuna uygun olarak tutulmamış ise, delillerini diğer tarafın defterlerine hasreden tarafın, iddiasını ispatlamak için başka deliller gösterebileceği kabul edilmelidir. Aksi halde, kanuna uygun biçimde tutulmamış defterler göz ardı edileceğinden, adil olmayan sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet verilebilir.

Defterlerde, uyuşmazlık konusu ile ilgili sahibi aleyhine kayıtlar yer alıyorsa, defterler sahibi aleyhine delil olur ve defter sahibi, defterlerin aksini diğer kesin deliller ile ispat edebilir. Defterlerde hem defter sahibi aleyhine hem de lehine kayıtların bulunması halinde, defterlerin yine kanuna uygun olarak tutulmuş olup olmadıkları önem taşır. Kanuna uygun biçimde tutulan defterlerde, lehe ve aleyhe kayıtlar bir bütün teşkil eder ve bu defterler sahibi lehine delil olur. Dolayısıyla, delillerini hasreden taraf, iddiasını ispat

etmek için diğer başka delillere dayanamaz. Kanuna uygun olarak tutulmamış ticari defterlerde, aleyhe olan kayıtlar dikkate alınacağından, delillerini hasreden taraf, iddiasını ispat etmiş sayılır.

Ticari defter kayıtlarına dayanak teşkil eden belgeler, ticari defterlerden ayrı olarak delil değerine sahiptir. Bu sebeple dayanak belgeler, HMK m. 222'ye değil, genel ispat kurallarına tâbidir. Dayanak belgelerin, defterlerin sıhhat denetimi bakımından önemi şüphesiz yadsınamaz. Ancak, ticari defterlerin dayanak belgeleri ile birlikte delil olabileceğini benimsemek ticari defterlerin tek başına, sahibi lehine delil olamayacağını kabul etmek anlamına gelir. Bu bakımdan ticari defterlerin HMK m. 222 doğrultusunda dayanak belgelerinden ayrı olarak tek başlarına delil değerleri vardır. Fakat Yargıtay kararlarına bakıldığında, defterlerle birlikte dayanak belgelerin ibrazının da istendiği görülmektedir.

Ticari defterlerle birlikte, kayıtların dayanak belgelerinin saklanması yükümlülüğü de TTK'da hükme bağlanmıştır. Tacir, TTK m. 82/1 gereğince tutmuş olduğu defterleri ve defterlerin dayanak belgelerini saklamakla mükelleftir. Özenle saklanmasına rağmen defter ve belgeler, kanuni saklama süresi içinde tacirin elinde olmayan sebeplerle yangın, sel, deprem gibi doğal afetler ya da iç savaş, isyan, hırsızlık gibi olaylar sonucunda zayi olursa, zıyanın öğrenildiği tarihten itibaren tacir, yetkili mahkemeden kendisine zayi belgesi verilmesini isteyebilir (TTK m. 82/7). İşte, zayi belgesi, defter ve belgelerini özenle saklayan tacirin elinde olmayan sebeplerle defter ve belgelerinin yok olması, zarar görmesi halinde, defter ve belgelerin ibraz edilememesi gibi taciri bir takım ağır sonuçlardan koruyan bir belgedir. Özellikle ispat hukuku alanında, zayi belgesinin sunulması, taciri, defterlerini ibrazdan kaçınmış sayılmaktan kurtaracaktır. Ancak, zayi belgesinin sunulması, uyuşmazlığın karşı tarafının kanuna uygun tutulmuş ticari defterlerini delil olarak kullanabilmesine engel olamayacaktır. Zira HMK m. 222/3'de, kanuna uygun olarak tutulan defterlerin sahibi lehine delil olması şartı, yine kanuna uygun şekilde tutulan karşı tarafın defterlerinde uyuşmazlık konusu işleme yönelik herhangi bir kayıt bulunmamasına bağlanmıştır. Bu düzenlemeye göre, mahkemeye sunulan zayi belgesinin, karşı tarafın kanuna uygun şekilde tutulan defterlerini lehine delil olarak kullanmasına mani olamayacağı sonucuna varılabilir.

Sonuç olarak, ticari işletmenin tüm işlemlerinin kaydedildiği ticari defterler, kanuna uygun ve gerçeği yansıtır bir şekilde tutulduklarında, işletmenin alacak ve borçları, kâr ve zarar durumu gibi işletmenin finansal ve ekonomik durumu hakkında gerek ortaklara gerekse işletmeyle işlem yapacak üçüncü kişilere bilgi verir. Yine tutulan ticari defterler vasıta ile tespit edilen finansal ve ekonomik duruma göre, işletme ile ilgili olarak yatırım plânları yapılabilir ve geleceğe dair doğru kararlar alınabilir. Bu açıdan bakıldığında, kanuna uygun biçimde tutulmuş, gerçeği yansıtan ticari defterler, bir nevi işletmenin yol haritası mahiyetindedir. Ancak, defterlerdeki kayıtların hâlihazırda dayanak belgelerinin olması, uygulamada defterlerle birlikte kayıtların dayanak belgelerinin de istenmesi ve çalışmanın içinde de belirtildiği üzere, defterlere kaydedilmeyen bir işlemden kaynaklanan uyuşmazlıklarda dahi defterlerin incelenmesi neticesinde vakit kaybının olması gibi etmenler dikkate alındığında, ticari defterlerle ispatın elzem olmadığı kanaatindeyim.

Genellikle uygulamada, ticari defterler ile birlikte, uyuşmazlık konusu kayıtların dayanak belgelerinin de ibrazı istenmekte ve defter kayıtlarının dayanak belgeleri ile delil olabileceği kabul edilmektedir. Bu halde, uygulamada defterlerin dayanak belgelerinden ayrı delil değeri taşımadığı, dayanak belgelerden çıkarılan bilgilerin kaydedildiği ticari defterlerin, dayanak belgelerinden bağımsız belge olamayacağı gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Şayet dayanak belgelerin ibrazı istenecek ise, aynı zamanda defterlerin ibrazı talep edilerek, defterlerin içerik bakımından birbirini doğruladığının tespit edilmesi için tüm defterlerin incelenmesi, uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasını geciktirecektir. Dolayısıyla defterler yerine, dayanak belgenin sunulması ile ihtilafın kısa sürede çözülmesi ihtimali yüksektir. Yine uygulamada, defterlere kaydedilmeyen bir işlemde çıkan anlaşmazlıklarda, işlemin defterlerde kayıtlı olduğu gibi bir algıya kapılarak, defterler incelenmekte ve uyuşmazlığın çözüme kavuşturulma süreci uzamaktadır.

Sahibi lehine delil olarak kullanılacak defterlerin yine sahibi tarafından tutulduğu göz önüne alındığında, defterdeki kayıtların her zaman gerçeği yansıtmayacağı da aşîkârdır. Bu açıdan, ticari defterlerdeki kayıtların gerçeği yansıtmayı yansıtmadığının tespiti de ancak dayanak belgeleriyle mümkündür. Zira tarafların defterlerinde yer alan uyuşmazlık konusu işlemle ilgili kayıtlar, birbiri ile uyumlu olmadığı takdirde, defterler taraf lehine delil olarak kullanılmayacağından, uyuşmazlık konusu kaydın dayanak belgesini mahkemeye sunan taraf iddiasını ispat edebilecektir. O halde, dayanak belgelerinin,

HMK'nın genel ispat kurallarına göre ayrıca delil değerine sahip olması münasebetiyle defter kayıtlarına, ayrıca delil olma işlevi yüklemek de anlamlı değildir.

KAYNAKÇA

AKBULAK, Yavuz, Ticari Defterlere İlişkin Esaslar, Legal Hukuk Dergisi 2013, C. 11, S. 121, s. 169-190

AKDOĞAN, Nalan, VUK Yasası'nın Muhasebe Standartları ile Uyumlu Hale Gelmesi için Yapılması Gereken Değişikliklere İlişkin Öneriler, Gazi Kitabevi, Ankara 2016

AKİPEK, Şebnem, Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi, Seçkin Yayınevi, Ankara 1999

AKTÜRK, İpek Yücer, Tüzel Kişi Tacirin Tüketici Sıfatı, GÜHFD, C.XX, Y. 2016, S.2. s. 103-128

ALTAŞ, Soner, Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterlerin ve Belgelerin Saklanması, Terazi Hukuk Dergisi, Mayıs 2013, S. 81 (Altaş, Saklanma)

ALTAŞ, Soner, Yeni Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterlerin Açılış ve Kapanış Tasdikleri, Yaklaşım Dergisi, S. 226, Ekim 2011, s. 273-276 (Altaş, Tasdik)

ALTAŞ, Soner, Kaybolan Ticari Defter ve Belgeler için Zayi Belgesi Talep Edilmesinin Türk Ticaret Kanunu Açısından Değerlendirilmesi, Mali Çözüm Dergisi, S. 92, Yıl 2009, s. 101-115 (Altaş, Zayi Belgesi)

ARAR, Kemal, Kara Ticareti Hukuku Cilt 1, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1942

ARKAN, Sabih, Ticari İşletme Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 20. Baskı, Ankara 2015

ARKAN, Sabih, Ticari İşletme Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 8. Baskı, Ankara 2007 (Arkan, 2007)

ARSLAN, Ramazan, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Delil Sözleşmesi Konusunda Getirdiği Yenilikler, Bankacılar Dergisi, Yıl: 24, S. Özel Sayı Ocak 2013, s. 67- 71 (Arslan, Delil sözleşmesi)

ARSLAN, Ramazan/ **YILMAZ**, Ejder/ **AYVAZ**, Sema Taşpınar, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları 1. Baskı, Ankara 2016,

ARSLAN, Cem Barlas, Türk Ticaret Kanunu Tasarısında Ticari Defterler ve Belgeler, Terazi Hukuk Dergisi Mayıs 2009, S.33, s. 45-53

ARSLANLI, Halil, Kara Ticareti Hukuku Dersleri Umumi Hükümler, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1960

ARSLANOĞLU, Suphi, Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S. 39, Temmuz 2008, s. 199-211,

ASLAN, İ. Yılmaz, 6502 Sayılı Kanuna Göre Tüketici Hukuku, Ekin Yayınevi 5. Baskı, Bursa 2015,

AYDOĞDU, Murat, Tüketici Hukuku Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2015

AYHAN, Rıza, Son Değişikliklerle Ticari Davaya ve Ticaret Mahkemelerinin Görev Sahası Hakkında Getirilen Yenilikler, BÜHFD, S.1, C.1, s. 13-64

AYHAN, Rıza/ **ÖZDAMAR,** Mehmet/ **ÇAĞLAR,** Hayrettin, Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar, Yetkin Yayınevi 8. Baskı, Ankara 2015

AYHAN, Rıza/ **ÖZDAMAR,** Mehmet/ **ÇAĞLAR,** Hayrettin, Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar, Turhan Yayınevi 1. Baskı, Ankara 2009 (Ayhan/Özdamar/Çağlar, 2009)

AYVAZ, Sema Taşpınar, Türk Borçlar Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun İmza Atamayanlarla İlgili Yeni Düzenlemesine Eleştirel Bir Bakış, AÜHFD, C. 61, S. 1, Yıl 2012, s. 321-349,

BAHTİYAR, Mehmet, Ticari İşletme Hukuku, Beta Yayınları 15. Baskı, İstanbul 2014

BAŞÖZEN, Ahmet, Medeni Usul Hukukunda İlk Görünüş İspatı, Adalet Yayınları, Ankara 2010

BAŞTUĞ, İrfan, Ticari Defterlerin Delil Olma Gücü Üzerine Bir Yargıtay Kararının Tahlili, Prof. Dr. Yaşar Karayalçın'a 65. Yaş Armağanı T. İş Bankası Kültür Yayınları s. 39-45

BATTAL, Ahmet, "Tacir, Ticari Defterlerini Tacir Gibi Sorumlu Olan Hasımına Karşı Delil Olarak Kullanabilir mi?" Prof. Dr. Halid Kemal Elbir'e Armağan, İ.Ü Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1996, s. 86-97 (Battal, Delil)

BATTAL, Ahmet, "Tacir Gibi Sorumlu Olan (TTK m. 14/3), Tacir Olmanın Hangi Sonuçlarına Tâbi Tutulmalıdır?", Yargıtay Dergisi, C. 23, S. 4, Ekim 1997, s. 539-556 (Battal, Tacir Gibi Sorumlu Olan)

BATTAL, Ahmet, Bankacılık İşlemlerinde İspat Usulü ve Delil Sözleşmeleri, BATİDER 1997, C. XIX, S. 2, s. 129-140 (Battal, Delil Sözleşmeleri)

BELGESAY, Mustafa Reşit, Mustafa Reşit, Ticari Muamelelerin İspatı ve Ticari Defterlerin Zıyaı, İBD, C. XXXI, S. 10-12, Ekim-Aralık 1957, s. 297-302, s. 301 (Belgesay, Ticari Muameleler)

BELGESAY, Mustafa Reşit, Formalizm ve Ticari Defterlerin İspat Kuvveti, İBD, 1957, S. 3-4, s. 61-68 (Belgesay, Formalizm)

BERZEK, Ayşe Nur, Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri, Beta Yayınevi 10. Baskı, İstanbul 2013

BİÇKİN, İnci, Elektronik İmza ve Elektronik İmza ile ilgili Yasal Düzenlemeler, TBB Dergisi, S. 63, Yıl 2006, s. 109-125

BİLGİLİ, Fatih, Ticari Defter, Cari Hesap, Acente, EÜHFD, C.XVI, S. 3-4, S. 55-91

BİLGİLİ, Fatih/ **DEMİRKAPI**, Ertan, Ticari İşletme Hukuku, Dora Yayınları 9. Basım, Bursa 2013

BOZER, Ali/ **GÖLE**, Celal, Ticari İşletme Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 3. Bası, Ankara 2015

BÖRÜ, Levent/**KOÇYİĞİT**, İlker, Ticari Dava, Turhan Kitabevi, Ankara 2013

BUDAK, Ali Cem, Ticari Defterlerle İspat Usulü Kaldırılmamalıdır, YÜHFD, C. 2, S.1, Yıl 2005 s. 511-521.

DEMİRKAPI, Ertan, Ticari İşletmenin Tespiti Açısından Esnaf İşletmesi Kavramının Değerlendirilmesi, GÜHFD, C. XVII, Yıl 2013, S. 1-2, s. 371-441

DEYNEKLİ, Adnan, 6102 Sayılı TTK' da Ticari Defterlerin İspat Gücü, 6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu Sempozyumu, Ankara 2011, s. 81-88

DOĞANAY, İsmail, "Tacir Olmayan Bir Kimse Tacir Sıfatına Haiz Olan Hasminın Ticari Defter Kayıtlarına Dayanabilir mi?" Recai Seçkin'e Armağan, AÜHF Yayınları, Ankara 1974, s. 735-755 (Doğanay, Ticari Defter Kayıtları)

DOĞANAY, İsmail, Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerine Bir İnceleme, BATİDER Mart 1971, Cilt 6, S. 1, s. 1-39 (Doğanay, İnceleme)

DOĞANAY, İsmail, Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Beta Yayınları, İstanbul 2004 (Doğanay, Şerh)

DOMANIÇ, Hayri/**ULUSOY**, Erol, Ticaret Hukukunun Genel Esasları: TTK Tasarısı ve Gerekçeleri ile Birlikte, Arıkan Yayınları, İstanbul 2007

DURSUN, Hasan, Yeni Ticaret Kanununun Vergi Hukukuna Etkileri, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011

ERDOĞAN, Abdullah, Ticari Davalar, REGESTA, C.3 S.1 2013, s. 57-77

ERDÖNMEZ, Güray, Medeni Usul Hukukunda Belgelerin İbraz Mecburiyeti, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010

EREM, Turgut S., Ticaret Hukuku Prensipleri, Hilâl Matbaacılık, İstanbul 1971

EREN, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları 16. Baskı, Ankara 2014

EREN, Eren, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları 18. Baskı, Ankara 2015 (Eren, 2015)

ERİŞ, Gönen, Gerekçeli – Açıklamalı- İçtihatlı 6335 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yeni TTK Hükümlerine Göre Ticari İşletme ve Şirketler Cilt I-II, Seçkin Yayınları, Ankara 2013

GÖKSU, Mustafa, Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil (1086 Sayılı HUMK ve 6100 Sayılı HMK Çerçevesinde), Adalet Yayınları, Ankara 2011

GÖLE, Celal/**BİLGEÇ**, Hakan, Ticari İşletme İşlettikleri Halde Tacir Sayılmayan Dernek ve Vakıflara İlişkin Düzenlemenin (TTK m. 16/2) Değerlendirilmesi, BTİDER, S. 4, C. XXXII, Yıl 2016, s. 5-19

GÖRGÜN, L. Şanal, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları 3. Baskı, Ankara 2014

İMAMOĞLU, Başak Şit, Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu Üzerine Bir İnceleme, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2017

İMREGÜN, Oğuz, Kara Ticareti Hukuku Dersleri: (Genel Hükümler-Ortaklıklar-Kıymetli Evrak), Filiz Kitabevi, İstanbul 1993

HİRSCH, Ernest, Ticaret Hukuku Dersleri, Hak Kitabevi, İstanbul 1948

HUYSAL, Ayşegül Sezgin, Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler, 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanununu Beklerken, MÜHFD C. 18 S. 2, Yıl 2012, s. 191-204

KARAHAN, Sami, Ticari İşletme Hukuku, Mimoza Yayınları 27. Baskı, Konya 2015

KARAHAN, Sami, Yeni Kanuni Düzenlemelerde Ticari defterlerin Delil Olması, <http://www.ticaretkanunu.net/yeni-kanuni-duzenlemelerde-ticari-defterlerin-delil-olmasi/>, Erişim: 16.10.2016 (Karahan, Delil)

KARAYALÇIN, Yaşar, Muhasebe Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988 (Karayalçın, Muhasebe)

KARAYALÇIN, Yaşar, Ticaret Hukuku Dersleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 2. Baskı, Ankara 1960

KARSLI, Abdurrahim, Medeni Muhakeme Kanunu, Alternatif Yayıncılık 4. Baskı, İstanbul 2014

KAYA, Ali / **HORASAN**, Emre, Ticari Defterlere İlişkin Yeni Ticaret Kanunu Hükümlerinin Muhasebe Açısından Değerlendirilmesi, MÜHF-HAD C. 18 S. 3, Yıl 2012 s. 269-293

KAYAR, İsmail, Ticari İşletme Hukuku, Detay Yayıncılık 6. Baskı, Ankara 2008

KENDİGELEN, Abuzer, Türk Ticaret Kanunu Değişiklikler, Yenilikler ve İlk Tespitler, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011

KILIÇ, Halil, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Cilt II, Adalet Yayınevi, Ankara 2011

KILIÇOĞLU, Mustafa, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu El Şerhi, Legal Yayınları, İstanbul 2012

KİRAZ, Özgür Taylan, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Getirilen Yenilikler, Adalet Yayınevi, Ankara 2012 (Kiraz, Yenilikler)

KİRAZ, Özgür Taylan, Medeni Yargılama Hukukunda İkrar, Bilge Yayınevi, Ankara 2013 (Kiraz, İkrar)

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Necip, Borçlar Hukukuna Giriş Hukuki İşlem Sözleşme, Filiz Kitabevi, İstanbul 2014

KONURALP, Haluk, Medeni Usul Hukukunda Yazılı Delil Başlangıcı, Yetkin Yayınları, Ankara 2009 (Konuralp, Delil Başlangıcı)

KONURALP, Haluk, Medenî Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları, Yetkin Yayınları, Ankara 2009 (Konuralp, İspat)

KURU, Baki, İflas ve Konkordato Hukuku, Ankara 1971 (Kuru, Konkordato)

KURU, Baki, İcra ve İflas Hukuku El Kitabı, Adalet Yayınevi 2. Baskı, Ankara 2013 (Kuru, İcra İflas)

KURU Baki, Yazılı Delil Başlangıcı (HMK m. 202), Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan C. 2, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 1383-1391 (Kuru, Delil Başlangıcı)

KURU, Baki, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku, Legal Yayınevi, İstanbul 2016 (Kuru, Usul)

KURU, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü C. III, Demir Yayınları 6. Baskı, İstanbul, 2001 (Kuru, Usul C.III, 2001)

KURU, Baki / **ARSLAN**, Ramazan / **YILMAZ**, Ejder, İcra ve İflas Hukuku, Yetkin Yayınevi 27. Baskı, Ankara 2013 (Kuru/Arslan/Yılmaz, İcra İflas)

KURU, Baki / **ARSLAN**, Ramazan / **YILMAZ**, Ejder, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi 24. Baskı, Ankara 2013

KURU, Baki / **BUDAK**, Ali Cem, Hukuk Muhakemeleri Kanunu' nun Getirdiği Başlıca Yenilikler, İstanbul Barosu Dergisi, C. 85, S. 5, 2011, s. 3-43

MOROĞLU, Erdoğan, Türk Ticaret Kanunu ile Yürürlük ve Uygulama Kanunu Tasarıları Değerlendirme ve Öneriler, Vedat Kitapçılık 6. Baskı, İstanbul 2009

MUŞUL, Timuçin, Medeni Usul Hukuku, Adalet Yayınevi 3. Baskı, Ankara 2012

MUTLUER, M. Kamil, Vergi Hukuku, Turhan Kitabevi 3. Baskı, Ankara 2011

OLGAÇ, Senai / **ÇENBERCİ**, Mustafa, İspat Hukuku Yönünden Ticari Defterler, BATİDER, C. III, S. I, Yıl 1965, s. 102-119

ÖNEN, Ergun, Medeni Yargılama Hukuku, Ankara 1979

ÖZKAYA, Niyazi, Defter Tasdikinde Özellikli Durumlar, Yaklaşım, Aralık 2010, S. 216, s. 192-197

PEKCANITEZ, Hakan / **ATALAY**, Oğuz / **ÖZEKES**, Muhammet, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınevi 14. Baskı, Ankara 2013

POLAT, İlayda İrem, Ticari Defterlerin Delil Niteliği, Adalet Yayınevi, Ankara 2015

POROY, Reha/**YASAMAN**, Hamdi, Ticari İşletme Hukuku, Vedat Yayınevi 14. Baskı, İstanbul 2012

POSTACIOĞLU, E. İlhan/**ALTAY**, Sümer, Medeni Usul Hukuku Dersleri, Vedat Kitapçılık 7. Baskı, İstanbul 2015

REİSOĞLU, Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınevi 24. Baskı, İstanbul 2013

SEVİLENGÜL, Orhan, Genel Muhasebe, Gazi Kitabevi 16. Baskı, Ankara 2011

SOMUNCUOĞLU, Ünal, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu' na Göre Ticari Defterlerin İbrazı ve Delil Olma Nitelikleri, İstanbul Barosu Dergisi, C. 86, S.1, 2012, s. 198-202

ŞENER, Oruç Hami, Ticari Defterlerin ve Belgelerin Saklanması, Ziyayı ve Zayı Belgesi, Böyle Bir Belgenin Alınması ve Alınmamasının Hüküm ve Sonuçları, DEÜHFD, C.6, S. 1, Yıl 2004, s. 233- 294

ŞUA, Halil İbrahim, Türk Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Ticari Defterlere Getirilen Yenilikler ve Değerlendirilmesi, Adalet Dergisi, Yıl: Ocak-2007, s.237-243

TANRIVER, Süha, Medeni Usul Hukuku Cilt I, Yetkin Yayınları, Ankara 2016

TAŞDELEN, Nihat, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu' na Göre Ticari Defterler, İÜHFD, C. 3, S. 1, Yıl 2012, s. 257-294

TAŞPINAR, Sema, Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2001

TOPAL, Önder, Ticari Defterlerin Delil Niteliği, Yetkin Yayınları, Ankara 2015

TOKSAL, Baki, Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Ankara 1986

TUZTAŞ, Hüseyin, Ticari Defterlerin İbrazi ve Delil Olması,
<http://www.sevgipinari.org/hukuk-rehberi/71>, Erişim: 25.10.2016, s. 1-24

TÜRKMEN, Muharrem, Genel Muhasebe, İlya İzmir Yayınevi 1. Baskı, İzmir 2011

UMAR, Bilge, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Yetkin Yayınları, Ankara 2011

UYGUR, Turgut, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Şerhi C. I, Seçkin Yayınları 3. Baskı, Ankara 2013

ÜLGEN, Hüseyin / **HELVACI**, Mehmet / **KENDİGELEN**, Abuzer / **KAYA**, Arslan / **ERTAN**, Füsün Nomer, Ticari İşletme Hukuku, On İki Levha Yayıncılık 4. Baskı, İstanbul 2015

ÜLGEN, Hüseyin / **TEOMAN**, Ömer / **HELVACI**, Mehmet / **KENDİGELEN**, Abuzer / **KAYA**, Arslan / **ERTAN**, Füsün Nomer, Ticari İşletme Hukuku, Vedat Kitapçılık 3. Baskı, İstanbul 2009 (Ülgen/Teoman/Helvacı/Kendigelen/Kaya/Ertan, 2009)

ÜLGEN, Hüseyin, Ticari Defterlerle İspat, BATİDER, C. I, S. I, Yıl 1967, s. 86-103

YARBAŞ, Fevzi, Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği, Adalet Yayınevi, Ankara 1996

YASAN, Mustafa, Zayi Belgesinin Temini İçin Gerekli Olan Koşulların 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Hükümleri ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, BATİDER, C. XXVII, S. 2, Yıl 2011, s. 53-120.

YAVAŞ, Murat, “*Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’ nın Bazı Hükümlerinin (m.203-242) Değerlendirilmesi*”, Pof. Dr. Saim Üstündağ’ a Armağan, Adalet Yayınevi, Ankara 2009, s. 531-554 (Yavaş, Değerlendirme)

YAVAŞ, Murat, Senetle İspat ve Senede Karşı Senetle İspat Kuralları ile Bu Kuralların İstisnaları, Turhan Kitabevi, Ankara 2009 (Yavaş, İspat)

YAVUZ, Nihat, Öğretide ve Uygulamada Sözleşmedeki Haksız Şartlar, Seçkin Yayınları 3. Baskı, Ankara 2012

YELMEN, Adem, Türk Borçlar Kanunu’na Göre Genel İşlem Şartları, Yetkin Yayınları, Ankara 2014

YILDIRIM, M. Kamil, Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi, Kazancı, İstanbul 1990

YILMAZ, Ejder, “*Ticari Defterlerin Delil Olması (HMK m. 222) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu’ nun Bu Konuda Getirdiği Yenilikler*”, Bankacılar Dergisi Özel Sayı, Ocak 2013 (Yılmaz, Delil)

YILMAZ, Ejder, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Yetkin Yayınevi, Ankara 2013 (Yılmaz, Şerh)

YÜCEL, Müjgân Tunç, HMK m. 222 Çerçevesinde Ticari Defterlerle İspata İlişkin Bazı Sorunlar, MİHDER 2013/2, Legal Yayıncılık 1. Baskı, İstanbul 2013, s. 115-140

İnternet Erişim Kaynakları

-Erişim: 09.08.2016, <<http://www.ticaretkanunu.net/turk-ticaret-kanunu-madde-gerekceleri-birinci-kitapmadde-11-123/>>

-Erişim: 20.09.2016, <http://www.hukuki.net/ictihat/913729_11h.asp>

-Erişim: 20.09.2016, <<http://www.turkhukuksitesi.com/serh.php?did=14465>>

-Erişim: 16.10.2016, <<http://www.ticaretkanunu.net/turk-ticaret-kanunu-genel-gerekce/>>

-Erişim: 10.11.2016, <<http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=47&t=18610>>

-Erişim: 18.11.2016, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/2020/ticari-defterler-delil-olma-kosulu/>>

-Erişim: 9.12.2016, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/4247/ticari-defterler-usulsuz-kayıtlar-delil-niteliği/>>

-Erişim: 20.11.2016, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/6566/davaci-araf-davalinin-ticari-defter-ve-kayıtların/>>

-Erişim: 9.12.2016, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/38740/itirazın-iptali-davası-icra-inkar-tazminatı-icra-t/>>

-Erişim: 22.11.2016, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/82910/icra-ink-r-tazminatı-ticari-defterler-bilirkisi-ra/>>

-Erişim: 15.12.2016, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/38438/itirazın-iptali-davası-kotu-niyet-tazminatı-ilamsi/>>

-Erişim: 15.12.2016, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/37484/itirazin-iptali-davasi-bilirkisi-incelemesi-mahkem/>>

-Erişim: 15.12.2016, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/38460/itirazin-iptali-davasi-ticari-defterler-mahkeme-ka/>>

-Erişim: 02.03.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/28990/ictihadi-birlestirme-karari-asliye-hukuk-mahkemesi/>>

-Erişim: 02.03.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/116038/yargitay-15-hukuk-dairesi-e-2016-3921-k-2016-4251/>>

- Erişim: 02.03.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/119607/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2015-15205-k-2016-3941/>>

-Erişim: 08.03. 2017, <<http://legalbank.net/belge/hmk-ve-iikda-yer-alan-parasal-sinirlar-2016-yili/1506239/>>

-Erişim: 16.03.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/113115/yargitay-19-hukuk-dairesi-e-2014-19564-k-2015-6923/>>

- Erişim: 03.04.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/119835/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2013-12150-k-2014-1044/>>

-Erişim: 03.04.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/119006/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2014-6114-k-2014-12050/>>

-Erişim: 03.04.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/19839/fatura-ticari-defterler-ibra-bono-teslim-iflas-mas/>>

-Erişim: 04.04.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/102631/fatura-sozlesme-itirazin-iptali-asil-davada-karsi-/>>

-Erişim: 04.04.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/118908/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2015-9420-k-2015-12593/>>

-Erişim: 04.04.2017, <<http://www.hukukmedeniyeti.org/karar/118972/yargitay-11-hukuk-dairesi-e-2013-18216-k-2014-1851/>>

-Erişim: 05.04.2017,
<<http://hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2017/03/Kazanc%C4%B1-Mihder-kararlar.pdf>>